

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Գ

ՀՐԱՄԱՆԱԲ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԵՒ ՎԵՀԱՓԱՌ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

CHURCH FATHERS

III

ST. GREGORY OF NYSSA

ON THE MAKING OF MAN

ОТЦЫ ЦЕРКВИ

III

СВ. ГРИГОРИЙ НИССКИЙ

ОБ УСТРОЕНИИ ЧЕЛОВЕКА

ETCHMIADZIN – 2008 – ЭЧМИАДЗИН

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գ

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԻՒՍԱՅԻ

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Ի ՄԱՐԴՈՅՆ
ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

(ՅԱՂԱԳՍ ԿԱԶՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐԴՈՅ)

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇՆԻ ՆՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹԻՒՆ
2008

ՀՏԴ 23/28
ԳՄԴ 86.37
Գ - 301

Հրատարակության է երաշխավորված
Մաշտոցի անվան Մատենադարանի
գիտական խորհրդի կողմից

*Քննական բնագիրը,
առաջաբանը և ծանոթագրությունները
Սյրելլա Վարդանյանի
(բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր)
Խմբագիր՝
ՆԳԱ ակադեմիկոս Ս.Ս. Արևշարյան*

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԻՒՍԱՑԻ

Գ - 301 ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Ի ՄԱՐԴՈՅՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ (ՅԱՂԱԳՍ ԿԱԶՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐԴՈՅ) : - Ս. Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2008,- 272 էջ:

Քրիստոնեական եկեղեցու նշանավոր դեմքերից մեկի՝ IV դարի աստվածաբան ս. Գրիգոր Նյուսացու «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» (379 թ.) գլուխգործոցը հայերեն թարգմանել են 717 թ. Կոստանդնուպոլսում Ստեփանոս Սյունեցին և Դավիթ Յուլպատոսը: Սույն գրքում առաջին անգամ ներկայացվում է Նյուսացու երկի հայերեն թարգմանության քննական բնագիրը՝ առաջաբանով և ծանոթագրություններով հանդերձ, որ կազմված է Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ձեռագրերի հիման վրա:

Գիրքը հասցեագրված է հելլենիստական և հայ մշակույթի պատմությամբ զբաղվող հայագետներին՝ աստվածաբաններին, փիլիսոփաներին, բժիշկներին, բնագետներին, արվեստաբաններին ու լեզվաբաններին, ինչպես նաև այդ խնդիրներով հետաքրքրվող ընթերցողներին:

ԳՄԴ 86.37

ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է ՃԵԿԵՆԱՍՏԻՈՅԱՐ

ՏԵՐ ԵՎ ՏԻԿԻՆ

ԱՐՄԵՆ ԵՎ ՆՈՒՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆՆԵՐԻ

ISBN 978-99930-75-85-1

© Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2008 թ.

© Ս. Վարդանյան, 2008 թ.

*Սուրբ Զատկի տոնի առթիվ ընծա՝
Քրոջա՝ Իրմային, աշխատասիրողից*

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հունաբան դպրոցի ուշ շրջանի թարգմանությունների շարքում աչքի է ընկնում Դ. դարի նշանավոր աստվածաբան ու փիլիսոփա Գրիգոր Նյուսացու «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» («Յաղագս կազմութեան մարդոյ») (379 թ.) երկը: Այն իր մեջ ներառել է մարդաբանության հարցերի լայն սպեկտր՝ սկսած աստվածաբանությունից մինչև բնափիլիսոփայություն և բժշկություն (34, 64):

Նյուսացու գիրքը լայն ճանաչում է գտել հայ մատենագրության մեջ: Միայն Մաշտոցի անվան Մատենադարանում այն պահպանվել է 30 գրչագրերում՝ ձեռ. Հ^մ 51, 417, 418, 419, 421, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 552, 620, 1500, 1649, 1828, 2103, 2498, 2508, 2509, 2708, 3184, 3463, 3979, 5253, 6622, 6848, 7135, 9427 (6, 7, 8, 9, 14, 21, 24, 51, 63, 66 և այլն): Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության մատենադարանն ունի «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» աշխատության 6 գրչագրեր (Հ^մ 56, 294, 1128, 1129, 1241, 2119) (12), իսկ Երուսաղեմի Սրբոց Յակոբեանց վանքի մատենադարանը՝ 5-ը (Հ^մ 390, 757, 820, 1122, 1810) (20):

Միջնադարում Նյուսացու գիրքը թարգմանվել է լատիներեն (Դիոնիսիոս Փոքր՝ Չ. դ., Էրիուգենա՝ Թ. դ.), հայերեն, ասորերեն ու վրացերեն, իսկ նորագույն շրջանում՝ ֆրանսերեն, գերմաներեն, անգլերեն, իտալերեն, իսպաներեն, լեհերեն և ռուսերեն լեզուներով ու հրատարակվել՝ սկսած 1512 թ. մինչև մեր օրերը (PG 44, 124 D-256 C; Forbes; MM; *Ēððüä*, n.145-146; 26, 29, 32, 35, 36, 38, 39, 63):

Առաջին անգամ եվրոպական գրականության մեջ Նյուսացու երկի հայերեն թարգմանությանն անդրադարձել է Նոյմանը “Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur” գրքում (38): Հետագայում Ջորջ Ֆորբսը, հիմնվելով մխիթարյաններից ստացած տեղեկությունների վրա, այն բնութագրել է որպես բանագի թարգմանություն (Forbes): Նույնիսկ մեր օրերում Ֆիլիպ Լևինն իր “Two Early Latin Versions of St. Gregory of Nysse’s *περί κατασκευής ανθρώπου*” (36) արժեքավոր ուսումնասիրության մեջ համարյա ոչինչ չունի ավելացնելու այս կարծիքին:

Պատճառը պարզ է՝ հայերեն բնագիրը մինչ այսօր ձեռագիր վիճակում է: Այժմ հրատարակության ենք հանձնում «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գրքի քննական բնագիրը, որի համար հիմք է ծառայել հունարեն բնագրին աննամոտ կանգնած՝ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ԺԲ-ԺԳ. դարերի Հ^մ 468 լիարժեք ձեռագիր մատյանը և ԺԳ-ԺԷ. դդ. ինը գրչագրեր՝ Հ^մ 51, 469, 470, 620, 1500, 1649, 2508, 3463, 5253:

Հայերեն թարգմանության ժամանակի ու թարգմանիչների հարցը հայագիտության մեջ առաջացրել է տարակարծություններ: Հայերեն գրչագրերի հիշատակարաններում միաժամանակ հանդես են գալիս գրության երկու տարբեր տարեթիվ՝ մեկը ըստ աշխարհի արարչագործության (6227 կամ ավելի ճիշտ՝ 6225 թ), որը համապատասխանում է Փրկչականի 717 թվականին, իսկ մյուսը՝ ըստ հայոց թվականության ՄԻԱ., այսինքն՝ 772 թ.: Հիշատակարանում ասված է. «Ի Յ.երորդի Մ.երորդի Ի.երորդի Է.երորդի (6227) արարածոց աշխարհիս, ըստ յունարէն թոյոյ՝ ի չորեքտասաներորդի ընդիքտիոնին, իսկ ըստ հայոյմ թվի ՄԻԱ. (772), յառաջին ամի թագաւորութեան Լեւոնի, թարգմանեցան գիրք սրբոյն Գրիգորի, Նիսեա եպիսկոպոսի, ի ստոյգ արիւնակաց, ի Կո[ս]տան[դն-]ուպալիս, ի ձեռն Դաթի Հիւպատոսի, ի թագաւորական սեղանոյն յանգիւնառի [Կենառի], ի ձեռն Ստեփանոսի քահանայի եւ քերդողի, աշակերտի տեսռն Մովսէսի՝ Սիւնեաց եպիսկոպոսի» (ձեռ. 470, էջ 115աբ):

Հետագայում պարզվեց, որ հայոց ՄԻԱ. (772) թվականը չի համապատասխանում ո՛չ Բյուզանդիայի Լևոն Գ. կայսեր թագավորության ժամանակաշրջանին (717-741 թթ.) և ո՛չ էլ Ստեփանոս Սյունեցու ապրած տարիներին (680-735 թթ.), ուստի հայագետներից Մ. Չամչյանը (17) և Հ. Տաշյանը այն համարեցին գրիչների սխալ: Վերջինս գրում է. «Դար մը յառաջ Հ. Միքայել Վ. Չամչեան իւր Պատմութեան մէջ քերած է յիշատակարանս ուրիշ ձեռագրի մը համեմատ, ուր թուերը քիչ մ'ալլազգ են: Աշխարհիս թուական կը դնէ 6225, իսկ «Կենառ» բառի տեղ կը կարդանք ուրիշ աղաւաղութիւն մը «յակիւնառի»: Ասոնք ի բաց թողով՝ կը յիշեցընենք, որ Չամչեանի օրինակը «ըստ հայոյմ թուականին ճԿԵ.» կկարդայ, որ է 716, ուրեմն՝ կրնանք ըսել՝ ճիշդ: Չամչեան կը յաւելու թէ «ի միում ձեռագրի» միայն «ՄԻԱ.» թուական գրուած է, գոր «յայտնի սխալ գրչաց» կանուանէ» (23, էջ 9-10):

Համաձայն Գ. Հովսեփյանի կարծիքի, «այս ձեռագրի «իսկ ըստ հայոյմ ՄԻԱ.» յետին յավելումն է, Լևոն Գ.ի և Լևոն Գ.ի (775-780) թուականների շփոթմամբ» (5, էջ 55): Ի դեպ ասենք, որ ՄԻԱ.ն չի համապատասխանում նույնիսկ Լևոն Գ.ի թագավորության առաջին տարուն, որը պիտի լիներ ՄԻԳ.ն (775թ.): Անդրադառնալով այս հարցին՝ «Գրիգոր Նյուսացին հայ մատենագրության մեջ» գրքում Կ. Մուրադյանը նկատում է. «որ հետագոտողի «յետին յավելումն է» վերապահմամբ միանգամայն տեղին է, հաստատվում է վերում վկայակոչված Մաշտոցի անվան Մատենադարանի Հ^ժ 469 գրչագրի օրինակով, ուր «իսկ ըստ հայոյմ ՄԻԱ.»ն Ստեփանոս գրչի ձեռքով ավելացվել է լուսանցքում և միայն հետագա ընդօրինակություններում է մուծվել բնագիր և այդ եղանակով դարձել հիշատակարանի մաս» (14, էջ 68): Համաձայն մեր հետազոտման տվյալների՝ Մաշտոցյան Մատենադարանի գրչագրերի հիշատակարաններում առկա է միայն «ՄԻԱ.» թվականը:

Վիճարանություններ են ծավալվել նաև թարգմանչի, կամ ավելի ստույգ ասած՝ թարգմանիչների անձի շուրջ, քանի որ Ստեփանոս Սյունեցուց բացի և նույնիսկ նրանից առաջ հիշատակարանում նշված է Դավիթ Հյուպատոսի անունը, որը կրում է «թագաւորական սեղանոյն կենառի (cenarius), այսինքն՝ սեղանապետի պատվավոր տիտղոսը: (Ի դեպ հիշենք, որ վերջինս ձեռագրերում հաճախ առկա է աղավաղված «յակիւնառի» կամ «յանգիւնառի» ձևով և որոշ հեղինակների, այդ թվում Բրոսսեի կողմից (33), մեկնաբանվել է որպես կելար (cellarius), այսինքն՝ մառանապետ):

Այս պարագայում հայագետների կարծիքը բաժանվել է. նրանցից մի մասը, օրինակ՝ «Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի» հեղինակները (ՆՀԲ էջ 16) և Գ. Ջարբխանալյանը (9) որպես թարգմանիչ էին ընդունում միայն Է-Ը. դարերի անվանի գիտնական Ստեփանոս Սյունեցուն, մինչդեռ շատերը (2; 3, էջ 36; 14; 49), ելնելով վերոհիշյալ հիշատակարանի և ԺԳ-ԺԴ. դարերի նշանավոր հայ պատմիչ Ստեփանոս Օրբելյանի (18, էջ 135) «Պատմութիւն նահանգին Սիսական» գրքում բերած հայտնի վկայությունից («Եւ ծանօթացեալ մեծ հիւպատոսի մի Դավիթ անուն եւ թագաւորական սեղանի կենառի. եւ ձեռնտուութեամբ նորին թարգմանէ զգեղեցիկ գիրսն սրբոյն Դիոնիսիոսի. եւ դնէ ինքն դժուարագոյն եւ խրթին բանիցն լուծումն բան առ բան. թարգմանէ եւ զգիրսն քաղցրաբան Գրիգորի Նիսացոյն զԲնութեան եւ զԿազմութեան»), համարում են Դավիթ Հյուպատոսին Սյունեցու համագործակից:

Հետաքրքրական է նշել, որ Դիոնիսիոս Արեոպագագուն վերագրվող երկերի հայերեն թարգմանության հիշատակարանում համարյա նույնությամբ կրկնվում են Նյուսացու երկի հիշատակարանի տվյալները, միայն այն տարբերությամբ, որ իբրև թարգմանության ժամանակ նշված է հայագգի Փիլիպպոս կամ Փիլիպպիկոս Վարդան (711-713) Բյուզանդիայի կայսեր թագավորության երկրորդ տարին՝ 712 թվականը (ըստ արարչագործության՝ 6220-ը):

Ամփոփելով ձեռագրերում առկա հիշատակարանների տվյալներն ու պատմիչների վկայությունները, ինչպես նաև հայագետների որոշ ճշգրտումները՝ կարելի է եզրակացնել, որ հասնելով Պոլիս 712 թ., երբ հայերի հիշողության մեջ դեռ թարմ էին «կրակի տարին» ու նրա արհավիրքները, Ստեփանոս Սյունեցին այստեղ ծանոթանում է հայ իշխան Դավիթ Հյուպատոսի հետ, որը հայագգի կայսր Փիլիպպոսի սեղանապետն էր, ու նրա օգնությամբ թարգմանում վերոհիշյալ երկերը, ավարտելով իր գործը Լևոն Գ. կայսեր թագավորության առաջին տարում՝ 717 թվականին:

Նախքան «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գրքի վերլուծությանն անցնելը, համառոտ ձևով անդրադառնանք Գրիգոր Նյուսացու կենսագրության ու ստեղծագործական կյանքի կարևորագույն դրվագներին, որոնք իր ապրած դարաշրջանի իրական հայելին էին: Մի դարաշրջան, երբ քրիստոնեությունը, Միլանի էդիկտով (313 թ.) պաշտոնապես ճանաչվելով Հռոմեական կայսրու-

թյան կողմից, շարունակում էր համառ պայքարը վերջին ճիգերը գործադրող հեթանոսության ու բազմաթիվ աղանդների դեմ:

Նյուսացին, ամենայն հավանականությամբ, ծնվել է 335 թ., Կապադովկիայի մայրաքաղաք Կեսարիայում, բարեպաշտ քրիստոյա հույն ընտանիքում (14, էջ 25-26; 27, Տ. 188): Գարեգին Չարբհանայանը «Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց» գրքում այն միտքն է հայտնել, որ նա հավանաբար ծնված պիտի լիներ Փոքր Հայքի Մեքաստիա քաղաքում (9): Մակայն այդ ենթադրությունը մեզ քիչ հավանական է թվում, քանի որ հետազայում, երբ նա մի կարճ ժամանակով ընտրվեց Մեքաստիայի թեմի առաջնորդ, իր նամակներից մեկում այդ տարիները անվանել էր «բաբելոնյան գերություն» (27, Տ. 190): Հազիվ թե Նյուսացին այդպես խոսեր իր ծննդավայրի մասին:

Գիտնականության օրոք նրա պապը հալածանքներ, աքսոր ու գրկանքներ կրեց, սակայն հետագայում կարողացավ վերականգնել պատվավոր դիրքը մայրաքաղաքում: Հայրը, որ վախճանվեց բավականին երիտասարդ տարիքում, հռետոր էր: Նյուսացին ժառանգեց հոր ձիրքը: Նա բազմազավակ ընտանիքի երրորդ որդին էր: Հոր մահվանից հետո առօրյա հոգսերը ծանրացան մոր՝ Էմմելինայի ուսերին: Բացառիկ հեղինակություն էր վայելում ընտանիքում տատը՝ Մակրինան, որը քրիստոնեական ոգով դաստիարակեց իր թոռներին (ի դեպ հիշենք, որ նրանցից չորսը՝ ինքը Գրիգորը, նրա ավագ եղբայր Բարսեղ Կեսարացին ու կրտսերը՝ Պետրոս Մեքաստացին, ինչպես նաև ավագ քույրը՝ Մակրինան, հետագայում դասվեցին քրիստոնյա եկեղեցու սրբերի շարքը): Ավագ եղբայրը՝ փոխարինելով հորը, դարձավ նրանց համար ամբողջ կյանքում ուսուցիչ և խորհրդատու: Ուստի Նյուսացին գերադասեց ուսում ստանալ հայրենիքում՝ ի տարբերություն Բարսեղ Կեսարացու ու Գրիգոր Նազիանզացու, որոնք Կեսարիայից բացի սովորել են Աթենքի հռչակավոր համալսարանում (13, էջ 19-22; 14, էջ 25; 27, Տ.165-166):

Ուսումնառության տարիներին շնորհալի պատանին խորացավ աստվածաբանության կնճռոտ հարցերի մեջ, որպեսզի հետագայում պաշտպանի ուղղափառ քրիստոնյա եկեղեցու ուսմունքը՝ աղանդավորների, և առաջին հերթին՝ արիոսականների ու եվնոմիանների ոսնձգություններից (տե՛ս նրա «Բան խոստովանութեան հաստոյ», «Յաղագս Սուրբ Երրորդութեան», «Յաղագս հոգու եւ յարութեան», «12 Գիրք ընդդէմ Աննմանիցն» և աստվածաբանական բնույթի այլ աշխատություններ (14, էջ 74-97; 25, թ. 439-444; 27, Տ. 191-220; 29, 30, 31):

Միաժամանակ նա մեծ եռանդով ուսումնասիրում էր հին հույն փիլիսոփաների, բնագետների ու բժիշկների՝ Պլատոնի, Արիստոտելի, Հիպոկրատի, Գիոսկորիդեսի, Գալենի, Պտղոմեոսի և այլոց գործերը: Հավատարիմ լինելով իր դարաշրջանի փիլիսոփայական որոնումների խիզախ ոգուն՝ նա փորձում էր գտնել աստվածային ճշմարտությունը նաև ստոյիկյանների ու նորպլատոնականների գրվածքներում: Իր մտերիմ բարեկամ Գրիգոր Նազիանզացու հետ

Նյուսացին ուսումնասիրում է նաև նշանավոր աստվածաբան ու փիլիսոփա Օրիգենեսի կամ Որոգինեսի (185-253/254 թթ.) աշխատությունները և լույս ընծայում նրա մեկնություններից արված ընտիր ծաղկաքաղ: Հետաքրքրական է, որ Բարսեղ Կեսարացու և Գրիգոր Նազիանզացու համագործակցության արդյունքում ստեղծվեց «Ս. Գիրքը և նրա մեկնաբան Որոգինեսը» երկը (13, էջ 23): Ջարգացնելով վերջինիս մտքերը «Երգ երգոցի» «Թուղթ առ Ողոմայիադ» կոչված մեկնության նախաբանում՝ Նյուսացին պաշտպանում էր տակավին Փիլոն Ալեքսանդրացուց եկող Աստվածաշնչյան բնագրի ո՛չ միայն բառացի, այլև այլաբանական ընկալումը (22, 45, 57, 70): Պատահական չէ, որ համաձայն բյուզանդական վարքագրության (69), նա իր գիտելիքները կատարելագործելու նպատակով եղել է Պաղեստինյան Կեսարիայի նշանավոր դպրոցում, ուր նրանից մեկ դար առաջ դասավանդում էր ինքը՝ Որոգինեսը:

Այդ հասունացման տարիներին Նյուսացին ապրեց մեծ հոգեկան ճգնաժամ: Մի կողմից հռետորի բնատուր ձիրքը, ռոմանտիկ ոգին, երիտասարդական ավյունը և ջերմ կենսասիրությունը մղում էին նրան դեպի աշխարհիկ կյանք, մյուս կողմից ավագ եղբոր ու քրոջ օրինակը, որոնք հորդորում էին ընդունել կուսակրոնություն, պատճառ դարձան հոգեկան տվայտանքների: Համաձայն մի շարք վկայությունների, նա այսուամենայնիվ ամուսնացել է հոգեհարազատ Թեոսեփայի հետ, որը Գրիգոր Նազիանզացու քույրն էր: Միրած էակի մահը ծանր հարված էր Նյուսացու համար, ինչպես այդ երևում է Գրիգոր Նազիանզացու մխիթարական մամակից: Նա աստիճանաբար հեռանում է աշխարհիկ կյանքից, հրաժեշտ տալիս հռետորական արվեստին և ամբողջովին տրվում գիտական պրպտումներին ու մտորումներին: Պատահական չէ, որ նրա «Յաղագս կուսութեան» և «Յորդորումն մանկանց ի կուսութիւն» երկերում հաճախ զգացվում է անձնական ապրումների ջերմ շունչը (27, Տ. 189):

Այդ տարիներին վերջնականապես ձևավորվում է հռչակավոր Կապադոկյան խմբակը, իսկ ավելի ճիշտ՝ հանճարեղ համախոհների եռյակը, որի հոգևոր ղեկավարն էր Բարսեղ Մեծը, իսկ եռանդուն անդամները՝ անվանի աստվածաբան ու բանաստեղծ Գրիգոր Նազիանզացին և ինքը՝ Գրիգոր Նյուսացին: Կապադոկյացիները ձգտում էին աստվածաբանության մեջ ներմուծել ստոյիկյան փիլիսոփայության և նորպլատոնականության գաղափարները, ինչպես հայ իրականության մեջ V-VI դարերում այդ արեց հունարան դպրոցը (53, c. 286-287): Այդ հարցում նրանց դիրքորոշումը բավականին մոտ էր Որոգինեսի մտածելակերպին: Վերջինս, իր կրթությունն ստանալով Ալեքսանդրիայում և աշակերտելով Պլոտինոսի ուսուցիչ Ամոնիոսին, Կապադոկյացիների խմբակի անդամներից դեռևս մեկ ու կես դար առաջ փորձեց «պատվաստել ստոյիկյան փիլիսոփայությունը և նորպլատոնականությունը աստվածաբանության ծառին» (40, 67): Դժվար է ասել՝ որքանով նրան հաջողվեց իրականացնել իր մտադրությունը, որովհետև գիտնականի պրպտող միտքը հաճախ նրան

ստիպում էր աստվածաբանության մեջ էլ արտահայտել ծայրահեղ գաղափարներ. հիշենք թեկուզ նրա հայացքները *ἀποκατάστασις*-ի մասին (բառացի՝ վերականգնում), համաձայն որի պիտի փրկվեն ոչ միայն արդարները, այլև մեղավորները, նույնիսկ ինքը՝ սատանան: Հենց այդ պատճառով էլ, թեպետ նրա ներդրումը փիլիսոփայության ու աստվածաբանության մեջ ակներև էր, և քրիստոնյաների դեմ ծավալված հալածանքների հերթական ալիքի ժամանակ նա որպես մարտիրոս կնքեց իր մահկանացուն, սակայն հետագայում՝ 543 թ., Կոստանդնուպոլսի եկեղեցական ժողովի կողմից բանադրանքի ենթարկվեց:

Օրիգենեսը մեծ ազդեցություն ունեցավ Կապադովկացիների և հատկապես Գրիգոր Նյուսացու աշխարհայացքի վրա, որը կիսում էր նրա մտքերը ոչ միայն զուտ փիլիսոփայական, այլ նաև աստվածաբանական հարցերի շուրջ, օրինակ՝ համընդհանուր փրկության կամ *ἀποκατάστασις*-ի վերաբերյալ: Պատմական նոր դարաշրջանում՝ Հուստինիանոսի օրոք և ավելի ուշ դարերում, երբ սրվեց պայքարը քրիստոնեության ներքին հոսանքների դեմ, որոնք դասվեցին աղանդների շարքը, Օրիգենեսի և նորալատոնականների հայացքներից շատերը դուրս մնացին ուղղափառ գաղափարախոսության շրջանակից: Ինքը՝ Գրիգոր Նյուսացին հազիվ փրկվեց ետմահու եկեղեցական բանադրանքից, իսկ նրա գործերի վրա դարեր շարունակ ծանրացավ «օրիգենիզմի» ազդեցությունը կրելու մեղադրանքը, որը բարեբախտաբար չէր սպառնում նրա գործընկերներին (*Ἐὐδῆα*, ն. 216-222):

Կապադովկացիների գործունեությունը լուրջ գիտական ոլորտով չէր սահմանափակվում: Բարսեղ Մեծը իր գաղափարակիցներին հորդորում էր եռանդուն մասնակցություն ցուցաբերել եկեղեցական կյանքին, և ինքը 370 թ. դարձավ Կեսարիայի մետրոպոլիտ, իսկ Գրիգոր Նյուսացին 371 թ.՝ Կապադովկիայի արևմուտքում գտնվող փոքրիկ Նյուսա քաղաքի եպիսկոպոս: Միայն Գրիգոր Նազիանզացին մերժեց Սասիմա կոչվող մի խուլ և աննշան վայրի եպիսկոպոս դառնալու՝ Մեծ Բարսեղի առաջարկը, ինչը որոշ սառնություն մտցրեց նրանց հարաբերությունների մեջ: Հետաքրքրական է, որ երբ բարեկամներից մեկը իր զարմանքն արտահայտեց Բարսեղ Կեսարացուն, թե ինչու էր նա Գրիգորի նման փայլուն անձնավորության համար ընտրել Նյուսայի պես անհրապույր մի վայր, նա պատասխանել էր, թե գերադասում է, որ ոչ թե իր թեմի փառքը բարձրացնի եղբորը, այլ վերջինս ինքը փայլ տա սեփական թեմին:

Արիոսականության դեմ նրանց պայքարն այն տարիներին, երբ գահին նստած էր աղանդավորների հովանավորող Վաղեսը, պատճառ դարձավ դաժան պաշտոնական հալածանքների, որոնք խիստ ճգնավորության հետ միասին կրճատեցին Բարսեղ Մեծի կյանքը, իսկ իր կրտսեր եղբորը դարձրին քավության նոխազ՝ արիոսականների կողմից ծավալված զրպարտչական արշավում: Արիոսական մեծամասնություն ունեցող սինոդի որոշմամբ Նյուսացին 376 թ. նույնիսկ զրկվեց իր թեմից: Միայն Վաղեսի սպանությունը 378 թ. վերջ

տվեց այդ հալածանքներին և նոր ասպարեզ բացեց Նյուսացու առջև (27, S.189):

Հուրախություն և ի ցնծություն իր թեմի՝ նա վերադարձավ Նյուսա և վերականգնվեց պաշտոնում: 379 թ. մասնակցել է Անտիոքում կայացած սինոդի աշխատանքներին, ապա կատարել տեսչական շրջագայություն Պոնտոսի և Փոքր Հայքի թեմերը: Այդ ընթացքում Նյուսացին ընտրվեց Սեբաստիայի թեմի քափուր մնացած աթոռի առաջնորդ: Սակայն ամբողջ սրտով կապված լինելով Նյուսայի հետ, նա հարմար առիթն օգտագործեց և պաշտոնից ազատվեց, Սեբաստիայի թեմը հանձնելով իր կրտսեր եղբորը՝ Պետրոսին:

Հաղթանակի և ցնծության այդ օրերին Նյուսացուն սպասում էր երկու ծանր կորուստ: Նա այցելում է Պոնտոսի մենաստանում իր ավագ քրոջը՝ Մակրինային, որը ավելի շուտ մայր և խորհրդատու էր եղել իր եղբայրների համար, և նրան գտնում մահվան մահճին գամված: Նրա հիշատակին Նյուսացին ձոնել է «Ի Սուրբ Մակրինայ» հիասքանչ ներբողը (14, էջ 75; 25, p. 438): Իսկ 379 թ. վախճանվում է Բարսեղ Մեծը: Նրա մահը ցնցեց Նյուսացուն և միաժամանակ մղեց կատարել իր վաղեմի ցանկությունը՝ ստեղծել «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գործը:

Իր գրքի առաջաբանում, որը Բարսեղ Կեսարացու մահվան տարում, որպես նվեր Չատկի տոնի առթիվ, ձոնել էր կրտսեր եղբորը՝ Պետրոս Սեբաստացուն, նա բացահայտում է գործի բուն նպատակը, այն է՝ իրականացնել «Վեցարեայ»-ում անկատար մնացած ավագ եղբոր մտադրությունը՝ անդրադառնալ մարդաբանության հարցերին (4, էջ 321): «Ոչ իբրու ատարացուցանել եւ աղարտել խառնելով մերոյս զնորա ջանն կամեցեալ,- գրում է Նյուսացին:- Քանզի ոչ է արժան զբարձրն զայն թշնամանել բերան մերովքս հիւծեալ բանիք, այլ զի մի թուեցի անկատար եւ պակաս վարդապետին փառք յաշակերտսն իւր լինել: Քանզի եթէ թերոյն ի Վեցարեին ի մարդն տեսլեան ոչ մի որ յաշակերտելոցն փոյթ ինչ առ թերոյն լրումն մատոյց առեալ, լինէր յիրաւի զմեծէ փառաց նորա եպերանաց կռիւ, իբրու թէ ոչ կամեցեալ գիտութիւն ինչ հասական տեսանող ի լսաւոսն գործել» (ՏՄԿ, էջ 42, տող 10-18):

Գրիգոր Նյուսացու կյանքի վերջին տասնամյակը բավականին խաղաղ էր: Նա վայելում էր Թեոդոս կայսեր և նրա ընտանիքի սերն ու հարգանքը, զբաղեցնում բարձր եկեղեցական պաշտոններ, մասնակցում կարևորագույն եկեղեցական ժողովներին: Նյուսացին մեկն էր 150 ընտրյալ եպիսկոպոսներից, որոնք կայսեր հրավերով մասնակցեցին Կոստանդնուպոլսում 381 թ. կայացած Երկրորդ տիեզերական ժողովին: Վերջին անգամ նրա անունը հիշատակվում է 394 թ. Կոստանդնուպոլսում կայացած սինոդի առիթով, որը պայմանականորեն համարվում է Նյուսացու մահվան տարին (27, S. 190-191):

Ինչպես ասվեց, Նյուսացու գրական ժառանգության մեջ հատուկ տեղ է գրավում «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գլուխգործոցը, որը առանձնա-

նում է աստվածաբանական ու գիտական մտքի թռիչքով, նաև հանճարներից հատուկ մտածելակերպի հավերժ թարմությամբ ու արդիականությամբ, կենդանի լեզվի շնչով ու պատկերավոր մտածողությամբ: Հունարեն բնագիրը բաղկացած է առաջաբանից և 30 կամ 31 գլուխներից, որոնցից մոտավորապես կեսը (I, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XXIV, XXVIII, XXIX, XXX) նվիրված է փիլիսոփայական, բնագիտական ու բժշկագիտական հարցերի, իսկ մյուս կեսը (II, III, IV, V, VI, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXV, XXVI, XXVII) գուտ աստվածաբանական բնույթի է, թեպետ հաճախ պատահում է, որ այս հարցերը քննվում են միևնույն գլխում:

Սկզբնաղբյուրի քննական բնագիրը՝ քսանից ավելի ձեռագրերի բաղա-տությամբ, 1855-61 թթ. լույս ընծայեց Ջորջ Ֆորբսը (Forbes): Վերջինս այն հրատարակեց փոքր տպաքանակով՝ իր սեփական տպարանում, որի պատճառով ուսումնասիրողների համար այսօր դարձել է գրեթե անմատչելի: Նրա հիման վրա 1893 թ. լույս տեսավ Նյուասցու գրքի անգլերեն թարգմանությունը՝ "On the Making of Man" (MM): Ֆորբսի դասակարգման համաձայն՝ գոյություն ունի 2 ձեռագրախումբ: Այս ձեռագրախմբերի միջև եղած տարբերությունը հիմնականում կառուցվածքային բնույթի է: Առաջին խմբի ձեռագրերը առաջաբանից բացի պարունակում են 30 գլուխ, մինչդեռ երկրորդ ձեռագրախումբը առաջաբանով հանդերձ ունի 31 գլուխ: Այս լրացուցիչ գլուխը լատիներեն տարբերակում և որոշ հունարեն ձեռագրերում գոյացել է ընդարձակ XII գլխի բաժանումից հետո: Սրանից բացի, երկրորդ ձեռագրախմբում հանդիպում են և այլ կառուցվածքային փոփոխություններ, օրինակ՝ IX գլխի վերջին մասը լատիներեն ձեռագրերում տարվել է X գլխի սկիզբը, իսկ XXVIII գլխի վերջին նախադասու-թյունը՝ XXIX գլխի սկիզբը: Մեր պատրաստած հայերեն քննական բնագրի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ այն պատկանում է երկրորդ ձեռագրախմբին (52): Վերոհիշյալ կառուցվածքային տարբերություններից, որոնք բնորոշ են այդ խմբին, այստեղ առկա է XII գլխի բաժանումը երկու առանձին գլխի (հայերեն թարգմանության ԺԳ-ԺԴ. գլուխներ), ինչպես նաև XXVIII-XXIX գլուխներում (հայերենի Ի-ԻԱ. գլուխներ) կատարած բնագրային տեղափոխու-թյունները: Դրանից բացի, հայերեն թարգմանությունը պարունակում է 31-ի փոխարեն 32 գլուխ, քանի որ առաջաբանը մեզանում դիտվել է որպես առան-ձին գլուխ: Հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում է հունարեն բնագրի սկզբում գտնվող ձոնը՝ Գրիգոր Նյուասցու կրտսեր եղբայր Պետրոսին, սակայն դրա փոխարեն հեղինակի անվան կողքին նշված է նրա ավագ եղբայր Բարսեղ Կեսարացու անունը, որն առկա է նաև Ֆորբսի հրատարակած լատիներեն տարբերակի վերնագրում: Հասկանալի է, որ հայերեն թարգմանության մեջ այի-տի բացակայելը Նյուասցու գրքին նվիրված ոմն Նիկիտայի բանաստեղծու-թյուն-էպիգրամը՝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΝΙΚΗΤΑ (PG, 44, 124D-126C), որը հանդիպում է միայն ուշ շրջանի բյուզանդական ձեռագրերում (Ēōdūā, n.180):

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» աշխատության բազմաթիվ հրատարակությունների և ժամանակակից լեզուներով թարգմանությունների առաջաբաններում ու ծանոթագրություններում աշխատասիրողները մանրամասնորեն կանգ են առել աստվածաբանական ու փիլիսոփայական խնդիրների վրա, սույն ուսումնասիրության մեջ հատուկ ուշադրության առարկա ենք դարձրել Նյուսացու՝ վերլուծության տակավին կարող մնացած բնագիտական ու բժշկագիտական հայացքները, ինչպես և հայերեն թարգմանության հետ կապված բնագրագիտական ու տերմինաբանական հարցերը (52):

Նյուսացու գրքի առաջին գլուխը ամբողջությամբ նվիրված է տիեզերագիտությանը: Այն սինկրետիկ ձևով արտացոլում է ինչպես Արիստոտելի հայացքները բոլորածիր շարժման մեջ գտնվող, երկրակենտրոն և վախճան ունեցող տիեզերքի մասին (28, 56, *Ἔδῃα* *ñ.* 185-186), այնպես էլ ստոյիկյանների պատկերացումները նրա գոյացման վերաբերյալ, որոնք արտահայտված են նաև Կեղծ-Արիստոտելի «Յաղագս աշխարհի» երկում (10, 11): Համաձայն սրանց՝ «աստվածային Լոգոսը» կամ «հրային բնությունը» կամ եթերը սկզբում ստեղծել է չորս հիմնատարրեր՝ հուրը, օդը, ջուրը և հողը, որոնց բնությունը հակադիր է միմյանց, ապա՝ բոլոր մարմինները: Միանալով օդի հետ՝ այդ հրային բնությունը ներթափանցում է տիեզերքի մարմինների մեջ և ողջ տիեզերքը դարձնում մի ամբողջություն՝ շնորհիվ «ընդհանուր համաշնչի» (*συσπνοία*): Վերջինիս մեծ կարևորություն էր տալիս նաև Նյուսացին. «Եւ ի միասին շնչելով խառնի առ ինքն արարածս ի հակառակացն առանձնատրութեան գտեալ» (ՏՄԿ, էջ 47, տող 15-17): Համաշնչի գաղափարն առկա է նաև արևելյան փիլիսոփայական համակարգերում:

Նյուսացու աշխարհայացքը շատ հարցերում արտացոլում էր նորալատոնականության գաղափարախոսությունը: Համաձայն Պլոտինի և Պորփյորի տեսության՝ Միանական Գերբնական Էությունը կամ Առաջին Բարին իրենից ճառագում է միտքը (*νοῦς*), հոգին (*ψυχή*) և նյութական աշխարհը: Նյուսացին գրում է. «Արդ, մի ըստ տեսեցելոյ բանիս էապէս բարի: Իսկ միտքն ըստ կերպարանին բարոյն լինել, եւ նա ունի բարոյն գոլ: Իսկ բնութիւնն, որ ի մտացն ըմբռնեցեալ է, զարեւն իմն կերպարանի կերպարան է, ցուցանէ ի ձեռն սոցա» (ՏՄԿ, էջ 96, տող 19-20, էջ 97, տող 1-2):

Անցնելով բնության, և մասնավորապես բուսական և կենդանական աշխարհի, ինչպես նաև մարդու գոյացման հարցին՝ Նյուսացին, ի տարբերություն Արևելքի վաղ շրջանի քրիստոնյա աստվածաբանների, որդեգրեց ոչ միայն «Տիմեոսում» Պլատոնի առաջարկած՝ ոգու բաժանումը անմահի (կենտրոնը՝ գլխում) և մահկանացուի (կենտրոնը՝ սրտում ու լյարդում) (19, 68), այլև Արիստոտելի մտքերը ոգու երեք տեսակի ընդունակությունների մասին, շարադրված Մեծ Ստագիրացու «Ոգու մասին» (*Περὶ ψυχῆς*) գրքում (54): Զննադատելով

Պլատոնի տեսությունը, Արիստոտելը ոգին համարում էր միասնական, անբաժանելի, օժտված հետևյալ ընդունակություններով՝ բույսերին հատուկ սնվելու և բազմանալու կարողությամբ և զգացողությամբ, որ հատուկ է կենդանիներին և մարդուն: Ինչ վերաբերում է լոկ բանական էակին՝ մարդուն հատուկ մտածելու ընդունակությանը, ապա այստեղ Արիստոտելը Պլատոնի նման հակված էր ընդունելու, որ հոգու այս գերագույն դրսևորումը, որ այնքան մոտ էր աստվածային էությանը, կարող էր առանձնացած լինել:

Միավորելով այս երկու հույն հանճարների գաղափարները, որոնք հետագայում զարգացրին ստոյիկյանները, Գալենը ստեղծեց մի նոր սինկրետիկ համակարգ, ճանաչելով՝ բնական *φυσική*, կենդանական *ζωτική*, և շնչական *ψυχική* հոգի (Galenus; 46, p. 62-64): Հետևելով Գալենի ուսմունքին՝ «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» աշխատության հեղինակը գրում է. «Քանզի ուսուցանել կարծեն ի ձեռն սոցա բանն, երիւք զանազանութեամբք՝ զկենդանականն եւ զշնչականն զարութիւն տեսանիլ: Քանզի մին է աճեցական միայն եւ կերակրական, զգոյգ եւ զկշիռ յաւելորդութիւն կերակրեցելոցն մատուցանելով, եւ բնականն ասի, որ եւ ի տունկս տեսանի: Քանզի է եւ ի տնկեալսդ կենդանական իմն զարութիւն, ի զգայութենէ անբաժացեալ, տեսանել: Եւ այլ միւս եւս թող զայս կենաց տեսիլ, որ եւ զտոյն զայս ունի, եւ զըստ *բնութեանն* [զգայութեանն] եւս մատակարարիլ առընկալաւ, որ ի բնութեան անասնոցն է: Քանզի ոչ միայն կերակրի եւ աճէ, այլ եւ զզգայական գործն եւ զընդունելութիւնն ունի: Իսկ կատարեալն ի մարմնի կեանք ի բանականին՝ ի մարդկային ասելով, տեսեալ լինի բնութեան՝ եւ կերակրելով, եւ զգալով, եւ բանի հասեալ, եւ մտաք մատակարարեալ: Եւ եղիցի մեզ այսպիսի իմն բանին բաժանումն էիցն, քանզի է ինչ, որ իմանալի է, եւ է, որ մարմնաւոր է ամենայն իրաք» (ՏՄԿ, էջ 71, տող 3-17):

Իր գրքում Նյուսացին անդրադառնում է նաև մեկ այլ կարևոր հարցի, այն է՝ թե մարմնի որ մասում է գտնվում մտածողության կարողությունը (*νοῦς*)։ մի հարց, որ հավասարապես հետաքրքրում էր բնափիլիսոփաներին ու աստվածաբաններին։ Համաձայն Պլատոնի տեսության, որին համամիտ էր և նրա ավագ ժամանակակից՝ գիտական բժշկության հայր Հիպոկրատը, այն տեղադրված է գլխուղեղում (19, 59, 62, 68)։ Սակայն Արիստոտելը, հակադրվելով այս տեսակետին, մտածողության կենտրոնը համարեց սիրտը՝ մի գաղափար, որ հետագայում որդեգրեց եկեղեցին (44, 46, *Λυρբε*)։ Դարեր շարունակ տևած այս բանավեճը ավարտվեց Գալենի օրոք, որը փորձառական ճանապարհով ապացուցեց, որ զգացողության, ինչպես նաև մտածողության ու շարժողության կենտրոնը գտնվում է ուղեղում և ոչ թե՛ սրտում։ «Մարդու մարմնի մասերի նշանակության մասին» գրքում Մեծ Պերգամացին գրում է. «Սակայն ասում է Արիստոտելը, ոչ բոլոր զգայարաններն են հասնում գլխուղեղ։ Այս ինչ խոսքեր են, ով Արիստոտել... Ես նույնիսկ այսօր էլ ամաչում եմ՝ հիշելով դրանք։ Մի՞թե ամեն մի ականջ չի մտնում թաղանթով պատած լսողական նյարդ։ Մի՞թե ամեն

աչք չի ստանում փափուկ և ամուր նյարդ... Եվ այսպիսով՝ բոլոր զգայարանները կապված են գլխուղեղի հետ» (58, շ. 295):

Անդրադառնալով այս բանավեճին՝ Նյուսացին գրում է. «Լեռացի այսուհետև ամենայն դիպեցուցանող կարծիք ընդունայնաբանութեան այնոցիկ, որ ի մասունս ուրեմն մարմնատրս գիմանալին արգելեալ փակեն զգործատրութիւն, յորոց ոմանք ի սրտի զիշխանականն գոլ դնեն, եւ ոմանք ի խելս զմիտս ասեն բնակեալ, վեր ի վերոյ իմն հաւանութեամբ զայսպիսի զկարծիս հաստատեն: Քանզի այն, որ ի սրտին դնէ զառաջնատրութիւնն, զըստ տեղոյն դիրն նորա առնէ բանին հաստատուն նշանակ, վասն թուելն իմն զմիջինն ամենայն ի մարմնոյն ունելով սորա զվայրն: Իբր թէ յառաջական ախորժութեան շարժման դիրաւ ի միջոյն առ ամենայն մարմինն բաժանեցելոյ, եւ այսպէս ի ներգործութիւնն յառաջ խաղացեալ: Եւ վկայ առնէ բանիս զտրտմական եւ զսրտմտական մարդոյն տրամադրութիւն, վասն զի թուին իմն այսպիսի ախտք ընդ ինքեանս շարժել զմասնս զայս առ սովոր ընդելութիւնն: Իսկ որ զխելսն զատուցանեն բնակութիւն խորհրդոյն, իբրեւ դղեակ իմն ամենայն մարմնոյն զգլուխն պարգեւեալ ի բնութենէն, ասեն, և բնակել ի սմա իբրև թագաւոր իմն միտք, իբրեւ հրեշտակաւք իմն եւ կամ պաշտպանաւք՝ զգայութեամբքն շուրջ զիրեաւ սպասաւորեալ: Նշանակ եւ սոքա այսպիսի կարծեացն առնեն զանցանելն ի հաստատուն գոյութենէն խորհրդոցն զայնոցիկ, որոց այրեցեալ եղեն խելապատակքն, եւ յանգիտութեանն վայելչականին լինել այնոցիկ, որք արբեցութեամբն խելագարեալք լինին» (ՏՄԿ, էջ 87, տող 5-20, էջ 88, տող 1-6):

Եթե գիտական առումով Նյուսացու ժամանակներում այս բանավեճն արդեն ավարտված պիտի համարվեր, աստվածաբանական տեսանկյունից այն դեռ հեռու էր վերջնական լուծումից: Աստվածաբաններից շատերը, վկայակոչելով Սուրբ Գրքը, հաստատում էին Արիստոտելի դրույթի ճշմարտացիությունը, սակայն Նյուսացին կասկածի տակ է առնում նրանց փաստարկները. «Ջիթէպէտ եւ զԳիրս ոմանք մեզ առ այս առաջի արկանիցեն, ի սրտի զառաջնորդ իշխանականն վկայելով, ոչ առանց հարցի խուզման զբանն ընկալցուք: Քանզի որ զսիրտ յիշեաց, եւ զերիկամունս յիշեաց, ասելով՝ «քննէ զսիրտս եւ զերիկամունս Աստուած»: Ապա ուրեմն՝ կամ երկոցունց եւ կամ ոչ ոմեք ի նոցանէ՝ զիմանալին արգելեալ փակեն: Եւ բթել իմաստական գործոյն եւ կամ բնաւ ամենեւին անգործ լինել՝ յորակութեան տրամադրութեան մարմնոյն ուսեալ, ոչ բաւական առնեն հաստատուն նշանակ ի տեղոջ իմիք զգաւրութիւն մտացն յարգել արկանել, քանզի որք լինին ի վերայ մասանցն խարշմունք, յիւրմէ ընդարձակութենէն արտաքս արգելեալ: Քանզի մարմնական է այսպիսի կարծիքս՝ ոչ կարել յառաջագոյն ըմբռնեցելոյ ամանոյն ի ձեռն ուրումն ի ներքս արկելոց, այլ իմն ի նմա վայր գտանել: Քանզի իմանալի բնութիւնն ոչ ի հասարակութեանն վայրի սիրէ բնակել մարմնոցն, եւ ոչ առաւելեցելոյ մարմնոյն արտաքս մղեալ՝ հանանի» (ՏՄԿ, էջ 91, տող 24, էջ 92, տող 1-15):

Արտահայտելով մեկ այլ կարծիք, որ մոտ էր Օրիգենեսի հայացքներին, նա փորձում էր ապացուցել. «Եթե ոչ ի մասին ումեմն մարմնոյս կապել զմիտսն, այլ ընդ ամենայն զուգագոյն մերձենալ՝ կշռապէս ընդ բնութիւնն ստորակայի մասինն՝ գործելով զշարժումն» (ՏՄԿ, էջ 111, տող 6-8): Այսպիսով, ըստ Նյուսացու՝ միտքը (νοῦς) գտնվում է ոչ թե որևէ առանձին օրգանում, այլ ներթափանցում է ամբողջ մարմինը (հիշենք, որ այս գաղափարը արտացոլում էր նաև ստոյիկյանների պատկերացումները Λόγος - νοῦς-ի ամենագո լինելու մասին):

«Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գործի այն բաժիններում, որոնք նվիրված են մարդու կազմախոսության ու բնախոսության հարցերին, և հատկապես վերջին՝ «Տեսութիւն իմն բժշկականագոյն յաղագս մարմնոյս մերոյ կազմածի սակաւութ» գլխում, հեղինակը հաճախ դիմում է Գալենի «Մարդու մարմնի մասերի նշանակության մասին» (De usu partium corporis humani) գրքին:

Սակայն բացի «գրքայինից», Նյուսացին ճանաչում էր նաև մարդու մարմնի կառուցվածքի ուսումնասիրության փորձառական եղանակը, այն է՝ դիահերձումը ու կենդանահատումը, որը Գալենից առաջ կիրառվում էր դասական շրջանի Ալեքսանդրիայում: Այսպես, նա գրում է. «Այլ զճշգրիտ մարմնոյս մերոյ կազմած ուսուցանէ իւրաքանչիւր ոք զինքն, յորոց տեսանին եւ կեայ եւ զգայ՝ զառանձինն բնութիւնն իւր վարդապետ ունելով: Գոյ մարթ եւ զայն, որ ի զիրս գործասիրութեամբ գրեցաւ յայդպիսի իմաստնոց յաղագս սոցայն պատմութիւն՝ ի ձեռն առեալ՝ զամենայն ինչ հաւաստի ուսանել: Յորոց ոմանց որպէս զհարդ ունի *տեսութիւնն* [դիրք] իւրաքանչիւր ոք, որ ի մէզն է, ի ձեռն հերձելոյ եւ պատառման ուսան» (ՏՄԿ, էջ 197, տող 4-11): Որ Նյուսացուն բոլորովին խորթ չէր այդպիսի փորձառական մոտեցումը, պարզ երևում է հետևյալ տողերից. «Եւ զի մեծ իմն մատուցանեն առ ի կեանս խելքն, յայտնապէս որ ընդդէմն դէպք եղև լինել յայտն է: Քանզի եթէ խոցումն ինչ եւ կամ պախումն, որ զնովաւ միզն իցէ կրեսցէ, անդէն վաղվաղակի զհետ երթայ ախտին մահ» (ՏՄԿ, էջ 202, տող 18-20, էջ 203, տող 1): Նման մի դեպք Գալենը նկարագրել է «Մարդու մարմնի մասերի նշանակության մասին» գրքում (58, c.18):

Նյուսացին մեծ հետաքրքրություն էր տաժում ուղեղի հիվանդությունների, ինչպես նաև քնի ու երագների ուսումնասիրության հանդեպ: Այդ խնդիրը ժամանակին հետաքրքրել էր նաև Պլատոնին ու Արիստոտելին: Պլատոնը նույնիսկ մարգարեական շնորհը և մարգարեական երագները վերագրում էր հոգու այն մասին, որ գտնվում է լյարդում (19, 68): Նյուսացին, մի կողմ դնելով մարգարեական երագների հարցը, քննարկում էր քնի բնախոսությունը և երագների, որոնց թվին նա դասում էր նաև հոգեկան հիվանդների զառանցանքները, կապը հիվանդության հետ: Նա գրում է. «Իսկ մեք ասեմք՝ միայն պարտ է զխոհականն եւ զգոյացեալ խորհրդոցն գործաւորութիւն ի միտսն ընկենուլ: Իսկ զըստ քնոյն զերեւութուտ բարբաջմունս նմանութիւնք իմն զըստ մտացն գործաւորու-

թեան, կարծեմ [ան] *բանատրագունի* ոգոցն տեսակի ըստ դէպ լինելոյ ստեղծանիլ» (ՏՄԿ, էջ 102, տող 15-19):

Ապա Նյուսացին տալիս է հոգեկան հիվանդությամբ տառապող մի անձի գառանցանքի վերլուծությունը՝ անձի, որին բուժել և խնամել էր ինքը: Մրանից իսկույն պարզ է դառնում նրա գործնական բժշկությամբ զբաղվելու ոչ պակաս ուշագրավ փաստը. «Բայց գիտացի եւ այլ եւս այնոցիկ, որ ըստ քնոյն առակաց պատճառք են, բժշկելով զոմն [ի մերձաւորաց] *ի պատճառաց* [մտաբախտութենէ] ըմբռնեցելոյ, որ ծանրացեալ կերակրով, աւելի քան զմարմնոյն կար մատուցեալ նմա, գոչէր առ այնոցիկ, որ շուրջ զնովաւ կային, ըստգտանելով, եթէ քաղիք աղբով լցեալ դիցեն ի վերայ նորա: Եւ ահա մարմնոյ նորա ի քիրտն փութացելոյ՝ *խնդրէր* [մեղադրէր] յայնցանէ, որ մերձն կային, ջուր ունել պատրաստ, յորոյ վերայ թանալ կալով, եւ ոչ դադարէր գոչելով, որպէս զի վճար այսպիսի պարսաւանաց զպատճառս իրացն մեկնեաց: Քանզի յանկարծարէն միանգամայն քիրտն բազում հոսեցաւ ի մարմնոյն, եւ որովայնն ապականեալ, զի քաղրթին ծանրութիւն նշանակեաց: Որ իբրու բթեալ էր [ախտիւ] ի լռչութենէն, վշտանայր բնութիւն, հաւանեալ ընդ ախտի մարմնոյն, այնոր նեղերն ոչ անզգայութեամբ ընկալեալ, հաւաստի յայտնել զտրտմեցուցանելին յայտնապէս վասն ի հիւանդութենէն յաճման, ոչ զարութիւնս ստացեալ: Մորա ըստ արժանոյ, եթէ ոչ ի հիւանդութենէն, այլ այն, որ ըստ բնութեանն է քուն խորհրդական ոգոցն, լուսաւորեցաւ երազ, որ այսպէս տրամակայանայր լինէր. ջուրք՝ ի քրտանն հոսմանէ, քաղրթին ծանրութեան՝ ըստ կերակրոյն ծանրութիւն վշտագինս նշանակելով: Այս եւ բազմաց, որք բժշկական արուեստի վարժեալք են, թուի՝ ըստ ախտիցն զանազանութեան եւ երազոցն երեսք վշտացելոցն լինել: Այլք այնոցիկ, որոց ախտնդանքն ախտացեալ են, եւ այլք, որոց չարչարեալ են իսելապատակքն: Եւ այնոցիկ, որք ի ջերման՝ դարձեալ այլ իմն, և այնոցիկ, որ ըստ մաղձոյ, եւ որք *շղչով* [լորձով] չարչարեալք են՝ ոչ նոյնք: Եւ բազմամաղիցն և հաշելոցն՝ դարձեալ այլք» (ՏՄԿ, էջ 108, տող 7-22, էջ 109, տող 1-12):

Նյուսացին, ինչպէս տեսնում ենք, այստեղ բացահայտում է գառանցանքի սիմվոլիկ նշանակությունը՝ կապված հիվանդության ախտանիշների հետ: Չմոռանանք, որ նույնիսկ ժամանակակից բժշկության մեջ առկա են նման գիտական մոտեցումներ, օրինակ՝ ավստրիացի հոգեբույժ Ջիզմունդ Ֆրոյդի հոգեվերլուծության տեսությունը մեծ կարևորություն է տալիս երազների քննությանը (44, p. 516):

Ընդհանուր առմամբ Նյուսացու հետաքրքրության կենտրոնում գտնվում էր մարդու մտավոր կարողությունների բազմակողմանի ուսումնասիրությունը: Նա հատուկ գլուխ է նվիրել զգայարանների գործունեությանը՝ ապացուցելու համար, ինչպէս այդ արել էր ժամանակին Արիստոտելը «Ոգու մասին» գրքում (54), «Ձի ի ձեռն զգայութեանց միտքն ներգործին»: Նա բացահայտում էր, ինչպէս «անտեսանելի մտացն բնութիւնն» տեսանելի, կամ ավելի շուտ լսելի է

դառնում որպես «բան»: Գալենի նման՝ նա կարևորում էր այն օրգանների կառուցվածքի ու աշխատանքի հետազոտումը, որոնք իրենց մասնակցությունն են բերում ձայնի վերարտադրման գործընթացին՝ թոքերին, կոկորդին, ձայնալարերին, բերանի խոռոչին և այլն: Մեծ վարպետությամբ Նյուսացին ներկայացնում է վերոհիշյալ օրգանների ներդաշնակ աշխատանքը, որի արդյունքում ստեղծվում է ձայնը և անտեսանելի աստվածային Միտքը մարմնավորող Բանը:

Նա գրում է. «Եւ որպէս զի ոք, թէ երաժշտական արուեստի հմուտ իցէ, առանձինն յախտէ ոչ ունիցի ձայն, եւ կամեցեալ յայտնի առնել զհանճարն, աւտարաց նուագեսցէ ձայնիւք՝ ի ձեռն փողոց կամ քնարաց հրապարակացոյց առնելով զարուեստն: Այսպէս եւ մարդկային միտք, ամենապատիկ իմաստիցն գտակ եղեալ, այնոցիկ, որոց ոչն կարեն ի ձեռն մարմնական զգայութեանցն լսել մերկ հոգւով, ցուցանեն զմտացն գյարձակմունս: Չոր արինակ յարմարող արուեստագէտ ոք *անշնչից* [շնչաւորից] գործեաց, ընդհարկանելով՝ ի ձեռն սոցայն հնչմանց յայտնի առնէ զծածկեալ իմաստն: Եւ խառն իմն է երաժշտականութիւնն առ ի մարդկան գործին՝ փողոյ եւ քնարի իբրև երգակցութեամբ իմն ըստ նմին նոյնութեանց ընդ միմեանս բարբառեցելոց: Քանզի հագագն ի ձեռն շնչափողոցն ի շնչակալ անաթոցն ի վեր մղելով՝ յորժամ յարձակումն այնր, որ բարբառին առ ձայնն ոլորեալ, ուժգնացուցէ զմասն ներքուստն, ընդ նմա հարեալ բախմամբք, որք բոլորակապէս զփողածես զայս հասեալ, կալան անցս գնացից: Քանզի նմանեցուցանէ իմն, զի ի ձեռն փողոյն եղեալ ձայն, աճառապատ արտուութեանն զանցիւք շուրջ զիրեւ հնչեցեալ: Եւ վերնահարկքն զի ներքուստն բարբառ կայ մնայ ընդունել, որ ըստ նմանէ թափուր երկուորեակ փողովք այնոցիկ, որք յռունգն ձգտեալ հասանեն: Եւ իբրեւ թեփոյ իմն առանցութեամբ, որ մերձ ի *պարանոցն* [մաղն] է խաղճախտղճն, զձայնն *սուարգեշեալ* [ընդ երկու բաժանեալ]՝ գոչաւորագոյն զգոչումն գործէ: Եւ այտք, եւ լեզու, որ զկոկորդին է կազմած, ըստ որում ստտրղն եւ ի վայր կոյս թուլանայ հովտաբար, եւ շեշտ ոլորելով ձգտի: Չայս ամենայն, զայն որ յաղիսն կնտնտոցին շարժումն որոշեալ *երգեսցէ* [0], պայծառապէս եւ բազմարինակաբար ի ժամանակի հանդերձ բազում արագութեամբ շրջեալ՝ յարմարեալ առ ի պէտս գոլորսն: Եւ շրթանց բանալ եւ կափուցանել զնոյն առնէ այնոցիկ, որք ի ձեռն մատանց արգելուն զփողոյն զհագագ *ըստ յարմարութեան* նուագի» (ՏՄԿ, էջ 77, տող 16-21, էջ 78, 79, տող 1-2):

Հետաքրքրական է նշել, որ Ստեփանոս Սյունեցու և Դավիթ Հյուպատոսի կողմից թարգմանված ու միջնադարում հաճախ Գրիգոր Նյուսացուն վերագրված (14, էջ 53-58; 21, էջ 57-58; 23; 65) Նեմեսիոս Եմեսացու «Յաղագս բնութեան մարդոյն» գրքի «Յաղագս ներտրամադրեցելոյ եւ յառաջ բերեցելոյ բանի» գլխում նույն ոգով, սակայն ավելի համառոտակի քննարկվում է այս հարցը: Նեմեսիոսը գրում է. «Իսկ յառաջ եկեալն բան ի ձայնին եւ ի խօսան ունի

զներգործութիւնն: Եւ են գործարանք ձայնի բազումք. քանզի որք եւ ի միջակողսն ի ներքուստ կուսէ մկունք և ախոնդանքն, եւ թոքք, եւ փողերակքն, եւ խոչափողն, եւ յայսցանէ մանաւանդ նեարդատեսակքն, եւ ընդ կրունկն դարձեալ երակքն, եւ լեզուակք, եւ ամենայն որք շարժեն զայսոսիկ մասնկունք, մկունքն՝ որոյ ի բնութենէն են գործարանք: Իսկ խօսիցն բերանն, քանզի ի սմաստեղծանի եւ ձևանայ, եւ որպէս կերպարանի իմն բառն. լեզուին եւ որկորին՝ զկնտնտոցին օրինակ ունելով, եւ վերնատանն՝ հնչման, իսկ ատամանցն եւ որակի իմն բացման բերանոյն, որպէս ի քնար, զաղեսացն լնով զպէտս, կատարելով իմն եւ շրնգանցն առ ի գեղեցկածայնութիւն ինչ կամ ի շարածայնութիւն, որպէս եւ յայտ է յերգեցողաց» (15, էջ 86-87):

Այս երկու գրեթե նույն միջավայրում և ժամանակաշրջանում ստեղծված երկվորյակ գործերի հոգեհարազատությունը (բացառված չէ նաև, որ Նեմեսիոսը օգտվել է Նյուսացու գրքից) պարզ երևում է լյարդի, սրտի և ուղեղի բնատուրքայանը նվիրված գլուխներում: Անշուշտ, նրանց հիմքում ընկած է եղել Գալենի ֆիզիոլոգիական ուսմունքը (44, 46): Ըստ վերջինիս՝ լյարդում աղիներից ստացված սննդանյութերից գոյանում է այսպես կոչված «հում» արյունը, որը, հազենալով բնական պնևմայով, հոսում է երակներով դեպի մարմնի օրգանները՝ օժտելով դրանք սնվելու և բազմանալու կարողությամբ: Այդ «հում» արյան միայն մի փոքր մասն է հասնում սրտի աջ փորոքը, ապա սրտի միջնորմի անցքերով (որոնք իրականում գոյություն չունեն, այլ լոկ Գալենի երևակայության արդյունք էին), մտնում ձախ փորոք և, հազենալով կենդանական պնևմայով, զարկերակների կամ շնչերակների միջոցով մատակարարում բոլոր օրգանները՝ օժտելով դրանք գործելու կարողությամբ: Չարկերակային արյան այն մասը, որը մատակարարում էր ուղեղը, ըստ Գալենի, այստեղ հազենում էր շնչական պնևմայով և, անցնելով նյարդերի միջով, իրականացնում նյարդային համակարգի բարձրագույն պրոցեսները, որոնք կապված են զգացողության, շարժողության և մտածողության հետ: Ուստի Գալենյան ֆիզիոլոգիական ուսմունքում դեռ գոյություն չունեին ընդհանուր արյան շրջանառության գաղափարը: Ըստ այդմ գոյություն ունեին միայն իրարից անջատ երկու անկախ համակարգ՝ երակայինը, որի կենտրոնը համարվում էր լյարդը, և զարկերակայինը, որի կենտրոնը սիրտն էր: Միայն հազար տարի անց արաբ գիտնական Իբն ալ-Նաֆիսը, ապա՝ նրանից համարյա 300 տարի հետո, իսպանացի Միգել Սերվետը և իտալացի Ռեալդո Կոլումբոն հայտնագործեցին արյան փոքր շրջանառությունը, ապացուցելով, որ երակային արյունը ոչ թե ուղիղ անցնում է աջ սրտից ձախը, այլ կատարում շրջապտույտ թոքերի միջով: Իսկ արյան շրջանառության ամբողջական պատկերը պարզ դարձավ միայն XVII դարում շոտլանդացի գիտնական Վիլյամ Հարվեյի փորձերի (44, p. 211-216):

Հարց է ծագում՝ արդյո՞ք կարող էր Գալենյան ֆիզիոլոգիան, որ անփոփոխ մնաց գիտության մեջ ողջ միջնադարում (չմոռանանք, որ Իբն ալ-Նաֆի-

սի հայտնագործությունը երբեք լայն ճանաչում չստացավ), որևէ առաջընթաց ապրել Նյուսացու կամ Նեմեսիոսի վերոհիշյալ աշխատություններում: Անվանի հայ բժշկապատմաբան Լևոն Հովհաննիսյանն իր «Բժշկության պատմությունը Հայաստանում» գրքում նշում է, որ Նեմեսիոսի երկի եվրոպացի հրատարակիչներից մեկը (ցավոք, անունը նա չի հիշատակում) այն կարծիքին է եղել, թե Նեմեսիոսին հայտնի էր արյան շրջանառության գյուտը (65, 66): Նույն ենթադրությունները ժամանակ առ ժամանակ արվում են և Նյուսացու գրքի վերաբերյալ:

Ուստի փորձենք զննել այս տեսանկյունից վերոհիշյալ աշխատությունները՝ սկսելով Նեմեսիոսի գրքի «Յաղագս շնչերակաց» ԻԴ գլխից: Այստեղ ասված է. «Շնչերականն գորութիւն՝ կոչի եւ կենդանական գորութիւն. զսիրտն ունելով սկիզբն եւ մանաւանդ զճախակողմեանն նորա փորուած՝ զշնչականն կոչեցեալ. զբնաւորն եւ զկենդանականն ջերմութիւնն բաշխէ ամենայն մասանց մարմնոյ՝ ի ձեռն շնչերակացն, որպէս եւ լեարդն՝ ի ձեռն երակացն զկերակուրան: Քանզի ջեռեալ սիրտն արտաքոյ բնութեանն՝ անդէն եւ բոլոր կենդանին արտաքոյ բնութեան ջեռնու, եւ ցրտացեալ՝ ցրտանայ. քանզի կենդանականն շունչ ի սմանէ՝ ի ձեռն շնչերակացն ընդ ամենայն մարմինն սփռի: Եւ ի միասին բաժանին՝ որպէս երեւին միմեանց, որպէս երեքս այտոքիկ՝ երակ, շնչերակ, ջիղ, յերիցն սկզբանց՝ որք կարգաւորեն զկենդանին. ի գլխոյն՝ ի սկզբանէն շարժութեան եւ զգայութեան՝ ջիղ, ի լերդէն՝ յիսկզբանէն արեան եւ կերակրանէն՝ քերակ, ի սրտէն՝ ի սկզբանէն (վերականգնուծը մերն է՝ Ս.Վ.) քերականականին՝ շնչերակն, աման շնչոյն: Եւ ի միասին գոլով՝ գառ ի միմեանց օգտութիւն ընդունին. քանզի եւ երակն կերակուր բաշխէ ջղին, եւ շնչերակն հաղորդեցուցանէ զերակն՝ ջերմութեան բնաւորականի եւ շնչոյն կենդանականի: Ուստի ոչ զշնչերակ է գտանել՝ առանց նորք արեան, եւ ոչ զերակ՝ առանց շնչոյ շոգետեսակի: Եւ տարորոշի ուժգնակի եւ ամփոփի շնչերակ՝ ըստ յօդման իմն եւ բանի՝ սկիզբն ունելով շարժութեան ի սրտէն, այլ տարորոշեալ յառընթերցն երակաց քարշէ բռնութեամբ գնուրբն արիւն, որ վերածխեալ՝ կերակուր լինի կենդանականի շնչոյն, իսկ ամփոփեալ՝ զբալատեսակն՝ որ յինքեան՝ թափէ՝ ի ձեռն ամենայն մարմնոյն եւ անյայտիցն վտառից, որպէս ի ձեռն բերանոյն եւ ռնգացն՝ սիրտն զլորձատեսակն ի շնչելն ի բաց մղէ» (15, էջ 103-104):

Ինչպես տեսնում ենք, երեք գլխավոր օրգանների՝ ուղեղի, սրտի եւ լյարդի բնախտությունը Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» գրքում լիովին համապատասխանում է Գալենյան ֆիզիոլոգիական տեսությանը: Ինչ վերաբերվում է «Եւ տարորոշի ուժգնակի և ամփոփի շնչերակ՝ ըստ յօդման իմն և բանի՝ սկիզբն ունելով շարժութեան ի սրտէն» նախադասությանը, ապա այստեղ խոսքը ոչ թե արյան շրջանառության մասին է, այլ լոկ շնչերակագարկի՝ կապված սրտի բարախման հետ, որ, անշուշտ, ծանոթ էր Գալենին:

Նույն պատկերը առկա է նաև Գրիգոր Նյուսացու գործում, սակայն կերտած առավել խորությամբ, նրան բնորոշ ինքնատիպությամբ ու գեղարվեստա-

կան մեծ ուժով ու վարպետությամբ. «Քանզի աղբերք արեանն, որ է լեարդն, գայն որ ի ձեռն կերակրոյ տուրն է, ի ներքոյ եղ: Քանզի այն, որ յետոյն մտանէ միշտ ի ձեռն սորա, զարեանն աղբիւրս բղխել ի լերդէ անտի կազմէ, որպէս ի լերին ձիւն ի ձեռն իւրոյ խոնաւութեանն, որ ընդ լերամբք աղբիւրք են, աճեցուցանէ, խորութեամբն զիւր խոնաւութիւնն ի խոնարհ կոյս յերակսն ձգելով: Իսկ որ ի սրտին շունչն է, ի ձեռն մերձատրին մտանէ աղոյն, որ կոչի թոք: Եւ է օդոյ ընդունիչ ի ձեռն այնր, որ կայ ի մնա շնչաբեր երակն այն, որ ի բերանն կոյս ձգի զարտաքին շունչն, տալով եւ առնլով յինքն ձգեալ, որով ըստ միջոցին զսիրտն ի ներքս պատեալ, ըստ նմանութեան մշտաշարժ հրոյն ներգործութեան, հանապազ եւ սա շարժելով, որպէս ինչ առնեն ի դարբնոցս փուրն: Քանզի ձգէ առ ինքն ի մաւտակայ շնչոյն [թոքոյն], լնլով որոշմամբ մեկնելոյ ի միմեանց զփոթութիւնսն: Եւ հրուտ նորա զովսցուցանելով [բորբոքեցուցանելով] մերձաւոր շնչաբեր երակաւքն շնչէ: Եւ գայս առնելով ոչ դադարէ այն, որ արտաքոյ որոշման զատութեանն է, յիւր ի փոթուածսն ձգելով, իսկ որ առ յիւրմէն է, ի ձեռն ընդ միմեանս հարութեամբք շնչաբեր երակացն ի ներքս մուծանէ: Որ ինձ թուի, եւ ինքնեկի այսր տուրևառիկ շնչոյս պատճառք լինել մեզ: Քանզի բազում անգամ կարատեսալք [միտքն] անպարապ է այլոցն եւ կամ ամենեւին դադարեալ լինի, լուծեալ ի քուն մարմնոյն, իսկ տուրեւառութիւն արդոյս ոչ դադարէ՝ եւ ոչինչ գործակից եղեալ յայս կամատրութեան» (ՏՄԿ, էջ 204, տող 9-20, էջ 205, տող 1-12):

Շեշտելով գլխաւորեղի և ընդհանուր առմամբ նյարդային համակարգի դերը օրգանիզմում, ինչպէս այդ արել էր նրանից առաջ Գալենը, Նյուսացին գրում է. «Եւ է սորա ըստ խելապատակին, եւ որ ի խելսն տեսանի, յորմէ ամենայն յաղիցն խաղալիք եւ ամենայն մկանցն ձգտումն, եւ ամենայն կամաւոր յաւժարական շունչ, յիւրաքանչիւր մասունսն ի վերայ առաքեալ, գործաւոր եւ շարժուն գիողեղէն զմեր զպատկերս, իբրեւ ի մեքենայիցն իմն, ցուցանէ: Քանզի ջերմոյն մաքրագոյնն եւ հրոյն [գիջոյն] նրբագոյնն՝ յերկոցունց զարութենէ ի ձեռն խառնուածոյ իմն եւ ընդ միմեանս հարկանելոյ միաւորեալք, սնուցանէ եւ զոյացուցանէ ի ձեռն յարմարման [զոլոշեացն] զխելսն» (ՏՄԿ, էջ 210, տող 8-16):

Այդուհանդերձ դժվար է պատկերացնել, որ վաղ բյուզանդական շրջանում, երբ ստեղծվեցին Նյուսացու և Նեմեսիոսի աշխատությունները, հնարավոր լիներ զարգացնել Գալենյան ուսմունքը փորձառական ճանապարհով, այն պարագաներում, երբ վաղուց ի վեր խստիվ արգելված էին դիախերձումը և կենդանահատումը: Սակայն չմոռանանք նաև, որ մասամբ այդ գործերի շնորհիվ պահպանվել և կորստից է փրկվել հին հույն բնափիլիսոփաների ու բժիշկների գիտական ժառանգությունը, որը սակայն իսկական զարգացում ապրեց միայն Վերածննդի դարաշրջանում: Ուստի ամբողջությամբ վերցրած՝ վերոհիշյալ հեղինակների աշխարհայացքը կարելի է բնութագրել որպէս դասական հունա-

հռոմեական գիտական մտքի միաձուլում քրիստոնեական մտածելակերպի հետ, մի մտածելակերպ, որ ընդհանուր առմամբ բնորոշ էր միջնադարին (47, *Λυρσε*), իսկ Նյուսացու պարագայում նաև համալրվում էր Աստծո, Բնության, Գեղեցկության ու Արվեստի հանդեպ ունեցած պաշտամունքով:

Ի դեպ անդրադառնալով արվեստի տարբեր ոլորտներին, լինի դա գեղարվեստական խոսք, երգարվեստ, լարային երաժշտություն, ինչպես նաև գեղանկարչություն կամ քանդակագործություն, Նյուսացին իրեն դրսևորել է որպես խորաթափանց արվեստագետ, որին հայտնի էին յուրաքանչյուր ոլորտի գաղտնիքները: «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գործը թարգմանելիս Ստեփանոս Սյունեցին ու Դավիթ Հյուպատոսը, անկասկած, զգացել են նրա «քաղցրաբան» լեզվի գեղեցկությունը, ուստի տեղ-տեղ հրաժարվելով հունաբան դպրոցի բառացի թարգմանության սկզբունքից, կարողացել են գրաբարի ընձեռած հարուստ հնարավորություններով վարպետորեն վերարտադրել Նյուսացուն հատուկ պատկերավոր մտածողությունը և նուրբ գեղարվեստական ճաշակն ու ոճը: Այսպես, օրինակ՝ անդրադառնալով արարչագործությունից հետո երկրի հրաշալիքներին, Նյուսացին բանաստեղծի և արվեստագետի ոգեշնչմամբ ստեղծում է հետևյալ սքանչելի պատկերը (PG 44,132A,B), որը հայերեն թագմանության մեջ չի կորցրել իր հմայքը. «Եւ լի էր *լերամբք* [բերիւք] երկիր՝ ի միասին միանգամայն ծաղկաք զպտուղս բուսացեալ: Եւ լի մարգբ եւ բուրաստանք, որ ինչ միանգամ ի նոսա բնութիւն է լինել: Եւ ամենայն ողունք, *ձորք եւ ծործորք, եւ սարք, եւ ամենայն, որ ինչ միանգամ կողմանաւոր է եւ զանիկող, եւ որ ինչ միանգամ ի հովիտս նորափթիթ դալարի:* Եւ բազմապատիկ ծառոցն *ժամանակ* [բերիւք] պսակեալ էր արդի եւս յերկրէ ի վեր բուսեալ եւ անդէն առ կատարեալ գեղեցկութիւնն հասեալ: Եւ խնդայր եւ զուարճացեալ էր ամենայն ինչ ըստ վայելչութեան եւ խայտայր, հրամանով Աստուծոյ կենդանանեալ, արատականք յանդեայս եւ յազգս իւրաքանչիւր՝ ի թփուտ մացառս այսր-անդր ընթանալով: Երաժշտական թռչնոցն երգովք ամենայն վայրք հնչէին, ամենայն, որ ինչ միանգամ թաւ եւ տերեւախիտ էր եւ հովանուտ» (ՏՄԿ, էջ 49, տող 1-14): «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գրքի էջերում, ինչպես և Նյուսացու այլ գործերում, կարծես վերակենդանանում է իր հայրենի Կասպադովկիայի բնության անզուգական գեղեցկությունը:

Ինչ վերաբերվում է Նյուսացու դարաշրջանի մտածելակերպին, ապա այն իր ազդեցությունն է թողել մի շարք կարևոր հարցերի, այդ թվում «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գրքում օգտագործած տերմինաբանության և աղբյուրների վրա: Դասական շրջանի փիլիսոփայական եզրերն այստեղ հաճախ գուգակցվում են նոր՝ աստվածաբանական գաղափարներ արտահայտող եզրերի հետ, իսկ դրանցից շատերը լցվում քրիստոնեական հասկացություններին հատուկ իմաստով, ինչպես հին տիկերը՝ նոր գինով (ըստ ավետարանական խոսքի):

Այսպես, օրինակ՝ ժամանակի գաղափարը Պլատոնի և նորալատոնականների գործերում արտահայտված էր հունարեն *καιρός* (ժամանակ և *χρόνος* (ամանակ) եզրերով, ըստ որում առաջինը օգտագործվում էր պահի, կարճ ժամանակահատվածի, իսկ երկրորդը՝ տևողական շրջանի համար: Համաձայն Բարսեղ Մեծի ժամանակի տեսության, սրանք բնորոշ էին նյութական աշխարհին իր անցյալի, ներկայի և ապառնիի կատեգորիաներով, համալրվելով *αἰών* (դար) եզրով, որը հատուկ էր հրեշտակների դասին և ենթակա որոշ փոփոխության՝ ի տարբերություն Աստծուն հատուկ անփոփոխ հավիտենությանը (41, *Λυρβε*):

Անդրադառնալով անտիկ եզրերի քրիստոնեացման հարցին Գրիգոր Նյուսացու «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն», Եզնիկ Կողբացու «Եղծ աղանդոց» և այլ հեղինակների երկերում՝ Մ. Շիրինյանը «Քրիստոնեական վարդապետության անտիկ և հելլենիստական տարրերը» ուսումնասիրության մեջ գրում է. «Արիստոտելի և նրա հետևորդների գրվածքներում բազմիցս քննարկված բնության չորս տարրերը և դրանց «նուրբ», «թանձր» կամ «լայն» հատկանիշները փոխառվել և յուրովի են մեկնաբանվել քրիստոնյա հեղինակների կողմից: Այսպես, հրո և օդի նուրբ բնությունն ու շարժիչ ուժ լինելը վերագրվում է նաև ոգուն և հոգուն: Ըստ որում, օդի և հոգու հարաբերակցումը, համաձայն մեջբերված օրինակների, կարելի է արտահայտել օդ-հողմ-շունչ-ոգի-հոգի բանաձևով» (16, էջ 308):

Այս իրողությունը հաստատվում է նաև «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գրքում օգտագործված աղբյուրներով, ըստ որում եթե մեջբերումները Հին ու Նոր Կտակարաններից, որոնք մեծ մասամբ ազատ և նույնիսկ վերապատմողական բնույթի են, բազմաթիվ են ու շռայլ, ապա ավելի սակավաթիվ են հին հունական և հռոմեական հեղինակների գործերի հիշատակումները, ինչն ընդհանուր առմամբ սովորական երևույթ էր նշված ժամանակաշրջանում: Բացառություններ, անշուշտ, կային. օրինակ, հիշենք Նեմեսիոս Եմեսացուն, որը «Յաղագս բնութեան մարդոյն» երկում չի խուսափել հույն բնափիլիսոփաների անունները վկայակոչելուց (15, 37, 65):

Ինչ վերաբերվում է Նյուսացուն, ապա խոսելով նորալատոնականների ոգիների վերաբնակեցման (*μετεμψύχωσις*) տեսության մասին, որը գալիս էր Պլատոնից, նա գրում է. «Ինձ թուի, թե ոչ արտաքոյ առաջիկայի մեզ իրացս է հարցանել փորձել գայն, որ յերկբայս եւ կեղակարծելի է եկեղեցեաց յաղագս ոգոց եւ մարմնոց: Քանզի ոմանց թուի յառաջ քան զմեզ, որոց եւ «Յաղագս սկզբանց» գործեցաւ բան քննութեան, որպէս դաս իմն ի գատ ի քաղաքի գոզիսն յառաջագոյն գոյանալ ասել, եւ առաջի կալ եւ անդ չարութեան եւ առաքինութեան ցոյցք: Եւ կայ մնայ ի բարոջ ոգին առ ի մարմինն շաղապատելոյ՛ անփորձ: Ապա եթէ ի բաց անկցի ի բարոյն կցորդութենէ, յայս աշխարհ կենաց սողոսկել անկանել եւ այսպէս ի մարմին լինել» (ՏՄԿ, էջ 183, տող 7-16):

Այստեղ Նյուսացին անդրադառնում է Օրիգենեսի «Յաղագս սկզբանց» հայտնի աշխատությանը՝ առանց նշելու հեղինակի անունը: Քննադատելով նրա հայացքները (ինչը վկայում է, որ նա կուրորեն չէր հետևում հեղինակություններին), նա միաժամանակ անընդունելի է համարում ու ծաղրում մեկ այլ հայտնի հին դասական հեղինակի՝ բանաստեղծ, բժիշկ ու բնափիլիսոփա Էմպեդոկլեսի (մ.թ.ա, V դ.) մեզ չհասած «Յաղագս բնութեան» պոեմի հետևյալ տողերը ոգիների վերաբնակեցման մասին. «զոր ասեն, զոմն առ նոցա իմաստնոցն ասել, թէւ այր եղեւ, նոյն եւ կնոջ մարմին զգեցաւ, եւ ընդ հաս թռեաւ, եւ ի թուփս բուսաւ, եւ ջրային եհաս կենաց: Ոչ հեռի ի ճշմարտութենէ, ըստ իմում ընտրութեանս բերեալ լինի, որ յաղագս իւր զայսոսիկ ասէ: Քանզի արդարեւ զորտից ոմանց եւ կամ ճայից կոչման, եւ կամ անբանութեան ձկանց, եւ կամ կաղնեաց անզգայութեան արժան է զայսպիսի գաւրէնս՝ մի հոգին ասել ընդ այսքանս անցանել» (ՏՄԿ, էջ 185, տող 5-12): Ի դեպ, Նյուսացին չի հիշատակում ոչ միայն Օրիգենեսի և Էմպեդոկլեսի, այլ նաև Պլատոնի, Արիստոտելի, Պտղոմեոսի, Հիպոկրատի, Դիոսկորիդեսի և Գալիանոսի անունները, որոնց գրքերը նա վկայակոչում է այս կամ այլ առիթով: Հավանաբար արդեն զգալի էր մոտավորապես Միջնադարի խիստ շունչը...

«Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» աշխատությունը որոշակի ազդեցություն է թողել ոչ միայն աստվածաբանության ու փիլիսոփայության, այլև բնական գիտությունների ու բժշկության զարգացման վրա միջնադարյան Հայաստանում: Նրա ազդեցությունը պարզ զգացվում է Կիլիկյան բժշկական դպրոցի ներկայացուցիչների՝ Աբուսայիդի (XII դ.) «Յաղագս կազմութեան մարդոյ» ու Իշոխի (XIII դ.) «Գիրք ի վերայ բնութեան» երկերում, ինչպես նաև Գրիգոր Տաթևացու (1346-1409) «Գիրք հարցմանց»-ում: Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» երկասիրության հետ միասին այն ուսումնասիրվել ու մեկնաբանվել է Կիլիկիայի, Տաթևի, Երզնկայի կաճառներում և այլուր հայ փիլիսոփաների, բնագետների ու բժիշկների, այդ թվում ԺԳ դարի նշանավոր գիտնական Վահրամ Բաբունու կողմից (21): Այդ հարուստ մեկնողական գրականությունը՝ «Լուծմունք Կազմութեան գրոց» և «Մեկնութիւն Կազմութեան գրոց» վերնագրով պահպանվել է Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ԺԳ-ԺԸ դարերի մի շարք գրչագրերում (Հ^մ 55, 59, 621, 626, 1919, 2498 և ուրիշներ): Գեո ավելին. «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» երկը պարունակող Մաշտոցյան Մատենադարանի ձեռագրերի (Հ^մ 469, 470, 620, 2508, 5253) լուսանցքներում և նույնիսկ բուն տեքստում առկա են բազմաթիվ լուծմունքներ:

* * *

«Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» հայերեն թարգմանության քննական բնագիրը հունարեն սկզբնաղբյուրի (PG 44, 124 D-256 C) հետ համեմատելիս հայտնաբերել ենք ուշադրության արժանի բնագրաբանական հետևյալ երևույթներ՝ 1. հունարեն բնագրի բազմաթիվ բառեր հայերեն թարգմանության մեջ հանդես են գալիս աղավաղված ձևով, 2. հայերեն թարգմանության մեջ հանդիպում են բառեր, որոնք բացակայում են հունարեն սկզբնաղբյուրում 3. հայերեն թարգմանության մեջ առկա են բնագրային բացթողումներ:

Այդ երևույթներից նկատել է նաև Ռ. Թոմսոնը: Համեմատելով Գիոնիսիոս Արեոպագացուն վերագրվող գործերի հայերեն թարգմանությունը հունարեն բնագրի հետ (ի դեպ՝ դրանց թարգմանիչները նույն Ստեփանոս Սյունեցին ու Գավիթ Հյուպատոսն էին), «Armenian Version of the Works attributed to Dionysius the Areopagite» գրքի առաջաբանում նա գրել է հետևյալը. «Իր թարգմանության մեջ Ստեփանոս Սյունեցին փորձել է հնարավորինս մոտ մնալ հունարեն բնագրին, և այսպիսով հայերեն տարբերակի սխալներից շատերը ուղղակի հետևանք են հունարեն բնագրում առկա ուղղագրական սխալների բառացի վերարտադրման: Իմ անգլերեն թարգմանության նպատակն է առաջին հերթին անդրադառնալ այդ տեքստաբանական պրոբլեմներին» (49, Introduction, p. IX): Մեծ կարևորություն տալով այս հարցին՝ մենք ձգտել ենք ոչ միայն բացատրել առանձին ուղղագրական և այլ քերականական սխալների պատճառները, որոնք հանդիպում են «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» երկի հայերեն թարգմանության մեջ, այլ նաև հասկանալ դրանց հետևում թաքնված որոշ օրինաչափություններ:

Առաջին խմբի բնագրային շեղումների վերլուծության արդյունքում պարզվել է, որ դրանք իրենց հերթին բաժանվում են երկու ենթախմբի: Առաջինը հիմնականում բաղկացած է այնպիսի բառերից, որոնք աղճատվել են դեռևս հունարեն ձեռագրերում: Եվ իրոք, դժվար է պատկերացնել, որ Ստեփանոս Սյունեցին և Գավիթ Հյուպատոսը, որոնց թարգմանությունը ընդհանուր առմամբ բառացի բնույթ է կրում, ինչպես հունաբան դպրոցի այլ գործերի, այդքան հեռանային հունարեն սկզբնօրինակից, կամ էլ նրանց հունարենի իմացությունը անբավարար լիներ:

Այդ խմբի աղճատված բառերին համապատասխանող հունարեն տարբերակները իրենց ձևով հնչակից են հունարեն ճիշտ տարբերակներին, ուստի աղավաղումը տեղի է ունեցել հենց հունարեն ձեռագրում: Բերենք օրինակներ: Հունարեն բնագրում (PG 44, 132A.) ունենք՝ τῶν ὠραίων (բերիք*) բառաձևը, որը սակայն հայերեն թարգմանվել է որպես «վերամբք» (τῶν ὀρώ) (ՏՄԿ, էջ 49, տող 1): Այս երկու բառաձևերը՝ «բերիք» և «վերամբք» հայերենում երբեք չէին կարող շփոթվել, նույնիսկ եթե աղավաղվեին, մինչդեռ հունարենի ὠραίων և ὀρώ -ը այնքան մոտ են ձևական առումով, որ մի փոքր աղավաղման դեպքում

հեշտությամբ կարող էին շփոթվել: Հենց այդ էլ տեղի է ունեցել հունարեն ձեռագրում:

Մեկ այլ օրինակ. հունարեն բնագրի (PG 44, 137C) τὴν ζήτητικὴν (զբննական*) բառածևը, աղավաղված լինելով հունարեն ձեռագրում, շփոթվել է τὴν ζωτικὴν (զկենդանական)-ի հետ և հայերենում դարձել «զկենդանական» (ՏՄԿ, էջ 60, տող 19):

Կամ էլ հունարեն բնագրի (PG 44, 145C.) ὀσείας (եութեանս*) բառածևը, հունարեն ձեռագրերում աղավաղվելով ու շփոթվելով φύσεως (բնութեանս)-ի հետ, հայերեն թարգմանվել է որպես «բնութեանս» (ՏՄԿ, էջ 66, տող 8):

Մեկ այլ օրինակ. հունարեն բնագրում (PG 44, 149A) ունենῆ τὸ στόμα (բերանս*) գոյականը, որը հայերեն տարբերակում (ՏՄԿ, էջ 76, տող 15) հանդես է գալիս որպես «մարմինս» (τὸ σῶμα): Հայերենում այս երկու բառածևերը չէին կարող շփոթվել, մինչդեռ հունարենում τὸ στόμα-ն աղավաղվելով հեշտությամբ կարող էր շփոթվել τὸ σῶμα-ի հետ: Իսկ հունարեն բնագրի (PG 44, 149C) τῶν ἐμψύχων (շնչատրից*) բառածևը աղավաղվել ու շփոթվել է τῶν ἀψύχων (անշնչից)-ի հետ և հայերեն սխալմամբ թարգմանվել՝ «անշնչից» (ՏՄԿ, էջ 78, տող 2):

Մեկ այլ դեպքում հունարեն բնագրի (PG 44, 149D) τὸν ἥθμὸν (ի մաղն*) բառածևը հայերեն թարգմանության մեջ (ՏՄԿ, էջ 78, տող 16) հանդես է գալիս որպես τὸν ἰσθμὸν (ի պարանոցն): Հայերեն լեզվում «մաղն» և «պարանոցն» հնարավոր չէ շփոթել, մինչդեռ հունարենում τὸν ἥθμὸν-ը հեշտությամբ կարող էր աղավաղվել ու շփոթվել τὸν ἰσθμὸν-ի հետ: Մեկ այլ դեպքում հունարեն բնագրում (PG 44, 157B) ὁ ἥθμός գոյականից կազմված ածականը՝ ἥθμοειδής (մաղածև*) աղավաղվել ու շփոթվել է ἰσθμώδης («պարանոցուտ», պարանոցածև)-ի հետ, որը պատճառ է դարձել հայերեն թարգմանության մեջ (ՏՄԿ, էջ 89, տող 2) «մաղածև» ճիշտ բառածևի փոխարեն «պարանոցուտ»-ի հանդես գալուն: Նոր հայկազյան բառարանում (ՆՀԲ) վերջինս, ինչպես և «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գրքի մի շարք այլ աղավաղված բառածևեր, ուղղված չեն:

Հունարեն բնագրի (PG 44, 149D) περισχίζουσα (ընդ երկու բաժանեալ*) բառածևը, աղավաղման ենթարկվելով հունարեն ձեռագրում, շփոթվել է περισχουσα (առարգելեալ)-ի հետ (ՏՄԿ, էջ 78, տող 16):

Նմանապես հունարեն ձեռագրում աղավաղվել են մի շարք այլ բառածևեր, օրինակ՝ αἰτιολογία (պատճառագիտութիւն*)-ի աղճատված ձևը շփոթվել է՝ ἀντιλογία-ի հետ (PG 44, 165A) ու թարգմանվել հայերեն որպես «հակառակարանութիւն» (ՏՄԿ, էջ 99, տող 2):

Մեկ այլ դեպքում հունարեն բնագրի (PG 44, 173A) ἡτῆατο (մեղադրէր*) բայի աղճատված ձևը շփոթվել է ἡτέητο (խնդրէր)-ի հետ և հայերեն թարգմանվել որպես «խնդրէր» (ՏՄԿ, էջ 108, տող 13):

Կամ էլ հունարեն ձեռագրերից մեկում (PG 44, 177B) κάδων (տակառաց*) բառածևը, աղավաղվելով և շփոթվելով καιρῶν-ի հետ, հայերեն թարգմանվել է

որպես «ժամանակեայց» (ՏՄԿ, էջ 115, տող 2): Պակաս հավանական է լատինացված ու աղավաղված *cadus* գոյականի շփոթումը լատիներեն *caducum* (ժամանակեայ) ածականի հետ:

Այլ դեպքում սկզբնաղբյուրի (PG 44, 196A) *ἀτέλειαν* (զազատութիւն*) բառաձևը աղավաղվելով ու շփոթվելով *τέλειος* (կատարեալ)-ի հետ, հայերեն քարգմանվել է որպես «կատարեալ» (ՏՄԿ, էջ 137, տող 11): Նույնը տեղի է ունեցել հունարեն բնագրի (PG 44, 197A) *ἀποστήσει* (պահեստէ*) բայի հետ, որը աղավաղվելով և շփոթվելով *ἀπιστήσει* (թերահաւատեսցէ)-ի հետ, սխալմամբ քարգմանվել է որպես «թերահաւատեսցէ» (ՏՄԿ, էջ 140, տող 15):

Նման երևույթ դիտվում է հունարեն բնագրի (PG 44, 220B) *μη. αν ἐπισπεῦσαι* (ոչ փութալ*) արտահայտության դեպքում, որը աղավաղման հետևանքով դարձել է *μη αν πιστεύσαι* (ոչ հաւատալ) և այդպես էլ անցել հայերեն քարգմանության մեջ (ՏՄԿ, էջ 171, տող 2):

Հունարեն ձեռագրերում բառաձևերի աղավաղման պարզ օրինակներ են նաև հետևյալները. *τῆς λογικῆς* (տրամաբանութեան*)-ի (PG 44, 224C) հանդես գալը որպես «զանասնական» (*ἀλογος*) հայերեն քարգմանության մեջ (ՏՄԿ, էջ 175, տող 14), ինչպես և սկզբնաղբյուրի (PG 44, 228D) *τροφή* (կերակուրն*) բառաձևի աղճատումը և շփոթումը հունարեն *δեռագրում* *στροφή* (շրջումն)-ի հետ ու հայերենում (ՏՄԿ, էջ 181, տող 9) որպես «շրջումն» քարգմանվելը: Այլ դեպքում՝ հունարեն բնագրի (PG 44, 233A) *τῷ ἀναισθήτῳ* (ի անզգալուցն*) արտահայտությունը ժխտական մասնիկի անկման պատճառով հունարեն կամ հայերեն գրչագրերում դարձել է «ի զգալուցն» (*τῷ αἰσθήτῳ*) (ՏՄԿ, էջ 187, տող 17), իսկ հունարեն բնագրի (PG 44, 244C) *νεύματι* (քարթափ ական*)-ի աղավաղված ձևը հայերեն քարգմանության մեջ (ՏՄԿ, էջ 202, տող 8) հանդես է գալիս որպես «իմանալույն» (*νοήματι*):

Այդ բնագրային աղճատումները հունարեն ձեռագրում հաճախ այնպիսի չափերի են հասնում, որ բառերից մնում են լոկ բեկորներ, որոնք ավելի մեծ խառնաշփոթություններ են առաջացնում հայերեն քարգմանության մեջ: Բերենք օրինակներ: Հունարեն բնագրի (PG 44, 144A) *τοὺς ὀϊστούς* (զնեսս*) բառաձևը, աղավաղվելով հունարեն ձեռագրում, հայերենում (ՏՄԿ, էջ 68, տող 4) հանդես է գալիս որպես «զայսպիսիսն» (*τοίους*):

Եվս մի օրինակ. հունարեն բնագրի (PG 44, 145A) *κατ' αἴσθησιν* (զըստ զգայութեանն*) բառակապակցությունը, աղճատվելով հունարեն ձեռագրում, դարձել է *κατὰ φύσιν* (զըստ բնութեանն) ու այսպես էլ հանդես է գալիս հայերեն քարգմանության մեջ (ՏՄԿ, էջ 71, տող 10):

Հունարեն բնագրի (PG 44, 168D, 172D) *ἀπήχημα* (արձագանք*) գոյականը, աղավաղվելով ձեռագրերից մեկում և շփոթվելով *ἀπηγής* (դաժան, ժանտատեսիլ) ածականի հետ հայերեն քարգմանվել է որպես «ժանտատեսիլը» և «զարշատեսիլ» (ՏՄԿ, էջ 103, տող 10):

Կամ էլ հունարեն բնագրի (PG 44,172D, 173B-C) *κατάστασις* (կարգ*) գոյականը հայերեն թարգմանվել է որպես «հիւք» (ՏՄԿ, էջ 108, տող 3, էջ 109, տող 16): Ընդհանուր առմամբ հին հայ մատենագրության մեջ «հիւք»-ը կիրառվել է «նիւք», «տարր խոնաւ», «ոգի», «ծուծ», «փսկութիւն» և «զօրութիւն» իմաստով (ՆՀԲ): «Կարգ» իմաստով այն վկայված չէ «Կեղծ-Գիոնիսիոս Արեոպագացու հայերեն թարգմանության ցանկերում» (Indices to the Armenian Version of Pseudo-Dionysius the Areopagite) (48): Հավանաբար հունարեն ձեռագրում *κατάστασις* (կարգ)-ը աղավաղվել ու շփոթվել է *καταστάζει* (կաթել, ծորել) բայից կազմած *κατάσταξις* գոյականի հետ, որը ապա մեկնաբանվել է որպես «հիւք»:

Ինչ վերաբերվում է «հիւք»-ին, ապա «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գրքում այն սովորաբար համապատասխանում է հունարեն *ἀτμός* (գոլշի) գոյականին, ինչպես և «Կեղծ-Գիոնիսիոս Արեոպագացու հայերեն թարգմանության ցանկերում» (48): Օրինակ՝ հունարեն բնագրի (PG 44, 157B) *τῶν ἀτμῶν* (գոլշեաց*) բառաձևը հայերեն թարգմանվել է որպես «հիւք հոտոցն» (ՏՄԿ, էջ 88, տող 18): Այլ դեպքում (PG 44, էջ 253A) նույն *τοῖς ἀτμοῖς* (գոլշիսն*)-ը, աղճատվելով հունարեն ձեռագրում, շփոթվել է *τοῖς χυμοῖς* (համսն)-ի հետ ու թարգմանվել է որպես «համսն» (ՏՄԿ, էջ 213, տող 12): Իսկ սրանից մի քանի տող ներքև հունարեն բնագրի *ἀτμῶν* (գոլշեացն*)-ը հայերեն բնագրում (ՏՄԿ, էջ 213, տող 14) հանդես է գալիս որպես «հիւքից համոցն» (*τῶν χυμῶν*), ըստ որում հունարենում *χυμός*-ը ունի երկու նշանակություն՝ 1. հյութ 2. համ: Հետաքրքրական է, որ Նյուսացու «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գրքում միայն առաջին դեպքում, երբ խոսքը «հիւք հոտոցն»-ի մասին է, արժարժվում են հոտոտելիքի բնախոսության հարցերը, մինչդեռ վերջին երկու պարագաներում տրված է մազերի գոյացման տեսությունը:

Մեկ այլ օրինակ. հունարեն բնագրի (PG 44,137D, 152D) *τοῦ νοῦ* (մտացն*) բառաձևի աղավաղման ու նրա շփոթման *τοῦ ἀνθρώπου* (մարդոյն)-ի հետ հայերեն թարգմանության մեջ հանդես է գալիս «մտացն»-ի փոխարեն «մարդոյն»-ը (ՏՄԿ, էջ 61, տող 1):

Հունարեն բնագրի (PG 44, 173B) *ἐν φλέγματι* (լորձով*) բառակապակցությունը, աղավաղման ենթարկվելով հունարեն ձեռագրում, շփոթվել է *ἐν πνεύματι* (շնչով)-ի հետ (ՏՄԿ, էջ 109, տող 10):

Հունարեն բնագրի (PG 44, 236A) *κατὰ τὸ ἀθρόον* (ըստ միանգամայն*) բառակապակցությունը, աղճատվելով հունարեն ձեռագրում, դարձել է *κατὰ ἀνθρώπινον* (ըստ մարդկայինն) (ՏՄԿ, էջ 190, տող 3):

Որոշ դեպքերում հունարեն բնագրի բարդ բառերը, աղավաղվելով ու բաժանվելով երկու առանձին մասի, այսպես էլ թարգմանվել են հայերեն: Օրինակ՝ հունարեն բնագրի (PG 44, 241A) *μονοειδῶς* (միաձե*)-ը, աղճատվելով հունարեն ձեռագրում, բաժանվել է *μόνον* (միայն) և *εἰδῶς* (գիտացեալ) բառաձևերի ու հայերեն սխալմամբ թարգմանվել՝ «ոչ միայն գիտացեալ» (ՏՄԿ, էջ 199, տող 2):

Բնագրագիտական վերլուծության ընթացքում պարզվել է նաև, որ մի շարք աղավաղումներ առաջացել են հայերեն բնագրում: Մրանց թիվն անհամեմատ փոքր է, քան առաջին խմբի բառերի: Կանգ առնենք այդ աղճատումների վրա: Այսպես, օրինակ՝ հունարեն բնագրի (PG 44, 152C) *δοχέα* (ամանք*) գոյականը, աղավաղվելով մի շարք հայերեն գրչագրերում, հանդես է գալիս որպես որոշյալ դերանվան ձևեր՝ «ամենեքին», «ամենեքեան» և «ամենեքեանք» (ՏՄԿ, էջ 82 տող 3): Հունարեն բնագրի (PG 44, 160A) *παρεγγέοντος*՝ (հոսելոյ*) բառաձևը հայերեն ձեռագրերի մեծ մասում դարձել է «հասելոյ» (ՏՄԿ, էջ 90, տող 18):

Հունարեն բնագրում (PG 44, 172A, B, 173 C.) երեք անգամ հանդիպում է *καθ' ὑπαρ* (ի լրջէ*, արթուն) արտահայտությունը, որը սակայն աղավաղվելով հայերեն գրչագրերում (ՏՄԿ, էջ 106, տող 10, էջ 106, տող 20) դարձել է «ի վերջէ» (*καθ' οὐράν*): Պակաս հավանական է *καθ' ὑπαρ* -ի շփոթելը *καθ' οὐράν* -ի հետ հունարեն ձեռագրերում:

Հունարեն բնագրի (PG 44, 193B) *τὴν ἀνδρίαν* (գարիութին*) գոյականը հայերեն գրչագրերի մեծ մասում աղավաղվելով դարձել է «գարութին» (ՏՄԿ, էջ 135, տող 20): Կամ էլ հունարեն բնագրի (PG 44, 213B) *ἀπεργάζεται* (գործել*) բայաձևը հայերեն ձեռագրերում դարձել է «կարծել» (ՏՄԿ, էջ 164, տող 7):

Հաճախ է պատահում, որ բառը ենթարկվում է կրկնակի աղճատման՝ մեկ անգամ հունարեն ձեռագրում, ապա հայերեն գրչագրերում: Օրինակ՝ հունարեն բնագրի (PG 44, 204B) *πτερωθείς* (թեալորեալ*) բառաձևը, աղավաղվելով հունարեն ձեռագրում և շփոթվելով *πτερωτός* (թեալուցեալ)-ի հետ, իր հերթին հայերեն գրչագրերում դարձել է «թեթեալուցեալ» (ՏՄԿ, էջ 151, տող 6):

Որոշ դեպքերում հայերեն թարգմանությունը բավականաչափ հեռանում է հունարեն բնագրից ու նրա մեջ հայտնվում են այսպես ասած «ավելորդ» բառեր կամ կրկնողություններ (*pleonazmos*): Մեծ մասամբ այդ տեղի էր ունենում, երբ հունարեն բառը աղավաղվում էր կամ էլ նրա իմաստը հստակ չէր ընկալվում թարգմանիչների կողմից: Պետք է նշել, որ նման դեպքերում հայերեն թարգմանության մեջ հաճախ նկատվում են նախադասության շարահյուսական կարգի խախտումներ, առանձին բառերի տեղափոխություններ և այլն:

Այսպես, օրինակ՝ հունարեն բնագրի (PG 44, 220B) *περιπλεκόμενην προκειμένω τῷ πτώματι, ὡς μὴ ἂν ἐπισπεύσαι τῷ νεκρῷ τὴν κηδείαν* (մինչ դեռ առաջի կայր դի, շուրջ գնովա փարեալ, մինչ զի ոչ փութալ մեռելոյն զպատանս թաղմանն*) հատվածը հայերեն թարգմանության մեջ հեռանում է սկզբնաղբյուրից, հանդես գալով հետևյալ ձևով. «շուրջ գնովա հաշելով եւ մաշելով, մինչ դեռ առաջի կայր կործանեալ պատանոյն դի, մինչ զի ոչ հաւատալ մեռելոյն զպատանս թաղմանն» (ՏՄԿ, էջ 170, տող 19, էջ 171, տող 1-2): Այստեղ նախադասության շարահյուսական կարգը խախտված է, իսկ հունարեն ձեռագրում աղճատված որոշ արտահայտություններ սխալ են թարգմանվել, օրինակ՝ *μὴ ἂν*

ἐπισπεῦσαι (ոչ փութալ*) որպես «ոչ հաւատալ» (μὴ ἂν πιστεύσαι), իսկ περιπλεκομένην (փարեալ*) որպես «հաշելով և մաշելով» (τήκομένην): Գրանից բացի թարգմանության մեջ «դի»-ից առաջ հանդես է գալիս «կործանեալ պատանոյն» բառակապակցությունը, որը բացակայում է հունարեն բնագրում:

Կամ էլ հունարեն բնագրի (PG 44, 224D) εἰς ἀτμούς (ի գոլոշիս*) արտահայտությունը հունարեն ձեռագրում աղճատվել ու շփոթվել է εἰς χρεσίμους (ի շայեկան)-ի հետ, ապա հայերեն ազատ թարգմանվել «յոյժ շայեկանութեան մարմնոյն» (ՏՄԿ, էջ 176, տող 4):

Ինչ վերաբերում է վերոհիշյալ աղճատված կամ «ավելորդ» բառերին, ապա դրանք որոշ դեպքերում կարող են մատնանշել բավականին կարևոր փաստ, այն է՝ մեկ այլ հունարեն գրչագրի առկայությունը, որը ընկած է հայերեն թարգմանության հիմքում: Այսպես, օրինակ՝ հունարեն բնագրում (PG 44, 153C), որտեղ խոսքը մտքի անտեսանելի բնույթի մասին է, սխալմամբ հանդես է գալիս τοῦ ἀνθρώπου (մարդոյն) բառաձևը τοῦ νοῦ (մտացն*)-ի փոխարեն, մինչդեռ հայերեն թարգմանության մեջ (ՏՄԿ, էջ 85, տող 1), ինչպես նաև անգլերեն տարբերակում (MM, Chap.XI), որոնք ամենայն հավանականությամբ արված են մեկ այլ հունարեն ձեռագրից, առկա է «մտացն-mind» ճիշտ ձևը:

Կամ էլ հունարեն բնագրի (PG 44, 176A) τὴν δὲ τρεφομένην μὲν καὶ ἀξανομένην (որ կերակրի եւ աճէ) հատվածը հայերեն թարգմանվել է՝ «որ կերակրի եւ զգայ» (ՏՄԿ, էջ 112, տող 7): Նույնը առկա է անգլերեն թարգմանության մեջ՝ «which at once receives nourishment and is capable of perception» (MM, Chap. XIV, 2): Ռուսերեն թարգմանության մեջ, որը հետևում է աքբահայր Ժ. Պ. Մինի հրատարակված հունարեն տարբերակին, սրա փոխարեն ունենք՝ «питательную и растительную» (Лурье, с. 61): Սակայն տվյալ դեպքում հոգու երեք գորություններից, որոնք հատուկ են բույսերին, կենդանիներին և բանական էակին՝ մարդուն, խոսքը երկրորդի մասին է: Ուստի հունարեն բնագրում ևս պետք է լիներ, ինչպես հայերեն ու անգլերեն թարգմանության մեջ, ոչ թե՛ τὴν δὲ τρεφομένην μὲν καὶ ἀξανομένην (որ կերակրի եւ աճէ), այլ՝ τὴν δὲ τρεφομένην μὲν καὶ αἰσθανομένην* (որ կերակրի եւ զգայ): Այսպիսով՝ կարելի է ենթադրել, որ հայերեն և անգլերեն թարգմանությունները հետևել են հունարեն մեկ այլ գրչագրի, որը պատկանում էր Ֆորբսի դասակարգման երկրորդ ձեռագրախմբին (Forbes): Վերջինս, ինչպես ասվեց, հունարենից բացի պարունակում է նաև լատիներեն տարբերակի ձեռագրեր: Իրոք, լատիներեն թարգմանության մեջ ասված է. «alia et nutriatur, et sentiat» (PG 44, 175A):

Եվս մի օրինակ. հունարեն բնագրում (PG 44, 253C) ասված է. καὶ ἐστι λέων (եւ է առիւծ), մինչդեռ հայերեն թարգմանության մեջ «առիւծ»-ից հետո ավելացրած է «կամ մարդ» (ՏՄԿ, էջ 216, տող 7): Նույնը հանդիպում է անգլերեն թարգմանության մեջ՝ «is a lion, or a man» (MM, Chap. XXX, 30): Ուստի հայերեն և անգլերեն թարգմանությունները պիտի հետևեին այնպիսի հունարեն

գրչագրի, որտեղ առկա էր «ἄνθρωπος» հավելումը: Իսկապես լատիներեն տարբերակում ասված է. «ipse vel leo, vel homo» (PG 44, 253C): Այս ամենը վկայում է, որ հայերեն թարգմանությունն երկրորդ ձեռագրախմբին հատուկ կառուցվածքային առանձնահատկություններից բացի (տես՝ Առաջաբան, էջ 12) ցուցաբերում է նաև բնագրային բնույթի կարևոր տարբերություններ:

Ուսումնասիրության ընթացքում հայտնաբերել ենք նաև բնագրային բացթողումներ, որոնց մեծ մասը հավանաբար առաջացել է հունարեն ձեռագրի աղճատման պատճառով: Այդ բացթողումները լինում են մեկ բառի, բառակապակցության, կամ էլ ամբողջ նախադասության տեսքով: Բերենք օրինակներ. հունարեն բնագրի (PG 44, 137C)՝ φησί (ասէ*) բայը, բաց է թողած հայերեն թարգմանության մեջ (SUԿ, էջ 60, տող 14): Վերոհիշյալ բայածևր բացակայում է նաև հայերեն թարգմանության այլ տեղերում (SUԿ, էջ 85, տող 17):

Հայերեն թարգմանության մեջ (SUԿ, էջ 62, տող 14) բացակայում են «զմարդն*» (ἄνθρωπον) և «կերպարանի*» (εἰκόνα) բառածևրը, որոնք առկա են հունարեն բնագրում (PG 44, 140B): Մեկ այլ տեղ հայերեն թարգմանության մեջ (SUԿ, էջ 92, տող 17) բաց է թողած հունարեն բնագրի «պատահէ*» (συμβαίνει) բայը (PG 44, 161A): Թարգմանիչների ուշադրությունից վրիպել է τῶν ἐπιτηδείων (ի մերձատրաց*) արտահայտությունը (SUԿ, էջ 108, տող 8), որը առկա է հունարեն բնագրում (PG 44, 172D), իսկ մի քանի տող ներքև (SUԿ, էջ 108, տող 19)՝ նաև հունարեն բնագրի (PG 44, 173A) «ախտի*» (ὑπὸ τῆς νόσου)-ը: Հայերեն թարգմանության մեջ (SUԿ, էջ 140, տող 2) բաց է թողած հունարեն բնագրի (PG 44, էջ 196D) «Աստուծոյ*» (τοῦ Θεοῦ) գոյականը: Թարգմանիչների ուշադրությունից է վրիպել (SUԿ, էջ 159, տող 18) հունարեն բնագրի (PG 44, 209C) «խոյս տալով*» (παραδραμόντες), ինչպես և հունարեն բնագրի (PG 44, 225D) «այլայլի*» (ἀλλοιοῦται) բառածևրը (SUԿ, էջ 179, տող 2): Հայերեն թարգմանության մեջ (SUԿ, էջ 214, տող 8) բացակայում է հունարեն բնագրի (PG 44, 253A) «բնութեան*» (φύσει) բառածևրը:

Մի շարք դեպքերում հայերեն թարգմանության մեջ բաց են թողած երկուերեք բառերից կազմած բառակապակցություններ, նախադասությունների առանձին բեկորներ կամ նույնիսկ ամբողջ նախադասություններ: Այսպես օրինակ՝ հունարեն բնագրի (PG 44, 129C) ἐν τῷ βάρει μὴ πεδηθείσης (ոչ կապեալ ի շղթայս ծանրութեան*) հատվածը բացակայում է հայերեն բնագրում (SUԿ, էջ 47, տող 9): Նույնը կարելի է ասել հունարեն բնագրի (PG 44, 221A) ἀποδιδόναι πάλιν τῷ ζῆν (վերստին ի կեանս դարձուցեալ լինի*) հատվածի, որը չկա հայերենում (SUԿ, էջ 172, տող 9-10), կամ նրանից մի քանի տող ներքև գտնվող (PG 44, 221A) ἐκ νόσου χαλεπῆς (դժուար ախտից*) բառակապակցության մասին (SUԿ, էջ 172, տող 12): Թարգմանիչների ուշադրությունից վրիպել են նաև հունարեն բնագրի (PG 44, 224A, D) καὶ κενῆς ἀπάτης (եւ սին պատրանաց*) ու τὸν θεῖον λόγον (ըստ աստուածային բանի*) բառակապակցությունները

(ՏՄԿ, էջ 174, տող 15, էջ 175, տող 19), ինչպես նաև հունարենի (PG 44, 253D) *καὶ ἐν τῷ τελείῳ τέλειον* (եւ կատարեալ՝ ի կատարեալին*) արտահայտությունը (ՏՄԿ, էջ 216, տող 19): Հունարեն բնագրում առկա Պողոս առաքյալի հայտնի խոսքերը *ἀπεκδύσασθαι δεῖν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν νέον* (պարտ է ի բաց մերկանալ զհին մարդն և զգեճույ զնորն*) (PG 44, 256C) քարգմանվել է ոչ ճշգրիտ ձևով: Հայերեն քարգմանության մեջ բացակայում են «պարտ է*» (δεῖν) և «զնորն*» (τὸν νέον) բառաձևերը (ՏՄԿ, էջ 218, տող 6-7):

Հայերեն քարգմանության մեջ (ՏՄԿ էջ 55, տող 19) բաց է թողած հունարեն բնագրի *καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς* (եւ թռչնոց երկնից, եւ անասնոց, եւ անենայն երկրի*) մասը (PG 44, 133D), ինչպես նաև հունարեն բնագրի (PG 44, 176B) հետևյալ հատվածը՝ *ἐν ἰδίαις περιγραφαῖς θεωρούμενα* (հարաբանչիւրն յիր սահմանս հայեցեալ*) (ՏՄԿ, էջ 112, տող 11-12):

Հունարեն բնագրի (PG 44, 180D) *κατ' εἰκόνα»* *καὶ ἐπὶ τίσι ποιήσωμεν* (ըստ կերպարանի եւ առ ինչ արասցուք*) հատվածը անտեսվել է հայերեն քարգմանության մեջ (ՏՄԿ, էջ 119, տող 7): Նույնը վերաբերվում է հունարեն բնագրի (PG, 44, 181C) *ὅ τὴν κατὰ τὸ ἄρβεν καὶ θῆλυ διαφορὰν οὐ προσίεται* (զայն որ ըստ արուին եւ ըստ իգին զանազանութիւնն ոչ ընդունի*) նախադասությանը (ՏՄԿ, էջ 120, տող 19-20), ինչպես նաև հունարեն բնագրի (PG 44, էջ 205A) *τὴν τοῦ ἀνξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι δύναμιν τῷ ἀνθρώπῳ προσέθηκεν, ἀλλ' ὅτε διέκρινε τῆ κατὰ τὸ ἄρβεν καὶ θῆλυ διαφορᾶ, τότε φησίν·* (ես մարդոյն զգաւրութիւն ւճել եւ բազմանալ, այլ յորժամ զզանազանութիւն ըստ արուին եւ իգին էարկ, յայնժամ ասէ*) *ամբողջ հատվածին* (ՏՄԿ, էջ 153, տող 6-8): Կամ էլ հայերեն քարգմանության մեջ (ՏՄԿ, էջ 185, տող 17-18) բացակայում է հունարեն բնագրի հետևյալ հատվածը (PG 44, 232B) *μετὰ τὸ (καθὼς φασιν) ἄπαξ γεύσασθαι τοῦ σωματικῆ βίου, πάλιν* (որպէս ասեն, զկնի միանգամայն ճաշակելոյ զմարմնատր կեանս՝ դարձեալ*):

Դժվար է ասել՝ այս ամենը տեղի է ունեցել քարգմանության ժամանակ կամ էլ հայերեն ձեռագրերի ընդօրինակման ընթացքում, թե հունարեն ձեռագրերում առկա բացթողումների պատճառով: Յավոր սրտի, առ այսօր հրատարակված չէ «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» գործի հունարեն քննական բնագիրը, որը պետք է կազմեր Նյուսացու երկերի բազմահատորյակի (GNO) IV հատորը Հեդվիգա Հյորնեի խմբագրությամբ (H. Höfner, GNO, IV): Հուսով ենք, որ հետագայում նրա լույս ընծայելուն պես կարելի կլինի հաստատել մեր տեքստաբանական վերլուծության արդյունքները: Սակայն առանց այդ էլ բերած փաստերը վկայում են, որ Ստեփանոս Սյունեցին ու Դավիթ Հյուպատոսը օգտվել են ոչ թե արբահայր Մինի կողմից հրատարակված հունարեն տարբերակից (PG 44, 124 D-256 C), այլ վաղ միջնադարի (V-VIII դդ.) սխալաշատ մի հունարեն գրչագրից, որը մտնում էր Ֆորբսի դասակարգման երկրորդ ձեռագ-

րախմբի մեջ, և, ավաղ, հեռու էր «ի ստոյգ օրինակաց» լինելուց (միջնադարյան գրչի խոսքերով): Ի դեպ՝ Ռ. Թոմսոնը ևս, անդրադառնալով Գիոնիսիոս Արեոպագոսին վերագրվող գործերի հայերեն թարգմանությանը, նշում է, որ վերջինս իր սխալներով չափազանց մոտ է IX դարի սկզբին գրած մի հունարեն ձեռագրին (MS Parisinus 437 M) (50, Introduction, pp. VII-VIII):

Կատարած բնագրագիտական ուսումնասիրությունները հնարավորություն են ընձեռել մեզ վերականգնել հայերեն թարգմանության բացթողումները և ուղղել աղավաղված բառերն ու վրիպակները: Բնագրային աղճատումները և բացթողումները վերականգնելիս՝ ձգտել ենք հնարավորին չափով օգտագործել սույն քննական բնագրի այլ տեղերում առկա բառերը՝ պահպանելով Նյուսագու գործի հայերեն թարգմանությանը հատուկ բառապաշարն ու ոճային առանձնահատկությունները:

* * *

«Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» երկի քննական բնագրի կազմության հիմք ընդունել ենք Մաշտոցի անվան Մատենադարանի Հ^մ 468 (A) ձեռագիրը: Վերջինս համեմատել ենք նույն հավաքածուի 9 գրչագրերի հետ՝ Հ^մ 469 (a), 470 (b), 5253 (c), 51 (d), 1500 (e), 3463 (f), 1649 (g), 2508 (h) 620 (i): Ստորև տալիս ենք օգտագործված ձեռագրերի համառոտ նկարագրությունը.

1. A. Հ^մ 468 (հիմք-ձեռագիր). Ժողովածու, ԺԲ-ԺԳ. դդ., գրիչ՝ Առաքե՞լ, Գրիգոր (անընթեռնելի փակագիր՝ 115բ): 283 թերթ, թուղթ, 17,3.12,5. միասյուն, բոլորգիր (արևելյան), 19 տող: Հիշատակարան գրչության ժամանակի՝ 3ա, 7ա, 48ա, 115բ, 163բ, 170բ, 231բ:

Բվնդ. նաև՝ Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» (117ա-283բ):

Բնագիրը՝ 1ա-115բ (ցանկ չունի, § Ա-ԼԲ.՝ առանց գլխահամարների, որ ընթերցումների մեջ չենք արտահայտել, *չունի նաև թարգմանչի հիշատակարանը*): Լուսանցքներում ունի ուղղումներ և սրբագրություններ: «Օ» ձայնավորն ամենուրեք արտահայտված է «ալ»-ով:

2. a. Հ^մ 469. Ժողովածու, 1260 թ., Մեծքար անապատ, գրիչ՝ Ստեփանոս քհյ., կազմող՝ Առաքել Հնազանդենց, ստացող՝ Գրիգոր Բժենցի (Խոր Վիրապ, 1271 թ.): 294 թերթ, թուղթ, 16 x12,5. միասյուն, բոլորգիր, 22 տող: Հիշատակարան գրչի՝ 117ա, 261ա, կազմողի՝ 259բ:

Բվնդ. նաև՝ Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» (9ա-117ա), Գրիգորի Նիսացոյ «Յորդորումն մանկանց ի կուսութիւն» (201ա-60բ):

Բնագիրը՝ 117բ-200բ (ցանկ՝ չիք, § Ա-ԼԲ. թերի՝ § Ե., Ջ., ԺԱ., ԺԲ., հիշատակարան թարգմանչի՝ 117ա): Լուսանցքներում առկա են բազմաթիվ լուծմունքներ: «Օ» հնչյունը արտահայտված է «ալ»-ով:

3. Բ. Հ^մ 470. Ժողովածու, ԺԳ. դ., գրիչ՝ Վարդան Կիլիկեցի, ստացող՝ Եսայի (Նչեցի^ո): 290 թերթ, թուղթ, 16-16,5, 11-12. միասյուն, բոլորգիր, 19-25 տող (խառն): Հիշատակարան գրչի՝ 87բ, 116ա (ծածկագիր), 213ա, հետագայի՝ 213բ (1360 թ.), 116ա, 213բ (1675 թ.):

Բվնդ. նաև՝ Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» (2ա-115ա), Գրիգոր Նյուսացու «Յորդորումն մանկանց ի կուսութիւն» (216ա-287ա):

Բնագիրը՝ 116բ-213ա (ունի ցանկ, § Ա-ԼԲ.). թերին՝ 167ա-168բ, 195ա-211բ լրացվել է ուշ շրջանի ընդօրինակությամբ: Լուսանցքներում՝ լուծմունքներ, ուղղումներ, սրբագրություններ: «Օ» հնչյունն արտահայտված է «աւ»-ով:

Հիշատակարան թարգմանության 115աբ. «Ի Յերորդի՝ Մերորդի՝ Իերորդի՝ Էերորդի արարածոց աշխարհիս, ըստ յունարէն թուոյ՝ ի չորեքասաներորդի ընդիքտիոնին, իսկ ըստ հայում թվի ՄԻԱ. (772), յառաջին ամի թագաւորութեան Լեւոնի, թարգմանեցան գիրք սրբոյն Գրիգորի Նիսեա եպիսկոպոսի, ի ստոյգ արիւնակաց, ի Կո[ս]տան[դն]ուպալիս, ի ձեռն Գաթի Հիւպատոսի, ի թագաւորական սեղանոյն յանգիւնառի [կենառի], ի ձեռն Ստեփանոսի քահանայի եւ քերդոդի, աշակերտի տեառն Մովսէսի՝ Սիւնեաց եպիսկոպոսի»:

4. Բ. Հ^մ 5253. Գրիգոր Նիսացի, Մատենագրութիւնք, ԺԳ. դ.: 211 թերթ, թուղթ, 17,11. միասյուն, բոլորգիր, 26 տող: Հիշատակարան հետագայի՝ 210բ (ԺԳ. դ.):

Բվնդ. նաև՝ Գրիգոր Նյուսացու «Յաղագս երգոյ երգոցս» (65ա-210 ա):

Բնագիրը՝ 1ա-65ա (չունի ցանկ, § Ա-ԼԲ.): Լուսանցքներում՝ լուծմունքներ: ԼԲ. գլխից երկու թերթ պոկված է, որ ձեռագրի թերթակալման ժամանակ չի նկատվել: «Օ» հնչյունը արտահայտված է «օ» տառով:

5. Բ. Հ^մ 51. Ժողովածու, ԺԳ-ԺԳ. դդ.: 296 թերթ, թուղթ, 16,7,12,4. միասյուն բոլորգիր (2ա-263բ), նոտրգիր (265ա-94բ), 23-28 տող:

Բվնդ. նաև՝ Մատենագրութիւնք Գիոնիսիոսի Արիսպագացոյ (4ա-158ա), Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» (166ա-236ա):

Բնագիրը՝ 237ա-294բ (ցանկը թերի է, § Ա-ԼԲ.), յիշատակարան թարգմանչի՝ 78ա, 236ա): Բնագիրը թերի է, ընկածների փոխարէն 253ա-256բ, 264ա-294բ թերթերը լրացվել են ԺԷ. դարում: «Օ» հնչյունը արտահայտված է «օ»-ով:

6. Բ. Հ^մ 1500. Ճառքնատիր, 1283 թ., Այրիվանք, գրիչ, ստացող՝ Մխիթար Այրիվանեցի, ծաղկող՝ Սարգիս գրիչ, Ստեփանոս: 1189 թերթ, թուղթ (արևելյան), 35,7,26,5, երկսյուն, բոլորգիր, 52-59 տող: Հիշատակարան գրչության ժամանակի՝ 7բ, 15ա, 40ա, 270բ, 369բ, 763ա, 879ա, 1041ա և այլուր, ծաղկողի՝ 723բ, հետագայի՝ 29բ:

Բվնդ. նաև՝ Գրիգոր Նյուսացու «Յորդորումն մանկանց ի կուսութիւն» (622ա-635բ), Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» (576ա-602ա). բազմաբովանդակ է:

Բնագիրը՝ 602ա-622ա (չունի ցանկ, § Ա-ԼԲ): «Օ» ձայնավորն արտահայտված է «ա»-ով:

7. ֆ. Հ^մ 3463. Ժողովածու, ԺԳ., ԺԷ. դդ., գրիչ՝ Կիրիոն (Ա), ստացո՞ղ՝ Մխիթար քհյ. (Ա): 323 թերթ, թուղթ, 12,5,8,3. միասյուն, բոլորգիր, 20 տող: Հիշատակարան գրչի՝ 91ա, 227բ:

Բվնդ. նակ՝ Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» (1ա-130ա), «Յորդորումն մանկանց ի կուսութիւն» (228ա -320բ):

Բնագիրը՝ 130բ-227բ (ունի ցանկ, § Ա-ԼԲ): «Օ» ձայնավորը գրած է «օ» տառով:

8. ց. Հ^մ 1649 ք., Ժողովածու. բաղկացած է 3 տարբեր ձեռագրերից, մեր բնագիրը՝ ի ձեռագիր Բ. ԺԵ. դ., ստացող՝ Յոհաննէս, 255 թերթ (141-395, 158-60՝ ԺԷ. դ. հավելում), թուղթ, 13,8,10,3. միասյուն, բոլորգիր, 22 տող: Հիշատակարան գրչի՝ 338ա, հետագայի՝ 161ա :

Բվնդ. նակ՝ Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» (141ա-252բ), Գրիգոր Նյուսացու «Յորդորումն մանկանց ի կուսութիւն» (338բ-394բ):

Բնագիրը՝ 253ա-333բ, 350ա-363բ, 334ա-8ա (չունի ցանկ, § Ա-ԼԲ. ԺԲ. գլուխը սխալմամբ համարակալված է որպէս ԺԳ, ուստի բնագրում կա երկու ԺԳ գլուխ): Պրակնեի հաջորդականության խախտման պատճառով բնագրի վերջին գլուխները ետ ու առաջ են ընկել: «Օ» ձայնավորը գրության մեջ արտահայտվել է «օ» տառով:

9. հ. Հ^մ 2508. Ժողովածու, ԺԵ. դ., գրիչ՝ Ռհաննէս, ստացող՝ Սարգիս սրկ., 308 թերթ, թուղթ, 18,4,13. միասյուն, բոլորգիր, 23 տող

Բվնդ. նակ՝ Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ» (1ա-130ա), Գրիգոր Նյուսացու «Յորդորումն մանկանց ի կուսութիւն» (233ա-305բ):

Բնագիրը՝ 131ա-232բ (չունի ցանկ, § Ա-ԼԲ): Հիշատակարան թարգմանչի՝ 130ա, գրչի՝ 232բ: «Օ» ձայնավորը արտահայտված է «ա»-ով: Լուսանցքներում՝ լուծմունքներ, ուղղումներ, սրբագրություններ:

10. ի. Հ^մ 620. Ժողովածու, 1494 ք., Կապոսի անապատ, գրիչ՝ Մաղաքիա Բաբերդացի, 298 թերթ, թուղթ, 21,7,15,8, միասյուն, բոլորգիր, 28 տող:

Բվնդ. նակ՝ 3ա-71ա Գրիգոր Նյուսացու «Խօսք յինն երանութիւնսն», 71բ-104ա Գրիգոր Նյուսացու «Յորդորումն մանկանց ի կուսութիւն», 152ա-212ա Նեմեսիոսի «Յաղագս բնութեան մարդոյ», 213ա-247բ Բարսեղ Կեսարացու «Մեկնութիւն Վեցարեից»:

Բնագիրը՝ 104բ-150ա (չունի ցանկ: § Ա-ԼԲ): Հիշատակարան թարգմանության՝ 150ա, գրչի՝ 41բ, 71ա, 104ա, 146բ, 298ա: Լուսանցքներում՝ լուծմունքներ: «Օ» ձայնավորը ունի խառը՝ «ա» և «օ» գրություն:

ՀԱՄԵՄԱՏՎԱԾ ԶԵՌԱԳՐԵՐԻ ՑԱՆԿ

- A. Հ^մ 468. ԺԲ-ԺԳ. դդ., 1ա-115բ.
 a. Հ^մ 469. 1260 թ., Մեծքար անապատ, 117բ-200բ.
 b. Հ^մ 470. ԺԳ. դ., 116բ-213ա.
 c. Հ^մ 5253. ԺԳ. դ., 1ա-65ա.
 d. Հ^մ 51. ԺԳ-ԺԴ. դդ., 237ա-294բ.
 e. Հ^մ 1500. 1283 թ., Այրիվանք, 602ա-622ա.
 f. Հ^մ 3463. ԺԴ., ԺԵ. դդ., 130բ-227բ.
 g. Հ^մ 1649. ԺԵ.. դ., 253ա-333բ, 350ա-363բ, 334ա-8ա.
 h. Հ^մ 2508. ԺԵ. դ. 131ա-232բ.
 i. Հ^մ 620. 1494 թ., Կապոսի անապատ, 104բ-150ա:

* * *

Գրիգոր Նյուսացու «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» երկի քննական բնագրում աղճատված բառերը նշված են ուղիղ գրով: Ուղղանկյուն փակագծերում բնագրում տրված են բնագրային բացթողումների վերականգնումը և աղճատված բառերի ճիշտ ձևերը, իսկ ավելորդ բառերի դեպքում «Օ» (գրո) նշանը: Կլոր փակագծերում տարընթերցվածների և ծանոթագրությունների բաժնում՝ տրված են բացատրությունները: Աստղանիշով նշված են առաջաբանում և ծանոթագրությունների բաժնում մեր կողմից վերականգնված բնագրային աղավաղումների ճիշտ ձևերը: Տարընթերցվածների թվային համարները ծանոթագրությունների համարներից տարբերելու համար վերջիններս բնագրում տրված են կլոր փակագծերում:

Գրիգոր Նյուսացու ոճին հատուկ երկարաշունչ նախադասություններն ու պարբերությունները թարգմանիչները, ապա նրանց օրինակով և գրիչները հաճախ բաժանել են փոքր հատվածների, սակայն որոշ դեպքերում այդ հանգեցրել է իմաստազրկման: Ուստի նման պարագաներում ստիպված ենք եղել վերադառնալ հունարեն բնագրի բարդ կառուցվածքին և փոխել հայերեն գրչագրերում առկա ավանդական կետադրությունը:

Քննական բնագրում՝ գլխատառով գրված են Աստուած, Քրիստոս, Տէր, Հայր, Որդի, Սուրբ Երրորդութիւն, Սուրբ Գիրք, Աւետարան, Մարգարէ, Առաքեալ և մի քանի նման բառեր:

Ելնելով նրանից, որ հիմք-ձեռագրում (ՄՄ Հ^մ 468) և նրան հարող ԺԲ-ԺԳ. դարերի գրչագրերում (ՄՄ Հ^մ 469, 470, 51, 1500) «օ» հնչյունը արտահայտված է «աւ»-ով՝ այն պահպանել ենք քննական բնագրում և անտեսել «օ»-ով տարբերակները: «Եւ» երկհնչյունը ամենուրեք քննական բնագրում գրած է «եւ»-ով: Որպես տարընթերցվածներ անտեսվել են «ը» գաղտնավանկով տարբերակները, որոնք առկա են հիմք-ձեռագրում:

* * *

Մի քանի խոսք Գրիգոր Նյուսացու «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» երկի հայերեն թարգմանության քննական բնագրի վրա իմ կատարած աշխատանքի մասին: Տարիներ առաջ այն ինձ հանձնարարել էր Մաշտոցի անվան Մատենադարանի երջանկահիշատակ տնօրէն՝ Լևոն Խաչիկյանը: Մեծ եռանդով սկսեցի ուսումնասիրել Մատենադարանում պահվող Նյուսացու ձեռագրերը և կազմել քննական բնագիրը, սակայն անցյալ դարի ութսունական թվականներին այդ գործը ժամանակավորապես դադարեցվեց Ամիրդովլաթ Ամասիացու «Անգիտաց անպէտ» գրքի ռուսերեն թարգմանության վրա աշխատելու պատճառով, որը տևեց շուրջ մեկ տասնամյակ: Կրկին վերադարձա «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» երկին միայն 2000 թվականի սկզբին, ներդնելով աշխատանքիս մեջ տարիների փորձս ու գիտելիքները և անանց հիացմունքս Նյուսացու սքանչելի երկասիրության նկատմամբ:

Պարտքս եմ համարում երախտագիտությունս հայտնել գրքիս խմբագիր Մեն Արևշատյանին: Շնորհակալություն եմ հայտնում նաև Օլգա Վարդապարյանին, Գոհար Մուրադյանին և Գէորգ Տէր-Վարդանեանին, որոնք իրենց խորհուրդներով օգնել են ինձ ավարտի հասցնել գործս:

ԳՐԻԳՈՐ ՆԻՒՍԵՅԻ

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Ի ՄԱՐԴՈՅՆ
ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

(ՅԱՂԱԳՍ ԿԱԶՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐԴՈՅ)

ԳՐԻԳՈՐԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՂԲԱԻՐԵՆ ԲԱՐՍՂԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Ի ՄԱՐԴՈՅՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ⁽¹⁾

Ա. ԳԼՈՒԽ¹, ՅՈՐՈՒՄ Է ԻՄՆ ՄԱՍՆԱԻՈՐԱԿԱՆ ՅԱՂԱԳՍ
ԱՇԽԱՐՀԻՍ ԲՆԱԽԱԻՍՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳԵՂԵՑԻԿ ԻՄՆ ԵՒ
ՊԱՅԾԱՌ⁽²⁾ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Զի եթէ ընդ այնոսիկ, որ ի ձեռն ստացուածոցն² պարտ է պատուելի³ զայնոսիկ, որ ի ձեռն առաքինութեան զանազանեալ են, «փոքր արդեալք⁴», որպէս ասէն Սողոմոն⁵, «ամենայն աշխարհ ստացուածոց⁶ երեւեալ լինէր առ քո առաքինութիւնդ զուզակչիո» (Լուսկ. Գ. 14-15, Բ. 11, 18, 21): Արդ, վասն զի վեհ եւ լաւ քան զմեծութեան պատիւն պարտեցեալ շնորհն⁷ է քում նազելի պարկեշտութեան⁸, եւ պահանջէ սուրբ Պասքայս⁹ զսովոր սիրոյ սպասաւորութիւն, բերեալ մատուցանեմք քում մեծախորհրդութեանդ ընծայ¹⁰, ո՛վ մարդ Աստուծոյ, փոքրագոյն՝ քան թէ որպէս արժան էր քեզ մատուցանել, բայց սակայն է ըստ զաւրութեանս մերում՝ ոչինչ պակասագոյն¹¹: Իսկ ընծայս¹² բան¹³ է, իբրեւ հանդերձ ինչ գծուծ¹⁴ յաղքատ մտաց մերոց¹⁵, ո՛չ առանց երկոց անկեալ¹⁶: Եւ բանիս հիմն յանդուգն գոլ թերեւս թուեսցի բազմաց, բայց սակայն ոչ արտաքոյ¹⁷ քան զվայելուչն¹⁸ համարեալ եղեւ: Քանզի միայն արժանապէս զարարածս Աստուծոյ իմացաւ տեսանել, որ

¹ abcg գլուխս i գլխոյն
² dc ստացուածոցն
³ e պատուելի
⁴ a արդեալք
⁵ d Սողոմոն
⁶ e ստացուածոց
⁷ Acdefghi շնորհելն
⁸ dh պարկեշտութեանդ
⁹ A անցանակն ch անցանակս փխ Պասքայս
¹⁰ Aabd ընծա e ընդ այս փխ ընծա
¹¹ dh կարաւտագոյն փխ պակասագոյն
¹² b ընծայս
¹³ d բաւ փխ բան
¹⁴ h գծուծ, i գծուծ
¹⁵ d մերոցս
¹⁶ c անգեալ
¹⁷ d արտաքս
¹⁸ a վայելուչն c զվայելուչն

արդարեւն ըստ Աստուծոյն Հաստատեցաւ, եւ ի պատկեր ստեղծ-
 չին հոգևով¹ կերպարանեալ, Բասիլիոս² Հասարակաց³ Հայրն⁴ մեր
 եւ վարդապետ, որ զբարձր⁵ զամենայնիս զարդարանս զիւրաւ
 ըմբռնելի բազմաց ի ձեռն իւրոյ տեսլեանն արար, զայն որ ճշմա-
 րիտ իմաստութեամբն Աստուծոյ գոյացաւ աշխարհ⁶, գիտուն եւ
 ծանաւթ ի ձեռն իւրոյ իմաստութեանն տեսլեամբ⁷ աշակերտացն
 [Օ]⁽³⁾ գործեաց:

Իսկ մեք եւ զարմանալ ընդ նա, որպէս արժան էր, ոչ կարա-
 ցեալք, բայց սակայն զպակասս տեսեցելոցն⁸ մեծին ի վերայ յա-
 ւելուլ⁹ ընդ միտ ածաք՝ ոչ իբրու¹⁰ աւտարացուցանել եւ աղար-
 տել¹¹ խառնելով մերոյս [Օ] զնորա ջանն⁽⁴⁾ կամեցեալ: Քանզի ոչ է¹²
 արժան զբարձրն զայն թշնամանել բերան մերովքս¹³ հիւժեալ⁽⁵⁾ բա-
 նիւք, այլ զի մի թուեսցի¹⁴ անկատար եւ պակաս վարդապետին
 փառք յաշակերտսն իւր լինել: Քանզի եթէ թերւոյն¹⁵ ի վեցաւ-
 ըէին ի մարդն տեսլեան ոչ մի ոք յաշակերտելոցն¹⁶ փոյթ ինչ առ
 թերւոյն լրումն մատոյց¹⁷ առեալ¹⁸, լինէր յիրաւի զմեծէ փառաց
 նորա եպերանաց կռիւ, իբրու թէ ոչ կամեցեալ գիտութիւն ինչ
 Հասական տեսանող ի լսաւղսն գործել: Արդ, այժմ ըստ կարի մե-
 րում իշխեցեալք¹⁹ ի վերայ թերի պատմութեանն, զի եթէ այն-
 պիսի ինչ ի²⁰ մերումս գտցի, իբրու թէ նորա վարդապետու-
 թեանն²¹ իցէ արժանի, ի²² վարդապետն ամենայն իրաւք զակնար-

1 abce հոգով
 2 A Բասիլիոս
 3 i չիք Հասարակաց
 4 i Հայր
 5 i զբարձր մեր
 6 i աշխարհի
 7 f տեսլեամբ իւրոյ
 8 acgi տեսեցելոյն
 9 abcdeghi յաւելուլ c յաւելու
 10 b իբրեւ
 11 h աղարտելի առնելով
 12 A չիք է
 13 A հոգեալ h հոծեալ
 14 c երեւեսցի փխ թուեսցի
 15 bcdefgi թերոյն
 16 abcdeghi աշակերտելոցն
 17 A չիք մատոյց c մատոյցանէր h մատուցանէր
 18 ch չիք առեալ
 19 i իշխեցեալք յաւելուլ
 20 c չիք ի
 21 abcdefghi վարդապետութեանն ինչ
 22 Ae չիք ի

կութիւնն¹ տարցի: Ապա թէ ոչ կարասցէ հասանել ի մեծաբոյս տեսութիւնն բանս մեր², նա արտաքոյ այսր ամբաստանութեան գտցի, յոչն կամելոյ կարծիս տալոյ³ յաշակերտան լինել ինչ աջողակ⁴, ճողոպրեալ ի պարսաւանացն⁵: Բայց մեք յիրաւի պարտապանք գտցուք պարսաւադիտացն, իբրո՞ւ⁶ ոչ կարացեալք տանել ի փոքր բնութեան սրտիս մերում⁷ զպատմաւղ վարդապետին իմաստութիւն: Բայց է⁸ ոչ փոքր առաջիկայս մեզ ի տեսութիւն ուշ նպատակի՝ եւ ոչինչ քան զոք աշխարհիս⁹ սքանչացմանց¹⁰ զերկրորդ տեղի բերելով: Բայց ինձ¹¹ թուի¹² թէ եւ մեծ եւս է քան զիւրաքանչիւր ոք ի ծանուցելոցն, վասն զի ոչինչ¹³ այլ ինչ¹⁴ Աստուծոյ յէիցս նմանեալ է, բայց այն¹⁵ միայն, որ ըստ մարդոյն է ստեղծուած¹⁶: Ապա ուրեմն առ¹⁷ բարեբարոյ¹⁸ լսաւդացն առձեռն¹⁹ պատրաստ է մեզ ի վերայ ասացելոցս²⁰ թողութիւն լինել, զի թէպէտ եւ յոյժ ի վերջ յարժանաւորութեան մնասցէ բանս: Քանզի պարտ է, որպէս կարծեմ, զառ ի մարդն ամենեցուն²¹ այնոցիկ, որ յառաջն լինել հաւատացան, եւ որ յետոյ յառաջ գալ²² ակնկալութիւն տան լինել, եւ այժմս²³ տեսեցելոց, ոչինչ բառնալ թողուլ առանց խուզի եւ հարցման²⁴: Քանզի պակասագոյն խոստմանն փոյթ յանդիմանեալ²⁵ լիցի, զի²⁶ եթէ մարդոյն առաջի-

1 *h* ակնարկութիւնն
 2 *Ae* չիք բանս մեր
 3 *Ae* տալ
 4 *eh* յաջողակ
 5 *h* պարտապան
 6 *e* իբր
 7 *Ae* չիք մերում
 8 *abc* է եւ
 9 *b* յաշխարհի *cdeghi* յաշխարհիս
 10 *e* սքանչանցմանց *i* սքանչմանց
 11 *d* չիք ինձ
 12 *e* թուի
 13 *A* չիք ոչինչ
 14 *h* չիք այլ ինչ
 15 *Aeh* այնր
 16 *e* ստեղծուած
 17 *defh* չիք առ
 18 *A* բարեբարս *fg* բարեբարւոյ
 19 *d* առ ձեռան
 20 *abfghi* ասացելոցն
 21 *dfi* ամենեցունց
 22 *e* գան
 23 *a* յայժմս *gi* յայժմ
 24 *d* հարցմանց *e* հարցան
 25 *d* յանդիման լեալ
 26 *h* չիք զի

կայ ի¹ տեսութիւն թողցի ինչ, որ եկեալ մատուցանիցի² ի հիմնս: Այլ եւ որ³ թուի⁴ ինչ զնովաւ ընդդէմ գոլ վասն ոչ զնոյնս այնոցիկ, որ ի սկզբանէ եղելոցն եւ այժմ ի բնութեանն տեսանել ի ձեռն հարկաւոր իմն կարգի, ի գրոց պատմութենէ եւ ի խորհրդոց՝ զմտաւ ածելոյ գտանելով, ինչ կատարել պարտ է եւ յարմարել, որպէս զի դիպեսցի ամենայն առ ինքեան հիմնն⁵ ընդելուզմամբ եւ դասիւ այնոցիկ, որ ընդդէմն ինչ թուին ունել, առ միեւնոյն կատարած եկեալք միաբանութեամբ: Այսպէս աստուածային⁶ զաւրութեանն յոյս այնոցիկ, որ առաւելն են քան զյոյս, եւ գամս, եւ հնարս, եւ պաճարանս՝ անհնարիցն գտեալ⁷: Բայց յաղագս հաւաստի եւ յայտնի գիտութեան բարւոք⁸ եւ բաւական ունել կարծեցի⁹ ի գլուխս քեզ գոլ¹⁰ դնել զբանն, զի ունիցիս զամենայն իրաց զգործս ի սակաւու գիւրաքանչիւր ձեռնարկելոցն գիտել զզաւրութիւնն¹¹:

¹ bc չիք ի

² Aace մատուցանիցէ

³ abg չիք որ

⁴ e թւի f ինչ թուի

⁵ f հիմնն կարգաւ

⁶ c աստուածային

⁷ acdhi գտանել

⁸ e բարիոք f բարոք

⁹ bh կարծիցի c կարգեցին

¹⁰ a գոլ առաջ ci առաջի

¹¹ e զաւրութիւն

**Բ. [ՅՈՐՈՒՄ Է ԻՄՆ ՄԱՍՆԱԻՈՐԱԿԱՆ ՅԱՂԱԳՍ ԱՇԽԱՐ-
ՀԻՍ ԲՆԱԽԱԻՍՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳԵՂԵՑԻԿ ԻՄՆ ԵՒ ՊԱՅԾԱՌ-
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ] ՅԱՂԱԳՍ ՆԱԽԵՂԵԼՈՑՆ ՔԱՆ ԶՄԱՐ-
ԴՈՑՆ ԼԻՆԵԼՈՒԹԻՒՆ⁽⁶⁾**

«Այս գիրք լինելութեան երկնի եւ երկրի»,¹ ասէ Գիր¹ (Ծն. Բ. 4), յորժամ եղեալ կատարեցաւ ամենայն երեւելիդ, եւ իւրաքան-
չիւր ոք² յէիցդ առ իւր գիրն հասուցեալ որոշեցաւ: Եւ յորժամ
չուրջ առեալ փակեաց զամենայն ինչ երկնային³ մարմինն, եւ
զմիջինն ամենայնի առեալ ընկալաւ⁴ տեղի ծանունքն եւ վայրա-
բերք⁵ մարմնոցն՝ երկիր եւ ջուր զմիմեանց բուռն հարեալ: Քան-
զի կապ իմն եւ հաստատութիւն եղելոցն աստուածային⁶ արու-
ւեստն եւ զաւրութիւնն ի բնութեան⁷ էիցն եղաւ: Կրկին զաւրու-
թեամբ⁸ գործոց երասանակս⁹ ի ձեռն առեալ՝ վարէ զամենայն,
քանզի կալովն եւ շարժամբ զլինելութիւն այնոցիկ, որ ոչն են,
եւ զկալ մնալ զէիցն հնարեաց: Առ ծանր եւ անփոփոխելի¹⁰ ան-
շարժ¹¹ բնութեանն իբրու¹² առ հաստատուն իմն սայլն զարա-
գաշրջանակին¹³ խաղացմունս շուրջանակի վարելով՝ եւ ի ձեռն
միմեանց երկոցունց¹⁴ շատագովէ զհաստատուն անլուծութեանն:
Շրջաբերական բնութեանն ի ձեռն արագ շարժմանն զխճող եւ
զհոծ երկիրս¹⁵ շուրջանակի պնդելով՝ այն որ կարծր է եւ անտեղի-
տալի ի ձեռն անփոփոխ կառուցեալ հաստատութեանն, միշտ
պրկելով այնոցիկ, որ զնովմբ իսկ հիւ գայցեն շրջանակաւն:
Զոյգ ըստ երկոցունց¹⁶, որ գործովն ի միմեանց քեցեալ են, առա-

¹ ei չիք Գիր
² h չիք ոք
³ ac երկնային
⁴ c ընկալաւ
⁵ e վայրաբեր
⁶ c աստուածային
⁷ h բնութիւն
⁸ e զաւրութեամբ
⁹ c երեսանակս h երեսանակաւ
¹⁰ c անփոփոխ
¹¹ acfi անշարժութեանն փխ անշարժ բնութեանն
¹² i իբրեւ
¹³ i զարագաշրջանակին
¹⁴ c երկոցունց
¹⁵ Ae երկիրս
¹⁶ c երկոցունց

ւելութիւն գործեցաւ ի հաստատուն բնութեանն եւ յանհաստատ շրջաբերութեան: Քանզի ոչ երկիր յիւրմէ կայանէն¹ փոփոխեալ լինի, եւ ոչ երկին երբեք ուժգնութեանն թոյլ տայ եւ արձակէ զշարժումն²: Արդ, այսք եւ նախք ըստ արարողին իմաստութեան, իբրու սկիզբն իմն ամենայն հնարից յառաջագոյն կազմեցաւ էիցն, ցուցանելով, որպէս կարծեմ, մեծին Մովսէսի³ ի ձեռն ի⁴ սկզբանէ գերկինն եւ գերկիր յԱստուծոյ եղեալ ասել, վասն զի շարժման եւ կայանի ծնունդք այնք, որք⁵ յարարածս երեւելիք ամենայն ըստ աստուածային կամացն ի գոյութիւն լինելութեան⁶ ածան: Արդ, երկնի եւ երկրի⁷ յանգիւնագծէն⁸ առ միմեանս⁹ ըստ ընդդիմաւորին արդեամբք¹⁰ ի¹¹ գործոյ միմեանց բաժանելոցն¹², այն որ ի մէջ ընդդիմակացն¹³ արարած, մասամբ առընթեր եղելոցն¹⁴ կցորդութիւն կալեալ, ինքնին միջնորդ լինի ծայրիցն¹⁵, իբրու յայտնագոյն լինել զառ միմեանս ընդդիմակացն¹⁶ ի ձեռն միջակին¹⁷ ի միասինն խառնուածոյ¹⁸: Քանզի մշտախաղացն եւ նուրբն հրային բնութեանն նմանութիւն իմն բերէ աւդ¹⁹ ընդ²⁰ թեթեւ բնութեամբն եւ առ ի շարժումն դիպաւորապէս ունել: Այլ սակայն ոչ այնպիսի է, որպէս թէ առ հաստատունս յազգաւցութենէ աւտարանալ, եւ ոչ յաւէտ անշարժ, եւ ոչ հանապազորդ հոսելով եւ սփռելով, այլ առ երկոսինն ընտանութեամբ²¹, իբրու զի²² միջասահման²³ իմն ներգործութեան²⁴ իւրեանց ընդդիմութեանն

¹ e կապնէն

² Ace զշարժմունս

³ dfggh Մովսէսի

⁴ abfghi չիք ի

⁵ d որ

⁶ b լինելութիւն

⁷ c երկին եւ երկիր

⁸ c ի յանգիւնագծէն e անկիւնագործէն

⁹ cdfi միմեանց

¹⁰ e արդեամբն

¹¹ e չիք ի

¹² acdefghi բաժանեցելոցն

¹³ f ընդդիմակա

¹⁴ A ելոցն

¹⁵ Ae ծայրի

¹⁶ d դիմակացն

¹⁷ d միջակին

¹⁸ e խառնուածոյ

¹⁹ abcghi աւդդ

²⁰ abcghi չիք ընդ

²¹ abcf ընդանութեամբ

²² b չիք զի

²³ b գմիջահասման c միջահասման

²⁴ Ae չիք ներգործութեան

լինի՝ խառնելովն միանգամայն¹ եւ բաժանելով յինքեան² զկայունսն բնութեամբ: Ըստ նմին բանի եւ խոնաւ³ բնութիւնն երկդմի⁽⁷⁾ որակութեամբ⁴ առ երկոսին⁵ ընդդիմակսն յարմարի: Այնու, որով ծանրն եւ⁶ վայրաբերն է, բազում առ երկրայինսն⁷ զազգակցութիւնն ունի: Եւ այնու, որով կցորդութիւնն⁸ ունի հոսանուտ իմն ծորմանց եւ գնայուն⁹ գործոյ, ոչ ամենեւին ի շարժելի բնութենէն ակտարացեալ է: Այլ է իմն եւ ի ձեռն սորա խառնուած¹⁰ ընդդիմակացն եւ ժողով՝ ծանրութեանն՝ ի շարժումն փոփոխելոյ, եւ շարժմանն՝ [ոչ կապեալ ի շղթայս ծանրութեանն]⁽⁸⁾, առ միմեանս միաբանեալ, այն որ ըստ ծայրագունին բնութեամբ է ի միմեանց բաժանեալ, ի ձեռն միջնորդացն ընդ միմեանս միացեալք: Եւ յաւէտ, ըստ հաւաստի եւ ճշմարիտ բանին, եւ ոչ նոյն ինքն հակառակորդացն բնութիւնն առանց խառնելոյ ամէնեւին առ միւս¹¹ զառանձնաւորութիւնսն ունի¹², որպէս կարծեմ¹³, առ միմեանս կողմն¹⁴ հայելով, ըստ աշխարհիս բերեալ: Եւ ի միասին շնչելով⁽⁹⁾ խառնի առ ինքն¹⁵ արարածս՝ ի հակառակացն առանձնաւորութեան գտեալ: Քանզի շարժումն ոչ միայն ըստ տեղական փոփոխման իմացեալ լինի, այլ եւ յեղյեղմամբ¹⁶ եւ այլայլութեամբ տեսանելով: Եվ դարձեալ անշարժ եւ անփոփոխ բնութեանն, զայն որ ըստ այլայլելոյ շարժումնն է, ոչ¹⁷ ընկալեալ¹⁸, փոփոխելով զառանձնաւորութիւնսն, Աստուծոյ իմաստութիւնն¹⁹ այնմ, որ յաւէտաշարժն է՝ զանյեղյեղուկն, իսկ անշարժին՝ զյեղյեղումն²⁰ գոր-

1 f միանգամ
 2 Ae չիք յինքեան b f յինքեանս
 3 Ae նայ փխ խոնաւ
 4 i բնութեամբ փխ որակութեամբ
 5 h երկոսեալ
 6 Aab եւ ի
 7 acgi երկրայինս b երկոսինս փխ երկրայինսն
 8 Aeh կցորդութիւն
 9 A գնաւուն bde գնաուն
 10 e խառնուած
 11 Ae միւս եւսն
 12 abcdghi ունին
 13 abcdghi կարծեմ ամենեւին
 14 abc չիք կողմն
 15 i այսինք փխ առ ինքն
 16 ei յեղյեղմամբ
 17 abcdghi չիք ոչ
 18 c ընդալեալ
 19 cdfi իմաստութեանն
 20 c զյեղյեղումն

ծեաց յառաջախնամութեան¹ իմն գիտութեամբ², ինձ թուի թէ զայսպիսիսս մատակարարեալ, որպէս զի մի գաստուածայից³ [Օ]⁽¹⁰⁾ բնութեանն զառանձնաւորութիւն, որ է անշարժ եւ անփոփոխ, ի վերայ ուրուք, որ ըստ արարածոցս իցէ տեսեալ, Աստուած կարծել զարարածս առնիցէ⁴: Քանզի ոչ եւս այնուհետեւ աստուածութեան կարծիս յինքեան տացէ, որ ինչ շարժման եւ հնանալոյ հասանէ: Վասն այսորիկ երկիր հաստատուն է եւ ոչ առանց յեղլոյ, իսկ երկին ի հակառակէն զյեղյեղուկն յինքեան ոչ ունելով՝ եւ ոչ զհաստատութիւնն ունի, զի կայուն բնութեանն՝ զյեղյեղումնն, իսկ անյեղկին⁵՝ զշարժումն⁶, աստուածայինն ընդ նմա⁷ ելով⁸ զաւրութիւնն: Եւ ընդ նոսա երկոսին փոփոխմամբ առանձնաւորութեանցն առ միմեանս ընտանացուցէ⁹, եւ յայնմանէ, որ աստուածութեանն կարծիս տայ, աւտարացուցէ: Քանզի եւ ոչ մի ինչ այս նոյնիցէ¹⁰, որպէս ասացեալ է¹¹, թէ աստուածային¹² բնութեանէն ոք կարծեսցի՝ ոչ զանկայն զանհաստատն¹³, եւ ոչ¹⁴ զայլայլելին⁽¹¹⁾: Ահա այսուհետեւ ամենայն ինչ առ իւրն կատարած եհաս ժամանեալ: «Քանզի կատարեցաւ», որպէս ասէն Մովսէս, «երկին եւ երկիր» (ԾՆ. Բ 1), եւ որ ի մէջ նոցա ամենայն ինչ: Եւ զոյգ, եւ հարթ, եւ արժանաւոր գեղեցկութեամբ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէն զարդարեցաւ՝ երկին¹⁵ լուսաւորացն ճառագայթիւք եւ ծով, եւ աւղ՝ զուղակաւք¹⁶ եւ աւղային կենդանի թռչնովք¹⁷: Եւ երկիր՝ ամենազան եւ բազմապատիկ տնկոցն¹⁸ եւ արաւտականացն զանազանութեամբ¹⁹, զորս միանգամայն զամենեսին²⁰ աստուածային

¹ c յառաջնախնամութեան

² e գիտութեան

³ e աստուածային

⁴ Ae առնիցեն

⁵ dgi անյեղկին

⁶ Ad զշարժումնն

⁷ c նմայ

⁸ b մնալով փխ ելով e մանելով h լինելով d ելով մասնաւոր

⁹ bcef ընդանացուցէ i ընտանացուցանէ

¹⁰ Ae նոյնէ c նոյնից

¹¹ a է ասացեալ cdgfi չիք է

¹² cdghi յաստուածային

¹³ A զանկայանն անհաստատ

¹⁴ Aabfgzhi զանայլայլելին փխ զայլայլելին e զայլայլին A զայլայլելին անշարժ

¹⁵ i երկին եւ

¹⁶ ah զաւղակաւք bcdfi լաւղակաւք

¹⁷ Ah թռչնաւք

¹⁸ ag տնկոցն

¹⁹ abcdfghi զանազանութեամբք

²⁰ h զամենեսան

կամաւքն զաւրացեալ, ի միասին առհասարակ ծնաւ: Եւ լի էր¹ Լեւրամբք [բերիւք]⁽¹²⁾ երկիր՝ ի միասին միանգամայն ծաղկաւք զպտուղս բուսուցեալ: Եւ լի մարգք² եւ բուրաստանք, որ ինչ միանգամ ի նոսա բնութիւն է լինել: Եւ ամենայն ողունք³, ծորք եւ ծործորք⁴, եւ սարք, եւ ամենայն, որ⁵ ինչ միանգամ կողմանաւոր⁶ է⁷ եւ գառիկող⁽¹³⁾, եւ որ ինչ միանգամ ի հովիտս նորափթիթ դալարի: Եւ բազմապատիկ ծառոցն ժամանակ⁽¹⁴⁾ պսակեալ⁸ էր՝ արդի եւս յերկրէ ի վեր բուսեալ եւ անդէն առ կատարեալ գեղեցկութիւնն հասեալ: Եւ խնդայր եւ զուարճացեալ⁹ էր ամենայն ինչ ըստ վայելչութեան եւ խայտայր, հրամանով¹⁰ Աստուծոյ կենդանածնեալ, արաւտականք յանդեայս¹¹ եւ յազգս իւրաքանչիւր՝ ի թփուտ մացառս այսր-անդր ընթանալով: Երաժշտական թռչնոցն երգովք ամենայն վայրք հնչէին, ամենայն, որ ինչ միանգամ թաւ եւ տերեւախիտ էր եւ հովանուտ: Եւ ծովային դէմքն, որպէս վայել է, այլ այսպիսի իմն, զոր արդ առ ի խաղաղութիւն եւ ի դադարումն ի ժողովս հովտացն արարեալ, յորում նաւահանգիստք եւ¹² նաւակայք¹³ Աստուծոյ կամաւք ի¹⁴ ծովեզերսն ինքնեակք փորեալք, յապա հովացեալ¹⁵, ընտանեցուցանէին¹⁶ ընդ ցամաքի զծովն: Եւ հանդարտագոյն¹⁷ եւ հեզիկ ալեացն շարժմունք ի¹⁸ գեղեցիկ ձմեռանցն [մարգացն]⁽¹⁵⁾ գեղեցկացեալ պայծառանային, ի նուրբ եւ ի մանր-մանր¹⁹ եւ յանվնաս սքոց ըստ արտաքին երեսաց ի վերայ մկանանցն²⁰ պայծառապէս քստմնեալ՝ ծածանէր: Եւ ամենայն, որ

1 i է
 2 efi մարգ
 3 A չիք ողունք
 4 abcdfghi ծոծորք
 5 c որ է
 6 i կողմնաւոր
 7 Ae չիք է
 8 f հասեալ ՚իխ պսակեալ
 9 e զւարճացել
 10 abcdfghi հրամանաւ
 11 bcdgh ի յանդեայս e յանդայս
 12 acdghi եւ արդ
 13 c նաւակայք
 14 c չիք ի
 15 abcgi հովացուցեալ he հովացուցելք hi հովացեալ են
 16 abh ընտանեցուցանեն c ընդանացուցանեն df ընտանացուցանեն e ընդանեցուցանէին i ընդանացուցանէր
 17 adgh հանտարտագոյն
 18 A d չիք ի
 19 e մանր ՚իխ մանր-մանր
 20 c մկանաց

ըստ արարածոցս մեծութիւնն է ըստ երկրի եւ ծովու¹, պատրաստ էր², այլ որ ընդունէրն, չգոյր³:

¹ *c* ըստ ծովու եւ երկրի

² *c* չիք էր

³ *A* չգոյր մարդ

Գ. ԸՆԴԷՐ¹ Ի ՎԵՐՁԷ ՅԵՏ ԱՐԱՐԱԾՈՅՆ² ՄԱՐԴՆ

Քանզի չեւ եւս մեծս այս եւ պատուական ստացուած³ մարդս յաշխարհի մէջ էիցն⁴ վայրի⁵ շրջէր: Քանզի⁶ ոչ էր վայելուչ իշխանին յառաջ քան որոց իշխելոցն⁷ էր երեւել, այլ նախ իշխանութեանն յառաջագոյն պատրաստեցելոյ կարգաւորէր ցուցանել զայն, որ թագաւորելոցն էր: Վասն զի այնպիսի, որպիսի⁸ արքունիս իմն ի բնակութիւն այնմ, որ հանդերձելոցն էր թագաւորել, ամենայնին արարիչն յառաջագոյն կազմեալ պատրաստեաց: Եւ էր այս երկիր⁹ եւ կղզիք, եւ ծովք, եւ երկին ի վերայ սոցա զաւրէն ձեղուան քողարկեալ¹⁰, եւ մեծութիւն ամենապատիկ յարքունիսս¹¹ յայսոսիկ ի ներքս համբարեցաւ¹²: Եւ մեծութիւն ասեմ զամենայն արարածս, որ ինչ միանգամ¹³ ի տունկս¹⁴ եւ ի բոյսս է, եւ որք¹⁵ միանգամ զգայուն¹⁶ եւ շնչաւոր եւ¹⁷ հոգեւոր է: Ապա եթէ պարտ իցէ¹⁸ եւ զնիւթսն ի մեծութեան¹⁹ թիւ համարեալ, որք միանգամ ի ձեռն գեղեցկագունութեան պատուական²⁰ մարդկային²¹ աչացս համարեցան՝ ոսկի եւ արծաթ, եւ քարինքն այն, զորս²² սիրեն մարդիկ²³: Եւ զայսց²⁴ ամենեցուն²⁵ զբազմութիւն ա-

¹ c չիք ընդէր ... մարդն
² abdh արարածոցս f արարածոյն
³ e ստացուածս
⁴ e էիցն ի
⁵ Aceghi վայրի բնակեալ
⁶ i Ձի փխ Քանզի abcdfghi Քանզի եւ
⁷ i իշխեցելոց
⁸ d որպէս
⁹ c երկիրս
¹⁰ acdhi քաղարկեալ
¹¹ i ցարքունիսս
¹² i համարեցաւ
¹³ e միանգամ
¹⁴ abdg տունկս
¹⁵ Ae որքան
¹⁶ e սգաուն
¹⁷ d չիք եւ
¹⁸ A է փխ իցէ
¹⁹ e մեծութիւն
²⁰ e պատուականք
²¹ Acfh մարդկան
²² abefghi որ cd զոր
²³ h մարդիք
²⁴ e զայլոց
²⁵ abdfghi ամենեցունց c ամենեցոց

ուստույթեան զաւրէն իմն¹ արքունական գանձուց յերկրիս² ծոցս³ ծածկեալ թաքոյց⁴: Այսպէս ցուցանէ յաշխարհի զմարդն յայնոսիկ, որ ի սմա սքանչելիքս են, է որոց տեսաւդ եղեալ, եւ է որոց Տէր իբրու ի ձեռն վայելչութեանն⁵ զհանճար իմաստութեան տուաւդին ունել: Իսկ ի ձեռն գեղեցկութեանն եւ մեծութեանն, որք տեսեալն լինէին, զանճառն եւ զի վերն քան զբան, զարարչին զաւրութիւն, ի վեր բերեալ քննելով: Վասն այսորիկ գկնի ածեալ մուծաւ⁶ յետ արարածոցն⁷ մարդն, իբրու⁸ ոչ եթէ խոտան եւ ի բաց ընկեալի⁹ ի վերջէ թողաւ, այլ իբրու անդէն իսկ թագաւորել¹⁰ լինելովն այնց, որք ընդ ձեռամբն էին լինելոց առաւելեալ: Եւ իբրու¹¹ առատ ոք եւ քաջ, որ ի հաց կոչէ¹² ոչ յառաջ քան զպատրաստել զխահսն զայն, զոր¹³ կոչելոցն է, ի տուն ածէ: Այլ պատրաստ գամենայն ինչ արարեալ եւ պայծառացուցեալ վայելչական զարդուքն, զտունն, զժողովետղն, զսեղանն, եւ իբրեւ ահա պատրաստէ խրախութեանն անկք¹⁴ պիտոյից, ի տուն եկեալ¹⁵, ածէ զհացկերոյթն¹⁶: Ըստ¹⁷ նմին աւրինակի մեծն եւ բազմապատիկ բնութեանն¹⁸ հացտու¹⁹ ամենապատիկ գեղեցկութեամբ զարդարեալ²⁰ զբնակութիւնն տանն եւ զմեծս զայս եւ զամենազան ամենախահութիւն խրախճանութեան²¹ պատրաստեալ, այսպէս ապա ի ներքս ածէ զմարդն, զործ տուեալ²² նմա՝ ոչ զարարածս, որ ոչն գոյին, այլ զվայելչութիւն գոյիցն: Վասն այսորիկ²³

1 b չիք իմն

2 ah յերկրիս ի

3 b չիք ծոցս e ծոց

4 f թաքոյց

5 e վայելչութեանն եւ

6 abcdefghi մուծանի

7 abcdefghi արարածոյն

8 abcdefghi իբր

9 i ընկի

10 acd թագաւորեալ

11 e իբրեւ

12 abcdefghi կոչիցէ

13 b որ

14 abcdfhi անկք

15 bcdh ելեալ

16 abcdfghi զհացկերոյթն

17 i ընդ

18 h բնութեանց i չիք բնութեանն

19 i չիք հացտու

20 e զարդարեց

21 d խրախութեան

22 a տուեալ

23 ace այսորիկ եւ

կրկնակս¹ եւ երկդիմիս նորա զկազմածին պատճառս առաջի արկանէ՝ ընդ երկրայնոյն² զաստուածայինն խառնեալ: Զի ի ձեռն երկոցունց ազգակցապէս եւ ընտանեբար³ առ երկոսին վայելչութիւն⁴ ունիցի՝ զԱստուածոյն ի ձեռն աստուածային բնութեանն, եւ այնոցիկ, որ ըստ⁵ երկրիս բարիք են, ի ձեռն համածինն զգայութեանն⁶ վայելելով:

¹ bcefg hi չիք կրկնակս

² A երկրայնոյն

³ bcef ընդանէբար

⁴ h զվայելչութիւն

⁵ e չիք ըստ

⁶ h սգայութեան

Դ. ԶԻ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆԱԳՈՅՆ¹ Է ՔԱՆ ԶԱՄԵՆԱՅՆ
ԵՐԵԻԵԼԻ ԱՐԱՐԱԾՍ ՄԱՐԳՈՅՆ ԲԵՆՈՒԹԻՒՆՆ

Արժան է եւ ոչ գայտու զանց առնել առանց տեսանելոյ, զի այսքանուոյ² զարդուս⁽¹⁶⁾ եւ ըստ սորայն մասանց տարրաբար³ առ ամենայնին գոյութիւն առաջի արկելոց⁴ փութով իմն առժամայն առանց խորհրդոյ եւ աշխատութեան բանիւ գոյանայր արարածք յաստուածային գաւրութենէն՝ միանգամայն ընդ հրամանին առհասարակ գոյացեալ: Իսկ մարդոյն կազմածի խորհուրդ առաջի արկեալ լինի յարուեստագիտէն⁵ ի ձեռն գրոյն բանի՝ յարն եւ որպիսի լինել⁶ արժանի⁷ է, եւ առ որ սկզբնատիպ⁸ զնմանութիւնն բերել, եւ յաղագս որոյ իրի լինի, եւ զինչ գործեսցէ եղեալն, եւ ոյր ուրուք իշխան լիցի: Զամենայն յառաջագոյն զիտեսցէ բանս, զի երիցագոյն⁹ նմա յառաջ¹⁰ քան զլինելն արժանաւորութեանն հասանել՝ յառաջ¹¹ քան ի գոյութիւն գալ զէիցն իշխանութիւն ստացեալ: Քանզի «ասաց,- ասէ,- Աստուած. «արասցուք մարդ ըստ կերպարանի¹² մերում եւ ըստ նմանութեան: Եւ իշխեսցէ ձկանց ծովու եւ գազանաց երկրի,[եւ թռչնոց երկնից, եւ անասնոց, եւ ամենայն երկրի]»⁽¹⁷⁾ (Օ՜ն. Ե 26): Ով¹³ սքանչելեացն¹⁴. արեգակն կազմի՝ եւ ոչ մի ինչ առաջոյ¹⁵ արկեալ եղեւ խորհուրդ, երկին¹⁶ նոյնպէս, որոց¹⁷ զինչ ինչ¹⁸ ըստ արարածոցս զոյգ է: Բայիւ¹⁹ միայն այսչափ²⁰ սքանչելիս եղեալ գոյացաւ՝ ոչ զուստն²¹ եւ

1 d պատուական e պատուականագոյն
2 ceg այսքանոյ
3 abcdefgi տիրաբար
4 c արկանելոց
5 e յարուեստագիտէն
6 A ել փիլս լինել
7 abcde արժանի
8 h զսկզբնատիպ
9 abcgi զերիցագոյն փիլս զի երիցագոյն
10 c եւ յառաջ
11 abdghe եւ նախ փիլս յառաջ cf նախ փիլս յառաջ
12 e պատկերի փիլս կերպարանի
13 A n փիլս ով
14 e սքանչելեցն
15 h առաջի
16 h եւ երկին
17 Abe որոյ
18 abcdfi չիք ինչ
19 abcdefghi Բանիւ
20 adh այսքան
21 Ae զուստն ուստն

ոչ զորպէսն, եւ ոչ այլ ինչ այսպիսի նշանակեալ բանին¹: Այսպէս եւ զիւրաքանչիւրն ամենայն՝ արփի, աստեղք, որ ի մէջ է՝ աւղղ², ծով, երկիր, կենդանիք, տունկք³, ամենայն ինչ բանիւ ի լինելութիւն ածեալ լինի: Բայց միայն մարդոյն կազմածի խորհրդով եւ մեծաւ այցելութեամբ մատչի ամենայնին արարիչ՝ եւ նիւթ⁴ գոյացութեան⁵ նորա յառաջագոյն պատրաստեալ, եւ սկզբնատպի⁶ իւր⁷ իմն գեղեցկութեամբ զշուք⁸ կերպարանացն նմանեցուցանել, եւ առաջի եղեալ զկամս եւ զուշ ղիտաւորութեանն կատարելոյ⁹, վասն որոյ լիցի նման նմա, եւ ընտանի¹⁰ գործոցն¹¹ առնէ զբնութիւնն՝ ի ճահ եւ¹² ի¹³ ղէպ¹⁴ առաջիկայն ունել:

¹ c բաւին

² h աւղք

³ abcd տունկք

⁴ c նոյթ

⁵ Ae գոյութեանն

⁶ abcdefgh սկզբնատպին

⁷ A իր

⁸ c շուք

⁹ e նկարելոյ փխ կատարելոյ

¹⁰ cef ընդանի

¹¹ Acdefghi գործոյն

¹² b չիք եւ

¹³ c չիք ի

¹⁴ Af ղէպ առ

Ե. ԶԻ Ի ԶԵՌՆ ԱՄԵՆԱՅՆԻ ՆՇԱՆԱԿԷ ԶՍԿԶԲՆԱԿԱՆ¹
[ԶԱՐՔԱՅԱԿԱՆ]⁽¹⁸⁾ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԴՈՅՆ
ԿԱԶՄԱԾ²

Քանզի զոր աւրինակ յաշխարհիս յայսմ³ զուգապէս ըստ պիտոյիցն ձեւեալ կերպարանի յարուեստագիտացն⁴ գործին՝ այսպէս իբրու անաւթն իմն թագաւորական գործի ի ճահ եւ ի դէպ զմեր բնութիւնս⁵ քաջ եւ առաքինի արուեստագէտն արար, այն որ յոգիսն է երիցութիւնն, եւ ինքեան իսկ մարմնոյն⁶ ձեւով այսպիսի, զի պատրաստեալ իբրու ի դէպ իմն առ թագաւորութիւն ունել: Քանզի ոգին զարքունականն եւ զհամբարձեալն անդրստին իսկ ցուցանէ՝ հեռի ուրեմն ի յատկական⁷ եւ ի գեղջուկ նուաստութեանէ որոշեալ: Վասն զի անտէր է եւ ինքնիշխան՝ ինքեան կամաւք եւ ինքնակալութեամբ⁸ մատակարարեալ: Քանզի ո՞յր այլոյ ուրուք այս⁹, եւ ոչ թագաւորի է: Եւ¹⁰ եւս առ այնոքիւք¹¹ այնու¹², որով զաւրաւորն է քան զամենեցունն բնութիւնս պատկեր լինել, ոչ այլ ինչ է, այլ անդէն¹³ իսկ դշխոյ առնել զբնութիւնս¹⁴: Քանզի զոր աւրինակ ըստ մարդկային սովորութեան, որք զպատկերս իշխանաց կազմեն¹⁵, զձեւ կերպարանացն նկարագրեն նմանութեամբ, եւ արկանելով¹⁶ զնովաւ զծիրանիս¹⁷, զարքունական իշխանութիւնն¹⁸ ընդ նմա գրեն, եւ ասի ըստ սովորութեան եւ պատկերն թագաւոր: Այսպէս եւ մարդկային բնութիւնս, վասն զի իշխանութիւն այլոցն հաստատեալ լինէր առ թագաւորն ամե-

1 e սկսբնական
2 h կազմուած
3 A ի յայսմ
4 c յարուեստագիտացն
5 cdfi զբնութիւնս մեր
6 acdefghi մարդոյն փխ մարմնոյն
7 Af չիք ի յատկական
8 f ինքնակամութեամբ
9 a չիք այս... (մինչեւ էջ 59, տող 14)՝ եւ բազմատեսիլս
10 bcdefghi եթէ փխ եւ
11 bcdfghi այսոքիւք
12 c այն e չիք այնու
13 de անդրէն
14 bcdefghi զբնութիւն
15 i կազմէին
16 bcdfgi արկանելն
17 bcdfghi ծիրանիս
18 h յիշխանութիւն

նայն¹ նմանութեանն, իբրու շնչաւոր իմն պատկեր եղեալ կանգնեցաւ² հասարակութիւն³ եւ կցորդութիւն ունելով ընդ սկզբնատպին եւ ընդ նախագաղափարին⁴ եւ արժանաւորութեանն, եւ անուանն: Ոչ ծիրանիս զիւրեւ⁵ ունելով, եւ⁶ ոչ գաւազանաւ, եւ մականաւ, եւ թագիւ զարժանաւորութիւնն նշանակելով, քանզի ոչ եթէ սկզբնատպաւորութիւն եւ նախագաղափարութիւն յայտոսիկ էր, այլ փոխանակ ծիրանեաց⁷ զառաքինութիւն⁸ զգեցեալ⁹, որ քան զամենայն զգեստ¹⁰ արքունականագոյն է: Իսկ փոխանակ ոսկի [Օ]⁽¹⁹⁾ մականին՝ երանութեամբ¹¹ անմահութեանն¹² հաստատեալ, եւ փոխանակ արքունական թագին՝ արդարութեանն պսակաւ զարդարեալ: Զի¹³ ի ձեռն այսր ամենայնի ի թագաւորութեանս¹⁴ պատուի ցուցանել՝ հաւաստի ճշմարտութեամբ առ սկզբնատպ գեղեցկութիւնն նմանեալ:

¹ bcdehi ամենայնի

² h կանկնեցաւ

³ h հաւասարութիւն

⁴ efi գաղափարին

⁵ bh զիւրեւ

⁶ d չիք եւ

⁷ h ծիրանոյն

⁸ b զառաքինութիւն զիւրեւ cd fghi իւրեւ

⁹ e սգեցել

¹⁰ e սգեստ

¹¹ b երանութիւն

¹² d անմահութեամբ

¹³ c fgi չիք Զի

¹⁴ b d f g h i թագաւորութեան

Չ. ԶԻ ՆՄԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԱՐՔԱՅՈՒԹԵԱՆ Ն Է ՄԱՐԴՆ

Աստուածային գեղեցկութիւնն ոչ ձեւով իմն եւ կերպարանաց բարեմասնութեամբ ի ձեռն գեղեցկագոյն իրիք¹ երանգոց պայծառացեալ լինի, այլ անճառ երանութեամբ ըստ առաքինութեան տեսանի: Արդ² որպէս զմարդկային զգեղս³ կերպարանաց ի ձեռն երանգոց ոմանց ի տախտակսն գրաւղքն նկարեն, հանեալ փոխեն զընտանի⁴ եւ զգոյգ եւ զնման ներկուածսն ի նմա շաղախելով նմանութեամբ, զի իցիւ⁵ հաւաստի ճշմարտութեամբ զսկզբնատիպ⁶ գեղեցկութիւն ելեալ փոխեսցի առ նմանութիւնն: Այսպէս ինձ⁷ ընդ միտ ած եւ իմա, եւ⁸ զմերն ստեղծիչ, իբրու երանգաւք⁹ իմն եւ ներկուածովք առաքինութիւն զնովաւ արկանելով առ իւր գեղեցկութիւնն, զպատկերն¹⁰ շուրջ ծաղկեալ ի մեզ ցուցանելով¹¹ զիւր իշխանութիւնն: Եւ բազմատեսիլս եւ ազգի-ազգիս իբրեւ¹² թէ գոյնք պատկերին, ի ձեռն որոց¹³ ճշմարտութեանն¹⁴ կենդանագրի պատկեր՝ ոչ կարմրութիւն եւ պայծառութիւն եւ որակութիւն սոցա առ միմեանս խառնուած, եւ ոչ սեւադեղոյ իրիք ստորագրութիւն զյաւնս եւ զաչս նկարեալ¹⁵ եւ ըստ խառնուածոյն զնստագոյն ձեւոյն¹⁶ ստուերացուցանելով, եւ որչափ միանգամ¹⁷ այսպիսի ինչ նկարելով, ձեռք արուեստիւ գիտացին¹⁸: Այլ փոխանակ այսոցիկ՝ մաքրութիւն, անախտութիւն, անցից երջանկութիւն, ամենայն չարի աւտարութիւն, եւ որ միանգամ այսր ազգի

¹ h չիք իրիք
² bcd/fhi Այլ փիս Արդ
³ e գեղս
⁴ cef զընդանի
⁵ edfi յստակ փիս իցիւ
⁶ e զսկզբնատիպ
⁷ A ինչ փիս ինձ
⁸ bcegh չիք եւ
⁹ beh երանգովք
¹⁰ e պատկերն
¹¹ bcdefghi ցուցանել
¹² Aegi իբրու
¹³ Acd որոյ
¹⁴ e ճշմարտութեամբ
¹⁵ ad նկարել
¹⁶ Aabdefghi ձեւոցն
¹⁷ e միանգամ
¹⁸ h արուեստագիտացն փիս արուեստիւ գիտացին

է, ի ձեռն որոց կերպարանի մարդկան առ աստուածութիւնն նմանութիւն: Այսպիսի ծաղկաւք¹ արարիչն իւրոյ² պատկերին զմեր բնութիւնս ձեւեալ կերպարանեաց: Ապա եթէ եւ զայլսն³ ընդ⁴ այսմ⁵ հարցեալ փորձեսցես, ի ձեռն որոց⁶ աստուածային գեղեցկութիւնն ձեւանայ, գտցես եւ առ այն հաւաստի ճշգրտութեամբ ամբողջ պահեցեալ ի մերում պատկերիս նմանութիւնն: Միտք եւ բան⁷ է աստուածութիւնն⁸, քանզի «ի սկզբանէ էր Բանն» (Յ՝ՎՃ. Ա. 1): Եւ որք [մարգարէք]⁽²⁰⁾ ըստ⁹ Պաւղոսին զմիտս Քրիստոսի ունին, զայն որ ի նոսայն «խաւսի» (Ա. Կ՝Բ. Բ. 16): Ոչ հեռի ի սոցանէ եւ զմարդկայինն: Տեսանես¹⁰ քեզոյն [Օ] իսկ ի քեզ եւ զբանն, եւ զմիտսն՝ նմանութիւն էիմ [խակական] մտաց¹¹ եւ բանի⁽²¹⁾: Սէր դարձեալ Աստուած եւ սիրոյ աղբեր¹²: Քանզի զայս ասէ մեծն Յովհաննէս¹³, թէ «սէր յԱստուծոյ է, եւ Աստուած սէր է» (Ա. Յ՝ՎՃ. Գ. 7-8), զայս եւ մեզ արար զէմս բնութեանս¹⁴ ստեղծիչն, քանզի [ասէ]⁽²²⁾. «յայսմ ծանիցեն ամենեքեան, զի¹⁵ աշակերտք իմ էք, եթէ սիրէք զմիմեանս» (Յ՝ՎՃ. Ժ. Գ. 35): Ապա եթէ այս¹⁶ ոչ գտցի¹⁷, ամենայն ձեւ պատկերին¹⁸ շրջեալ փոխեցաւ: Զամենայն ինչ տեսանէ եւ զամենայն ինչ լսէ աստուածութիւնն, եւ զամենայն ինչ փորձեալ քննէ: Ունիս եւ դու ի ձեռն երեսացդ եւ լսելեաց զէիցս¹⁹ ընդունելութիւն շաւշափման²⁰ [Օ] եւ զկենդանականն [զքննականն] եւ զգննական զէիցս զմիտս²¹ խորհրդոց⁽²³⁾:

1 c ծաղկաւք

2 abcdefghi զիւրոյ

3 i զայլն

4 d ըստ

5 A այսս

6 Ah որոյ

7 i բան եւ հոգի

8 Ae աստուածութիւնն է

9 e ընդ

10 Ac տեսանես ի

11 g եւ մտաց

12 abeg աղբեր cdi աղբեր

13 Acehi Յովհաննէս d Յաւհաննէս

14 abdefgi բնութեան

15 e թէ փխ զի

16 e չիք այս

17 e գտցի այս

18 e եւ պատկերին

19 h զէիցդ

20 bcdefgi շաւշափմամբ

21 Ace միտս

**Է. ՀԱՐՑՈՒՄՆ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐԴՈՅՆ [ՄՏԱՅՆ]⁽²⁴⁾ ԱՌ
 ԲՆՈՒԹԻՒՆՆ ԱԶԳԱԿՑՈՒԹԵԱՆՆ, ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ՅԱՅՆ-
 ՑԱՆԷ¹ ԱՆՆՄԱՆԻՑՆ ⁽²⁵⁾ ՅԱՆԴԻՄԱՆԻՆ ԱՂԱՆԴՔ**

Եւ մի ոք կարծեսցէ ըստ նմանութեան մարդկային գործոյ ազ-
 գի-ազգի զաւրութեամբք զաստուածութիւնն ասել յէսս հպել:
 Քանզի ոչ է հնար ի պարզութեան² եւ ի մեկնութեան զաստուա-
 ծութիւնն զանազան եւ բազմատեսիլ զընդունական գործոյն տե-
 սանել: Քանզի ոչ³ ի մեզ բազում ինչ են ընդունականք իրացն
 զաւրութիւնք, զի թէպէտ եւ բազում աւրինակաւք⁴ ի ձեռն զգա-
 յութեանց այնոցիկ, որ ըստ կենդանութեան են, հպեալ ընդհար-
 կանիմք: Քանզի⁵ մի իմն է զաւրութիւն՝ նոյն ինքն, որ ի ներքս
 կան միտքն, որ ի ձեռն իւրաքանչիւր⁶ զգայականացն⁷ [անցա-
 նէ]⁽²⁶⁾ եւ զէիցն բուռն հարկանէ: Սա տեսանէ ի ձեռն աչացն
 զերեւելին, սա իմասցի ի ձեռն լսելեաց զասացեալն⁸, սիրէ զըստ⁹
 մտացն հաճոյ եւ յայնմանէ, որ ոչ է ախորժելի, ի բաց դառնայ,
 եւ զձեռն ի վար¹⁰ արկանէ, առ որ ինչ եւ կամի, ունելով նովաւ եւ
 ի բաց մերժելով, որպէս զիարդ ինչ աւգուտ համարեսցի գործոյն
 գործակցութեամբ, յայս զնա ի վար¹¹ արկեալ: Արդ, եթէ ի մարդն
 առաւելութիւն [զանազանութիւն]⁽²⁷⁾ ինչ գտցի, որ¹² առ ի զգայութե-
 նէ¹³ կազմեալ¹⁴ ի բնութենէ¹⁵ գործիք, որ¹⁶ ամենեքումբքն գործէ,
 եւ շարժելով եւ զուգապէս իւրաքանչիւր ումեք առ¹⁷ առաջի-
 կայն¹⁸ վարի, միեւնոյն¹⁹ որ զանազանութեամբք գործոցն²⁰ ոչ այ-

1 c յանցանէ
 2 abcdfghi պարզ բնութեան փխ պարզութեան
 3 bcdfghi եւ ոչ
 4 abcdfh բազմաւրինակաւք փխ բազում աւրինակաւք
 5 abcdfghi Բայց փխ Քանզի
 6 Aabdefgi չիք իւրաքանչիւր
 7 b սգայականացն
 8 eh զասացելսն
 9 c ըստ
 10 i վայր
 11 i վայր
 12 e չիք որ
 13 e սգայութենէ f զգայութիւնէ h զգայութեան
 14 h կազմեալ որ
 15 h բնութեանն
 16 c որ առ
 17 bcdegh չիք առ
 18 bcdhi յառաջիկայն
 19 achi մի է եւ նոյն
 20 f գործոյն

լափոխելով բնութիւնն: Զի՞արդ ոք յԱստուած ի ձեռն բազմապատիկ զաւրութեանցն¹ զբազմամասն ինչ բնութեանն կարծեսցէ: «Քանզի որ ստեղծ զական»,~ որպէս եւ² ասէ Մարգարէն,~ «եւ որ տնկեաց³ զունկն⁴» (Սաղմ. 9) առ այն, որ ի նմա ցոյցք⁵ աւրինակի կան, զգործս⁶ զայս⁷ իբրու գիտնական իմն ձեւս ի բնութեանն մարդկան նշանակեաց: Քանզի «արասցուք»,~ ասէ, «մարդ ըստ կերպարանի⁸ մերում»: Արդ, ու՞ր են⁹ ինձ Աննամանիցն աղանդք, զի՞նչ առ այսպիսի ձայնս ասացեն¹⁰: Զիա՞րդ կարասցեն ողջ ապրեցուցանել յասացեալս զիւրեանց աղանդոյն զընդունայնութիւն: Իսկ արդե՞ւք¹¹ կար եւ Հնար գոյ, ասացեն, միում կերպարանին ազգի-ազգի նմանել ձեւովք¹² շքոյ¹³ պատկերաց¹⁴ [Օ]⁽²⁸⁾: Թէ աննման է ըստ բնութեան Հաւր Որդին, զի՞արդ [զ]մի կազմէ ազգի-ազգի բնութեանց զպատկերն: Քանզի որ «արասցուքն [զմարդն] ըստ [կերպարանի]¹⁵ մերում»⁽²⁹⁾ ասաց, եւ¹⁶ ի ձեռն յոգնական¹⁷ նշանակին զՍուրբ Երրորդութիւնն զեկոյց: Ոչ զկերպարանն միապէս յիշէր, եթէ ոչ նմանապէս ունէր առ միմեանս զսկզբնատիպն¹⁸: Քանզի ոչ էր Հնար, որ ընդ¹⁹ միմեանս ոչ²⁰ համբարեալք, հաւանէին մի ցուցանել նմանութիւն: Այլ թէ²¹ ազգի-ազգի էին²² բնութիւնքն, ազգի-ազգի ամենայն իրաւք եւ կերպարանս նոցա յարուցեալ²³ կանգնէր²⁴ զոյգ եւ կշիռ²⁵ զիւրաքան-

1 *h* զաւրութեանն
 2 *bc dgh* չիք եւ
 3 *acd h* տնկեաց
 4 *ac d f g* զունկն
 5 *i* ցոյց
 6 *abc d f g h i* զգործիս
 7 *Ab e f* զայսս
 8 *c* պատկերի Վիս կերպարանի
 9 *h* չիք են
 10 *e* ասիցեն
 11 *b* արդիւք *cd gi* արդեաւք *e* արդաւք
 12 *i* ձեւովս
 13 *i* շքոյ
 14 *i* պատկերացս
 15 *h* մերումս
 16 *abc d f g h i* չիք եւ
 17 *Aabcd hi* յոքնական
 18 *e* զսկզբնատիպն
 19 *b* ոչ ընդ
 20 *b* չիք ոչ
 21 *Ab e g h i* թէ զի
 22 *bc fi* էին նման
 23 *e* հարոյցել
 24 *c* կանգնէր *g* կանգնեալ
 25 *A e f* զկշիռն

չիւր արարեալ: Այլ վասն զի մի է կերպարանն, եւ ոչ¹ մի է կերպարանին սկզբնատիպն², ո՞ր այսչափ արտաքոյ մտաց է, մինչ ոչ գիտել, զի այնք, որ³ միումն նմանին, եւ առ միմեանս ամենայն իրաւք ունին զնմանութիւնն: Վասն այսորիկ ինձ թուի, թէ այս է զչարութիւնս զայս ի կազմուածի⁴ մարդկային կենացս, բանն հակիրճ հատեալ, «արասցուք մարդ ըստ կերպարանի եւ ըստ նմանութեան մերում», ասաց:

¹ *b* չիք ոչ

² *e* սկսբնատիպն

³ *d* որ ի

⁴ *f* կազմածի

Ը. ԸՆԴԷՐ ՄԵՐԿ Ի ԲՆՈՒԹԵՆԷՆ ԶԻՆՈՒՑ ԵՒ ՅԱՐՏԱՔԻՆ
ԾԱԾԿՈՒԹԻՑՆ՝ Է ՄԱՐԴՆ

Այլ² զի՞նչ կամի ձեռոյն ուղղորդութիւն³, եւ զի՞ ոչ ընդ նմա բնաւորեալ են առ ի կեանս զաւրութիւնք մարմնոյն, այլ մերկ ի բնաւորական ծածկութիցն, եւ անզէն իմն, եւ աղքատ է մարդն, եւ յայնցանէ, որք առ⁴ ի պէտսն են՝ կարաւտ, յամենեցունց յաշխարհս գալ: Ողորմի⁵ առաւել⁶ քան երանի տալ ըստ երեւցելումն արժանի էր: Ոչ առաջոյ բուսովք եղջերց զինեալ, եւ ոչ զարգացեալ ճիրանանցն⁷ հասեալ, եւ ոչ սմբակաց կամ ատամանց, եւ կամ խայթոց⁸ ինչ մահաբեր թոյնս ի բնութենէ ունելով⁹, որպէս բազումք ի կենդանեացն յինքեանս առ ի¹⁰ տրտմեցուցաւ զացն վրէժս¹¹ ստացեալ: Եւ ոչ մազոյ վերարկուաւք մարմինն ծածկեալ է: Եւ գոնեա¹² թերեւս զայն, որ յիշխանութիւն այլոցն յառաջագոյն կարգեալ էր, ինքեան զինուք պարտ էր զինել ի բնութենէն, զի մի այլոց¹³ աւգնականութեանն առ իւր զգուշութիւնն¹⁴ կարաւտիցի¹⁵: Իսկ այժմ առիւծ¹⁶ եւ վարազ, եւ վագր, եւ ինձ¹⁷, եւ որ ինչ միանգամ այլ այսպիսի ինչ, բաւական ունի առ ի փրկութիւն զ'ի բնութենէն¹⁸ զաւրութիւն: Զուարակի՛ եղջիւրն¹⁹ եւ նապաստակի՛ արագութիւնն, եւ այծեման՝ վազքն եւ աչացն անսխալութիւնն²⁰, եւ այլոյ միւսոյ²¹ կենդանւոյ²² մեծութիւնն, եւ

¹ d արտաքին ծածկոյթիցն i ծածկութեանց

² Abcd Այդ

³ acdfghi ըղորդութիւն

⁴ i չիք առ

⁵ Ae ողորմել

⁶ abcdfghi չիք առաւել

⁷ Acefghi ճիրանացն

⁸ e խայթուց

⁹ abcfgi ունել

¹⁰ abcdfi չիք ի

¹¹ h վրէժ

¹² A գոնայ

¹³ i այնոց

¹⁴ c սգուշութիւն

¹⁵ h կարաւտացի

¹⁶ Ah առիւծ

¹⁷ A ինձ

¹⁸ c ի բնութենէն են

¹⁹ abfn եղջեր

²⁰ f անսխալութիւն

²¹ Aaeg միւսում

²² abcehi կենդանոյ

այլոց¹ կնճիթն, եւ թռչնոց՝ թեւն², եւ մեղուաց՝ խայթոցն, եւ յամենեցունց³ ամենայն իրաւք մի ինչ ի բնութենէն ի փրկութիւն բնաւորեցաւ: Բայց միայն յամենեցունց մարդն քան զարագընթացսն հեղգագոյն է, եւ քան զշատամարմինսն՝ փանաքի, եւ քան զայնոսիկ, որ բնաւորական զինուքն զինեալ են, դիւրադաւ: Եւ զի⁴ րդ, ասիցէ ոք, թէ սա զիշխանութիւնն ի վերայ ամենեցուն վիճակեալ ժառանգեաց⁴: Այլ ոչինչ է դժուար⁵, որպէս կարծեմ, ցուցանել, քանզի որ ինչ թուի նուազութիւն բնութեանս⁶ մերում, պատճառք առ ունել զայնոսիկ, որք ընդ ձեռամբն են անկեալ⁷: Քանզի եթէ այնպիսի զաւրութեան⁸ հասեալ էր մարդն, զի արագութեամբ կարէր անցանել զճիւղին, եւ անմաշ եւ անսկեղ⁹ [անկեղ]⁽³⁰⁾ ի կարծրութենէ ունէր զոտնն¹⁰, սմբակաւք իմն եւ կամ կծղակաւք յեցեալ, եւ եղջիւրս¹¹, եւ խայթոցս¹², եւ ճիրանս¹³ յինքեան բերել¹⁴, նախ՝ առաջին զազանաձեւ իմն էր եւ դժուարապատահ այսպիսեացս¹⁵ նորա ի մարմնին¹⁶ բնաւորեցելոց¹⁷: Եւ¹⁸ ապա դարձեալ անտես ինչ ոչ արար ի վերայ այլոցն զիշխանութիւնն՝ գործակցութեամբ¹⁹, որք ընդ ձեռամբն էին, կարաւտացեալ: Արդ, վասն այսորիկ իւրաքանչիւր ոք այնոցիկ, որք յարեցան ի մեզ, կենացս պէտք բաժանեցան, տուան իբրու հարկաւոր առնել զ'ի վերայ նոցա իշխանութիւնն: Քանզի աղաւաղութիւն²⁰ մարմնոյս մերոյ եւ դժուարաշարժութիւն՝ զճին ի պէտս ածեալ մատոյց եւ հնազանդեաց: Իսկ մարմնոյս մերկութիւն²¹ հարկաւոր զոչխարաց

1 *bcd/fghi* այլոյ

2 *e* թեւքն

3 *Aeh* ամենեցուն

4 *e* ժառանկեց

5 *ce* դժուար

6 *befh* ի բնութեանս

7 *cg* անկեալ

8 *c* գորութիւն

9 *Abceg* անսկեղ

10 *h* գոտան

11 *Aae* եղջերս *h* եզջերս

12 *e* խայթոցս

13 *Ae* ճիրանունս

14 *A* բերելով

15 *Ad* այսպիսեաց

16 *a* մարմինն

17 *bcd/gi* բնաւորելոց *e* բնաւորեցելոյ

18 *f* չիք եւ

19 *Ae* գործակցութեան

20 *cdfi* աղաւաղութեամբ

21 *i* մերկութիւնս

վերակացութիւնն արար, ի տարեւորական յասուոցն¹ բերոյ², զմե-
րոյ բնութեանս առնլով³ զպակասութիւն, իսկ զպատճառսն մեզ⁴
զառ ի կեանս աշխարհիս եւ յայլոցն ածել մուծանել զծանրաբե-
ռինս կենդանեացն ընդ⁵ այսպիսի սպասաւորութեամբք լծեաց⁶:
Բայց սակայն ոչն կարել ըստ նմանութեան արաւտականացն դա-
ւարակեր լինել, ընդ ձեռամբ ի կեանս աշխարհիս⁷ զեզն արար, իւ-
րով⁸ երկովքն⁹ զկեանս մեր դիւրացուցանելով: Եւ վասն զի ատա-
մանց¹⁰ եւ խածանելոյ էին մեզ պէտք առ ի պարտել զոք յայլոց
կենդանեացն ի ձեռն ատամանց վնասակարութեանն, մատոյց
չունն հանդերձ արագութեամբ զիւր ծնաւտսն մերում պիտոյիցս,
իբրով¹¹ շնչաւոր իմն սուր մարդոյն եղեալ: Եւ քան զեղջերցն¹²
յառաջ կոյս ի¹³ դէմսն բուսանելոյ, եւ քան զճիրանացն սրութիւն
հզաւրագոյն եւ հատու ի հնարս գտին մարդիկ զերկաթ, ոչ միշտ
բնաւորեալ ընդ մեզ որպէս գազանացն¹⁴ այնք, այլ ի ժամանակի
զաւրավիզն եղեալ, ապա այնուհետեւ մեկուսի եղեալ, կայ մնայ
յինքեան¹⁵: Եւ փոխանակ կոկորդիլոսին¹⁶ թեփոյ, գոյ, եւ զնա
ինքն զէն առնել, ի ժամանակի գմորթն արկանելով: Ապա եթէ ոչ,
գոնեայ¹⁷ առ այս պճնեալ, կերպարանի մեզ յարուեստէ երկաթ, որ
ի ժամանակի առ պատերազմի սպասաւորութիւն¹⁸ եղեալ¹⁹, դար-
ձեալ ազատ ի ծանրութենէ ի խաղաղութեան²⁰ զգինուորն եթող:
Եւ սպաս ունի ի կեանս աշխարհիս եւ թեւ թռչնոցն²¹, զի եւ քան

¹ a սուրոցն de յասուոցն ghi յասուոցն

² h բերոյ

³ Aadeg առնլով h առեալ

⁴ e մեր

⁵ i ըստ

⁶ e լծել

⁷ abdgghi աշխարհի

⁸ Abdfghi իւրովք e որովք

⁹ e երկաւքն

¹⁰ c ատամացն

¹¹ e իբրեւ

¹² h զեղջերցն

¹³ Aace չիք ի

¹⁴ e գազանանցն

¹⁵ A ընքեան

¹⁶ A կոկորդիլոսին e կրոկոդիլոսին

¹⁷ e գոնա

¹⁸ bcghi սպասաւորութեան

¹⁹ h եղեալ մեզ

²⁰ i խաղաղութիւն

²¹ ae թռչունն bcdfghi զթռչունն

զթռչունս մի ինչ արագութեամբ ի ձեռն պաճարանաց¹ հնարից նուազանալ մեզ: Քանզի է ինչ ի նոցանէ, որ ձեռնընդել² ընտանի³ լինի եւ գործակից լինի որսորդաց, եւ է ինչ, որ ի ձեռն նոցա ի պէտս մեր հնարիւք⁴ ըմբռնեալ լինի: Այլ եւ թեւաւորս⁵ զայսպիսիսն [զնետս] արուեստ⁶ հնարիւք իմացեալ արար, թռչնոյն⁷ արագութիւն պիտոյիցս մերոց ի ձեռն Գետից [աղեղան] շնորհեալ լինի⁽³¹⁾: Իսկ փափուկն եւ դիւրանցուկս⁸ եւ արագամաշս լինել մեզ առ ի գնացս թաթից, հարկաւոր առնէ զայնոսիկ, որ ընդ ձեռամբն են, զգործակցութիւն⁹: Քանզի անդուստ¹⁰ է ոտիցս յարմարել կաւշիկ¹¹:

1 *i* պաճարաց
 2 *di* ձեռնընտել
 3 *bcdef* ընդանի
 4 *c* հնարեալք
 5 *c* թեւաւոր
 6 *adhi* արուեստս *b* զարուեստս
 7 *abcdfghi* թռչնոց
 8 *Ae* դիւրանցուս
 9 *A* զգործակցութեամբն
 10 *abcdhi* անտուստ
 11 *abdhi* կաւշիկս *e* կաւշիկք

**Թ. ԸՆԴԷՐ ՈՒՂՂՈՐԴ¹ Է ՄԱՐԴՈՅՆ ՁԵԻՆ,
ԵՒ ՎԱՍՆ² ԲԱՆԻ ԵՆ ՁԵՌՔՆ,
ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ՅԱՂԱԳՍ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԵԱՆ³
ՈԳԻՈՑ⁴ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ Է**

Ուղղորդ է մարդոյն ձեւն, եւ առ երկին ի վեր կոյս ձգտի⁵, եւ ի վեր հայր: Իշխանական է եւ սա, եւ⁶ զթագաւորական պատիւ նշանակէ: Քանզի միայն յէսն⁷ այսպիսի գոլ մարդոյն, իսկ այլոցն ամենեցունց ի խոնարհ կոյս հայել մարմնոցն⁸, յայտնապէս ցուցանէ⁹ զպատուոյն¹⁰ զզանազանութիւնն¹¹ այնոցիկ, որ ընդ զաւրութեամբն սորա անկանին¹² եւ այնոցիկ¹³, որ ի վերայ նոցա առնելոց¹⁴ է իշխանութիւնն: Քանզի այլոցն ամենեցուն առաջին անդամքն մարմնոյն ոտք են, վասն զի որ¹⁵ խոնարհեալն էր, պիտոյ էր նմա ամենայն իրաւք նեցուկ¹⁶: Իսկ մարդոյն¹⁷ կազմածի ձեռք՝ անդամքն այն եղեն: Քանզի ուղղորդ ի ձեւոյն բաւական էր առ ի¹⁸ պէտս մի հաստատութիւն նեցկի՝ երկուք ոտիւք¹⁹ անվթար անսխալ զկայն հաստատելով: Եւ մանաւանդ եւ բանին պիտոյից գործակից է ձեռացն սպասաւորութիւնն: Եւ առանձին իմն բանական բնութեանն զձեռացն²⁰ սպասաւորութիւն ասելով՝ ոք²¹ ոչ յամենայնէ յանցանիցէ²²: Ոչ միայն առ հասարակն այս եւ պատ-

1 d ըղորդ
2 eh զի վասն
3 i զազազանութեանց
4 abcdeh ողոց i երգոց փխ ոգւոց
5 defi ձկտի
6 g չիք եւ
7 g է յէսն
8 ce մարմնոյն
9 e ցուցանել
10 զպատուոյն
11 d զանազանութիւն
12 c անգանին
13 e այնոցիկ
14 abcjghi առնելոց
15 d որ ի
16 abcdfghi նեցուկս
17 i մարդոյն
18 i չիք ի
19 e ոտաւք
20 e ձեռացն
21 Ace չիք ոք
22 Aacdefgi յանցիցէ

րաստէ ընթանալ¹ մտաւք, զի գրովք² գբանն ի ձեռն ձեռաց յաջողակութեամբ³ նշանակեմք, քանզի է եւ ոչ այս ի բանական շնորհէն անբաժ⁴, բարբառեալ ի ձեռն գրոցն⁵ մեզ, եւ աւրինակ իմն ձեռաւք խաւսել, տառիցն ձեռովք զձայնսն⁶ յարմարելով: Այլ ես, առ այլ իմն հայելով, գործակից լինելոյս ասեմ⁷ ձեռք են արտաքսածայնութեան բանի: Տինա, առաւել մինչ չեւ⁸ յաղագս նորա հարցաքննին⁹ արարեալ¹⁰, զթողեալ բանն¹¹ հայեցեալ տեսցուք: Քանզի ոչ¹² փոքր ինչ մեզ այն որ ընդ կարգի եղելոցն է, որք¹³ զանց եղեալ, մոռացան մեզ. յոյր սակս արդեաւք¹⁴ յառաջացաւ բոյս յերկրէ բուսելոցն, եւ յետոյ լինին անասուն կենդանիքն, եւ այսպէս¹⁵ յետ սոցայն կազմածի մարդն: Քանզի ինձ թուի, ոչ միայն այն, որ¹⁶ պատրաստն է առ իմանալ, ի ձեռն սոցա ուսանիմք, զի ի¹⁷ կենդանեացն սակս դալարի պիտանացու երեւեցաւ այնմ, որ հաստատեացն, եւ վասն¹⁸ մարդոյն՝ արաւտականքդ, յաղագս որոյ յառաջ քան զարաւտականսն նոցա կերակուրն է, եւ յառաջ քան զմարդն, որ սպասաւորն հանդերձեալ էր լինել մարդկանն կենաց: Այլ ինձ թուի, կամք [ուսմունք] իմն գաղտնի¹⁹ ծածկեցելոցն²⁰ զեկուցանել ի ձեռն սոցա²¹ Մովսէս²² եւ զյաղագս²³ ոգւոցն²⁴ իմաստասիրութիւն²⁵ ի ձեռն անճառիցն²⁶ հատուցանել,

¹ *i* չիք ընթանալ

² *c* գրով

³ *acdǫgh* յաջողութեամբք *i* յաջորդութեամբք

⁴ *A* անբաժին

⁵ *bdfghi* գրոցն

⁶ *bgh* գբանսն փխ զձայնսն

⁷ *Ac* չիք ասեմ

⁸ *f* մինչեւ

⁹ *Aefh* հարցաքննին

¹⁰ *Aef* արարեալ է

¹¹ *b* գբանն

¹² *f* այն ոչ *e* չիք ոչ

¹³ *Aad* են որք *d* որ

¹⁴ *Aah* արդեւք *e* արդաւք *i* չիք արդեաւք

¹⁵ *h* այնպէս

¹⁶ *e* չիք որ

¹⁷ *c* չիք ի

¹⁸ *e* յաղագս փխ վասն

¹⁹ *c* գաղտի

²⁰ *c* ծածկելոցն *i* ծածկեցելոյն

²¹ *abcǫghi* նոցա

²² *abcgh* Մաւսէսի *e* Մուսէս *fi* Մովսիսի

²³ *e* յաղագս

²⁴ *abeh* ոգոցն *d* յոգոցն

²⁵ *c* իմաստասիրութեան

²⁶ *abcdǫghi* այսց ճառից փխ անճառիցն

որ¹ առակաւք² տեսլեամբք³ երեւեցան սեգ [Օ], եւ որ⁴ արտաքոյ է⁵ խրատն ոչ⁶ բացափայլ⁷ լուսով յայտնապէս իմացաւ⁸ տեսանել⁽³²⁾: Քանզի ուսուցանել կարծեմ ի ձեռն սոցա բանն, երիւք զանազանութեամբք զկենդանականն եւ զչնչականն⁹ զաւրութիւն տեսանել¹⁰: Քանզի մին է աճեցական միայն եւ կերակրական, զզոյգ եւ զկշիռ յաւելորդութիւն կերակրեցելոցն մատուցանելով, եւ բնականն ասի, որ եւ ի տունկս¹¹ տեսանի: Քանզի է եւ ի տնկեայսդ¹² կենդանական իմն զաւրութիւն, ի զգայութենէ¹³ անբաժացեալ տեսանել¹⁴: Եւ այլ միւս եւս թող զայս կենաց տեսիլ, որ¹⁵ եւ զսոյն զայս ունի, եւ զբստ¹⁶ բնութեանն [զգայութեանն]⁽³³⁾ եւս մատակարարիլ աւրնկալաւ¹⁷, որ ի բնութեան անասնոցն է: Քանզի ոչ միայն կերակրի եւ աճէ, այլ եւ զգգայական¹⁸ գործն եւ զընդունելութիւնն ունի: Իսկ կատարեալն ի մարմնի կեանք ի բանականին՝ ի մարդկային ասելով, տեսեալ լինի բնութեան¹⁹ եւ կերակրելով, եւ զգայով²⁰, եւ բանի հասեալ, եւ մտաւք մատակարարեալ: Եւ եղիցի մեզ այսպիսի իմն բանին բաժանումն էիցն, քանզի է ինչ, որ իմանալի է, եւ է, որ²¹ մարմնաւոր է ամենայն իրաւք: Այլ իմանալւոյն²² թողեալ լիցի այժմ այն, որ առ ինքն է հատած, քանզի ոչ յաղագս սոցա է բանս:

Իսկ մարմնաւորին է, որ բոլորովին անբաժ է ի կենաց, եւ է, որ

1 bdhi եւ որ e չիք որ
 2 bcfgghi առակաւքս e առ աչաւք փխ առակաւք
 3 A տեսիլք
 4 abcdfgi չիք եւ որ
 5 abcdfghi առ ի փխ է
 6 abcdfghi ոչ ինչ նուազ սոքաւք զիմանալիսն
 7 e ի բացափայլ A իրացափայլ փխ բացափայլ
 8 abcdfghi տեսանել մեզ
 9 bdh զչնչական զբանականն
 10 A՛ի տեսանել
 11 abcdfgi տունգսն
 12 abcdh տնգեայսդ
 13 e սգայութենէ
 14 ahi տեսանեմ b տեսանես
 15 abcdefghi է որ
 16 e բստ
 17 c բնգալաւ
 18 abgh զսգայական fi զգայական
 19 h բնութիւն
 20 e սգայով
 21 h ինչ որ
 22 bcfgghi իմանալոյն

ունի ինչ¹ մասն² ի կենդանական³ գործոյ: Դարձեալ կենդանական մարմնոյն է, որ զգայութեամբ կեայ, եւ է, որ անբաժ է ի զգայութենէ: Եւ ապա⁴ զգայականն բաժանի դարձեալ⁵ ի բանականն եւ յանասունն⁶: Վասն այսորիկ յառաջագոյն յետ անշունչ նիւթոյն, իբրու հիմն իմն⁷ շնչաւոր տեսակացն զբնաւորական, զայս կեանս գոյանալ ասէ աւրէնսդիրն⁸ ի⁹ տնկոցն¹⁰ բոյսս յառաջագոյն եղեալ: Եւ ապա այսպէս վերաբերէ զայնոսիկ¹¹, որ ըստ զգայութեանն¹² մատակարարին զլինելութիւնն:

Եւ վասն զի ըստ¹³ նմին կարգի այնոցիկ, որ ի ձեռն մարմնոյն զկեանսն ընկալան¹⁴, զի զգայականն եւ առանց իմանալի բնութեանն ի նոսա գոլ կարէ, իսկ բանականն ոչ իւրիք նա յայլում մարմնի լիցի, եթէ ոչ ընդ զգալոյն¹⁵ խառնեսցի¹⁶, վասն այսորիկ ի վախճանի¹⁷ յետ բուսոց եւ արաւտականաց կազմեցաւ մարդն՝ ճանապարհաւ իմն առ կատարելագոյնսն¹⁸ մատչելով կարգապէս բնութեանն¹⁹: Քանզի ի ձեռն ամենայն տեսակաց ոգւոցն²⁰ խառնեալ լինի բանականս այս կենդանի մարդս: Քանզի կերակրի ըստ բնականի շնչոյ տեսիլ, իսկ անեցական զաւրութեամբն զգայականն առ²¹ նմա բուսաւ, միջակաբար ունելով ըստ իւրում բնութեանն զիմանալոյն²² եւ զնիւթականին բնութեանս²³ [էութեանս]⁽³⁴⁾: Այնչափ է թանձրամասնագոյն քան զսա²⁴, որչափ

1 *bcdfgi չիք ինչ*
 2 *c իմաստ փխ մասն*
 3 *A կենական*
 4 *abcdfghi ապա դարձեալ*
 5 *abcdfhi չիք դարձեալ*
 6 *bh յանասունսն*
 7 *acdfgi չիք իմն*
 8 *abcdfghi աւրինսդիրն*
 9 *dfh զի փխ ի*
 10 *abc տնկոցն*
 11 *e զայսոսիկ*
 12 *be սգայութեանն*
 13 *c ընդ*
 14 *ch ընկալան*
 15 *bfi զգալոյն e սգալոյն*
 16 *h խառնիցի*
 17 *e վաղճանի*
 18 *h կատարելագոյնն*
 19 *bdfghi բնութեանս*
 20 *be ոգոցն*
 21 *Aa առ իմանալ*
 22 *bcefi զիմանալոյն*
 23 *Abcdefghi բնութիւնս*
 24 *A զսա իմանալին*

մաքրագոյն է քան զնա⁽³⁵⁾: Եւ ապա լինի իմն առ նուրբ եւ լուսատեսիլ զգալի¹ բնութեանն մտաւոր բնութեան [էութեան]⁽³⁶⁾ ընտանութիւնն² եւ խառնուած, զի յերեսին ի սոսա մարդն զգոյութիւնն իւր ունիցի: Որպէս եւ յԱռաքելոյ զայսպիսին³ ուսաք, յորս առ⁴ Թեսաղոնիկեցիսն⁽³⁷⁾ ասէ, ի վերայ աղաւթս առնելով նոցա, «զբոլորակատար շնորհս մարմնոյն եւ շնչոյն եւ հոգւոյն⁵ ի գալստեանն Տեառն պահել»⁶ (Մ. Թ. Ե. Ե. 23), փոխանակ կերակրական մասինն զմարմինն ասելով, իսկ զգայականն⁷ շնչով նշանակեալ, եւ զմտաւորն՝ հոգւով⁸: Սոյնպէս եւ զմեկնիչն ի ձեռն Աւետարանին⁹ խրատէ Տէրն՝ քան¹⁰ զամենայն պատուիրանս առաջոյ¹¹ դնել զառ յԱստուածն սէր, զայն որ ի բոլոր¹² սրտէն եւ ի շնչոյն, եւ ի մտացն գործի (Մ. Ե. Ժ. 27): Եւ¹³ քանզի յայսմ տեղւոջ¹⁴ զնոյն թուի ինձ զանազանութիւն մեկնել բանս, զմարմնականագոյն հաստատութիւն գոյութեանն սիրտ ասելով¹⁵, եւ շունչ՝ զմիջինն¹⁶, եւ միտք¹⁷՝ զբարձրագոյն բնութիւնն զմտաւորականն եւ զարարող զաւրութիւնն: Ուստի եւ երիս ազգս կամաց յաւժարութեանց Առաքեալ գիտէ, զի զմարմնականն ըստ անուան այնց, որ յորովայնի¹⁸, եւ զայնս, որ ըստ¹⁹ սոցա լինի, հեշտութիւն անցից ցանկութեան²⁰ պարապեալ²¹ է: Իսկ զշնչականն²², որ²³ միջակապէս²⁴

1 e սգալի
 2 cef ընդանութիւն
 3 adghi զայսոսիկ
 4 Ae Եփեսացիսն փխ Թեսաղոնիկեցիսն
 5 Af զհոգւոյն ab հոգոյն e զհոգոյն
 6 A պահել
 7 abfhi զսգայականն
 8 abeh հոգով
 9 d ավետարականին
 10 i քանզի
 11 b առաջի
 12 Ag բոլորէ
 13 Ag չիք եւ
 14 abcdefh տեղոջ
 15 ad կոչելով փխ ասելով
 16 d միջինն
 17 abdeghe միտս c զմիտս
 18 Ae յորովայն
 19 Aeh յետ փխ ըստ
 20 c ցանգութեան d ցանկութեանց
 21 a պարապեալ c գրեալ
 22 a զշնչականն
 23 cfhi որ ի
 24 f միջակապէս

առ¹ առաքինութիւն եւ չարութիւն ունի, վասն զի է² քան զոմն գեր³ ի վերագոյնէ⁴, եւ է քան զոմն մաքրապէս ոչ⁵ ընկալեալ⁶: Իսկ զհոգեկանն, որով զկատարեալն տեսանէ, զայն որ ըստ Աստուծոյն են վարք: Վասն որոյ ասէ առ Կորնթացիս⁷, զվայելչականն⁸ նոցա եւ զախտաժետ ցանկութիւնն⁹ նախատելով, թէ «մարմնաւորք էք եւ կատարելագոյն ուսմանց անտարք» (ԱՊ. Կ. Գ. 3): Եւ յայլում վայրի համեմատութիւն ընդ միմեանս դատելոյ առ կատարեալն միջոցին¹⁰ առնելով՝ ասէ, «թէ շնչաւոր մարդն ոչ ընդունի զհոգւոյն¹¹, քանզի յիմարութիւն է նմա, իսկ հոգեւորն դատի զամենայն¹², եւ ինքն յումեքէ ոչ քննի» (ԱՊ. Կ. Բ. 14-15): Քանզի որպէս վերագոյն է շնչականն քան զմարմնաւորն, ըստ նմին համեմատութեան¹³ եւ հոգեւորն սորա գեր ի վերոյ¹⁴ է¹⁵: Արդ, եթէ ի կատարածի յետ ամենայն շնչաւորի, Գիր լինել ասէ զմարդն: Ոչինչ այլ¹⁶, այլ իմաստասիրութիւն յաղագս ոգւոց¹⁷ մեզ աւրէնսդրեաց¹⁸ հարկաւոր իմն դասու¹⁹ կարգիւ զկատարեալն ի վերջին տեսանելով: Քանզի բանականին²⁰ եւ զայլ²¹ եւս յինքեան ունի, իսկ զգայականին²² եւ բնական տեսիլն²³ ամենայն իրաւք է: Իսկ այն ի նիւթականին²⁴ ամենայն իրաւք տեսանի միայն:

1 ef չիք առ
2 Ae է գի
3 e գերա փխ գեր ի
4 a չիք վերագոյնէ fghi վերագոյն
5 Aeh ոչ է
6 ch ընդալեալ
7 f Կորնթացիսն
8 Aabcdfghi զանվայելչականն
9 bc ցանդութիւն
10 h ի միջոցին e միջոց
11 abce զհոգոյն abcd fgi զհոգւոյն Աստուծոյ
12 cdfi չիք զամենայն
13 h աւրինակի փխ համեմատութեան
14 e վերայ
15 i չիք է
16 e չիք այլ
17 abc ոգոց
18 i աւրէնսդրեաց
19 e դասու իմն
20 acdfghi բանականն
21 d զայլս
22 h ի գգայականին
23 abcdgh տեսիլքն i տեսիլքան
24 abcd fghi նիւթականին կենդանականն

Ապա եթէ այդպէս է վայելչապէս, որպէս ի ձեռն աշտիճանաց¹ բնութիւնն կենացս, ասեմ, առանձնաւորութեամբ ի փոքունցն ի կատարելագոյնն առնէ զելն²: Արդ, վասն³ զի բանական իմն կենդանի է⁴ մարդն, նման եւ զոյգ պարտ է ըստ⁵ պիտոյից⁶ բանին կազմել զմարմնոյն⁷ գործի: Որպէս⁸ գերաժշտականս է⁹ տեսանել առ ի¹⁰ գործեացն տեսիլս գերաժշտականութիւնն գործելով, եւ ոչ քնարաւ փողս հարկանեն, եւ ոչ փողովք՝ քնար, ըստ նմին աւրինակի պարտ է բանիս զոյգ եւ հաւասար գոլ գործեացն կազմածի¹¹, զի բնաւորապէս հնչիցէ առ ի բանիցն¹² պէտս՝ ի ձայնական մասանցն տպաւորեալ: Վասն այսորիկ կախեցան զմարմնոյ ձեռք: Քանզի եթէ եւ¹³ բիւրս¹⁴ գոյ թուել ըստ¹⁵ աշխարհիս պէտս, առ որս զդիւրահնարս զայս եւ զբազմաբաւական զձեռաց¹⁶ գործիս պիտանացու ունի՝ զամենայն արուեստ եւ զամենայն գործ, որք ի պատերազմի են, եւ որք¹⁷ ի խաղաղութեան դիւրաւ¹⁸ մերձեցեալ¹⁹ գործել: Այլ սակայն յառաջագոյն²⁰ քան զայլսն զանազանապէս յաղագս բանի յաւել եղ զսոսա բնութիւնս ի մարմնի: Քանզի եթէ անբաժ էր ի ձեռաց մարդն²¹, էր ամենայն իրաւք նմա²² ըստ նմանութեան չորքոտանեացն, զուգապէս կերակրոյն պիտոյիւք կազմեալ էր զդիմացն մասունս²³, երկայնագոյն զկերպարանսն

1 ei աստիճանաց ի աշտիճանացս
 2 abcdefghi զբանն փխ զելն
 3 e չիք վասն
 4 f չիք է
 5 Aefi ի փխ ըստ abcdefg չիք ըստ
 6 e պիտուց
 7 e մարդոյն փխ զմարմնոյն
 8 e որպէսզի
 9 ce չիք է
 10 abcdefhi չիք ի
 11 Ae կազմուածի
 12 Ae բայիցն
 13 ch չիք եւ
 14 Aa բիւրս
 15 Aabcdefgh զըստ
 16 dg ձեռաց
 17 Ae չիք որք
 18 e դիւրով
 19 Aabcdefhi մերձեալ
 20 bh յառաջագոյն մերձեցուցեալ
 21 g մարդկան
 22 c նման
 23 h զմասունս

ունել¹, եւ յունգունսն² կոյս մսողել³, եւ յառաջակարկառ⁴ լինել շրթանցն քան զբերանն⁽³⁸⁾, տունաւոր եւ հաստատուն, եւ թանձր՝ առ ի քաղել զգալարոյն⁵ պէտս ի ճահ եւ ի դէպ ունելով, եւ կալ⁶ ի ներքս քան զատամունսն լեզուին այլ, այսպիսի իմն՝ բազմամարմին եւ⁷ ընդդիմահար, եւ խոշոր, եւ գործակից եղեալ ատամանցն⁸, որ ընդ ատամամբքն ինչ լինիցի, կամ զգէջն⁹ եւ զտարածեալն ըստ կողմանցն, որպէս շանցդ եւ այլոց եւս¹⁰ հմակերացդ է՝ անհարթ ատամանցդ ի մէջ ընդհատիցն¹¹ արտաքս ծորելով: Արդ, եթէ ոչ գոյին ձեռք մարմնոյս, զի՞արդ յաւգաւոր տպաւորեալ¹² լինէր սմա¹³ ձայն, կազմածին¹⁴ այն որ ըստ բերանոյս մասունքն են, ոչ ըստ սմա ձեւացելոյ առ ի պէտս բարբառոյն: Զի հարկաւոր էր ամենայն իրաւք կամ բառաչել¹⁵, կամ պապաչել, կամ հաջել¹⁶, կամ խխնջել¹⁷ մարդոյն, եւ կամ եզանց եւ իշոց պէս գոչել, եւ կամ գազանաբար մնչիւն արձակել¹⁸: Արդ, այժմ ձեռքս եղեալ ի մարմնիս, դիւրին եւ զուսպ եւ ամփոփ¹⁹ է մարմինս²⁰ [անպարապ է բերանս] ի սպասաւորութիւն բանին⁽³⁹⁾: Ապա²¹ ուրեմն յատուկ առանձինն բանական բնութեանս ձեռքս երեւեալ²² ցուցան այսպէս ստեղծչին՝ ի ձեռն սոցա իմացեալ բանին զգիւրութիւն:

¹ *h ունելով*

² *f յունկունս*

³ *Ae մողել*

⁴ *Aabh յառաջակառկառ*

⁵ *A զգալարոյն*

⁶ *abcdfghi ոչ կալ*

⁷ *e իմն փխ եւ*

⁸ *c ատամամբն*

⁹ *abcdfghi զգէջն*

¹⁰ *cfgi չիք եւս*

¹¹ *h ընտհատիցն*

¹² *c տպաւորեալ սմա*

¹³ *c չիք սմա*

¹⁴ *Ade կազմուածի*

¹⁵ *bdhi պառաչել Ae բառաչել ամենայն իրաւք*

¹⁶ *f հաչել*

¹⁷ *abg խխնջել*

¹⁸ *h յարձկել*

¹⁹ *abcdegi անփոփ*

²⁰ *abcdfghi զմարմինս*

²¹ *Ae Ապա եթէ*

²² *i երեւեալ*

**Ժ. ԶԻ ԳՈՐԾԵԼԱԿԱՆ ԿԱԶՄԵՑԱԻ ՄԱՐԴՈՅՆ ԶԵԻ
ԱՌ¹ Ի² ԲԱՆԻՆ ՊԷՏՍ**

Արդ, վասն զի աստուածատեսիլ իմն շնորհ³ ստեղծուածոյս⁴ մերոյ, որ արարն պարգեւեաց զիւրոց առանձինն բարեացն, եղեալ ի պատկերին զնմանութիւնս⁵, վասն այսորիկ⁶ զայլն եւս մնացեալս բարեաց ետ յառատ պատուասիրութենէ⁷ մարդկային բնութեանս⁸: Քանզի⁹ զմիտս¹⁰ եւ զխորհուրդս ոչ գոյ իսկապէս ասել թէ ետ, այլ ետ կցորդութիւն զիւրոյ առանձինն բնութեան՝ զարդ արկեալ զպատկերաւն: Արդ, վասն զի իմանալի իմն իրք եւ անմարմին են միտք, անհասարակ ընկալաւ¹¹ շնորհ եւ անխառն, ոչ ի ձեռն հնարից իմանալոյ¹² բարձեալ ի նմանէ շարժմանն: Վասն այսորիկ գործելականիս այսմիկ պէտք եղեն կազմածոյ, զի զաւրէն կնտնտոցի¹³ ի ձայնական մասունսն բախեալ, ի ձեռն որակութեան բարբառոցն տպաւորութեան մեկնեացէ զի ներքուստ շարժումն: Եւ որպէս զի ոք թէ երաժշտական արուեստի հմուտ իցէ, առանձինն յախտէ ոչ ունիցի ձայն, եւ կամեցեալ յայտնի առնել զհանճարն, աւտարաց նուագեացէ ձայնիւք՝ ի ձեռն փողոց¹⁴ կամ¹⁵ քնարաց հրապարակացոյց առնելով¹⁶ զարուեստն: Այսպէս¹⁷ եւ մարդկային միտք, ամենապատիկ իմաստիցն գտակ եղեալ այնոցիկ, որոց¹⁸ ոչն կարեն¹⁹, ի ձեռն մարմնական զգայութեանցն²⁰ լսել մերկ [0]

1 b չիք առ
2 c չիք ի
3 c շնորհս
4 A ստեղծուածիս
5 abdfgh զնմանութիւն
6 e այսորիկ
7 abcdfgi պարգեւասիրութենէ
8 A բնութեան
9 Aabcfgih Քան
10 dei միտս
11 agh ընգալաւ
12 g իմանալոյ
13 abg կտնտոցի e կտնտոցի
14 e փողոյ
15 b եւ կամ
16 Aef առնել
17 abghi այնպէս
18 Ae որք
19 abcdefghi կարեն լսել մերկ հոգևով
20 be զսգայութեանցն

հոգևով, ցուցանել¹ զմտացն² զյարձակմունս⁽⁴⁰⁾, զոր աւրինակ յարմարող աւրուեստագէտ ոք անշնչից [չնչաւորաց]⁽⁴¹⁾ գործեաց ընդհարկանելով³ ի ձեռն սոցայն հնչմանց յայտնի առնէ զծածկեալ իմաստն⁴: Եւ խառն իմն է երաժշտականութիւնն առ ի մարդկան գործին՝ փողոյ եւ քնարի իբրեւ երգակցութեամբ⁵ իմն ըստ նմին նոյնութեանց ընդ միմեանս բարբառեցելոց: Քանզի հագագն ի ձեռն շնչափողոցն ի⁶ շնչակալ անաւթոցն ի վեր մղելով՝ յորժամ յարձակումն այնր, որ բարբառին առ ձայնն ոլորեալ, ուժգնացուցէ զմասն ներքուստն⁷, ընդ նմա հարեալ բախմամբ⁸, որք բոլորակապէս զփողածեւս զայս հասեալ, կալան անցս զնացից: Քանզի նմանեցուցանէ իմն, զի ձեռն փողոյն եղեալ ձայն, աճառապատ արտուղութեանն զանցիւք⁹ շուրջ զիւրեւ հնչեցեալ: Եւ վերնայարկքն զի ներքուստն բարբառ կայ մնայ ընդունել, որ ըստ նմանէ թափուր երկուորեակ փողովք այնոցիկ, որք¹⁰ յունգունսն¹¹ ձգտեալ¹² հասանեն: Եւ իբրեւ թեփոյ իմն¹³ առանցութեամբ, որ մերձ ի պարանոցն [մաղն] է խաղճախողճն, զձայնն առարգելեալ [ընդ երկու բաժանեալ]⁽⁴²⁾ գոչաւորագոյն զգոչումնն գործէ: Եւ այտք, եւ լեզու, որ զկոկորդիւն է կազմած, ըստ որում սոսորդն եւ¹⁴ ի վայր կոյս թուլանայ¹⁵ հովտաբար, եւ շեշտ ոլորելով ձգտի¹⁶: Զայս ամենայն, զայն որ յաղիսն կնտնտոցին¹⁷ շարժումն որոշեալ երգեսցէ¹⁸ [Օ]⁽⁴³⁾, պայծառապէս եւ բազմաւրինակաբար¹⁹ ի ժամանակի հանդերձ բազում արագութեամբ շրջեալ՝ յարմարեալ առ ի պէտս զոլորսն: Եւ շրթանց բանալ եւ կափուցանել զնոյն

¹ abcdfghi ցուցանեն

² abdfg զյարձակումն e յարձակմունս hi զարձակումն

³ e ընդհարկանելոյ

⁴ abcdfhi իմաստն

⁵ c երկակցութեամբ

⁶ e չիք ի

⁷ bcdfghi ի ներքուստն

⁸ ab բախմամբ c կալանմամբ փխ բախմամբ h բախմամբ

⁹ A զանց իւր փխ զանցիւք

¹⁰ abcdfghi որ

¹¹ i յունգունս

¹² acdei ձկտեալ b ձգտեալք

¹³ ad թափումն փխ թեփոյ իմն bgi թափու փխ թեփոյ c թեփու h թեփ

¹⁴ bfg h չիք եւ

¹⁵ d թուլանալով

¹⁶ abcdefghi ձկտի

¹⁷ abcfdgi կտնտոցին e կտնդոցին

¹⁸ A գէցէ փխ երգեսցէ

¹⁹ Ag բազմաւրինաբար

*առնէ¹ այնոցիկ, որք² ի ձեռն մատանց³ արգելուն զփողոյն զհա-
զազ⁴ ըստ յարմարութեան⁽⁴⁴⁾ նուազի:*

¹ *e* առնել

² *abdfgi* որ

³ *abcdgi* ատամանց փխ մատանց

⁴ *abcdfghi* հազազ

ԺԱ. ԶԻ Ի ԶԵՌՆ ԶԳԱՅՈՒԹԵԱՆՅ ՄԻՏՔՆ ՆԵՐԳՈՐԾԵՆ¹

Արդ, այսպէս մտացն ի ձեռն գործականիս այսորիկ կազմածոյ² ի մեզ երաժշտագործելով³ զբանն՝ բանաւորք եղեաք⁴: Ոչ, որպէս կարծեմ, ունէաք զբանին շնորհ, եթէ⁵ զծանրն եւ զտաժանելին⁶ այն, որ ըստ կերակրոյն սպասաւորութիւնն է, շրթամբք⁷ պիտոյից մարմնոյս մատուցանէաք պաճարանս: Արդ, այժմ⁸ զայսպիսի⁹ սպասաւորութիւնն ձեռք յինքեանս փոխեալ ընկալան¹⁰, ի դէպ¹¹ եւ ուղիղ սպասաւորութեան բանին զբերանն թողին: Եւ կրկնակի¹² է ի գործոջն¹³ գործաւորութիւնն՝ է որ առ¹⁴ գործաւորութիւն շնչոյն¹⁵ [հնչման]⁽⁴⁵⁾, եւ է որ առ ընդունելութիւն յարտաքուստն¹⁶ իմանալեաց: Եւ ոչ խառնի առ միւսն եւսն այլն, այլ կայ¹⁷ մնայ ի գործաւորութեանն, յորում¹⁸ կարգեցաւ ի բնութենէն, ոչ աշխատութիւնն հասուցանել՝ յափշտակելովն զգրացւոյն¹⁹: Ոչ լսելեացն՝ խաւեցեալ, եւ ոչ ձայնի՝ լուեալ, քանզի է²⁰ ի սոցանէ, որ միշտ ինչ հանապազ ամենայն իրաւք արտաքս բղխէ²¹: Իսկ լսելիքն, ընդունելով հանապազորդ²², ոչ առլնուն, որպէս ասէ ուրեմն Սողոմոն²³ (Ժող. Ե 8), որ ինձ թուի, եւ մանաւանդ այն²⁴, որ ի մեզն է, արժանի գոլ զարմանալոյ: Զ^o ինչ է լայնութիւնն այն

1 Ace ներագործին abdfg ներգործին
2 Aef կազմուածոյ
3 A երաժշտագործել cf երաժշտելով
4 c եղաք e եղելք
5 A գի եթէ
6 c տաժանելին
7 h շրթամբք
8 e աժմ
9 f այսպիսի
10 c ընկալան
11 c պէտ փիս դէպ
12 e կրկնակ
13 A գործուոջն
14 e չիք առ
15 e հնչիւն փիս շնչոյն
16 g յարտաքուստն ականջն
17 e կայ եւ
18 Ae յորմէ
19 eh գրացոյն
20 Aef չիք է
21 acdefgh բխէ
22 Aae հանապազ
23 Սողոմոն aei Սաղոմոն c Սողոմոն dfh Սաղամոն g Սաղոմոն
24 Aef չիք այն

ներքին ընդարձակ ընդունելութեանն, յոր ամենայն ինչ միանգամայն հոսի՝ ի ձեռն լսելեացն ի ներքս հեղեալ: Ո՞ք են յիշատակագիրքն¹ մտելոցն ի նա բանիցն: Եւ² ո՞ք իցեն³ ամանք⁽⁴⁶⁾ ի ներքս⁴ եղելոցն ի լսելիս իմանալեացն: Եւ զիա՞րդ բազմացն եւ բազմապատկաց ի վերայ այլոցն ի ներքս արկելոց՝ խառնակութիւն եւ մոլորութիւն ըստ⁵ միմեանց վերադրոյն, որ⁶ ի ներքսն կան, ոչ⁷ լինի: Զգոյզն ոք եւ ի վերայ երեսաց գործոյն հիասցի: Քանզի նոյնպէս եւ ի ձեռն նոցա միտքն զայնոցիկ, որ արտաքոյ մարմնոյն են, բուռն հարկանէ, եւ առ ինքն ձգէ զերեւելեացն զտեսիլս՝ զձեւս տեսեցելոցն⁸ յինքեան գրելով: Եւ որպէս քաղաք ինչ, զի իցէ բազմատար ազգի-ազգի մտիւք, որք ի նայն դիմեալ գան, ընդունելով: Ոչ միանգամայն ըստ իմիք այնոցիկ⁹, որ ի քաղաքին է, առհասարակ ընթանան ամենեքեան¹⁰: Այլ ոմանք՝ ըստ հրապարակս, եւ ոմանք՝ ըստ բնակութիւնս¹¹ տանցն, եւ ոմանք՝ ըստ ժողովարանս եւ կամ ըստ լայնափողոցս, եւ կամ ըստ¹² նեղափողոցս, եւ կամ ի տեսլարանս, ըստ առանձինն իւրաքանչիւր ոք կամաց յարձակեալ գնան: Այսպիսի իմն տեսանեմ եւ գնարոյն [զմտացն] քաղաք⁽⁴⁷⁾, զայն որ ի ներքուստ ի մեզ բնակեալն է, քանզի ազգի-ազգի են, որք¹³ ի ձեռն զգայութեանցս մուտք¹⁴ լցուցանեն: Եւ զիւրաքանչիւր ոք ի մտելոցն¹⁵ տոհմ որոշ¹⁶ առնեն: Եւ հարցանելով եւ քննելով՝ միտքն զոյգ եւ համեմատ ի բարուցն [գիտութեան]⁽⁴⁸⁾ տեղիս ի ներքս համբարէ¹⁷: Եւ որպէս ըստ քաղաքին ինչ¹⁸ եցոյց¹⁹ տեսլեան, քանզի է բազում անգամ համա-

1 f հիշատակագիր
2 c չիք եւ
3 Afh ամենեքին agi ամենեքեանք d ամենեքեան
4 c ներք
5 Aae ըստ ի
6 e որք
7 e եւ ոչ
8 Ae տեսանելեացն
9 Ae այն փիլս այնոցիկ
10 Ae ամենեքին h ամենիքեան
11 f բնակութեանս
12 c չիք ըստ
13 abcdfghi որ
14 i մուտ
15 a չիք մտելոցն... զկերպ(արանն) (էջ 86, տող 8)
16 e որոշել
17 i համարէ
18 dghi չիք ինչ
19 b է փիլս ինչ եցոյց d էցոյց

տոհմիկս ոմանս եւ ազգակիրցս ոչ ընդ նոյն դուռն ի ներքս լինել, այլոյ՝ ընդ այլ մուտս, որպէս դէպ եղեւ ի ներքս ընթանալ: Բայց ոչինչ է նուազ ի ներքս¹ ի բակին ի պարսպին եղեալք՝ դարձեալ առ միմեանս են, որք առ միմեանս ընտանութիւն² ինչ ունին, եւ դարձեալ հակառակ նմին գտան եղեալ³, քանզի որ անծանալթքն եւ ատարքն են, եւ ոչ գիտեն զմիմեանս, եւ ընդ մի մուտ բազում անգամ դէպ լիցի⁴ նոցա մտանել ի քաղաք: Այլ ոչ⁵ ընդ միմեանս հարեալ՝ միաբանէ զսոսա⁶ առ միմեանս ըստ մտին⁷ հասարակութիւն, քանզի կարող են եւ ի⁸ ներքս եղեալք որոշել դարձեալ առ տոհմակիրցս⁹ իւր: Այսպիսի իմն տեսանեմ եւ ի վերայ ըստ մտաց ընդարձակութեան, քանզի բազում անգամ եւ ի գանազան զգայութեանց մի գիտութիւն ի մեզ ժողովեալ լինի՝ նորին իրաց բազմամասնապէս առ զգայութիւնսն բաժանեալ: Եւ դարձեալ զհակառակն¹⁰ է ի¹¹ միոյ իմն զգայութեանց բազում եւ բազմապայծառ ուսանել, ոչինչ ընդ միմեանս ըստ բնութեանն հանդիպեալք ի համբոյր: Իբր թէ որպիսի ինչ¹², քանզի լաւագոյն աւրինակաւ է¹³ ճշգրտել զբանդ, առաջի կացցէ մեզ խնդրել յաղագս համոց առանձնութեանց՝ զինչ է հեշտ եւ կամակ առ զգայութիւնս, եւ զինչ փախչելի¹⁴ ճաշակաւոցն է: Ապա ուրեմն գտաւ փորձիւ հմտութեան լեղւոյն¹⁵ դառնութիւն¹⁶, եւ հեշտալի եւ կամակ այն, որ ըստ մեղուն է որակութիւն: Արդ, իբրու գիտալտ [գանազան] են⁽⁴⁹⁾ մի իմն ի ներքս բերեալ մատուցանեն գիտութիւն, նոյն իրք բազմամասնապէս ի միտսն բնակեցուցեալ՝ ճաշակելիքն, հոտոտելիքն, լսելիքն, բազում անգամ եւ շաւշափելիքն, եւ տեսանելիքն¹⁷: Քանզի եւ տեսանելով ոք զմեղր եւ զանունն լուեալ

1 bcdgi ի ներքս նուազ
 2 cef ընդանութիւն
 3 bcdjgh գտանին եղեալք
 4 c լինիցի
 5 bcdjgghi ոչինչ
 6 bcjgghi զսոսա
 7 e նմին փխ մտին
 8 c չիք ի
 9 Aabce տոհմակիրցն
 10 c հակառակն
 11 bdghi չիք ի
 12 A չիք ինչ
 13 i չիք է
 14 e փաղչել
 15 Ab դեղւոյն aeghi լեղւոյն
 16 cdjg դառնութեան
 17 acd տեսանելին e հոտոտելիքն փխ տեսանելին

եւ ճաշակելեալք¹ ընկալեալ² եւ զհոտն ի ձեռն հոտոտելեացն ծանուցեալ եւ շաւշափելեալք³ փորձեալ՝ զնոյն իրս ի ձեռն իւրաքանչիւր զգայութեանցն ծանեալ: Եւ⁴ բազմապատիկ եւ բազմատեսիլ ի ձեռն միոյ իմն զգայութեան⁵ ուսեալ լինիմք, լսելեացն ամէն աւրինակս ընդունելով ձայնս, եւ ի ձեռն աչացն ընդունելութեան⁶ որոշելի [անորոշելի] եւ տրոհեալ⁽⁵⁰⁾ ունելով զգործն ի վերայ այլածնացն տեսութեան: Քանզի նոյնպէս ընդ սպիտակն հարկանին եւ ընդ սեաւն եւ ընդ ամենայն ընդդիմակսն, որ քեց եւ որիչ, եւ բացակայ են գունով: Այսպէս ճաշակելիքս, այսպէս հոտոտելիքս⁷, այսպէս ի ձեռն շաւշափմանցն հասումն իմանալուոյ⁸ բազմապատիկ իրացն՝ իւրաքանրիւր ոք ի նոցանէն ի ձեռն իւրոյ ընդունելութեանն զգիտութիւնն ի մեզ [Օ]⁽⁵¹⁾ դնէ:

¹ *cd fgh ճաշակելաւքն*

² *c ընդալեալ*

³ *ch շաւշափելաւք*

⁴ *Adehi չիք եւ*

⁵ *Abcdefgh զգայութեանց*

⁶ *Abcdfghi ընդունելութեանց*

⁷ *bdeh հոտոտելիք*

⁸ *bcehi իմանալուոյ*

ԺԲ. ԶԻ ԱՆՏԵՍԱՆԵԼԻ Է ՄՏԱՅՆ⁽⁵²⁾ ԲՆՈՒԹԻՒՆ

Արդ ո՞վ է ըստ ինքեան¹ բնութեանն միտքն, որ ի զգայական զարուրթիւնսն զինքն բաժանէ, եւ ի ձեռն իւրաքանչիւր ուրուք զուգակցապէս² եւ կշիռ զէիցն գիտութիւն ընդունի: Եւ զի այլ է քան զգայութիւնս³, ոչ գոք, կարծեմ, յիմաստնոց կեղակարծել: Զի եթէ նոյն էր ի զգայութեանցն, առ մի ինչ ամենայն իրաւք ունէր այնոցիկ, որ ըստ զգայութեանցն գործաւորին զընտանութիւնս⁴, վասն պարզն գոլ զնա, եւ ոչինչ բազմապատիկ, եւ պայծառ ի պարզին տեսեալ լինի: Արդ, այժմ ամենեցուն շարադրեցելոց՝ այլ իմն է շաւշափումն, եւ այլ իմն՝ հոտոտելիք: Եւ այլքն նոյնպէս առանց հասարակութեան եւ առանց խառնելոյ առ միմեանս եղելոց⁵: Վասն զի ըստ զուգին իւրաքանչիւր ոք զուգապէս եւ կշիռ մերձ է, արդ՝ այլ իմն պարտ է զնա ամենայն իրաւք արտաքոյ քան զզգայականն⁶ ստորադրել⁷ բնութիւնս, զի մի ոք բազմազանութեամբ ընդ իմանալոյն⁸ խառնիցի⁹: «Ո՞ ծանեալ գմիտս¹⁰ Տեառն [ասէ]⁽⁵³⁾ Առաքեալն (Հով. ԺԼ. 34): Եւ ես ըստ այսմ ասեմ. ո՞ գիւր միտսն իմացեալ գիտաց: Ասասցեն, որք զԱստուծոյ բնութիւնն ի ներքս առնեն իւրեանց հասանող ըմբռնութեանն¹¹, զի եթէ զինքեանս իմանալ կարասցեն¹², զի եթէ զիւրոյ մտացն բնութիւն ծանեան: Բազմամասն իմն է եւ բազմաշարադրեալ, եւ զի՞ արդ իմանալին ի շարադրութեան էր, կամ զի՞նչ¹³ այլածին եղելոցն խառնուածոյն աւրինակ: Այլ պարզ եւ անշարադիր: Եւ զի՞ արդ ի բազմամասինն զգայականն սերմանեալ լինի: Զի՞ արդ ի¹⁴ միաւորութեանն պայծառ զանազանեալն, զի՞ արդ ի պայծառ զանազանելումն՝ մին: Այլ գիտացի զանհնարելոցն լուծումն ի

1 A ընքեան e ինքնեկ
2 c զգայակցապէս
3 b զգայութիւն
4 e զընդանութիւն
5 ghi եղելոյ
6 ghi զգայականն
7 Aae ստորադրել
8 abcfe՛ի իմանալոյն
9 c խառնեցէ defi խառնեցի
10 d գմիտսն
11 cfi ըմբռնողութեան
12 Aa կարասցին
13 Aadei զինչ է
14 c չիք ի

նոյն ինքն ընթացեալ յԱստուծոյ ճայնն: Քանզի «արասցուք, ա-
սէ, մարդ ըստ կերպարանի¹ եւ² ըստ նմանութեան մերում» (Մ․
Ը 26): Քանզի կերպարան, մինչ դեռ ոչինչ յիմիք պակասեալ իցէ
ըստ սկզբնատպին իմանալեաց, իսկապես եւ տիրաբար է կերպա-
րան: Իսկ ըստ որում անկցին³ յառ սկզբնատիպն նմանութենէ,
ըստ այնմ մասին կերպարան ոչ է: Արդ, վասն զի մի այնոցիկ,
որք աստուածութեամբն տեսանին, է անհասանելի⁴ բնութեանն,
հարկ է ամենայն իրաւք եւ սոցա զկերպարանն առ սկզբնատիպն
ուներ զնմանութիւնն: Քանզի⁵ կերպարանին բնութիւն հասեալ
ըմբռնիր, իսկ նախատիպն ի վեր է քան զհասանել, եւ ընդդիմու-
թիւն ի սոսա⁶ տեսեցելոց զվրիպեալ կերպարանին յանդիմանէր:
Արդ, վասն զի ճողոպրէ ի գիտութենէ այն, որ ըստ մտաց մերոց է
բնութիւնս, որ է⁷ ըստ կերպարանի հաստչինն, ճշգրիտ առ⁸ գեր ի
վե ըակայն⁹ ունի զնմանութիւնն այնու¹⁰, որ¹¹ զըստ¹² ինքեանն¹³
անգիտութեամբ ձեւացուցանէ անհասանելի գբնութիւնն¹⁴:

¹ *bcdfhi* պատկերի վիս կերպարանի

² *e* մերում եւ

³ *Aa* անգցին *d* անցին

⁴ *c* անհասան ի բնութիւնն

⁵ *abcdfhi* Քանզի թէ

⁶ *e* սոցա

⁷ *e* այնր *i* չիք է

⁸ *abcdfghi* առ որ

⁹ *Aei* վերակացն

¹⁰ *f* այն

¹¹ *i* որով

¹² *e* ըստ

¹³ *Abd* ընքեանն

¹⁴ *Ae* բնութիւնն

**ԺԳ. ՀԱՐՑՈՒՄՆ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ, ՅՈՐՈՒՄ ԻՄԻՔ¹ ԱՌԱ-
ՋԻՆՆ ԵՒ ԻԾԽԱՆԱԿԱՆՆ ՀԱՄԱՐԵԼԻ Է, ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ՅԱ-
ՂԱԳՍ² ԱՐՏԱՍՈՒԱՅ ԵՒ ԾԱՂՈՒ³ ԲՆԱԽԱՆՍՈՒԹԻՒՆ⁽⁵⁴⁾**

Լռեսցէ այսուհետեւ ամենայն ղիպեցուցանող կարծիք ընդու-
նայնաբանութեան այնոցիկ⁴, որ ի մասունս ուրեմն մարմնաւորս
զիմանալին արգելեալ փակեն զգործաւորութիւն, յորոց⁵ ոմանք ի
սրտի զիշխանականն գոլ դնեն, եւ ոմանք ի խելս զմիտս ասեն
բնակեալ⁶, վեր ի վերոյ իմն հաւանութեամբ զայսպիսի զկարծիս⁷
հաստատեն: Քանզի այն, որ ի սրտին դնէ զառաջնաւորութիւնն,
զըստ տեղոյն⁸ ղիրն⁹ նորա առնէ բանին¹⁰ հաստատուն նշանակ,
վասն թուելն իմն զմիջինն ամենայն ի մարմնոյն ունելով սորա¹¹
զվայրն: Իբր թէ յառաջակամ ախորժութեան շարժման ղիւրաւ¹² ի
միջոյն առ ամենայն մարմինն բաժանեցելոյ, եւ այսպէս ի¹³ ներ-
գործութիւնն յառաջ խաղացեալ: Եւ վկայ առնէ բանիս զտրտմա-
կան եւ զսրտմտական մարդոյն տրամադրութիւն, վասն զի թուին
իմն, այսպիսի ախտք ընդ ինքեանս¹⁴ շարժել զմասնս¹⁵ զայս առ
սովոր ընդելութիւնն¹⁶: Իսկ որ զխելսն զատուցանեն բնակութիւն
խորհրդոյն¹⁷, իբրեւ¹⁸ ղղեակ¹⁹ իմն ամենայն մարմնոյն զգլուխն
պարգեւեալ ի բնութենէն, ասեն, եւ բնակել ի սմա²⁰ իբրեւ²¹ թա-

1 d չիք իմիք
2 abcdfghi իմիք փխ յաղագս
3 abcdfghi բնախաւսութիւնք Ae բնախաւսութիւն է
4 c այսոցիկ
5 Aef որոց
6 Ae բնակեալ ասեն
7 abcdfghi կարծիս
8 Acdgi տեղոյն
9 abdfhi ղիրն
10 abcdefghi ղբանին
11 i նորա
12 e ղիւրով
13 cf այսպիսի
14 A ընքեանս
15 i զմասն
16 fgi ընտելութիւնն
17 c խորհրդոցն
18 e իբր
19 Aeh ղղեկ
20 i նմա
21 bcdfghi իբր

գաւոր իմն միտք, իբրեւ հրեշտակաւք¹ իմն եւ կամ պաշտպանաւք՝ զգայութեամբքն շուրջ զիւրեաւ² սպասաւորեալ: Նշանակ եւ սոքա³ այսպիսի կարծեացն⁴ առնեն զանցանելն⁵ ի հաստատուն գոյութենէն խորհրդոցն զայնոցիկ, որոց այրեցեալ եղեն խելապատակքն, եւ յանգիտութեանն վայելչականին լինել այնոցիկ, որք արբեցութեամբն խելագարեալք լինին: Եւ յաւելուն եւ բնաւորական իմն պատճառս այսպիսուոյս⁶ առ ի յառաջնականն կարծեաց երկաքանչիւր ոք յայնցանէ⁷, որոց այս կարծիք առաջի կային: Քանզի ոմն ի նոցանէ առ հրաւորագոյնն⁸ ազգակցութիւն ունելով՝ զայն որ ի մտացն է շարժումն, ասէ, վասն յաւետախաղաց գոլ եւ հրոյ եւ մտաց: Եւ վասն զի աղբիւրաբար⁹ բղխել¹⁰ ի մասին սրտին ջերմութիւնն խոստովանեալ է, վասն այսորիկ¹¹ արագախաղացութեամբ ջերմութեանն զմտացն շարժումնս խառնուած ընկալեալ, ասէ, աման իմանալի բնութեանն զսիրտն գոլ, ասէ, յորում ջերմն արգելեալ փակի: Եւ միւսն ամենայն զգայութեանցն իբրու հիմն եւ արմատ գոլ ասէ զխելապատակն, քանզի այսպէս անուանեն զպարունական խելացն զպարուտակ¹², եւ այստքիւք հաւատացուցանեն զիւրեանց բանն, իբրու թէ ոչ այլ ուրեք մտաւորական ներգործութեանն հաստատեցելոյ, եթէ ոչ յայնմ մասին, յորում եւ ունկն յարմարեալ զբախեալս նմա զձայնսն¹³ ընդունի: Եւ երեսք ըստ ընջոյ աչացն նստոյ բնաւորեալ՝ առաքէ ի ներքս, որք¹⁴ անկանին ի բիբսն տեսիլք՝ առ ի ներքին տիպան: Եւ հիւք հոսոցն⁽⁵⁵⁾ որակութեանց ի ձեռն հոտոտելեացն ձգելոյ ի նմա որոշեալ ընտրին¹⁵: Եւ որ ըստ ճաշակելեացն զգայութիւն է¹⁶, ընտրութեամբ¹⁷ խելապատակին փորձեալ զա-

¹ A հրեշտակակրաւք e հրեշտակակրան

² Adg զիւրեւ

³ i նոքա

⁴ c ի (կարծեացն)

⁵ c զանցելն

⁶ bjh այսպիսոյն cg այսպիսուոյն

⁷ c յանցանէ

⁸ A հրաւորագինն

⁹ Abf աղբիւրաբար cdi աղբերաբար

¹⁰ defg բխել

¹¹ abcgh այնորիկ

¹² Adei պարուտակ

¹³ Aabdefgh ձայնսն

¹⁴ d որ

¹⁵ cef ընդրին

¹⁶ c զգայութենէ

¹⁷ ef ընտրութեամբ

տուցանի, վասն զի մաւտ ի մաւտ շառաւեղս¹ իմն աճառապատս յինքենէ զգայականս ի ձեռն վզին ուլան ի պարանոցուտ [մաղաձեւ]⁽⁵⁶⁾ գնացս, եւ որք անդ² մկանունքն³ են, խառնեալ ունի⁴: Բայց ես զայն, որ ի խռովեցուցանելն բազում անգամ առ ի յախտիցն ըմբռնմունս իսկ⁵ խորհրդական ոգւոցն⁶, եւ⁷ բթելն յըստ բնութենէն գործոյ խորհրդովք ի մարմնաւորական իմն կրից⁸ անցից, ճշմարիտ ասեմ գոյ, եւ աղբիւր⁹ իմն ըստ մարմնոյն ջերմագունի զսիրտն գոյ՝ առ ի սրտմտական յարձակմունս շարժեցեալ: Եւ եւս առ այսոքիւք¹⁰ ստորագրել¹¹ ընդ զգայարանաւքն¹² զխելապատակն, ըստ բանին այնոցիկ, որք¹³ զայնպիսի բնութիւնան պատմեցին, ընդգրկեալ¹⁴ պատէ¹⁵ յինքեան զխելսն գլուխ եւ ի նոցանէ հոտոց աւծեալ: Այնոցիկ որք հերձական տեսութեանցն պարապեալ են, զայսպիսիսս լուեալ՝ ոչ անարգեմ զասացեալն: Բայց սակայն ոչ ապացոյց առնեմ զայս տեղական իմն պարագրութեամբ բազձաձեւ¹⁶ զանմարմին բնութիւնն: Քանզի զդեղեւումն¹⁷ այսր¹⁸ անդրաբերութեանն ոչ միայն ի խելագարութենէն ուսաք լինել, այլեւ¹⁹ որոց կողքն ջեռեալ²⁰ են ախտաւոր իմն պարուտակաց ի նոսա եղելոց, նոյնպէս հիւանդութեամբ տկարանալ զխորհրդականն որոշելով, որք բժշկութեան են հմուտք, մտաբախ²¹ զախտս զայս կոչեն, վասն զի միտք պարուտակացս այսոցիկ է անունն⁽⁵⁷⁾: Եւ որ ի տրտմութենէ ի սիրտն լինի զգայութիւն՝ սխալապէս կար-

1 f շառաւեղս
 2 e ընդ փխ անդ
 3 Abdefghi մկունք
 4 Ade չիք ունի
 5 e իմն փխ իսկ
 6 abef ոգոցն
 7 h ի փխ եւ
 8 Ae կրոց
 9 Ae աղբիւր
 10 e այսոքաւք
 11 e ստորագրել
 12 Adf զգայանաւքն e սգայանոցաւքն
 13 c որ
 14 Acef ընդգրկեալ
 15 e պարտ է փխ պատէ
 16 Ae բակձաձեւ
 17 h դեղեւումն
 18 g այս
 19 acdfi այլեւ յայնոսիկ
 20 cdfi ջեռուցեալ
 21 abcghi մտախաբ

ծեցեալ¹ լինի: Քանզի ոչ եթէ սրտին, այլ բերանոյ քաղըթին կսկծեցելոյ՝ ի սիրտն զախտն յանտեղեկութենէ² տանին հանեն: Քանզի այսպիսի իմն ասեն, որք ստուգութեամբ խուզեցին³ զախտսն: Քանզի ընդ միմեանս հարութիւն գնացից եւ կափուցանելոյ ի տրտմականաց⁴ տրամադրութեանց բնաւորապէս յամենայն լինելով մարմինն՝ առ այնոսիկ, որ⁵ ի խորոջն⁶ հովտաձեւութիւնք են, միանգամայն մղեալ, լինի ամենայն, որ առ ելս շնչոյ արգեկեալ⁷ լինի: Ուստի ի վերայ շնչական աղեացն նեղելոց այնու⁸ փակեալ ունի, բռնագոյն բազում անգամ ձգումն կլանելոյ շնչոյն բնութեանն լինի, վասն ընդ միմեանս հարեցելոցն որոշման եւ գատանելոյ՝ գնեղեալն ընդարձակելով: Իսկ զայսպիսի հինինումն ժողով տրտմութեան առնեմք՝ հեծեծումն զնա եւ շոգոլի կոչելով: Այլ եւ այն, որ թուին ճմլել զառ սրտիւն մասն, ոչ սրտին⁹, այլ բերանոյն է որովայնին անդրոյթ¹⁰ զարշութիւն՝ ի ձեռն նորին պատճառաց: Այսինքն ասեմ¹¹, զայն որ ընդ¹² միմեանս հարութեան¹³ գնացիցն մաղձատար ամանոյն զկսկիծն, զայն եւ զխածանող հիւթս համոց՝ ի ճնշելոյ ի բերան որովայնին հոսելոյ¹⁴: Եւ ապացոյց սորա¹⁵ դեղինն լինել եւ դալնկանգոյն սրտմտեղոց¹⁶ ի վերայ երեւումն՝ ի յոյժ պարպատմանէ լրութեան յերակս զիւր հիւթս համոցն մաղձոյն սերմանելով: Այլեւ որ յընդդիմակէն լինիցի¹⁷ ախտն, զըստ ուրախութեանն ասեմ եւ զծաղրն, առաւել զբանս հաստատէ: Քանզի իբր սփռեալ իմն տարածին եւ լուծանին ի ձեռն հեշտ ցանկութեանցն¹⁸ մարմնոյն¹⁹

1 f կարծեալ
 2 c յանտեղութենէ
 3 d խուզեն
 4 Ag տրտմականաց
 5 A չիք որ
 6 A խորոջն
 7 c արգեալ
 8 A այն ուր փխ այնու
 9 i սրտին է
 10 Ac անդրոյթ
 11 h ասեմք
 12 h չիք ընդ
 13 i հարութեան անցից
 14 Aacdefghi հասելոյ
 15 d սոցա
 16 dg սրտմտեղոյն
 17 Ai լիցի
 18 ach ցանգութեանցն
 19 g մարմնոցն

գնացք՝ ի հեշտ եւ ի բաղձալի իմն լսելեաց տարածելոց:

Ձոր աւրինակ անդ ի ձեռն տրամութեան կափուցանին¹ անաւսունք եւ² բարակք եւ անյայտք³ գնացիցն ելք շնչոյն: Եւ պնդելով⁴ զներքին աղեացն տրամադրութիւն՝ ի գլուխն եւ ի խելապատակսն⁵ գտամուկ հոտս ի վեր կոյս ճմլեալ հանեն, որ բազում արգելեալ ի գլխոյն հովիտս՝ ի ձեռն նստին գնացից, յաչսն արտաքս մղեալ, արձակի ի յաւնացն⁶ միայարութեամբ՝ յինքն ձգելով ի ձեռն կաթլոց զգիջութիւնն: Եւ կաթիլն արտաւար ասի: Այսպէս⁷ ինձ իմայ, ընդդէմ տրամադրութենէն առաւել քան գսովորականն⁸ ընդարձակեալ գնացիցն, ձգել ի ներքս զշունչն՝ ի ձեռն նոցա ի խոր կոյս: Եւ անդուստ⁹ դարձեալ արտաքս մղել ի բնութենէն՝ ի ձեռն բերանոյն¹⁰ գնացից ամենայն աղեացն եւ մանաւանդ լերդին, որպէս ասեն, ի ձեռն խռովութեան իմն եւ եռանդնուտ շարժման՝ զայսպիսի շունչ ի միասին ի բաց մղելով: Ուստի դիւրութիւն իմն ելստեան շնչոյն հնարեալ՝ բնութիւնս ընդարձակէ զառ բերանովն գնացս¹¹ յերկոցունց կողմանէ շուրջ զշրթամբքն¹² այտս որոշելով: Եւ անուն եղելոյն ծաղր է: Արդ, ոչ վասն այսոցիկ ի¹³ լերդին զառաջնորդ սկզբնականն համարելի¹⁴ է, եւ ոչ՝ վասն որ գսրտին¹⁵ ջերմութիւն արեանն է ի սրտմտական տրամադրութեանն, ի սրտին համարելի է գոլ զմտացն նիստ հաստատութեան¹⁶, այլ գսոսա յորակութիւնս մարմնոցն¹⁷ կազմութեան տանելի հանելի¹⁸ է: Իսկ զմիտսն համապատուապէս իւրաքանչիւր ումեք մասանցն ըստ անձառելի խառնուածոյ բանի ընդհարկանել համարելի է: Զի թէպէտ եւ զԳիրս ոմանք մեզ առ

1 Aef կափուցինին
 2 Aabcdh չիք եւ
 3 e յանյայտ
 4 h պնտելով
 5 e խեղապատակսն
 6 h յաւնիցն
 7 e եւ ալսպէս
 8 A գսովորակ
 9 ah անտուստ
 10 f բերանոյն
 11 A գնաց
 12 A սրթմամբքն e զշրթամբքն
 13 Abdi չիք ի
 14 c համարել
 15 A գսրտին
 16 fi հաստատութիւն
 17 e մարմնոյն
 18 A հարկանելի փխ հանելի

այս¹ առաջի² արկանիցեն ի սրտի զառաջնորդ իշխանականն վկայելով՝ ոչ առանց հարցի³ խուզման զբանն ընկալցուք⁴: Քանզի որ զսիրտ յիշեաց, եւ զերիկամունս յիշեաց, ասելով՝ «քննէ զսիրտս եւ զերիկամունս Աստուած» (Սաղմ. Է 10): Ապա ուրեմն կամ երկուցունց եւ կամ ոչ ումեք ի նոցանէ՝ զիմանալին արգելեալ փակեն: Եւ բթել⁵ իմաստական⁶ գործոյն եւ կամ բնաւ ամենեւին անգործ լինել՝ յորակութեան⁷ տրամադրութեան մարմնոյն ուսեալ, ոչ բաւական առնեմ հաստատուն նշանակ ի տեղոջ⁸ իմիք զգաւրութիւն⁹ մտացն յարգել արկանել, քանզի որք լինին ի վերայ մասանցն խարշմունք¹⁰, յիւրմէ ընդարձակութենէն¹¹ արտաքս արգելեալ¹²: Քանզի մարմնական է¹³ այսպիսի կարծիքս՝ ոչ կարել յառաջագոյն ըմբռնեցելոյ ամանոյն ի ձեռն ուրումն¹⁴ ի ներքս արկելոց¹⁵, այլ իմն ի նմա վայր գտանել: Քանզի իմանալի բնութիւնն ոչ ի հասարակութեանն վայրի սիրէ բնակել մարմնոցն¹⁶, եւ ոչ առաւելեցելոյ¹⁷ մարմնոյն արտաքս մղեալ՝ հանանի: Այլ վասն զի որպէս երաժշտական ինչ գործի ամենայն մարմինն¹⁸ արարեալ է, զոր արինակ՝ [պատահէ] երաժշտին¹⁹ բազում անգամ ի նուագել ինչ մատամբք²⁰ գիտացելոց⁽⁵⁸⁾ եւ ոչ կարացեալ ցուցանել զհանճար՝ գործոյն²¹ անպիտանութեան ոչ ընկալեալ զարուեստն²², քանզի որ կամ ժամանակեայ է ապականեալ²³ եւ կամ

1 *afghi* չիք առ այս
 2 *bcdi* մեզ առաջի
 3 *c* հարցի եւ
 4 *c* ընդալցուք
 5 *cdj* գբթելն
 6 *Ag* իմաստական
 7 *cfi* յորակութիւն
 8 *Aadfg* տեղոջ
 9 *c* գաւրութիւն
 10 *acdfgi* խարշմունք *h* հարշմունք
 11 *ah* ընդարձակութենէն
 12 *d* ելեալ Վիս արգելեալ
 13 *e* չիք է
 14 *b* որումն
 15 *d* արկելոյ
 16 *i* մարմնոյն
 17 *d* առաւելեցելոց *fgi* առաւելեցելոյ
 18 *e* անկամ մարմինն
 19 *bce* երաժշտականին *d* երաժշտականն
 20 *Adefh* մատունս
 21 *A* գործոյն
 22 *Aacdfg* զարուեստն
 23 *e* ապականեալ է

բախեալ¹ յանկարծաւրէն զարկուցանելոյ², եւ կամ ի ժանգէ³ իմեքէ եւ ի խոնաւոյ անպիտանացեալ, անբարբառ կայ մնայ եւ անգործ, զի⁴ թէպէտ եւ յայնմանէ⁵, որ լաւ եւ առաւելեալ թուիցի ըստ փողարական արուեստից, շնչեալ հարկանիցի: Այսպէս եւ միտքն ընդ բոլոր գործին թափանցանց⁶ լինելով՝ եւ զուգապէս եւ հասարակ իմաստական գործոյն⁷ իւրաքանչիւր մասանցն, ըստ որում բնաւորեալն է, մերձենալովն յայնոսիկ⁸, որ ըստ բնութեանն ինչ կայ, զիւր գործ գործէ: Իսկ որք տկարացեալն են ընդունել զբնական [զհմուտ]⁽⁵⁹⁾ շարժումն նորա, անգործ եւ առանց վճարելոյ ինչ զզաւրութիւն իւր՝ ի նմա ցուցանելոյ, կայ մնայ: Քանզի բնաւորեալ իմն է միտք առ այն, որ ըստ բնութեանն տրամակայեալ⁹ է ընտանեբար¹⁰ ունել, իսկ որ ի սմանէ¹¹ վրիպեալն է՝ աւտարանալ:

¹ *bdh* բաղխեալ
² *abdfgi* զարկուցելոյ *c* զարկուցելոց
³ *df* ժանկէ
⁴ *cfg* չիք զի
⁵ *c* յայնէ
⁶ *Ae* թափանցաց
⁷ *e* գործոցն
⁸ *i* յայնորիկ
⁹ *adgi* տրամակայեալ
¹⁰ *cef* ընդանեբար
¹¹ *d* սերմանէ փխ սմանէ

**ԺԴ. ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԻՄՆ ԲՆԱԿԱՆ ՅԱՂԱԳՍ ԱՅՆՐ, ՈՐ
ՂՍՏ ՆԻՒԹՈՅՆ ԵՒ ԲՆՈՒԹԵԱՆՆ ԵՎ ՄՏԱՑՆ Է
ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ⁽⁶⁰⁾**

Եւ ինձ թուի եւ բնականագոյն իմն գոլ ըստ մասինս այսորիկ տեսումն՝ ի ձեռն որոյ ուսանել¹ իմն գոյ ի ճահագունից աւրինաց²: Վասն զի գեղեցիկն ամենեցուն եւ առաւելեալ բարին, նոյն ինքն աստուածութիւնն է, առ որ³ ամենայն ինչ խոնարհեալ է, որ ինչ միանգամ զբարոյն⁴ ակնարկութիւն ունի: Վասն այսորիկ ասեմք⁵ եւ զմիտսն իբրու զի ըստ կերպարանի լաւին եղեալ, մինչ դեռ կցորդութիւն ունի առ սկզբնատիպն նմանութեան, որչափ⁶ մարթ է եւ⁷ նմա ի լաւին յարամնալ⁸: Ապա եթէ իւրք արտաքս քան զսա լիցի՝ մերկանալ ի գեղեցկութենէն այնր⁹, յորում էրն: Որպէս ասացաքն, նմանութեամբ նախատպին¹⁰ գեղեցկութեան զարդարեալ զմիտսն, իբրեւ Հայելի ձեռոյն, որ երեւի ի¹¹ նմա կերպարանեալ, ըստ նմին համեմատութեան եւ կշռութեան, եւ¹² մատակարարեալ ի նմանէ բնութիւնն, ընդունել մտացն համարիմք, եւ առաջիկայիւն¹³ գեղեցկութեամբ եւ նմա զնա զարդարել, իբրու [Հայելի]⁽⁶¹⁾ Հայելոյ¹⁴ եղեալ, եւ ըմբռնիլ ի սմանէ¹⁵ եւ ի¹⁶ միասին լինել նիւթական ստացմանն, յոր տեսան ի բնութիւնս: Արդ, մինչ դեռ բռնն հարեալ՝ ունիցի զայլմէ այլն ի ձեռն¹⁷ ամենեցուն համեմատութեամբ էին գեղեցկութեան¹⁸ հասարակութիւն թափանցանցէ¹⁹ ի ձեռն, որ ի²⁰ վերոյն²¹ կայ, զմերձաւորն գեղեցիկ զար-

1 e ուսանելոյ
2 abcdefgh աւրինակաց
3 cefh որ առ
4 abcdefhi զբարոյն
5 Ah կարեմք փխ.՝ ասեմք ac կասեմք
6 abcdefghi որչափ եւ
7 abcdefghi չիք եւ
8 Ah յարանալ
9 i այրն
10 A նախատիպն
11 e չիք ի
12 d չիք եւ
13 e առաջիկայիւքն
14 bgh Հայելիոյ def Հայելոյ i Հայելի
15 d նմանէ
16 c չիք ի
17 e ձեռնս
18 c գեղեցկութիւն ի գեղեցկութեամբ
19 A թափանցացէ ef թափանցանց
20 e եւ փխ ի
21 c վերնոյն

դարելով: Իսկ յորժամ լիցի¹ ինչ² բարևոյս³ այսր ի միասին բնաւորեցելոյ մեկնումն⁴, որով եւ առ ընդդէմն⁵ դարձեալ լինի⁶ փոխանակ զհետ երթալոյ այնր, որ ի ներքոյն կայ, այնր որ ի վերոյն⁷ կայ: Յայնժամ նորին իսկ նիւթոյն, յորժամ յատկասցի բնութեանն⁸, յանդիմանեցաւ անարդիլ⁹ եւ¹⁰ անկերպարան իմն իրք՝ ինքն¹¹ ըստ ինքեան առանձինն նիւթն: Եւ անկազմ եւ անշուք անարդութեամբն¹² սորա միանգամայն ապականեցաւ գեղեցկութիւն բնութեանն, զի մտաւքն գեղեցիկ զարդարի: Եւ այսպէս¹³ ի նոյն ինքն¹⁴ ի միտսն այն, որ ըստ նիւթոյն է յոռութեան¹⁵, ի ձեռն բնութեանն բաշխումն լինի¹⁶, զի մի եւս զԱստուծոյ կերպարանն ի ձեւ ի տեսանել¹⁷ ստեղծուածոյն: Քանզի իբրեւ հայելի իմն ի թիկանց կողմանէ զբարեացն տեսիլ միտքն արարեալ¹⁸ ի բաց հանէ գնշուից¹⁹ բարւոյն²⁰ զի նմա երեւոյթան, իսկ գնիւթոյն տգեղութիւն յինքն ընկալեալ՝ կերպարանէ: Եւ այսու²¹ աւրինակաւ լինի, որոյ չարին ծնունդ լինելութեան վասն ի բաց բարձելոյ բարւոյն²² գոյացեալ է: Եւ գեղեցիկ ամենայն²³ յորժամ հասցէ առ առաջինն բարի ընտանեբար²⁴ ունելով, իսկ յորժամ արտաքոյ լիցի առ ի նայն կցորդութենէ, անբաժ ի գեղեցկութենէն ամենայն իրաւք է: Արդ, մի ըստ տեսեցելոյ բանիս էապէս բարի: Իսկ միտքն՝ ըստ կերպարանին բարւոյն²⁵ լինել²⁶, եւ նա ունի բար-

1 e լինիցի
 2 e չիք ինչ
 3 abcdefhi բարոյս
 4 bdg մեկնութիւն
 5 abcdeghi յառ ընդդէմն
 6 Aceh չիք լինի
 7 Acef վերայն
 8 dh բնութիւնն
 9 A անարդիլ defi անարդիլ
 10 A չիք եւ
 11 A ընքեան
 12 Ad անարդութեամբ
 13 abdgi այնպէս
 14 e իսկ Վիս ինքն
 15 ai յոռութիւն c յոռութիւն
 16 e լինի եւ
 17 g տեսանել ի
 18 c արար
 19 A գնշուղից
 20 abefhi բարոյն
 21 abg այսր
 22 abeh բարոյն
 23 abcdefhi ամենայն իրաւք
 24 cef ընդանեբար
 25 abeh բարոյն
 26 bcdefi լինելով

ւոքն¹ գոլ: Իսկ բնութիւնն, որ ի մտացն ըմբռնեցեալ² է, զաւրէն իմն կերպարանի կերպարան է, ցուցանէ ի ձեռն սոցա³, զի⁴ նիւթականս⁵ մեր բաղկացեալ է⁶ եւ զմիմեանս ըմբռնեալ ունի, յորժամ⁷ մատակարարիցէ⁸ ի բնութենէս: Եւ լուծանի եւ վաթթարանայ⁹ դարձեալ, յորժամ մեկնեսցի յըմբռնաւդէն եւ ի միաբանեցողէն, եւ ի բաց քեցեսցի առ ի բարին բնակցութեան¹⁰: Իսկ այսպիսին ոչ այլ ազգ լինի, բայց եթէ յորժամ բնութիւնս առ¹¹ ընդդէմս¹² եղիցի¹³ դարձ, ոչ առ լաւն ցանկութեան ականարկելոյ¹⁴, այլ¹⁵ առ որ պէտքն վարեսցեն, որ զարդարեն¹⁶: Քանզի ամենայն իրաւք հարկ է այն¹⁷, որ աղքատացեալն է յիւրմէ¹⁸ կերպարանէն նիւթն, ընդ¹⁹ անարդւոյն²⁰ եւ ընդ անգեղեցկին՝ ընդ նմա ձեւանալ նմանեցուցեալն²¹: Արդ, այս մեզ ի²² զհետ²³ երթալոյ իրին²⁴ հարցեալ փորձեցաւ ի ձեռն յառաջիկայիս²⁵ տեսեան: Քանզի խնդրելին էր, թէ ի մասին իմիք, որ ինչ ի մեզ է²⁶, իմանալին²⁷ հաստատեալ է զաւրութիւն, եթէ ընդ ամենայն զոյգ²⁸ թափանցանցէ²⁹: Քանզի այնոքիկ, որք³⁰ տեղական³¹ մասամբքն արգելեալ

1 befn բարիոքն
 2 abdfi ըմբռնեալ
 3 abcdfghi չիք ի ձեռն սոցա
 4 dh չիք գի
 5 dh գնիւթականս
 6 dh չիք է
 7 i յորժամ
 8 acdefghi մատակարարիցի
 9 h վաթթարանայ
 10 abcdefhi բնակցութենէ
 11 acdhi յառ
 12 d ընդդէմսն
 13 c եղեցի
 14 abfghi ականարկելով
 15 abcdfghi որ զարդարեն այլ
 16 abcdfghi չիք որ զարդարեն
 17 abcdfghi այնմ
 18 c յիւրմէ
 19 Ae ըստ փխ ընդ
 20 abcdfghi անարդոյն d անարդոյն
 21 h ի նմանեցուցանելն
 22 e ըստ փխ ի
 23 eh հետ
 24 A իր իմն փխ իրին c չիք իր իմն
 25 eghi յառաջիկայսի
 26 abcdfghi չիք է
 27 abcdfghi իմանալին է
 28 Ae զգոյ
 29 A թափանցացէ
 30 adghi որ
 31 c տեսական

փակեն զմիտսն ի գոյութիւն հաստատութեան, այսպիսի իւրեանց կարծեաց բերեն զայն, որ ոչն յաջող ի մտացն ի վերայ, որ ոչ ըստ բնութեանն¹ է գիտելապատահն: Եցոյց բանն, զի ըստ ամենայն մասին մարդկային բաղդատութեան, ըստ որում բնաւորեցաւ իւրաքանչիւր ոք գործել թերեւս շնչոյն զաւրութիւն, առանց գործոյ մնայ, վասն զի ոչ յարամնայ² ի բնութեանն մասին: Եւ ի ձեռն սոցա ի կարգէն առաջադրեալը մեզ առաջի անկաւ³ բանիս տեսումն, ի ձեռն որոյ ուսանիմք, մարդկային բաղդատութեամբ⁴ Աստուծոյ⁵ մատակարարել⁶ զմիտսն, եւ ի նմանէ՝ զնիւթական կեանս⁷ մեր, յորժամ ի բնութեանն կայցէ մնայցէ⁸: Ապա եթէ զարտուղեսցի⁹ ի բնութենէն՝ եւ յըստ մտացն գործոյ աւտարանալ: Այլ անդրէն երթեալ՝ զնասցուք դարձեալ, ուստի ելաքն: Զի ի վերայ այսոցիկ¹⁰, որք¹¹ ոչն են զարտուղեալ յախտէ իմեքէ ի բնականն գոյութենէ, զիւր զաւրութիւն միտքն գործէ, եւ ամբողջացեալ¹² է եւ¹³ հզաւր¹⁴, յորժամ¹⁵ ամենայն առ հասարակ է միաբանեալ: Եւ տկարանայ դարձեալ յայնոսիկ, որք ոչ տանին զնորա զաւրութիւնն: Քանզի է եւ ի ձեռն այլոց զյաղագս սոցա¹⁶ կարծիսն¹⁷ հաւատարիմ առնել: Եւ եթէ ոչ ծանր ինչ լսելիք¹⁸ նախավաստակելոցն¹⁹ ահա բանիւս, եւ յաղագս սոցա սակաւուք, որպէս կարող եմք, բուռն հարեալ՝ անցցուք²⁰:

1 c բնութենէ
 2 A յարանայ d յայամնայ
 3 h անգաւ
 4 Aabcdefgzi բախդատութեամբ
 5 ci յԱստուծոյ
 6 Aabcēfg մատակարարել
 7 cghi զկեանս
 8 g մնացէ
 9 bdhi զարտուղեսցէ
 10 h այնոցիկ
 11 Aabcdfghi որ
 12 g ամբողջացուցեալ
 13 c չիք եւ
 14 Aef հզաւր է
 15 Aefh յորում
 16 h նոցա
 17 bcegh զկարծիսն
 18 Aa լսէիք
 19 e նախավաստակելոցն
 20 b անցուք

**ԺԵ. ՅԱՂԱԳՍ ՔՆՈՅ ԵՒ ՅԱԻՐԱՆՉՄԱՆՆ¹ ԵՒ ԵՐԱԶՈՑ
ՀԱԿԱՌԱԿԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ² [ՊԱՏՃԱՌԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ]⁽⁶²⁾**

Նիւթական եւ հոսանուտ այս մարմնոցս³ կեանք միշտ ի ձեռն շարժման յառաջ անցանելով՝ յայսմ ունի զգուլն զաւրութիւն՝ յոչն կալ երբեք ի շարժմանէ: Զոր աւրինակ գետ իմն ըստ ինքեան⁴ հոսելով՝ յարձակմանն լիցուցանէ զփորուածն, ընդ որ դէպ լիցի նմա բերիլ: Սակայն ոչ ի նմին ջուր գնովիմբ տեղեալ⁵ նոյնպէս տեսանի, այլ է ինչ նորա, որ յառաջ խաղացեալ էանց գնաց, եւ է ինչ, որ ի վերայ հոսեցաւ: Այսպէս եւ⁶ նիւթականիս⁷ այսր կենաց ի ձեռն շարժման ուրումն⁸ եւ հոսման յաճախութեամբ ընդ դիմացն փոխանորդութեամբ⁹ փոփոխեալ լինի, մինչ ոչ երբեք կարել¹⁰ կալ ի փոփոխմանէն, այլ զաւրութեամբ անխաղաղանալոյ անդադար ունել¹¹ ի ձեռն նմանիցն փոփոխեալ զշարժումնն: Ապա եթէ իցէ երբեք ի շարժելոյ դադարեսցէ, եւ յելոյն ամենայն իրաւք հանգիստ կալցի: Որպիսի փոխանորդեցաւ¹² զլրումն ունայնութիւն, դարձեալ հակառակ ի ներքս եմուտ լրութիւն ունայնութեանն: Քուն զփոյթ պնդութեան¹³ զարթման¹⁴ թուլացոյց, եւ ապա արթնութիւն զթուլացեալն պնդեաց: Եւ ոչ մի ոք ի սոցանէ ի մշտնջենաւորութեան կայ մնայ, այլ տեղի տան¹⁵ գալստեանց երկոքին միմեանց: Այսպէս բնութեանն զնա փոփոխմամբ¹⁶ նորոգելով՝ իբրու թէ երկոցունց ի միասին ի վերջէ հասեալ [մասնակից եղեալ]⁽⁶³⁾, անդադար ի միւսմէն¹⁷ փոփոխել ի միւս եւսն: Քանզի

¹ d յաւրանջմանն

² f հակառակաբանութիւն

³ Ai մարդկանոցս փխ մարմնոցս abd մարդկայնոյս cg մարդոյս

⁴ Af ընքեան

⁵ h տեղեան

⁶ c եւ ի

⁷ Aabcefn հիւթականիս

⁸ cdgi ուրեմն

⁹ i փոխանորդութեան

¹⁰ i կարէր

¹¹ acdfghi ունել զի

¹² abcdfgi փոխանորդեալս h փոխանորդել

¹³ h պնտութեան

¹⁴ i զարման

¹⁵ e տայ

¹⁶ dhi փոփոխմամբն

¹⁷ bdi չիք ի միւսմէն

յարաժամ¹ ամենայնիւ պիրկ ձգեալ գործաւորութեամբ կենդանին՝ պախումն իմն եւ խզումն պրկեցելոցն առնէ մասանց², հանապազորդն մարմնոյ դադար՝ վթարումն իմն միաբան գոյութեանն եւ լուծումն գործէ: Իսկ ըստ ժամանակի չափաբար³ յերկոսին հպել զաւրութիւնն առ յարակայութենէ⁴ բնութեանն ի ձեռն հանապազորդի առ հակառակն փոփոխման⁵ յերկոսին զնա ի միւսմէն հանգուցեալ: Արդ, այսպէս պնդեալ⁶ ի ձեռն արթնութեանն՝ մարմնոյն⁷ ընկալեալ⁸ լուծումն իմն⁹ ի ձեռն քնոյն, պնդութեամբն¹⁰ զգգայական¹¹ զաւրութիւնքն առ ժամանակ մի ի գործոյն դադարեցուցեալ¹², իբրեւ ձիս ոմանս յետ հանդիսի նահատակութեան ի կառացն ի բաց արձակեալ: Եւ հարկաւոր է միաբան գոյութեան մարմնոյս, որ ի դէպ ժամու դադարն լինի, անարգել յամենայն մարմինն ի ձեռն ի նմայն¹³ գնացից կերակուրն տարածեալ սփռի՝ ոչ ուրուք անցի¹⁴ գնացին¹⁵ խափան եղեալ: Քանզի¹⁶ զոր աւրինակ ի թացեալ երկրէ, յորժամ ի վերայ ծագիցէ¹⁷ ջերմ ճառագայթիւք արեգական, գոլորշիք¹⁸ իմն բալածեւք ի խորութենէն ի դուրս կորցեալ ձգին, նման իմն¹⁹ լինի եւ յըստ մերում երկրիս, կերակուրս ի ներքուստ ի բնական ջերմութենէն ի վեր եռացելոյ վերաբերք լինին: Գոլորշիքն²⁰, ըստ բնութեանն անաւուրք²¹ եւ նուրբ²², [աւղանման]⁽⁶⁴⁾ առ գերակայն ի վեր կոյս շնչելով՝ այնոցիկ, որք²³ ըստ գլխոյն լինին վայրք, իբրեւ ծուխ

¹ e յոր այնժամ

² bcdi մասանց եւ

³ d չափաբար

⁴ cfh յարակաութիւնէ

⁵ h փոփոխեալ

⁶ Aabcdefgհ պնդեալ է

⁷ a մարմնոյն բնութիւն c մարմնոյն իմն

⁸ c ընկալեալ

⁹ Acegh իմանի փխ իմն

¹⁰ bdg պնդութեան h պնտութեան bh պնդութեամբն բնութիւն

¹¹ hi զգայական

¹² abdgghi դադարեցուցեալս

¹³ d իմն այն փխ ի նմայն

¹⁴ c անցից

¹⁵ h գնացից

¹⁶ c քան

¹⁷ Aef ծագեցէ

¹⁸ i գոլորշիք

¹⁹ acghi չիք իմն

²⁰ Abeg շոգոլիքն i գոլորշիքն e գոլորշիքն լինին

²¹ i անաւորուրք

²² c նուրբ

²³ abdgghi որ

իմն ի պատշաճութիւն որմոյ լուծեալ: Եւ ապա աստուատ ի զգայականացն¹ գնացսն² մրրկեալք զնստին, ի ձեռն որոյ դատարկանայ ի հարկէ զգայութիւնն՝ անցիւք գոլոշոյն³ այնորիկ ի դուրս գալով⁴: Քանզի երեսքս կոպիւքս ըմբռնին իբրեւ մենքենայիւք⁵ իմն կապարէիւք, այսպիսոյս⁶, ասեմ, ծանրութիւն աչացն ի վայր թուլացուցանել⁷ զկոպսն: Եւ թանձրացեալ շոգոլուփն⁸ լսելիքն զաւրէն դրաց իմն լսական մասանցն ի վերայ եղելոյ դադարումն խաղաղութեան յըստ բնութեան գործոյ ածէ: Եւ այսպիսի ախտն քուն է, անդողդոջ խաղաղացեալ⁹ ի մարմնին զգայութեանն, եւ բնաւ ամենեւին յըստ բնութեանն¹⁰ շարժմանէ անգործ եղելոյ¹¹, մինչեւ դիւրագնացք եղիցին կերակրոյն ի վեր կոյս գնացքն ի ձեռն իւրաքանչիւր ուրուք գնացիցն ընդ գոլոշիսն¹² թափանցանց եղեալ:

Եւ վասն այսորիկ զի եթէ նեղեսցի ի ներքուստն վերագնացութենէ գոլոշոյն¹³, որ շուրջ զգգայականաւն¹⁴ է կազմած, եւ արգելցի ըստ պիտոյից իմն քունն, լի եղեալ գոլոշովք¹⁵ ջղուտն¹⁶ ինքն յինքենէ բնաւորապէս պրկի, մինչ զի ի ձեռն պրկելոյ թանձրացեալն ի գոլոշեաց¹⁷ մասնն անաւարանալ, որպէս զիարդ առնեն որք¹⁸ ի ձեռն ուժգնագոյն գելլով զջուրն ի հանդերձէն՝ ի բաց ճնշեալ հանեն: Եւ վասն զի բոլորակագոյնք են զկոկորդիւս¹⁹ մասունքն²⁰, եւ յոլով է ի սոսա ջղուտն²¹, յորժամ եւ յայսմանէ ի բաց կորզել պէտք իցեն գոլոշոյն²² զթանձրամասնութիւն²³, վասն զի

1 bh զգայականացս
 2 d գնացն
 3 abcdeghi գոլոշոյն
 4 e գոլով
 5 bdfghi մեքենայիւք c մեքենաեալք
 6 abeh այսպիսոյս
 7 Abe թուլացուցեալ c թուլացնել h թուլացեալ
 8 abcdefghi շոգոլուփն
 9 h խաղացեալ
 10 i չիք եւ բնաւ ամենեւին յըստ բնութեանն
 11 e ելոյ
 12 A գոլորշիսն
 13 A գոլորշոյն
 14 bci զգայականաւն
 15 A գոլորշեալք e գոլորշով
 16 bdg ջղուտն
 17 Abe գոլորշեաց
 18 A գորք i որ
 19 abcjghi զկոկորդիւս
 20 i մասունքն
 21 deg ջղուտն
 22 A գոլորշոյն e զգոլորշոյն
 23 abcdfghi զթանձրամասնութիւն եւ

անհնար է հանդէպ ուղիղ ի բաց գատուցանել զբոլորակաձեւ¹ մասնն, եթէ ոչ ըստ բոլորակաձեւոյն եղեալ լիցի: Վասն այսորիկ ըմբռնեցելոյ յաւրանչման² շնչոյն, յորժամ³ կողկողիթն⁽⁶⁵⁾ ի ստորագոյն կողմն խոչափողիւքն գոգանայ, եւ ի ներքս ամենեցուն ի բոլորակի ձեւ եղելոց, լորձնին⁴ այն թանձրութիւնն ըմբռնեցեալն ի մասունսն, ի դուրս ելանէ ի ձեռն ելից շնչոյն: Եւ բազում անգամ եւ յետ քնոյ գիտէ զայսպիսիսս դէպ լինել, յորժամ⁵ ի գոլորչեացն⁶ յայնցանէ ինչ ըմբռնեցի ի տեղիսն խաղճնելի⁽⁶⁶⁾ եւ առանց⁷ գոլորչոյ⁸ ի դուրս արձակելոյ⁹: Արդ, ի սոցանէ մարդկային միտքն ցուցանեն¹⁰ յայտնապէս, զի զբնութենէն¹¹ բուռն հարեալ, ունի միաբանեցելոյ¹² եւ¹³ զարթնոյ⁽⁶⁷⁾ եւ նա գործելով եւ շարժելով, եւ լուծեալ քնով՝ կայ¹⁴ մնայ անշարժ, եթէ ոչ¹⁵ ոք արդեաւք¹⁶ զերագական գերեւոյթան¹⁷ մտաց շարժումն կարծեսցէ՝ ի քուն գործելով: Իսկ մեք ասեմք՝ միայն պարտ է զխոհականն եւ զգոյացեալ խորհրդոցն գործաւորութիւն ի միտսն ընկենուլ: Իսկ զըստ քնոյն գերեւութուտ բարբաջմունս¹⁸ նմանութիւնք¹⁹ իմն զըստ մտացն գործաւորութեան, կարծեմ [ան]բանաւորագունի⁽⁶⁸⁾ ոգւոցն²⁰ տեսակի ըստ դէպ լինելոյ ստեղծանիլ: Քանզի ի զգայութեանց ոգիքն լուծեալ ի ձեռն քնոյն՝ եւ ի մտացն գործոյ արտաքոյ ել ի հարկէ դէպ լինի: Քանզի ի ձեռն սոցա առ մարդն²¹ մտացն լինի ի միասին²² խառնութիւն: Արդ, զգայութեանցն դա-

1 *c*՛ի բոլորակ ձեւոյն
2 *A* յորոնչման
3 *abghi* ստորդն Վիւ կողկողիթն
4 *e* լորձնին
5 *Ad* ցորժամ
6 *A* գոլորչեացն
7 *i* անանց Վիւ առանց
8 *A* գոլորչի *e* գոլորչի
9 *c* արձակել
10 *adi* ցուցանին
11 *հ* բնութենէն
12 *Aabcdfghi* միաբանեցելոյ քնոյ
13 *Abd* զարթնոյ *e* զարթնելոյ
14 *c* կայ եւ
15 *d* չիք ոչ
16 *Aah* արդեւք *b* արդիւք *e* արդաւք
17 *be* երեւոյթան
18 *bcd* բարբաջմունս
19 *b* նմանութեան
20 *ab* ոգոցն
21 *bdh* մարդկան
22 *Adf* մասին

դարեցելոց¹ դատարկանալ հարկ է եւ խորհրդոցն: Եւ հաստատուն նշանակ՝ եւ ի տարակուսանսն եւ յանհնարն² բազում անգամ կարծել գոլ զերեւութացեալն, որ³ ոչ⁴ լինէր՝ խորհրդով⁵ եւ մտաւք հոգւոյն⁶ յայնժամ մատակարարեցելոյ⁷: Այլ ինձ թուի՝ յարգունից զաւրութեանց խաղաղացելոյ⁸, այսինքն ասեմ՝ զըստ⁹ մտացն եւ զգայութիւնն¹⁰ գործոյ, միայն զկերակրականն սորա մասն ի գործ ըստ քնոյն ել: Եւ ի սմա, որ զարթմունս¹¹ թուեցելոյ¹²՝ երեւելիք իմն եւ ժանտատեսիլք¹³ [արձագանք]⁽⁶⁹⁾, եւ որք ըստ զգայութեան, եւ որք ըստ խորհրդոյ արդիւնագործ են, որք ի սմա ի ձեռն յիշատակողին ոգւոցն¹⁴ տեսակի տպաւորեցաւ: Այսոքիկ¹⁵, որպէս դէպ եղեւ կենդանագրի¹⁶, ժանտատեսիլ¹⁷ իմն՝ յիշատակի այսպիսոյս¹⁸ տեսակի¹⁹ ոգւոցն²⁰ կացեալ մնացեալ:

Արդ, ի սոսա երեւելիս²¹ տեսանէ նոյն մարդն՝ ոչ կարգաւ ինչ եւ ընդելուզմամբ առ ի յերեւելեացն հանդիպութիւն ածեալ²², այլ յածմամբք իմն եւ անկարգ պատրանաւք մոլորեալ²³: Քանզի որպէս ի վերայ մարմնականն²⁴ գործաւորութեան իւրաքանչիւր ոք ի մասանցն յատկապէս իմն արարեալ²⁵ ըստ այնմ, որ կայն ի նմա բնաւորապէս զաւրութեան գործոյն²⁶, լինի իմն եւ խաղաղացելոյ անդամոյն առ ի շարժեալն ի միասին տրամադրութիւն,

1 ag դադարեցելոյ cf դադարելոյ
 2 abi յանհնարսն
 3 e որով
 4 e չիք ոչ
 5 abcdefghi խորհրդով հոգոյն
 6 bdfhi չիք հոգւոյն e հոգոյն
 7 d մատակարարելոյ
 8 c խաղաղեցոյ h խաղացելոյ
 9 e ըստ
 10 abcdefghi զգայականն
 11 Aefhi զարթիսունսն bcdg զարթիսունս
 12 abdh թուելոց Afdgi թուեցելոց
 13 abce ժանդատեսիլք
 14 abeh ոգոցն
 15 i Այսոքիկ են
 16 e կենդանագրի
 17 ce ժանդատեսիլ
 18 ci այսպիսոյս d այսպիսոյ
 19 տեսակ Aչիք տեսակի
 20 abefghi ոգոցն
 21 e երեւելիս
 22 dh յածմամբ
 23 bh մոլորեալք
 24 ghi մարմնաւորականն
 25 c արարեալք
 26 e գործելոյն

նոյն ակրինակ համեմատութեամբ եւ յոգիսն: Ձի թէ¹ է նորա, որ խաղաղացեալ² դադարեալ է, եւ է՝ որ շարժուն, դիպեսցի բոլորն մասինն՝ հաւանեալ լինի: Քանզի անմարթ է քակել ամենեւին զըստ³ բնութեան միաւորութիւն՝ ըմբռնելոյ⁴ մասնաւորութեամբ ուրումն⁵ ըստ ի նմայն նասանց [զաւրութեանց]⁽⁷⁰⁾ ի ձեռն գործոյ: Այլ զոր ակրինակ արթնոցն եւ փութացելոց իշխանութիւն ունին ըմբռնեալ միտք, եւ սպասաւոր լինի զգայութիւնն: Եւ ոչ է պակասեալ ի սոցանէ տնտեսական⁶ մարմնոյն զաւրութիւնն: Քանզի միտքն հայթայթեն զկերակուրսն պիտոյիցն, իսկ զգայութիւնն զհայթայթեալն ընկալաւ, եւ կերակրական մարմնոյն զաւրութիւն՝ գտուեալն նմա⁷: Նոյն ակրինակ⁸ եւ ըստ⁹ քնոյն հակառակ¹⁰ փոփոխեալ¹¹ իմն լինի¹² ի մեզ զաւրութեանցս այսոցիկ առաջնորդութիւն: Եւ ըմբռնելոյ¹³ կշռագոյն համեմատելոյն¹⁴ [անբանաւորագունի]⁽⁷¹⁾ դադարեալ լինին այլոցն պետքն [գործաւորութիւն]⁽⁷²⁾, բայց սակայն ոչ ամենեւին շիջանին: Եւ ճեպելով յայնժամ ի ձեռն քնոյն առ ի կերակրումն հալականին զաւրութեանն, եւ զամենայն զբնութիւնն առ ինքն պարապեցուցանելոյ՝ ոչ ամենայն իրաւք ի բաց կորզեալ, հանանի¹⁵ սորա¹⁶ ըստ զգայութեանն զաւրութիւնն: Քանզի ոչ է հնար, որ միանգամ բնակցեալն է, ի բաց հատանիլ, եւ ոչ ի վեր ծագել նորա գործաւորութեանն ի քուն ի նմա եղեալն: Եւ ըստ նմին բանի՝ եւ մտաց առ զգայական¹⁷ ոգւոցն¹⁸ տեսակս ընտանեցելոյ¹⁹ կարգաւորէ: Եւ յորժամ շարժի սա,

1 e չիք թէ
2 h խաղացեալ
3 b ըստ
4 dh ըմբռնել
5 bde որումն
6 e տնտեսական
7 d չիք նմա
8 Ae չիք նոյն ակրինակ
9 abcdfghi զըստ
10 a հակառակ իմն
11 acfghi փոփոխեալ
12 bd լինի իմն
13 cdghi ըմբռնեցելոյ
14 abeghi համեմատելոյն
15 e հաւանի
16 i նորա
17 bjh սգայական
18 abe ոգոցն
19 cef ընդանեցելոյ

չարժեղ ընդ նմա¹ ասել զնա, եւ ընդ խաղաղացելումն դադարել: Որպիսի ինչ եւ ի հուր լինել բնաւորեալ է, քանզի յորժամ ի ներքս ծածկեալ թաքուսցի² ի յարդի եւ ամենայն ուստեք, եւ ոչ մի ինչ սիք ոչ հովահարիցէ զբոցն՝ ոչ զմաւտակայն ճարակի, եւ ոչ ամենեւին շիջանի: Այլ փոխանակ բոցոյ՝ գոլոշի³ ծխոյ յարդիւն ի յաւդդ ի դուրս գնայ: Եւ եթէ առցէ ուրեք ել շնչոյ, բոց զծուխն գործէ: Նոյն աւրինակ եւ⁴ միտքն անգործութեամբ զգայութեանցն⁵ ըստ քնոյն ծածկեալ, եւ ոչ լոյս ծագել նոքաւք կարէ, եւ ոչ ամենեւին շիջանի, այլ իբրեւ գաւրէն ծխոյ շարժի: Եւ է ինչ, որ գործէ, եւ է ինչ, որ ոչ կարէ: Եւ որպէս երաժշտականաւք զթուլացելովք աղեաւք⁶ քնարին բախեալ, զկնտնտոցն⁷ ոչ ի ճահ նուագաւոր ածէ զմատնն⁽⁷³⁾, քանզի թուլացեալն ոչ տացէ հնչիւն, այլ սակայն ձեռն արուեստապէս բազում անգամ շարժի առ տեղեկադիրսն⁸, որք զկնտնտոցն⁹ ածեն, բայց այն, որ հնչեն չիք, եթէ ոչ աննշան ինչ եւ անժողով ի շարժման աղեսցն հնչիցէ բոմբիւն: Այսպէս քնովն¹⁰ գործական զգայութեանցն կազմածի թուլացելոյ կամ բնաւ ամենեւին դադարեալ լինի արուեստագէտն, թէպէտ եւ¹¹ կատարեալ լուծումն լցեալ իրիք¹² եւ ծանրութեան կրեսցէ ինչ գործին, եւ կամ անպնդաբար¹³ եւ աղաւտապէս գործեսցէ, զի ոչ ընդունի զգայական¹⁴ գործին հաւաստի զարուեստն: Վասն այսորիկ յիշատակն խառնամառնեալ՝ եւ կանխագիտութիւն ծածկութիւք իմն կեղակարծից երկմտեալ, յառ աչս տեսիլսն ի վերջին փութով հոգացելոցն երեւութանայ իմն¹⁵, որ լինելոցն է, բազում անգամ¹⁶ դէպ եղեւ, զի զեկոյց: Քանզի նրբութեամբն բնութեանն ունի իմն աւելի քան զմարմնական ստուարամասնու-

1 d չիք նմա
 2 cgi թաքուսցի
 3 A գոլորշի
 4 e չիք եւ
 5 b զգայութեանցն
 6 e աշովք h աղեւք
 7 abeg զկտնդոցն ci զկտնտոցն
 8 c տեղեկադիրսն d տեղական գիրսն
 9 abg զկտնդոցն cei զկտնտոցն d զկնրնտոցն
 10 e քնաւն
 11 hi ոչ փխ եւ
 12 bd իւիք
 13 a անպնտաբար
 14 e զգայական
 15 e իմն ունի
 16 e անկամ

Թիւնն ի տեսանել ինչ յէիցն կարել¹: Բայց սակայն ոչ ի դէպ ուղիղ ինչ իւրիք կարէ հաւաստի գիտուն առնել զասացեալն՝ մինչ [իբրեւ թէ]⁽⁷⁴⁾ բացափայլ եւ հայտնի գոլ առաջիկայիցն վարդապետութիւն: Այլ կարծեալք² եւ կեղակարծ հանդերձելոյն³ յայտնութիւնն լինի, զոր առակ ասեն, որք զայսպիսիսն տեսցեն⁴: Այսպէս մատուցակն ճմլէ զողկոյզն⁵ ի ներքս ի բաժակին ի փարաւունի⁶: Այսպէս խանակիր⁷ լինել հացարարն⁸ երեւութացալ (ԾՆ. Խ 1-19), յորս⁹ իւրաքանչիւր ոք ի վերջէ [լրջէ]⁽⁷⁵⁾ զփոյթն գործոյն ունէր՝ յայտոսիկ ելեւ ի ձեռն երազոցն¹⁰ կարծեցեալ: Քանզի սովորակ¹¹ գործոյն նոցա՝ առ աչաւք տեսիլք կանխագիտութեամբ յոգիս կերպարանեալ, մատոյց ի ժամանակի, որ լինելոցն էր՝ ի ձեռն այսպիսի¹² մտացն մարգարէութեան¹³ գիտենալ¹⁴:

Արդ, եթէ Դանիէլ եւ Յովսէփ, եւ որք իբրեւ զնոսա՝ Աստուծոյ զաւրութեամբն եւ ոչ միոյ ուրուք¹⁵ զնոսա ի զգայութեանց պղտորելոյ¹⁶, զհանդերձելոցն գիտութիւն յառաջագոյն խրատեալք լինէին, ոչինչ է այս առ¹⁷ առաջիկայ բանդ: Քանզի ոչ ոք զայտոսիկ զաւրութեամբն անըրջիցն համարեսցի, ապա եթէ ոչ ամենայն իրաւք յայդմ¹⁸ կարգէ¹⁹ եւ որք ի վերջէ [լրջէ]⁽⁷⁶⁾ լինին Աստուած երեւութիւնք, ոչ տեսութիւն²⁰, այլ բնութեան կարգաւորութիւն ինքնին իմն գործեցեալ եղիցի: Արդ²¹ որպէս ամենայն մարդկան ըստ ինքեան²² մտացս¹ վարեցելոց², սակաւք ոմանք են,

1 d կարս
2 e կարծեալք
3 b հանդերձելոցն
4 f գեցեն փխ տեսցեն abcdefghi գրեցին e գրիցեն
5 e զողկոյզսն
6 Abce փարաւունի
7 e խանակիր
8 abcdefghi հացարարին
9 c յորս
10 abcdefghi երազոյն
11 di սովորական
12 Abh այնպիսի c այսպիսի ի
13 abcdefghi մարգարէութեամբ
14 Ae գէտանալ
15 Aabefgi որուք
16 e պղտորեցելոյ
17 c չիք առ
18 acdefghi յայդմ ի է
19 e կար
20 acdfgh տեսութեան
21 e Այլ փխ Արդ
22 A ընքեան

են, որ³ աստուածային պատահուածութեանն յայտ յանդիման արժանի եղեն: Այսպէս հասարակապէս ամենեցուն եւ համապատուաբար յերազս երեւութեան ըստ բնութեան եղելոյ՝ կցորդեն⁴ ոմանք՝ ոչ ամենեքին աստուածագոյն իրիք ի ձեռն երազոցն [յայտնութեան]⁽⁷⁷⁾: Իսկ այլոցն ամենեցուն թէպէտ եւ եղիցի ինչ յերազոցն յաղագս իրիք կանխագիտութիւն⁵, ըստ ասացելու մն լինի աւրինակի: Թէեւ⁶ եգիպտացի⁷ (ԾՆ. ԽԼ 1-8) եւ ասորեստանեայ գոռոզն (ՊՆ. Բ 1) աստուածուստ⁸ առ հանդերձելոցն առաջնորդին գիտութիւն⁹, այլ իմն է¹⁰, որ ի ձեռն սոցան¹¹ մատակարարեալ լինի: Քանզի երեւելի լինել պարտ էր զծածկեցեալ¹² սրբոցն իմաստութիւն¹³, զի մի անպիտան հասարակին անցուցէ զկեանս: Քանզի որպէ՞ս արդեաւք¹⁴ գիտացեալ լինէր, եթէ այնպիսի էր Դանիէլ, թէ ոչ զիւթացն եւ կախարդաց առ գիւտ երեւութիւն կասեալք էին: Եւ զի ա՞րդ ապրեալ լինէր եգիպտական ազգն, եթէ ի բանդի¹⁵ արգելեալ կայր Յովսէփ¹⁶, եւ ոչ ի մէջ ածեալ էր զնա երազոյն¹⁷ մեկնութեան: Այլ իմն զայսոսիկ, եւ ոչ ըստ հասարակ երեւութի համարել պարտ է: Իսկ սովորական այս երազոցս երեսք հասարակ ամենեցուն է այնոցիկ, որ բազմաւրինակաբար¹⁸ եւ յոքնատեսակ¹⁹ երեւութեամբք է: Քանզի եղեալ յու մեք կայ մնայ, որպէս ասացեալ է, յիշատակարանի²⁰ ոգւոցն²¹ տուրնջենային գործոցն գարշատեսիլ ժիժմակքն²² [արձագանքն]⁽⁷⁸⁾, որ բազում ան-

1 abgi մտաց
 2 abcdegghi վարեցելոյ
 3 e որք
 4 f կցորդին
 5 f կանխագիտութեան
 6 cdhi թէպէտ ՚իս թէեւ
 7 Ae եգիպտացիքն
 8 acdgh յաստուածուստ e աստուստ
 9 i գիտութիւն զի
 10 e է եւ
 11 abcdhi սոցայն
 12 cfgi զծածկեալ e ծածկեցել
 13 eh զիմաստութիւն
 14 Aah արդեւք b արդիւք e արդաւք
 15 h բանտի
 16 e Յուսէփ
 17 acdfgi երազոցն
 18 d բազում աւրինակաբար
 19 ab յոքնատեսակապէս cdegghi յոքնատեսակապէս
 20 Ae յիշականի
 21 abeh ոգոցն d հոգւոցն
 22 abcdfghi ժիժմունքն

գամ եւ առ որակս¹ մարմնոյ տրամադրութիւնս երազոցն հիւքք² [կարգ]⁽⁷⁹⁾ տպաւորին: Քանզի այսպէս ծարաւաբար յաղբերս³ ել թուի ոք, եւ ի խրախութեան, որ⁴ կերակրոյ է կարաւտացեալ: Եւ⁵ մանուկն, մինչ զեռ յարբուն⁶ հասակի է, զուգապէս ախտիւն երեւութանայ: Բայց գիտացի եւ այլ եւս այնոցիկ, որ ըստ քնոյն առակաց պատճառք են, բժշկելով⁷ զոմն [ի մերձաւորաց] ի պատճառաց⁸ [մտաբախութենէ] ըմբռնեցելոյ⁽⁸⁰⁾, որ ծանրացեալ կերակրով, աւելի քան զմարմնոյն կար մատուցեալ նմա, գոչէր առ այնոսիկ, որ շուրջ զնովաւ կային⁹ ըստգտանելով՝ եթէ քաղիրթ¹⁰ աղբով լցեալ զիցեն ի վերայ նորա:

Եւ ահա մարմնոյ նորա ի քիրտն փութացելոյ՝ խնդրէր¹¹ [մեղադրէր]⁽⁸¹⁾ յայնցանէ, որ մերձն կային, ջուր ունել պատրաստ, յորոյ վերայ թանալ կալով¹², եւ ոչ դադարէր գոչելով, որպէս զի վճար այսպիսի պարսաւանաց զպատճառս իրացն մեկնեաց: Քանզի յանկարծաւրէն միանգամայն քիրտն բազում հոսեցաւ ի մարմնոյն, եւ որովայնն ապականեալ, զի¹³ քաղրթին¹⁴ ծանրութիւն նշանակեաց: Որ իբրու բթեալ էր [ախտիւ]⁽⁸²⁾ ի լրջութենէն¹⁵, վշտանայր¹⁶ բնութիւն, հաւանեալ ընդ ախտի մարմնոյն, այնոր նեղերն ոչ անզգայութեամբ ընկալեալ¹⁷, հաւաստի յայտնել զտրտմեցուցանելին յայտնապէս վասն ի¹⁸ հիւանդութենէն յածման, ոչ զաւրութիւնս ստացեալ: Սորա ըստ արժանւոյ¹⁹, եթէ ոչ ի հիւանդութենէն, այլ այն, որ ըստ բնութեանն է քուն խորհրդա-

1 *abcdfgi սովորակս փխ որակս*
 2 *A հիւթն*
 3 *f յաղբերս*
 4 *f որ ի*
 5 *df եւ մանաւանդ*
 6 *abdfghi յարբունս*
 7 *d բժշկելոց*
 8 *Aabei պատշաճաց*
 9 *Aef գային*
 10 *A քարիթ e քաղիթ h քաղիրդ*
 11 *e խնդրէ*
 12 *Aabcdfgghi թալկանալով փխ թանալ կալով*
 13 *abcdfh չիք զի*
 14 *A քարթին abcdfgghi գքաղրթին*
 15 *befgi ջերմութենէն փխ լրջութենէն*
 16 *e վշտանայ*
 17 *abcdfgghi կեալ փխ ընկալեալ*
 18 *Aefg չիք ի*
 19 *bcefgghi արժանոյ*

կան ոգւոցն¹, լուսաւորեցաւ երազ, որ այսպէս տրամակայանայր² լինէր. ջուրք³ ի քրտանն հոսմանէ, քաղրթին⁴ ծանրութեան⁵ ըստ կերակրոյն ծանրութիւն վշտագինս նշանակելով: Այս եւ բազմաց, որք բժշկական արուեստիւ վարժեալք են, թուի՝ ըստ ախտիցն զանազանութեան եւ երազոցն երեսք վշտացելոցն լինել: Այլք այնոցիկ, որոց ախոնդանքն ախտացեալ են, եւ այլք, որոց չարչարեալ են խելապատակքն: Եւ այնոցիկ, որք⁶ ի ջերման՝ դարձեալ այլ իմն, եւ այնոցիկ, որ ըստ մաղձոյ, եւ որք շնչով⁷ [լորձով] չարչարեալք են⁽⁸³⁾ ոչ նոյնք: Եւ բազմամաղձիցն եւ հաշելոցն՝ դարձեալ այլք: Յորոց է տեսանել, զի կերակրականն եւ աճեցական ոգւոցն⁸ զաւրութիւն ունի իմն եւ յիմանալոյն⁹ սերմանեալ ընդ նմա ի ձեռն խառնուածոյ որակ¹⁰ տրամադրութեամբ մարմնոյ, աւրինակ նմանեալ¹¹ իմն ըստ յաղթող ախտի երեւութեանց՝ փոփոխեալ յարմարութեամբ: Եւ առ բարուցն եւս հիւք¹² [կարգ] տպաւորին բազմաց երազքն⁽⁸⁴⁾: Այլ է արւոյն¹³ եւ այլ երկչոտին¹⁴ երեւոյթքն: Այլ են անխուզ¹⁵ գիջին երազն¹⁶, եւ այլ՝ համեստ պարկեշտին: Այլովք՝ տրասէրն, եւ այլովք երեւութանայ անյագն¹⁷: Ոչ ուրեք խորհրդական մտացն, այլ անասնագոյն անխորհուրդ յոգւոջն¹⁸ տրամադրութեան զայսպիսի երեւոյթս գաղափարելոյ, որովք սովորեալ ընդելաւ¹⁹ ի ձեռն ի վերջէ [լրջէ]⁽⁸⁵⁾ կրթութեան՝ զսոցա կերպարանս եւ²⁰ յերազս ստեղծանեն:

1 abefh ոգոցն
 2 A տրամայականայր
 3 edfi ջուրքք adfgi ջուրք որ
 4 Ae քարթին c քաղիդին
 5 f ծանրութիւն
 6 a որ
 7 c շնչովք
 8 abef ոգոցն
 9 abefgh յիմանալոյն
 10 di որակս
 11 abcdfghi նմանեալ լինի
 12 Aehi հիւթս
 13 h արոյն
 14 Acefg երկնչոտին
 15 e անխուզք
 16 abcdefghi երազք
 17 e անյեագն
 18 abei յոգոջն cd յանուրջն փխ յոգւոջն
 19 fgi ընտելաւ
 20 abfghi չիք եւ

**ԺԶ. ԶԻ ՈՉ Ի ՄԱՍԻՆ ՄԱՐՄԵՆՈՅ ԵՆ ՄԻՏՔԵՆ, ՅՈՐՈՒՄ¹ Է
ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ² ՈՐՈՇՄԱՆ³ ՄԱՐՄԵՆԱԿԱՆԱՑՆ⁴ ԵՒ
ՇՆՁԱԿԱՆԱՑՆ⁵ ՇԱՐԺՄԱՆՑՆ**

Այլ⁶ բազում ինչ յառաջիկայիցն մոլորեցաք: Քանզի ցուցանել մեզ բանս առաջի էարկ, եթէ ոչ ի մասին ումեմն⁷ մարմնոյս կապել զմիտսն, այլ ընդ ամենայն զուգագոյն մերձենալ՝ կշռապէս ընդ բնութիւն ստորակայի մասինն⁸ գործելով⁹ զշարժումնն: Է եւ որ¹⁰ զհետ երթայ բնական¹¹ յարձակմանց միտքն, իբրու թէ սպասաւոր եղեալ: Առաջոյ երթայ բազում անգամ մարմնոյս բնութիւն՝ եւ տրտեցողին¹² զգայութիւն ի նմա եղեալ, եւ զուրախ արարին ցանկութիւն¹³: Ապա ուրեմն սմա զառաջինսն մատուցանել զսկզբունս¹⁴ կերակրոյն բաղձումն եւ կամ այլոյ ուրուք բնաւին այնոցիկ, որ ըստ հեշտ¹⁵ ցանկութեան¹⁶ զյարձակումն¹⁷ առնեն: Եւ միտքն՝ ընկալեալ զայսպիսի յարձակմունս, ինքեան¹⁸ մտախոհութեամբ՝ զառ ի փափաքելին¹⁹ պատճառս²⁰ պաճարել²¹ շահս մարմնոյ: Եւ այսպիսին ոչ ի վերայ ամենեցուն է, այլ միայն ի վերայ այնոցիկ, որք խենեշ²² եւ անարութեամբ կացեալք, որք ծառայեցուցին զբանն յարձակմամբ բնութեանն²³ ի ձեռն մտացն զաւրա-

1 e յորմէ
2 cdef ընդրութիւն
3 c որոշ մասն փխ որոշման
4 a մարմնակացն
5 e շնչականացն է
6 Abf այդ
7 Ad իմեմն
8 i մարմինն
9 di ներգործելով
10 Afghi ուր
11 h բնական
12 abdfghi տրտեցուցողին
13 dh ցանկութիւն
14 ei զսկզբունս h սկզբունս
15 cd հեշտութեան փխ հեշտ ցանկութեամ
16 bh ցանկութեան
17 Aabcefg զյարձակութիւնն c զարձակումն
18 A ընքեան
19 acef փափաքելին
20 abcghi պատճառ
21 c պատճառել
22 abcdfghi խենեշք
23 e բնութեանն

ւիզն¹ լինելոյ զըստ զգայութեանցն² կամակս³ ծառայաբար ողորքեն: Իսկ ի վերայ կատարելոցն ոչ այսպէս լինի: Քանզի առաջնորդ լինին միտքն, բանիւ եւ ոչ ախտիւ զաւգտակարագոյնն⁴ կամեցեալ: Իսկ բնութիւնն ըստ հետոցն զկնի երթայ առաջին առաջնորդին: Վասն զի երիս ըստ⁵ կենդանական զաւրութեանն զանազանութիւնս բանս եզիտ: Է որ կերակրի առանց զգայութեան, եւ է, որ կերակրի եւ⁶ զգայ⁽⁸⁶⁾, եւ անբաժ է ի բանական գործոյ: Իսկ որ բանականն է եւ կատարեալ՝ ընդ ամենայն թափանցանցէ զաւրութեանն, մինչեւ ի նոսա գոյ եւ մտաւորաւն զաւելին ունել: Արդ, մի ոք սոքաւք կարծեսցէ երիս ոգիս ի միասին գոյանալ ի մարդկային ժողովին՝ [իւրաքանչիւրն յիւր սահմանս հայեցեալ]⁽⁸⁷⁾ ի բազում ոգւոցն⁷ զմարդկային բնութիւնս լինել⁸ կարծել: Այլ ճշմարիտ եւ կատարեալ ոգին մի է բնութեամբ՝ մտաւորն եւ աննիւթ, որ ի ձեռն զգայութեանցն⁹ ընդ նիւթականս խառնեալ բնութիւն: Իսկ նիւթականն ամենայն¹⁰ յեղյեղման եւ յայլայլութեան կայ: Եթէ կցորդութիւն առցէ հոգեւորացուցանող¹¹ զաւրութեանն, ըստ աճեցութեան շարժեսցի: Ապա եթէ ի բաց անկցի ի կենդանական գործոյն, յապականութիւն դարձուցանէ զշարժումն: Ապա ուրեմն՝ ոչ զգայութիւն առանց նիւթական բնութեան, եւ ոչ իմանալոյն¹² առանց զգայութեանն գործ լինի:

¹ ai զաւրավիզն

² acdeghi զգայութեան b սգայութեան

³ abcdfghi զկամակս

⁴ c զաւգտակարագոյն e զաւքտակարագոնն

⁵ c ընդ

⁶ e սգայ

⁷ bef ոգոցն

⁸ Ae ել Վիս լինել

⁹ be սգայութեանցն

¹⁰ abcdeghi ամենայնիւ

¹¹ acdeghi հոգեւորեցուցանող

¹² efh իմանալոյն

**ԺԷ. ԶԻ ՏԻՐԱՊԷՍ ՈԳԻ ԲԱՆԱԿԱՆ ԵՒ Է ԵՒ ԱՍԻ, ԻՍԿ
ԱՅԼՔԵՆ ՀԱՄԱՆՈՒՆԱԿԻ ՊԻՏԱԿԱԲԱՐ ԱՆՈՒԱՆԻՆ, ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ¹ ԸՆԴ ԱՄԵՆԱՅՆ ՄԱՐՄԻՆՍ ԹԱՓԱՆՑԱՆՑԷ²
ԶՄՏԱՅՆ ԶԱԻՐՈՒԹԻՒՆ, ԿՇՌԱՊԷՍ ԻՒՐԱՔԱՆՉԻՒՐ³ ՈՔ
Ի ՄԱՍՆ ԽԱՌՆԻ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՄԲ**

Թէ է ինչ յարարածիս⁴, որ զկերակրական զգործ ունի, եւ կամ դարձեալ այլ զգայականի⁵ մատակարարի⁶ զաւրութեամբ, ոչ նա՝ զգայութեան եւ ոչ սա՝ իմանալոյն⁷ կցորդութիւն ունի բնութեան: Եւ վասն այսորիկ⁸ ոք ոգւոցս⁹ բազմութիւն կարծէ¹⁰, ոչ ըստ ասացելում բանիս այսպիսիս զոգւոցն¹¹ զանազանութիւնս աւրինաւոր կարծեսցէ¹²: Վասն զի ամենայն, որ ինչ յէսն իմանի, զի եթէ կատարեալ իցէ, որ է տիրապէս եւ անուանի, որ ինչ ասին: Իսկ որ ոչ յամենեսինն¹³ է աւր, ուր [այն որ]⁽⁸⁸⁾ անուանեալն է¹⁴, ընդ ունայն եւ¹⁵ զանուան ունի: Որպիսի թէ ոք ճշմարիտ ցուցանիցէ Հաց, ասեմք զայսպիսիս տիրապէս ասել¹⁶ ի վերայ ստորակացելոյն զանուան: Ապա եթէ ոք զայն, որ ի քարէ արուեստիւ զարդարեալ էր, այնմ, որ ըստ բնութեանն է, դէմ յանդիման ցուցցէ, իբրու թէ ձեւ նոյն է¹⁷, եւ մեծութիւն զոյգ, եւ գունոյ նմանութիւն, մինչ զի ի ձեռն բազմաց զնոյն գոլ նախատպին թուիլ¹⁸, ապա թէ¹⁹ թերի է ի նմանէ²⁰ եւ կերակուրն կարել գոլ՝ այլ ինչ արտաքոյ [վասն]⁽⁸⁹⁾ սորա, ոչ տիրապէս, այլ պիտակաբար անուանադրու-

1 f չիք եւ abcdefghi եւ թէ
2 abcdefghi թափանցանց
3 ac յիւրաքանչիւր
4 Aei յարարածոցս
5 i զգայականիս
6 ac մատակարի
7 abefh իմանալոյն
8 e այսորիկ մի
9 abefh ոգոցս i ոգւոցն
10 e կարծիցէ
11 A զոգւոյն abegh զոգոցն
12 e կարծիցէ
13 c յամենեսինն
14 e չիք անդ ուր անուանեալն է
15 c չիք եւ
16 d ասէ
17 c չիք է
18 Ae թուել
19 Aei թէ ոչ
20 abcdefghi նմանութենէ

թեան հացին հասանել զքարն ասեմք: Եւ ամենայն ինչ, որ¹ ըստ նմին բանի, որ ոչ ընդ² բոլոր է, որ ինչ ասին, պիտակաբար ունի զկոչումն: Արդ, այսպէս եւ ոգւոյն³ ի մտաւորին է ի բանականի, զկատարեալն կալեալ, ամենայն, որ ինչ⁴ ոչ այսպիսի է, համանուն կարէ լինել հոգւոյն⁵: Բայց սակայն ոչ եւ տիրապէս ոգի, այլ գործաւորութիւն իմն կենդանական⁶ ընդ ոգւոյն⁷ կոչման խառնեալ: Վասն որոյ եւ անասնոցն՝ ոչ հեռի ի բնաւորական կենաց⁸ եղեալ, նոյնպէս ետ ի պէտս մարդկան, զորս մի ըստ միոջէ աւրինադրեալ՝ փոխանակ բանջարոյ, որք ուտեն, լինել: Քանզի «զամենայն միս⁹ կերիցես», ասէ¹⁰, «իբրեւ զբանջար վայրի» (Ծ՝ Թ՝ 4): Սակաւ ինչ աւելի ունել թուի զգայական գործաւորութեամբ, այնր որ առանց այսր¹¹ կերակրի եւ աճէ: Խրատեսցէ զմարմնասէրս՝ մի կարի ընդ այնոսիկ, որ ըստ զգայութեանցն¹² երեւին, կապել զմիտսն, այլ ի հոգեկան երիցութիւնս¹³ պարապել, ապա ուրեմն ճշմարիտ ոգւոյն¹⁴ ի սոսա տեսցելոյն՝ ի ձեռն [այլ]⁽⁹⁰⁾ զգայութեանն¹⁵ եւ յանասունսն զզոյզն կալեալ: Այլ յայլ իմն կարգ ընկեցաւ¹⁶ բանին: Քանզի ոչ այսր¹⁷ տեսութեանս¹⁸ առաջի կայր յարգագոյնն այնոցիկ, որ ի մարդն իմանին, է ըստ մտացն գործաւորութիւն, այն որ ըստ նիւթականին գոյացութեանն է, այլ զի ոչ ի¹⁹ մասին իմիք, որ ի մեզ է, միտքն ըմբռնեալ²⁰ փակին: Այլ զուզապէս յամենեսին եւ ընդ ամենեսին²¹ է՝ ոչ արտաքուստ

1 *bcd fghi* չիք որ

2 *e* չիք ընդ

3 *aei* ոգոցն *bcd fgh* ոգւոցն

4 *abcd fgh* ինչ որ *e* ամենայն ինչ ոչ որ

5 *abeh* հոգոյն *c* հոգի

6 *d* կենդանական գաւրութիւն

7 *abe* ոգոցն

8 *e* կենդանեց փիս կենաց

9 *Abd fgh* ինչ փիս միս

10 *ei* ասէ, կերիցես

11 *c* այրս փիս այսր

12 *b* սգայութեանցն

13 *abd fghi* իրի ցանկութիւնս փիս երիցութիւնս

14 *abe* ոգոցն

15 *be* սգայութեանն

16 *edi* ընդեցաւ

17 *abcd fhi* այս

18 *c* տեսութիւնս *e* տեսութեանն

19 *c* չիք ի

20 *abcd fghi* արգելեալ փիս ըմբռնեալ

21 *abcd fghi* ամենեսեան

ընդգրկելով¹, եւ ոչ ի ներքուստ ըմբռնեալ: Քանզի այսօրիկ ժամանակեայց [տակառաց]⁽⁹¹⁾ կամ այլոց ոմանց մարմնոց, այլազ² [միմեանց]⁽⁹²⁾ ի ներքս եղելոց տիրապէս ասի: Իսկ մտացն առ մարմնականն հասարակութիւնն անճառ եւ անիմանալի զմիաբանութիւնն ունի: Ոչ ի ներքս է, քանզի ոչ ըմբռնի մարմնով անմարմինն: Եւ ոչ արտաքուստ կողմանէ շուրջ ունի, քանզի ոչ բակձածին³ անմարմինքն, այլ ըստ ակրինակի իմն անհնար եւ անիմանալի հպելով միտքն⁴ ի բնութիւնն եւ յարելով, եւ ի նմա եւ զնովալ⁵ տեսանի, ոչ ի ներքս նստելով, եւ ոչ շուրջ գիրկս արկեալ պատէ⁶: Այլ որպէս ոչ գոյ ասել եւ ոչ իմանալ: Բայց զի ըստ իւրում առանձինն ընդելուզմանն յաջողեցելոյ բնութեանն՝ եւ միտքն ի⁷ գործաւոր լինին: Ապա եթէ սխալ⁸ ինչ ի նմա զէպ լիցի⁹ լեալն¹⁰, կայ ըստ այնմ եւ մտացն շարժումն:

1 A ընդգրկելով e ընկրկելով
 2 abdgñi ազգս
 3 h բագձածին
 4 e միտն
 5 e նովալ
 6 b պարտէ
 7 abch չիք ի
 8 h սղալ
 9 c լինիցի
 10 A լինելն

ԺԸ. ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԲԱՆԻՆ. «ԱՐԱՍՑՈՒՔ ՄԱՐԳ ԸՍՏ ԿԵՐՊԱՐԱՆԻ ՄԵՐՈՒՄ»¹ (ԾՃ. Ա 26), ՅՈՐՈՒՄ ՀԱՐՑԱՓՈՐՁԻ ԻՄՆ ԿԵՐՊԱՐԱՆԻՆ ԲԱՆ, ԵՒ ԵԹԷ ՆՄԱՆԻ ԵՐՋԱՆԿԻ ԵՎ ԱՆԱԽՏԻ ԱԽՏԱԻՈՐՆ ԵՒ ԱՌԺԱՆԱԿԵԱՅՆ, ԵՒ ԶԻԱՐԳ Ի ԿԵՐՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐՈՒ ԵՒ ԷԳՆ Ի ՆԱԽԱՏՊԻՆ² ՍՈՑԱ³ ՈՉ ԷԻՆ

Այլ⁴ առցուք վերստին⁵ դարձեալ⁽⁹³⁾ զաստուածային ճայնն. «Արասցուք մարդ ըստ կերպարանի⁶ եւ ըստ նմանութեան մերում»⁷: Իբրու փոքր եւ անարժան մարդոյն մեծաբանութեան⁸ յարտաքուստ ոմանք երեւութացան առ յաշխարհս յայս համեմատութեան բաղդատութեամբ մեծացուցանելով, որպէս կարծեցին, զմարդն: Քանզի ասացին, թէ փոքրիկ աշխարհ է մարդն, ի նորա ամենայն տարեցն ժողովեալ ի գոյութիւնն: Քանզի որք կոկովանաւք անուանն այսպիսի գովութիւն մարդկային բնութեանն շնորհեն, ոչ գիտացին զինքեանս առ մծիխ եւ մուկն յատկութեան առանձնութեամբք պանծալի⁹ գործելով զմարդն: Քանզի եւ նոցա ի չորիցս¹⁰ յայցանէ խառնուած է: Վասն զի ամենայն իրաւք իւրաքանչիւր ուրուք¹¹ էիցն կամ աւելի կամ նուազ իմն մասն ի շնչաւորին տեսանի, առանց որոց¹² գոյանալ¹³ ումեք¹⁴ ի զգայութեանցն, որք ունին բնութիւն, ոչ գոյ հնար: Արդ, զի^{նչ}¹⁵ մեծ յաշխարհիս ձեւ եւ¹⁶ նմանութիւն համարել զմարդն: Երկնի, որ անցանէ, երկրի, որ այլայլի, ամենայն այնոցիկ, որ ընդ սոցա ձեռնկալութեամբ են, անցաւորութեամբ¹⁷ այնր¹⁸, որ զնա յինքեան¹⁹ ունի, եւ նմա ընդ

1 d մեր
 2 abcdefghi նախատիպն
 3 c նոցա
 4 A այդ
 5 ei չիք դարձեալ
 6 Ae կերպարանի մերում
 7 Ae չիք մերում
 8 abehi մեծաբանութեան
 9 Aabcefg պանծալի
 10 ahi չորից
 11 Acf որուք
 12 i յորոց
 13 d գոյանալոյ
 14 b չիք ումեք
 15 abcdefghi զի փխ զինչ
 16 d չիք եւ
 17 Ade յանցաւորութեամբ
 18 abcdefgh չիք այնր
 19 A յնքեան

նմա անցանել: Այլ մի իմն ըստ ժողովականին¹ բանի մարդկային մեծութիւնն՝ ոչ առ հաստատելի² աշխարհս է նմանութեամբ, այլ ըստ կերպարանին լինել՝ ըստ հաստչին բնութեան: Արդ, զի³ նչ է կերպարանին բան, թերեւս ասես, զիա⁴ ըդ նմանեալ է մարմնոյ անմարմինն, զիա⁵ ըդ մշտնջենաւորին առ ժամանակեայն, անփոփոխելոյն³, որ փոփոխմամբն այլայլանայ, անախտին եւ անապականին՝ ախտաւորն եւ ապականեալն, անխառնին՝ յամենայն չարութեանց, որ յամենայն ժամանակի ընդ⁴ սմա բնակեալն եւ սննդակից: Կարի յոյժ է միջոցն, քանզի այն⁵, որ ըստ սկզբնատպին⁶ իմանի՝ եւ ըստ կերպարանին լինելոյ: Քանզի կերպարանն, եթէ ունիցի ինչ առ նախատիպն նմանութիւն, տիրաբար⁷ սա⁸ անուանեսցի: Ապա եթէ զանցից է ինչ յառաջիկայէն նմանութիւն, այլ իմն եւ ոչ կերպարան այնորիկ այսպիսին է: Արդ, ի⁹ բըր մարդն՝ մահկանացուս այս եւ ախտաւոր⁹, եւ վաղամահ՝ անմահին եւ մաքրոյ, եւ միշտ էին բնութեան է կերպարան: Այլ զճշմարիտն¹⁰ յաղագս սորա¹¹ բան¹² միայն հաւաստի կարասցէ գիտել էն ճշմարիտ: Իսկ մեք, որչափ կարեմք¹³ տանել, հանդիպութեամբք իմն եւ կարծեալք զճշմարիտն քննելով՝ զայսոսիկ յաղագս խնդրելեացն կարծեմք: Ոչ աստուածային բանն ստէ՝ ըստ կերպարանին Աստուծոյ լինել ասացեալ զմարդն, եւ ոչ ողորմելի մարդկային բնութեանս տառապանք երջանիկ անախտ կենացն նմանեալ է: Քանզի հարկ է յերկուց¹⁴ զմինն խոստովանել, որ ոք հաւասարեցուցանէ¹⁵ Աստուծոյ զմերս՝ կամ ախտանալի գոլ զաստուածութիւնն, եւ կամ անախտ՝ զմարդկութիւնն: Իբրու զի ի նոցա ձեռն նմանութեանն¹⁶ բան յերկոսին հասանիցէ ըմբռնեալ: Ապա եթէ եւ¹⁷ ոչ աստուածու-

1 e ժողովողականին
 2 d հաստելի
 3 abcdefghi անփոփոխելոյն A անփոփոխելիոյն
 4 c ըստ
 5 abdfghi քան զայն
 6 e սկզբնատպին
 7 e տիրաբարս
 8 e չիք սա
 9 Ae չիք ախտաւոր
 10 e ճշմարիտն
 11 abcdefghi նորա
 12 i գբան
 13 h կարծեալք
 14 abdfghi յերկոցունց
 15 abdfghi հաւասարեցուցէ
 16 e նմանութեամբ
 17 c չիք եւ

Թիւնն¹ յախտի, եւ ոչ՝ որ ըստ մեզն ինչ է, արտաքոյ² ախտի է, ապա այլ իմն կարծեցեալ է բան, ըստ որում ճշմարիտ գոլ ասեմք զաստուածային ձայնն, զայն որ ի կերպարան Աստուծոյ լինել զմարդն ասացեալ է: Ապա եթէ այդպէս է, զնոյն ինքն վերստին առնելի³ է մեզ ի մէջ զՍուրբ Գիրն, զի թերեւս եղիցի ինչ ի ձեռն գրեցելոցն առ⁴ խնդիրս մեզ ի⁵ ձեռնկալութիւն: Յետ ասելոյն, թէ «արասցուք մարդ [ըստ կերպարանի» եւ առ ինչ արասցուք]⁽⁹⁴⁾, ի վերայ ածէ զայս բան. թէ «եւ⁶ արար Աստուած զմարդն, ըստ կերպարանի Աստուծոյ արար զնա, արու եւ էգ արար զնոսս» (ԾՆ. Լ. 27): Արդ, ահա ասացեալ է եւ յառաջինսն⁽⁹⁵⁾, զի առ քակտումն աղանդական ամբարշտութեան⁷ այսպիսին յառաջածայնեալ է բան: Զի ուսեալք, թէ արար զմարդն միածինն Աստուած ըստ կերպարանի Աստուծոյ, եւ ոչ բանիւ անգամ զաստուածութիւնն Հաւր եւ Որդւոյ⁸ մեկնեսցուք, զուգապէս ի Սուրբ Գրոցն Աստուած զմի մի իւրաքանչիւր ի նոցանէ անուանելոյ՝ զայն որ արար զմարդն եւ որոյ ըստ կերպարանին եղեալն է:

Այլ յաղագս այսոցիկն թողեալ լիցի բանն: Իսկ առ առաջիկայն դարձուցանելի է զխնդիրս⁹, զիա՞րդ եւ աստուածութիւնն երջանիկ է¹⁰, եւ ողորմելի է մարդկութիւնն, եւ նման նմա սա ի Գրոցն անուանեալ է¹¹: Ապա ուրեմն հարցանելի է հանդերձ ամենայն ստուգութեամբ զճառեալսն: Քանզի գտանեմք, զի այլ է ըստ պատկերին եղեալ, եւ այլ է¹², որ այժմ¹³ ի տառապանս ցուցանի: «Արար,~ ասէ,~ Աստուած զմարդն, ըստ կերպարանի Աստուծոյ արար զնա»: Կատարած ունել ըստ կերպարանին եղելոյ արարած: Դարձեալ վերստին բուռն հարկանէ զըստ¹⁴ կազմածին¹⁵ բանէ¹⁶ եւ

1 h յաստուածութիւնն
 2 d արտաքս
 3 Aabcdfghi առնլի
 4 cdg առ ի
 5 acdghi չիք ի
 6 d չիք եւ
 7 Ad ամպարշտութեան
 8 abce որդւոյ A գորգւոյ
 9 i զխնդիրն
 10 i է երջանիկ
 11 Aaf չիք է
 12 e չիք է
 13 abcdefghi այժմ որ
 14 e ըստ
 15 c կատարածին փխ կազմածին
 16 e բանի

ասէ. «Արու եւ էգ արար զնոսա»: Քանզի ամենայն ումեք, կարծեմ, թէ գիտուն¹ է, զի արտաքոյ սա նախագաղափարին իմանի: «Քանզի ի Քրիստոս Յիսուս», որպէս ասէ Առաքեալն, «ոչ արու եւ ոչ² էգ է» (Գալ. Գ. 28): Այլ սակայն ապա ասէ բաժանեաց բանս զմարդն, ապա ուրեմն կրկնակի³ իմն է⁴ բնութեանս մերոյ կազմած՝ այն որ առ աստուածութիւնն նմանեալ է, եւ որ առ զանազանութիւնս⁵ առ այս բաժանեալ է: Քանզի այսպիսի իմն բանս ի բաղդատութենէ գրեցելոցն առակի, նախ՝ առաջին ասելով, թէ «արար Աստուած զմարդն, ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա», եւ դարձեալ ի վերայ ասացելոցն բերելով, թէ «արու եւ էգ արար զնոսա», որ աւտար յաղագս Աստուծոյ իմանալեացն է: Քանզի կարծեմ ես՝ աւրէնս ինչ մեծս եւ բարձր ի ձեռն ասացելոցն ի Սուրբ Գրոց ընձեռել: Եւ աւրէնքսն այսպիսի են: Քանզի երկուց ոմանց ըստ ծայրագունին առ միմեանս մեկուսելոց միջին է⁶ մարդկային՝ աստուածութեանն եւ անմարմին բնութեանն եւ անասնականին եւ պաճարեղինին կենաց: Քանզի մարթ է երկուցուն⁷ ասացելոցն ի մարդկային բաղդատեալ համեմատութեանն տեսանել զմասն՝ զաստուածայնոյն⁸, զբանականն եւ զխոհականն, [զայն որ ըստ արուին եւ ըստ իգին զանազանութիւնն ոչ ընդունի]⁽⁹⁶⁾, եւ զանբանին, զայն որ ըստ արուին եւ ըստ իգին բաժանեալ է: Քանզի երկուքին ոք ի սոցանէն է⁹ ամենայն իրաւք յամենայնի յայնմ¹⁰, որ կցորդութիւնն ունի մարդկային կենացս¹¹: Այլ յառաջանալ երիցութեամբ¹² զիմանալին յայնմանէ, որ զմարդեղութիւնն կարգ ըստ կարգի ասաց, պատմութեամբ¹³ ուսաք, եւ յետոյ եղեալ մարդոյն առ անասունսն հասարակութիւն եւ ազգակցութիւն: Քանզի նախ ասէ, թէ արար Աստուած ըստ կերպարանի Աստուծոյ զմարդն, ցուցեալ ի ձեռն ասացելոցն, որպէս ասէ

¹ abcdfghi գիտութիւն

² e չիք ոչ

³ abc կրկնակ

⁴ c չիք է

⁵ abcdfghi զանազանութեան

⁶ Ae չիք է

⁷ di երկուցունց

⁸ Adef զաստուածայնոյն

⁹ f չիք է

¹⁰ acgh յայնս b յայն

¹¹ abghi կենացն

¹² cfhi երիցութեամբք

¹³ bcdfghi պատմութեամբք

Առաքեալն, թէ յայսպիսումս¹ արու եւ էգ ոչ է: Ապա ի վերայ բերէ զմարդկային բնութեանն² գյատկութիւնս, թէ արու եւ էգ արար զնոսա: Արդ, զի³նչ ի ձեռն սոցա ուսանիմք: Եւ ինձ մի ոք պարսաւանս զիցէ, որ ի հեռուստ ածեալ, նուաճեցի³ զբանս առաջիկայ մտացս: Աստուած ինքեան բնութեամբն, ամենայն որ ինչ գոյ հնար ի միտ առնուլ բարի, այն է: Տինա յաւէտ⁴ ամենայն բարույ⁵, որ իմանի եւ հասանի, անդր եւս է, քան զնոսա, ոչ վասն այլոյ իրիք հաստատէ զմարդկային կեանս, բայց վասն բարին գոյ: Եւ զի այսպիսի⁶ է, եւ վասն այսորիկ առ արարչութիւն մերոյ բնութեանս զիմեալ, ոչ ինչ կիսակատար զբարութեանն ցուցանէր զգաւրութիւն⁷. է ինչ որ⁸ ետ, որ յիւր գոյր, եւ է ինչ, ընդ որոյ⁹ ոչ [Օ] նախանձեցաւ ընդ կցորդութիւն⁽⁹⁷⁾: Այլ կատարելագոյն բարութեանցն տեսակ յայսմիկ է յանցուցանել¹⁰ զմարդն յոչնչէ¹¹ ի ծնունդ լինելութեան եւ անկարատ ի բարեաց գործեալ: Արդ, վասն զի բազում է¹² իւրաքանչիւր¹³ ուրուք¹⁴ բարեացն թիւ համարոյ, զորս¹⁵ ոչ է հնար զայս¹⁶ զիւրաւ¹⁷ ըմբռնել: Վասն այսորիկ բակձաձական¹⁸ իմն ձայնիւ զամենայն միանգամայն առ հասարակ առեալ՝ բանն նշանակեաց յասելն ըստ պատկերի Աստուծոյ լինել զմարդն: Քանզի¹⁹ գոյք է այս ասել, թէ ամենայն ի բարույ²⁰ կցորդ զմարդկային բնութիւնն արար: Քանզի եթէ լրումն բարեաց աստուածութիւնն է²¹, եւ նորա սա կերպարան է,

1 abgh յայսպիսում c այսպիսում
 2 e բնութեանս i բնութիւն
 3 acfg հաւաքեցի, ժողովեցի փխ նուաճեցի
 4 ce յառաւել փխ յաւէտ
 5 abeh բարոյ
 6 Aabefgi այսպիս
 7 e գաւրութիւն
 8 h որոյ
 9 abcdgh որ
 10 abcdgh ածել անցուցանել
 11 Abf յոչնչէ
 12 Adef չիք է
 13 e իւրաքանչիւրուք
 14 e չիք ուրուք
 15 Aacefgi գորոյ
 16 b գայն
 17 e դիւրով
 18 ef բագձաձական
 19 h Քանզի զի
 20 abeh բարոյ
 21 e չիք է

ապա ուրեմն կատարեալ եւ լի գոյ ամենայն բարւոյ¹ առ սկզբնատիրպն կերպարանն ունի զնմանութիւնն: Ապա եթէ այդպէս է, ի մեզ է ամենայն բարւոյ² տեսիլ եւ ամենայն առաքինութիւն, եւ իմաստութիւն, եւ ամենայն որ ինչ միանգամ³ առ լաւն իմանալի⁴: Եւ մի յամենեցունց՝ եւ ազատն ի հարկէ լինել, եւ ոչ անկանել⁵ ընդ բնաւորական իմն բռնութեամբ, այլ ինքնիշխան⁶ առ⁷ որ ինչ⁸ կամեսցի ունել զկամսն: Քանզի անտէր իրք են առաքինութիւնդ⁹ եւ կամաւոր, իսկ հարկեցեալն եւ բռնադատեալն առաքինութիւն լինել ոչ կարէ: Արդ, յամենեսին պատկերին զնախագաղափարին գեղեցկութեան ձեւ բերելով¹⁰, զի եթէ ոչ ըստ զանազանութեանն ունիցի¹¹, ոչ եւ¹² իւրք լիցի ապաքէն նմանութիւնն, այլ նոյն ինքն նա¹³ ամենայնիւն ցուցցի յամենայնին անվրէպ: Արդ, զի¹⁴նչ իցէ նորին ինքն աստուածութեանն եւ առ աստուածութիւնն նմանեցելոյ¹⁵ զզանազանութիւնն¹⁶ տեսանեմք: Յուսման առանց հաստատելոյն¹⁷ գոյ, եւ ուսման ի ձեռն հաստատելոյ գոյանալ: Իսկ այսպիսի առանձնաւորութեան զանազանութիւն դարձեալ այլոց յատկութեանց կարգ արար: Քանզի խոստովանեալ է միանգամայն ամենայն իրաւք եւ ամենայնիւ ուսման ի նոցանէ անհաստատելի¹⁸ բնութիւն եւ անյեղյեղուկ¹⁹ գոյ եւ միշտ նոյնպէս ունել, իսկ արարածոցս անհնար է առանց այլայլելոյ գոյանալ:

Քանզի սա յոչընչէ²⁰ ի լինել անց²¹, շարժումն իմն եւ այլայլութիւնն ոչ էին յէանալ՝ ըստ աստուածային կամացն փոխեալ²¹: Ջոր

1 abeh բարոյ
 2 abefh բարոյ
 3 i միանգամ է
 4 bcdi իմանի
 5 c անցանել
 6 e ինքն իշխանաւ
 7 e չիք առ
 8 abcdgh ինչ եւ
 9 c առաքինութիւնքդ
 10 abcdfgi բերելով զանազանութիւն իմանի ի սկզբնատպին եւ ի կերպարանին
 11 abcdfghi լինիցի փխ ունիցի
 12 a չիք եւ
 13 e նմա
 14 bg նմանելոյ
 15 abcdfghi զանազանութիւն
 16 b հաստելոյ
 17 abcdgh անհաստելի
 18 ch անյեղյեղուկ
 19 Af յոչինչէ
 20 hi էանց
 21 abcdfghi փոփոխեալ acdfghi փոխեալ: Արդ

աւրինակ ի պղնձին զձեւն Կայսեր պատկեր ասէ Աւետարանն (Մ․րկ․ ԺԲ՝ 16), ի ձեռն որոյ ուսանիմք զայն, որ ըստ ձեւոյն է զնմանութիւն կերպարանացելոյ¹ առ Կայսրն, իսկ ի² ստորակային զանազանութիւն ունել: Այսպէս եւ առաջարկեալ³ բանս՝ փոխանակ ձեւոյ, որ տեսանի աստուածութեան բնութեանն եւ ի մարդկայինն տեսեալք, յորս⁴ նմանութիւն է⁵, ի ստորակային զզանազանութիւն գտանեմք, որ յանհաստին⁶ եւ ի հաստատելումն տեսանի: Արդ, վասն զի մին նոյնպէս է միշտ, եւ միւսն ի ձեռն հաստման եղեալ, յայլայլելոյ⁷ գոլ սկսաւ եւ ազգակցութեամբ առ այսպիսի⁸ յեղյեղումն ունի: Վասն այսորիկ, որ «գիտեն զամենայն յառաջ քան զլինելն իւրեանց» (Ղ․ս․ ԺԳ՝ 42), որպէս⁹ ասէ մարգարէութիւնն, զհետ երթեալ, տինա առաւել իմացեալ կանխագէտ զաւրութեամբ, յոր կողմն միտեն, ըստ ինքնակալ եւ ինքնիշխան¹⁰ մարդկային կամացն շարժումն: Արդ, վասն զի, որ լինելոցն էր, ետես հնարիւ արուեստի ի պատկերին զարուին եւ զիզին զանազանութիւն գործել, որ ոչ եւս առ աստուածութիւնն սկզբնատիպ հայի, այլ որպէս ասացեալն է, ընդ անբանին ընտանացեալ¹¹ է բնութեամբ: Եւ զպատճառս այսպիսի¹² արուեստակելոյն միայն նոքա գիտեն, որք ճշմարտութեան են ինքնատեսք եւ սպասաւորք բանին (Ղ․ս․ Լ՝ 1-2): Բայց մեք, որպէս է կար, հանդիպողութեամբ¹³ պատահից ոմանց եւ նմանից սեկսելով [երեւակայելով]⁽⁹⁸⁾ զճշմարտութիւնն, այլ որ ինչ ի միտսն¹⁴ եկն, ոչ վճիռ¹⁵ հատանելով ի վերայ պատմեմք, այլ իբրեւ ի կրթութեան տեսակի ազատաբարոյ լսողացն առաջի դիցուք: Արդ, զի՞նչ է, զոր յաղագս սոցա¹⁶ ընդ միտ ածաք: Ասաց բանն, թէ «արար Աստուած

¹ c կերպարանեցելոյ

² c չիք ի

³ i առաջի արկեալ

⁴ e յոր ըստ

⁵ i է իսկ

⁶ e անհաստատ

⁷ c յայլայլելոյ

⁸ abcdfghi այնպիսի

⁹ c չիք որպէս

¹⁰ e իշխան

¹¹ cef ընդանացեալ

¹² e չիք այսպիսի

¹³ Ac հանդեպողութեամբ

¹⁴ b միտսն

¹⁵ b գվճիռ i վճիռս

¹⁶ abcdfghi նոցա

զմարդն», անորոշութեամբ նշանակի ամենայն ինչ ցուցեալ լինի մարդկայինն: Քանզի ոչ բաղանուանեցաւ ըստ¹ հաստչից² [Հաստու-
լածոյ]⁽⁹⁹⁾ այժմ Ադամ, որպէս յորս յետ այսորիկ³ պատմութիւնն
ասէ, այլ անուն հաստեցելումն⁴ մարդոյ ոչ ոքն, այլ ընդհա-
նուրն⁵ է: Ապա եթէ այդպէս է, ընդհանուր բնութեան ընդ կոչ-
մամբ այսպիսի իմն կարծել գոյ⁶, զի աստուածութեան⁷ կանխագի-
տութեամբն եւ զաւրութեամբ⁸ ամենայն մարդկութիւն յառաջ-
նում կազմածին բազմաձեալ⁹ է¹⁰: Քանզի պարտ է Աստուծոյ ոչ
ինչ անորիչ յեղեալսն¹¹ ի նմանէ կարծել, այլ իւրաքանչիւր էիցն
գոյ իմն յանգումն¹² եւ չափ՝ արարաւորին իմաստութեամբ շուրջ
չափեալ: Արդ, որպէս ոքն մարդ ըստ մարմնոյն քանակութեան¹³
պարուրի¹⁴ եւ չափ նմա գոյութեանն¹⁵, որչափութիւնն է, որ
կատարի ընդ երեւման մարմնոյն: Այսպէս¹⁶ կարծեմ, զի¹⁷ որպէս
ի միում մարմնի բոլոր մարդկութեանս լրումն կանխագիտու-
թեամբ զաւրութեանն յԱստուծոյ բոլորեցունց շուրջ ըմբռնեցաւ:
Եւ զայս ուսուցանել զբանն զայն¹⁸, որ ասեն, թէ¹⁹ «արար Աստու-
լած զմարդն, ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա»: Քանզի ոչ ի
մասին²⁰ բնութեան է կերպարանն, եւ ոչ յումեք²¹ ի²² տեսելոցն²³
չնորհն, այլ յամենայն ազգն զուզապէս այսպիսիս թափանցան-
ցէ²⁴ զաւրութիւն: Եւ նշանակ՝ ամենեցուն նոյնպէս միտքն ի

1 acefghi ընդ
2 A չիք ըստ հաստչին
3 Aefhi այսորիկ
4 abcdfgi Հաստատեցելումն
5 a ընթհանուրն
6 b գոյ
7 bc աստուածութիւնն
8 e զաւրութիւն
9 Aadejhi բազմաձեալ g բազմաձեալք
10 g չիք է
11 c յիչեալսն
12 b յանգումն eg յանկում
13 Acd քանակութեան
14 b պարուրէ
15 e գոյութեանն
16 c Յայսպէս
17 b չիք զի
18 c զայս
19 Aaejhi թէեւ
20 b միասին
21 c յումեքէ
22 c չիք ի
23 abcdfghi տեսելոցն
24 Ae թափանցացէ

ներքս նստուցեալ են¹, ամենեքին² իմանալ եւ յառաջագոյն խորհել³ զաւրութիւն ունին, եւ այլն ամենայն, ի ձեռն որոց աստուածային բնութիւնն յըստ նման եղելումն կերպարանեալ լինի: Նոյնպէս ունի այն, որ ընդ առաջնում աշխարհիս կազմածի ցուցեալ եղեւ մարդն, եւ որ յետ ամենայնի կատարելութեանն⁴ եղեւ, զուգապէս յինքեանս բերելով զաստուածային կերպարանն: Վասն այսորիկ մի մարդ անուանեցաւ ամենայնն, զի զաւրութեամբն Աստուծոյ⁵ ոչ որ⁶ անցեալն ինչ է, եւ ոչ որ հանդերձեալ է լինել, այլեւ որ ակնունելին է զուգապէս ընդ արդիսս՝ պարունական ամենայնին գործով շուրջ ըմբռնեալ է: Արդ, ամենայն բնութիւն՝ յառաջնոցն մինչեւ ի վերջինսն⁷ թափանցանց⁸ եղեալ⁹, մի իմն էին է կերպարան¹⁰: Իսկ առ արուն եւ էգն ազգին զանազանութիւն կազմեցաւ յետոյ ի ստեղծուածին վասն այսր պատճառի, որպէս կարծեմ:

¹ *adefghi են եւ*

² *abcdefghi ամենեքին նոյնպէս*

³ *b խորհիլ*

⁴ *b կատարելութիւնն*

⁵ *c չիք Աստուծոյ*

⁶ *abcdfg չիք որ*

⁷ *Abcdeghi վերջինսն*

⁸ *Ac թափանցաց e թափանցանցեալ*

⁹ *c չիք եղեալ*

¹⁰ *b կերպարան է*

**ԺԹ. ԶԻՆՉ ՊԱՐՏ Է ԱՍԵԼ ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ, ՈՐՔ ՅԱՆՀՆԱՐ¹
ՄՏԵԱԼ ԵՆ, ԵԹԷ² ՅԵՏ ՄԵՂԱՆՉԵԼՈՅՆ
ՄԱՆԿԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ³, ԻԲՐ ԱՐԴԵԱԻՔ⁴ ԵՂԵՆ ՈԳԻՔՆ⁵,
ԶԻ ԵԹԷ ԱՆՄԵՂՔ ԿԱՅԵԱԼ ԷԻՆ Ի ՍԿԶԲԱՆԷ ՄԱՐԴԻԿ⁶**

Տինա առաւել յառաջ⁷ քան զյառաջիկայս քննել՝ լաւագոյն է թերեւս զառաջի եղեալսն⁸ ի հակառակողացն մեզ խնդրել զլուծումն: Ասեն՝ յառաջ քան զմեղսն ոչ ծնունդ պատմել եւ ոչ երկունս, եւ ոչ առ ի մանկարարութիւնն⁹ յառաջ¹⁰ [զյարձակումն]⁽¹⁰⁰⁾: Գնացս եւ փոխեցելոցս բնակելոցս¹¹ արտաքոյ¹² ի դրախտէն յետ մեղացն եւ կնոջն պատուհասիւ երկանցն դատապարտեցելոյ, ապա այսպէս գալ Ադամայ ի գիտել ամուսնաբար զգուգակիցն¹³ իւր, եւ յայնժամ մանկարարութեան¹⁴ սկիզբն լինել: Արդ, եթէ ամուսնութիւն ի դրախտին ոչ էր, եւ ոչ երկն, եւ ոչ ծնունդն, հարկ է գոյ, ասեն, ի կարգաւորութենէն¹⁵ ընդ միտ ինչ¹⁶ ածել, ոչ ի բազմութեան լինել մարդկան ոգւոց¹⁷, եթէ ոչ առ մահկանացուն անմահութեանն շնորհ փոխեցաւ: Եւ ամուսնութիւնն ի ձեռն այնոցիկ, որ յետ նոցա լինելոցն էին, ամբողջ պահել զբնութիւնն փոխանակ ի միջոյ բարձելոցն, զի նոցայցն¹⁸ փոխանակ ի ներքս ածել մուծանել, մինչ զի աւգուտ արարին աւրինակ իմն մեղքն ի ներքս մտեալ ի մարդկան կեանս, քանզի մնացեալ լինէր ի նախաստեղծիցն յերկուորեակի¹⁹ մարդկային ազգն, եթէ ոչ այն, որ

¹ abcdefhi յանհնարս
² b չիք եթէ յետ i եւ թէ փխ եթէ
³ acdefi մանգարարութիւն
⁴ Aac արդեւք
⁵ b ոգիք որդիքն d որդիքն փխ ոգիքն
⁶ abcfi մարդիկք
⁷ abcd չիք յառաջ
⁸ e եղեալն
⁹ Aaceghi մանգարարութիւն
¹⁰ d յառաջս
¹¹ d չիք բնակելոցս ei բնակեցելոյս
¹² abcdefghi չիք արտաքոյ
¹³ b գուգակիցն
¹⁴ Aceci մանգարարութեան
¹⁵ Ab կարգաւորէն
¹⁶ abcgh չիք ինչ
¹⁷ aeh ոգոց
¹⁸ abcfg նոցայն
¹⁹ abgi յերկուորիս d երկուորի d յերկուորեակի իսկ

ըստ մահունն երկիրդն¹ էր, առ փոխանորդութիւնն զընութիւնն խաղացուցեալ² էր: Այլ³ ի սոսա դարձեալ ճշմարիտ⁴ բանն, որպիսի ոք⁵ ինչ իցէ⁶, միայն այնոցիկ է յայտ⁷, որ ըստ Պաւղոսին զղրախտին զանճառ⁸ խորհուրդս գիտացին (Ի՞ Կ՞ր. ԺԻ՞ 4): Իսկ մերս այսպիսի է. ընդդէմ երբեմն ասէին Սաղուկեցիքն յարութեանն բանի, եւ զբազմանկողին⁹ կինն զայն, որ եւթանցն¹⁰ եղեւ եղբարց, ի հաստատութիւն իւրեանց աւրինացն յառաջ մատուցանէին: Եւ ապա՝ «եթէ ո՞յր յետ յարութեանն լինիցի»,~ հարցանէին: Տայ պատասխանի առ բանն Տէր՝ ոչ միայն զՍաղուկեցիսն խրատելով, այլ եւ ամենեցուն այնոցիկ հանդերձ՝ յարութեամբն կենաւք յայտնի երեւցուցանելով¹¹ զխորհուրդն: «Քանզի ի յարութեան»,~ ասէ, «ոչ կանայս առնեն¹² եւ ոչ արանց լինին¹³» (Մարթ. ԻԲ՝ 30), «քանզի եւ մեռանել եւս¹⁴ ոչ կարեն, քանզի զուգահերեշտակք են եւ որդիք են Աստուծոյ, զի յարութեանն որդիք են» (Գլ.՝ Կ. Ի՞ 36): Իսկ յարութեանն շնորհ ոչ այլ ինչ մեծ [մեզ]⁽¹⁰¹⁾ խոստանայ, այլ ի սկզբանէ յանկելոցն¹⁵ զանդրէնն հաստատութիւնն [վերականգնում]⁽¹⁰²⁾: Քանզի անդրէն դարձ իմն է¹⁶ ճանապարհի յառաջին կեանսն՝ ահն ունել¹⁷ շնորհի¹⁸ զընկեցեալն ի դրախտէն դարձեալ անդրէն¹⁹ ի նոյն հանելով²⁰: Արդ, եթէ անդրէն հաստատելոցն կեանք առ հրեշտակացն ընտանեբար²¹ ունին, յայտ է, զի որ յառաջ քան զյանցանսն²² կեանքն էին հրեշտակային իմն էր:

¹ b երկիրդի cgi երկեղի d եղեղի

² b խաղաղացեալ e խաղաղացուցեալ

³ bdi Արդ փիս Այլ

⁴ acdghi զճշմարիտ

⁵ A չիք ոք

⁶ abcdfgh է փիս իցէ

⁷ abcdfgh յայտ է

⁸ abcdefghi զանճառս եւ զանխորհուրդս

⁹ c զբազմանկողին

¹⁰ bf եւթեանցն d եւթեանցն

¹¹ abdfgh երեւցուցանել

¹² b առնեն արք

¹³ b լի կա փիս լինին

¹⁴ d չիք եւս

¹⁵ ai զանգելոցն b գեկելոցն c յանգելոցն d զանկելոցն g յանգեցելոցն

¹⁶ e չիք է

¹⁷ b ունիլ A ունել ի

¹⁸ A շնորհն

¹⁹ e չիք անդրէն

²⁰ h հաստատելով փիս հանելով

²¹ cf ընդանեբար

²² c զանցանսն

Վասն որոյ եւ առ սկիզբն կենացս մերոց¹ անդրէն դարձ² հրեշտակաց նմանեալ է: Այլ սակայն, որպէս ասացեալ է, ամուսնութիւն ի նոսա ոչ գոյ³, յանբաւ բերս⁴ զաւրք⁵ հրեշտակացն են, քանզի այսպիսի տեսեամբ⁶ Դանիէլ պատմեաց (ԳՆ. Է 10): Ապա եթէ այդպէս է, ըստ նմին աւրինակի, զի եթէ եւ⁷ ոչ մի⁸ յեղյեղումն եւ խոտորումն ի հրեշտակական համապատուութենէն⁹ ի մեղացն մեզ լեալ¹⁰ էր¹¹, ոչ իւրք եւ ոչ մեք¹² ամուսնութեան առ ի բազմութիւն կարաւտեալ¹³ էաք: Եւ այլ իմն է ի բնութեան¹⁴ հրեշտակացն¹⁵ բազմանալոյ աւրինակ, բայց անճառ է եւ անիմանալի ի¹⁶ մարդկային¹⁷ հանդիպութեանց, բայց¹⁸ սակայն ամենայն իրաւք է սա: «[Նմանապես] եւ յայնոսիկ, որ դոյզն ինչ քան զհրեշտակս նուագեալ են¹⁹» (ՍՊՆ. Բ 5), գործեաց⁽¹⁰³⁾ յորոշեալն կամաց արարչին՝ չափ զմարդկայինն աճեցուցանելով: Եւ եթէ նեղի ոք՝ խնդրելով զծննդեանն զաւրինակ, եթէ ոչ պիտեցեալ էր ամուսնութեան²⁰ գործակցութեանն մարդն, հարցցուք անդրէն եւ մեք զհրեշտակական գոյացութեանն աւրինակ²¹, իբրու զի^o յանբաւ բերս²² են նոքա՝ եւ մի բնութիւն են եւ ի²³ բազումս թուին: Քանզի զայս²⁴ ի դէպ պատասխանի տացուք, որ առաջին արկանէ, զի^o արդ էր առանց²⁵ ամուսնութեան մարդն²⁶, ասելով, ասացեալք,

1 e մերոյ
 2 bc դարձեալ
 3 bcehi գոյ եւ
 4 cdfghi բերս bc բերս են
 5 A չիք զաւրք
 6 Ae տեսեան
 7 bcf չիք եւ
 8 bd չիք մի
 9 dh համապատուութենէն
 10 abcdfghi եղեալ e եղեւ
 11 e չիք էր
 12 c եմք փխ մեք e իւրք փխ մեք
 13 i կարաւտացեալ
 14 h բնութիւն
 15 b հրեշտակացն ի
 16 bi չիք ի
 17 acdfghi մարդկան
 18 b այլ փխ բայց
 19 c չիք են
 20 b ամուսնութիւնն
 21 abdfghi զաւրինակ բերս
 22 Aa բերս
 23 i չիք ի
 24 acdfghi զայն b չիք զայս
 25 b թարց փխ առանց
 26 b զմարդն

Թէ զի որպէս են առանց¹ ամուսնութեան հրեշտակք: Քանզի նմանապէս նոցա լինել մարդոյն, յառաջ քան զյանցանսն², ցուցանէ յայն դարձեալ անդրէն հաստատութիւն: Արդ, այսոցիկ մեզ այսպէս յայտնապէս որոշելոց եւ ընտրելոց³ դառնալի է անդրէն յառաջին բանն: Զի⁴ արդ յետ կազմուածի⁴ կերպարանին զըստ արոււիւն եւ իբի զզանազանութիւնն Աստուած արուեստակէ ի ստեղծուածի: Քանզի առ այս ասեմ պիտանացու զոյ յառաջագոյն զեկուցեալ մեզ տեսիլ: Քանզի որ զամենայն ինչ⁵ Աստուած անցոյց ի գոյանալ եւ զբոլորն ինքեան առանձինն կամաւք զմարդն առ աստուածայինն կերպարանն ձեւացոյց՝ ոչ⁶ սակաւ-սակաւ յաւելուածովք, որք յետոյ լինելոց էին, եկաց մնաց տեսանել յատուկ առանձնացեալ լրումն զթիւ մարդկանն կատարեալ: Այլ ուղղապէս լրութեամբ զամենայն զմարդկային⁷ զբնութիւնն⁸, զոր ի ձեռն կանխագէտ գործոյն տեսեալ եւ բարձր եւ զուգահրեշտակ յանգմամբ պատուեալ, վասն զի յառաջագոյն ետես տեսական զաւրութեամբ ոչ ուղղագնաց առ ի⁹ բարին զկամսն, եւ վասն այսորիկ¹⁰ ի հրեշտակական կենացն ի բաց ընկեցեալ, արդ՝ զի մի կարճեցի¹¹ մարդկային ոգւոցն¹² բազմութիւնն, ի բաց վրիպեալ յայնմ աւրինակէ, ըստ որում հրեշտակքն ի բազմութիւն անցին, վասն այսորիկ¹³ զգոյգ¹⁴ այնոցիկ, որ ի մեղսն կործանեցան, անման հնարս կազմէ բնութեանս, փոխանակ հրեշտակական մեծաբնութեանն՝ զպաճարեղէնս եւ զանասնականս ի միմեանց փոփոխմանէ աւրինակ բնաւորեալ մարդկութեանս: Աստուստ, ինձ թուի, եւ մեծն Դաւիթ, տեսանելով զմարդոյն զթշուառութիւն¹⁵ եւ զտառապանս, այսպիսի բանիւք ողբայ զբնութիւնն¹⁶, թէ. «մարդ ի պա-

¹ b թարց փխ առանց

² cf զանցանսն

³ acef ընդրելոց

⁴ adfghi կազմածի

⁵ b ինչ է

⁶ abcdefghi ոչ առ

⁷ bdg մարդկային

⁸ abcdefghi բնութիւնն

⁹ abcdefghi չիք ի

¹⁰ abcdefghi այնորիկ

¹¹ bd կճրեցի

¹² abef ոգոցն

¹³ g այնորիկ

¹⁴ abcdefghi զգոյգ անասնոցն

¹⁵ abfhi զթշուառութիւնս

¹⁶ abcdefghi զբնութիւնս

տուրի էր եւ ոչ իմացաւ» (Սաղմ. ԽԲ 21), պատիւ ասելով զառ ի հրեշտակսն համապատուութիւն¹: Վասն այսորիկ, ասէ,- «համեմատեցաւ ընդ անասունս անմիտս եւ նմանեցաւ նոցա»: Քանզի արդարեւ իսկ անասնաբարոյք² եղեն, որք զանասնեղէն զաւրինակս³ [վաղանցուկ] զայս ծննդեան⁽¹⁰⁴⁾ ի բնութեանն ընկալան, վասն առ ի նիւթեղէնն միտելոյ:

¹ bcgi համապատուութիւն

² abcdeghi անասնաբարոյք

³ Ae աւրինակս

**Ի. ԶԻ ԱՆԱՍՆԱԿԱՆ Ի ՄԵՁ ԱԽՏՔ¹ ԱՌ Ի ՅԱՆԱՍՆԱԿԱՆ
ԲՆՈՒԹԻՒՆՆ ԱԶԳԱԿՑՈՒԹԵԱՆՆ ՊԱՏԾԱՌՍ ՈՒՆԻ**

Քանզի կարծեմ, ի սկզբանէս² յայսմանէս եւ զիւրաքանչիւրն ախտս³, իբրու յաղբերէ⁴ իմեմնէ⁵, ընդ մեզ կապեալ [տուեալ]⁽¹⁰⁵⁾ յորդեալ ի մարդկային կեանս: Եւ նշանակ հաստատունն տայ մեզ բանիս՝ ախտիցն ազգակցութիւն ըստ զոյգն մեզ եւ անասնոցն երեւեցուցանելով: Քանզի ոչ է արժան⁶ մարդկային բնութեան, ըստ աստուածային տեսակին կերպարանեալ, ախտական տրամադրութեանն վկայել զառաջին սկզբունսն: Այլ⁷ վասն զի յառաջագոյն եմուտ յաշխարհս յայս անասնոցն կեանք, եւ ընկալլալ վասն ասացելոյ պատճառացն յանտուստն⁸ բնութենէ եւ մարդ զըստ⁹ ծննդեան [ասեմ]⁽¹⁰⁶⁾ կցորդութիւն վասն այսորիկ եւ այլոցն եւս այնոցիկ, որ ի նմա տեսանին բնութեամբ: Քանզի ոչ եթէ ըստ սրտի է մարդոյն առ աստուածութիւնն նմանութիւն, եւ ոչ վասն հեշտ ցանկութեանն¹⁰ առաւելութեան ձեւանայ բնութիւն, այլ երկիւղ¹¹ եւ քաջասրտութիւն, եւ աւելին յայնկոյս յորդութիւն, եւ առ¹² նուազել¹³ ատելութիւն, եւ ամենայն այսպիսիքս հեռի ուրեմն յաստուածավայելուչ ձեւոյն¹⁴ են: Արդ, զայս յանասնական մասնէն մարդկային բնութիւնն յինքն ձգեաց: Քանզի որով իւրիք անասնական կեանքն առ պահպանութիւն ինքեանն զգուշութեամբ հաստատեցաւ, այսոքիկ՝ առ մարդկայինն փոխեալ կեանս, ախտք¹⁵ եղեն: Քանզի սրտիւ պահին հմակերք, եւ ցանկութեան¹⁶ հեշտութեամբ բազմածինք կենդանեացն ապրեցուցանէ, զտկարն՝

¹ g ախտքս
² Aabcd|fghi սկզբանէս
³ e ախտ
⁴ agh յաղբերէ
⁵ Aabefg ումեմնէ
⁶ e արժան ըստ
⁷ acdhi Արդ փխ Այլ
⁸ fhi յանդուստն
⁹ dh ըստ
¹⁰ d հեշտացանկութեան Abcde ցանգութեանն
¹¹ հ երկիւղ
¹² d չիք առ
¹³ e նուազ
¹⁴ d ձեւոյ
¹⁵ bd ախտ
¹⁶ a ցանգութեան

երկիր¹ եւ գղիւրաւն առ² ըմբռնելի³ հզաւրիցն՝ երկիր⁴, եւ զբազմամարմինն՝ որկորամոլութիւն⁵: Եւ վրիպելն որոյ իրիք⁶ ըստ հեշտ ցանկութեան⁷ տրտմութեան ստորադրութիւնն յանասունսն է: Այսք ամենայն եւ այսպիսիքս⁸ ի ձեռն անասնեղէն ծննդեան⁹ մտին ի մարդոյն կազմած: Եւ ինձ թողութիւն առնել թուի, ըստ ստեղծականին իմն զարմանագործութեան¹⁰ նկարել բանիւ զմարդկային կերպարան: Քանզի զոր աւրինակ է տեսանել ի ստեղծուածսն զղրաւշեալն կերպարան⁽¹⁰⁷⁾, զոր հնարին առնել առ ի հիացումն տեսաւղացն, որք զայսպիսիսն սիրեն արուեստակել, միոյ գլխոյ երկուս ձեւս զիմաց կերպարանեն, այսպէս¹¹ ինձ թուի, թէ կրկին բերէ մարդն առ ընդդէմսն զնմանութիւնն, զի այնու, որ առ Աստուած տեսիլն է մտաւք, առ աստուածութեան գեղեցկութիւնն է կերպարանեալ, իսկ զըստ¹² ախտիցն եղեալս յարձակմունս¹³ առ պաճարեղէնս բերէ նմանութիւնս¹⁴ [ազգակցութիւն]⁽¹⁰⁸⁾: Բայց բազում անգամ դէպ լինի, զի եւ բանս անասնանայ ի ձեռն առ անասունն միտելոյ եւ տրամադրութեան, ծածկելով զլաւագոյնն վատթարաւն¹⁵: Քանզի յորժամ ոք առ այս զխորհրդական գործն ձգեսցէ եւ սպասաւոր ախտիցն լինել զխորհուրդսն բռնադատեսցէ¹⁶, խոտորումն իմն¹⁷ լինի բարւոյն¹⁸ ձեւի առ անասուն կերպարանն ամենայնի առ այս ձեւացելոյն բնութեան, զի զոր աւրինակ մշակ եղելոյ խորհրդոյն զախտիցն սկզբունս եւ ի ձեռն սակաւուց ի բազմութիւն անցեցեալ: Քանզի յիւրմէ գործակցութիւն ի վար տուեալ ախտին՝ բազմաբեղուն եւ քաջաբեր վատ-

¹ h երկիր

² Aacgi չիք առ

³ Aacgi անըմբռնելի

⁴ f երկեղ h երկիր

⁵ e որկորստութիւն

⁶ c իրք

⁷ Aab ցանգութեան

⁸ acfhi այսպիսիք

⁹ cfigi բնութեան Վիս ծննդեան

¹⁰ abcdfghi արմանագործութեան e զարմագործութեան

¹¹ d այսպիսի

¹² de ըստ

¹³ abcdfghi յարձակումն

¹⁴ ch նմանութիւն

¹⁵ A վատթարաւն e վատթարաւն

¹⁶ abcdfghi բռնադատիցէ

¹⁷ f չիք իմն

¹⁸ abefhi բարւոյն

Թարացն¹ եւ զանտեղեացն զծնունդսն գործեաց²: Այսպէս ցանկասիրութիւն³ զսկիզբն ընկալաւ⁴ առ ի յանասունն նմանութենէ, այլ սակայն ի մարդկայինն յաւելագործութեան յանցուածս ածեաց, այսչափս⁵ զզանազանութիւնս⁶ ըստ հեշտ ցանկութեանն⁷ մեղուցելոցն ծնեալ, որչափ⁸ յանասունսն ոչ գոյ գտանել: Այսպէս առ ի⁹ սրտին ընդ յառնել¹⁰, ազգակից է անասնոցն¹¹ յարձակման եւ աճէ խորհրդոցն աւգնականութեամբ, քանզի անտուստ¹² է քէն, նախանձ, ստութիւն, դաւուճն¹³, կեղծաւորութիւն:

Այս ամենայն ի չար¹⁴ մտացն մշակութենէ: Քանզի եթէ մերկասցի ի խորհրդոց աւգնականութեամբ ախտն, վաղամահ իմն եւ կնատ սրտմտութիւն թողանի, զաւրէն պղպղակի¹⁵ միանգամայն լինելով եւ անդէն¹⁶ վաղվազակի կորնչելով: Այսպէս եւ խոզիցն¹⁷ որկորամոլութիւն զագահութիւն եմոյծ: Եւ ձիոյն խորխտն եղեւ ամբարհաւաճութեան սկիզբն: Եւ ըստ իւրաքանչիւրն ուրուք ամենայն ինչ ի պաճարեղէն անասնութենէն դիմեալ ի ձեռն չար մտացն վարուց չարութիւն եղեւ, որպէս եւ որ այսրն¹⁸ դարձեալ ընդդէմ է: Զի եթէ խորհուրդն¹⁹ այսպիսի շարժմանցն փոխանակ²⁰ ընկալցի զգաւրութիւնն, յառաքինութեան տեսիլ յիւրաքանչիւր ոք ի նոցանէն հակառակ փոփոխեալ²¹ լիցի²²: Քանզի առնէ սիրտն զարիութիւն²³ եւ երկիւղն²⁴ զգուշութիւն, եւ ահն՝ զքաջահաւա-

1 A զվաթթարացն e զվաթարացն
 2 adh գործեսցէ
 3 d ցանգասիրութիւն
 4 c ընկալաւ
 5 A այչափս a չափս e այսչափս առ
 6 Aei զանազանութիւնսն
 7 ae ցանգութեան
 8 e որչափս
 9 abcdfgh չիք ի
 10 acdfgi առնել
 11 cf անասնոյն
 12 efgi անտուստ
 13 i դաւաճանումն
 14 abcdefgh չար ի
 15 f պղբջակի
 16 abc i անտէն
 17 i խոզիցն
 18 d այսրն
 19 abcdfghi խորհուրդն փոխանակ
 20 abdfghi չիք փոխանակ
 21 c փոխեալ
 22 Aei լինի
 23 Aabcdefhi զաւրութիւն
 24 h երկիւղն

նութիւնն, եւ ատելութիւնն՝ զի չարութենէն ի բաց դառնալ⁽¹⁰⁹⁾ եւ սիրոյն զաւրութիւնն՝ առ ի ճշմարիտ բարւոյն¹ ցանկութիւն: Եւ խորխտն ի բարուցն ի բաց խլէ, հանէ յախտից եւ անծառայելի ի չարէն պահէ զխոհականութիւնն: Եւ գովէ զայսպիսի վերամբարձութեան² տեսակս եւ մեծն Առաքեալ՝ ստէպ-ստէպ հրաման տալով «զվերինն խորհել» (ՊՊ. Գ. 2):

Եւ այսպէս է գտանել, զի ամենայն այսպիսի շարժումն, ընդ բարձր խորհուրդսն վերացեալ³, ըստ աստուածային կերպարանին գեղեցկութեան ձեւանայ: Այլ վասն զի ծանր իմն է եւ ի⁴ վայրաբեր մեղացն միտումն, աւելի գործն [այլ]⁽¹¹⁰⁾ լինի, քանզի առաւել ծանրութեամբ անասնային բնութեանն⁵ ի խոնարհ կոյս ձգի առաջնորդ ի շխանական ոգւոցն⁶, որով⁷ [քան] բարձրութեամբ մտացն ծանր եւ հողեղէնն իբրեւ⁸ նգաւ [Օ] յարուցեալ լինի⁽¹¹¹⁾: Վասն այսորիկ⁹ բազում անգամ դէպ լինի ոչ տալ գիտել զաստուածութեանն իրս [պարգեւ], որ զմեւքն¹⁰ թշուառութիւն, իբրու թէ դէմք ժանտատեսիլք¹¹ ի վերայ կերպարանին գեղեցկութեան զախտս մարմնոյն ստեղծանելով [ծածկելով]⁽¹¹²⁾: Ապա ուրեմն թողութեան արժանի են, որք առ այսպիսիսն հային, ապա զաստուածային կերպարանս յայտոսիկ գող¹² ոչ դիւրաւ¹³ յանձն առնուն: Այլ ի ձեռն այնոցիկ, որ ուղղութեամբ վճարեն զիրս կենաց իւրեանց, մարթ է զաստուածային ի¹⁴ մարդկան տեսանել զկերպարանն: Քանզի եթէ ախտաւոր ոք եւ մարմնեղէն անհավատարիմ առնէ զմարդն, իբր¹⁵ աստուածային գեղեցկութեամբն¹⁶ զարդարեալ, բարձրն ամենայն իրաւք առաքինութեամբ եւ որ մաքուրն է ի պղծութեանց, հաստատեսցէ քեզ զառ ի լաւն ի վերայ մարդ-

¹ abefhi բարոյն d բարին

² Ace զվերամբարձութեան

³ abcdfgh զաւրացեալ Վիխ վերացեալ

⁴ e չիք ի

⁵ d բնութենէն

⁶ abf ոգոցն e ոգոյն

⁷ e որոյ

⁸ Acdfg իբր e չիք իբր

⁹ abdfghi այնորիկ

¹⁰ abcdfghi զմեւքն Aef զմեւքն է

¹¹ abcdfgi ժանդատեսիլք

¹² abcdfghi չիք գող

¹³ e դիւրով

¹⁴ afgi չիք ի

¹⁵ Aei իբրու

¹⁶ Aceg գեղեցկութեամբն ոչ

կան զկարծիսն: Զի որպէս լաւ է ցուցիւ ցուցանել զբանն, շաղախեալ չարութեանն պղծութեամբ զբնութեանն գեղեցկութիւն, յորոց ոք ի չարութեան ծանուցելոց՝ յէջոնիսս դէպ լիցի եւ կամ եթէ այլ ոք, որ ի չարութեան¹ յիշի (ԳՒ ԹՊԳ. ԻԳՒ 9): Այլ ի Մովսէս, եւ որք ըստ նմա են, մաքուր պահեցաւ² կերպարանին ձեւ: Արդ, յորս ոչ նուազեցաւ գեղեցկութիւն, ի սոսա յայտնապէս ասացելոցն հաւատն է, զի մարդն Աստուծոյ նմանութիւն եղեւ:

Այլ³ թերեւս ամաչեսցէ ոք՝ ի ձեռն կերակրոյս մեզ ըստ նմանութեան անասնոցն զկեանս գոյանալ, եւ վասն այսորիկ ոչ արժան⁴ համարի զմարդն ըստ պատկերի Աստուծոյ ստեղծանել թուել: Այլ յուսասցի սպասաւորութեանս այսմիկ կատարեալ [զազատութիւն] հանդերձեալէ տալ բնութեանս երբեմն⁵ ըստ⁶ ակնկալութեանն կենաց⁽¹¹³⁾ «Քանզի ոչ է», որպէս ասէ Առաքեալն, «արքայութիւն Աստուծոյ կերակուր եւ ըմպելի»⁷ (ՀՊՊԵ. ԺԳՒ 17), «եւ ոչ հացիւ միայն կեալ մարդոյն»,~ ասաց Տէր, «այլ յամենայն բայիլ⁸, որ ելանէ բերանով⁹ Աստուծոյ» (ՄՊՊԵ. ԳՒ 4): Այլ եւ յարութեան զուգահրեշտակ մեզ ցուցանելով զկեանս, զի կերակուր առ հրեշտակս ոչ գոյ, բաւական հաւատն է ի բաց թաւթափել յայսպիսի սպասաւորութենէ մարդոյն, այն որ ըստ նմանութեան հրեշտակաց կեցցէ:

¹ d չարութենէ

² bd պահեցաւ եւ

³ Aacefgi Արդ փխ Այլ

⁴ abcdgghi արժանի

⁵ bcdgghi ուրեմն փխ երբեմն

⁶ bhi ընդ

⁷ acefi ըմպելի

⁸ Ae բայի cdh բանիւ

⁹ e բերանոյ

**ԻԱ. ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ¹, ՈՐՔ ԱՍԵՆՆ՝ ԴԱՐՁԵԱԼ ԿԵՐԱԿ-
ՐՈՎ ԵՒ ԸՄՊԵԼԵԱԻ² ՉՅՈՒՍԱՑԵԼՈՑՆ³ ԲԱՐԵԱՑ ԶՎԱՅԵԼ-
ՉՈՒԹԻՒՆ⁴ ԳՈԼ, ՎԱՍՆ Ի ՍԿԶԲԱՆԷ Ի ԴՐԱԽՏԻՆ ԳՈԼ
[ԳՐԵԱԼ Է] Ի ՁԵՌՆ ՍՈՑԱ ՄԱՐԴՈՅՆ ԿԵԱԼ⁽¹¹⁴⁾**

Այլ⁵ թերեւս ոք ոչ ի նոյն դարձեալ⁶ կենացն տեսիլ ի⁷ վերստին
ելանել ասէ⁸ զմարդն, զի եթէ յառաջագոյն յուտելն էաք եւ յետ
այսորիկ յայսպիսի սպասաւորութենէ թողեալ լինիմք: Այլ ես⁹
Սուրբ Գրոց լսելով, ոչ միայն մարմնական գիտեմ կերակուր, եւ ոչ
ի ձեռն մարմնոյն է ուրախութիւն, այլ եւ այլ իմն գիտեմ կերա-
կուր, որ¹⁰ հաւասարութիւն իմն¹¹ առ մարմնոյն ունի, որ¹² վայել-
չութիւնն յոգիսն միայն հասանէ: «Կերայք յիմոց հացից» (Լուկ.
Թ 5), իմաստութիւնն քաղցելոցն հրաման տայ, եւ երանի տայ,
որ յայսպիսի¹³ կերակուրն քաղցեալ են, Տէրն (Մարտ. Ե 6): «Եւ եթէ
ոք ծարաւի իցէ¹⁴, [ասէ]⁽¹¹⁵⁾, «եկեսցէ առ իս եւ արբցէ» (Յովհ. Է
37): Եւ մեծն Եսայի «արբէք ուրախութիւն», այնոցիկ, որք¹⁵ կարենն
լսել մեծաբուսութեան¹⁶ բանի¹⁷ նորա, հրամայէ (Եսայ. Ի 1): Է իմն
եւ սպառնումն մարգարէական զայնցանէ, որ¹⁸ ընդ պատժիւքն են¹⁹,
իբրեւ ի սովոյ հանդերձելոյ²⁰ սատակել: Եւ սովն ոչ հացի ինչ է
վտանգ²¹ տարակուսի եւ ջրոյ, այլ²² բանի նուազութիւն: «Ոչ սով

1 c այսորիկ
2 acf ըմբելեալ e ըմբելեալ
3 c զուսացելոցն
4 e վայելչութիւն
5 Acg Արդ փիս Այլ
6 e դարձեալ ի նոյն
7 abcdehi չիք ի
8 e ասացէ
9 i ես ի
10 abdfghi որ ոչ
11 adfghi չիք իմն
12 adfghi որոյ
13 afgbi յայսպիսի
14 h է փիս իցէ
15 c որ
16 i մեծաբուսութիւն
17 A ձայնի փիս բանի
18 abcdefghi որք
19 abcdfghi էին
20 Ai հանդերձելոց
21 cdghi վտանգ
22 A ո՞ փիս այլ

Հացի»,- ասէ,- «եւ¹ ծարաւ ջրոյ, այլ սով լսելոյ² զբանն Տեառն» (Մ. Բ. 11): Իսկ ապա [Աստուծոյ]⁽¹¹⁶⁾ տնկոյն³, որ յԱզիւնն է, եւ ուրախութիւն «Ազիւնդ» թարգմանի⁴, արժան⁵ է ում ումեք զէպ զպտուղն ընդ միտ ածել, եւ կերակրել մարդոյն վասն այսորիկ ոչ⁶ յերկբայս⁷ լինել, եւ մի իւրեք իրաւք զընդունելութիւնս [զժամանակեայ]⁽¹¹⁷⁾ եւ զծորելի⁸ զայս կերակուրս ի դրախտին վարս⁹ կենաց ընդ միտ ածել: «Յամենայն ի փայտէ»,- ասէ¹⁰, «որ¹¹ ի¹² դրախտին ուտելով կերիցես» (Ծ. Բ. 16)»: Ո՞ տացէ, որ առողջաբարն է քաղցեալ զփայտն զայն [որ ի դրախտին է,]⁽¹¹⁸⁾ զամենայն բարեացն պարունական¹³ որոյ¹⁴ անուն է Ամենն, զոր շնորհէ¹⁵ մարդոյն¹⁶ զընդունելութիւն կերակրոյ [Օ]⁽¹¹⁹⁾ բանն¹⁷: Քանզի սեռականին եւ գերակայ բանին ամենայն բարեացն տեսիլ առ ինքն բնակցապէս¹⁸ ունի, եւ մի՛ բոլորն է¹⁹: Եվ ո՞ր ի խառնէն²⁰ եւ որ յերկուս կողմանս ակնարկութիւն տայ ի փայտին ճաշակոյ²¹ թերահաւատեցլ²² [պահեսցէ]⁽¹²⁰⁾: Քանզի ամենայն իրաւք ոչ անյայտ է, որ յայտնագոյնն տեսանեն²³, զամենայն զայն, քանզի ոչ ամենեցուն²⁴ [որոյ պտուղն է] կեանք, եւ դարձեալ խառնակս այս [որոյ վախճանն է մահ]⁽¹²¹⁾: Քանզի որ զամենայնին զվայելչութիւն²⁵ առատութեամբ առաջի եղ²⁶ բանիւ իմն ամենայնի իրաւք եւ յառա-

1 e եւ ոչ

2 A լսել

3 abcch տնկոյն i տնկոյն

4 e թարգմանի

5 abcdfghi արժան է տեսանել

6 e ոչ ի

7 d երկբայս

8 d ծորելի

9 Af վարկս

10 agh չիք ասէ

11 g որ է

12 d չիք ի

13 c զպարունական

14 A որոյ

15 Ae շնորհի

16 A մարդոյս

17 A բանս

18 abc բնակցաբար

19 A չիք է

20 A խառնէն է

21 ci ճաշակելոյ

22 abcdfghi անհաւասար է փիւ թերահաւատեցէ

23 g տեսանէ

24 abdgı ամենեւինէն փիւ ամենեցուն

25 a յայնմանէ փիւ զվայելչութիւն

26 abcdefghi եղ մարդոյն

Ջախնամութեամբ, զայն¹ որ ի² հասարակացն է³ կցորդութիւն ընդունելութեան, արգելու զմարդն: Եվ ինձ թուի, զմեծն Դաւիթ եւ զիմաստունն Սողոմոն⁴ վարդապետ այս⁵ բանի առնուլ⁶ պատմութեան: Քանզի երկոքին թողացուցելոյ⁷ ուրախութեանն⁸ մի շնորհ վարկանին զնոյն ինքն⁹ զէապէսնէն բարի, որ եւ ամենայնն է բարի: Դաւիթ ասէ. «Խրա՛խ լեր¹⁰ Տերամբ»⁽¹²²⁾ (Սաղմ. 1.9. 4): Եւ Սողոմոն¹¹ զնոյն ինքն զիմաստութիւն, որ է Տէր, փայտ¹² կենաց անուանելով (Լուսն. 18): Ապա եթէ այդպէս է, նոյն ինքն է փայտն կենաց ամենայն փայտ, որոյ¹³ զկերակուրն ըստ Աստուծոյն ստեղծելոյ բանս տայ: Եւ հակառակ բաժանեալ լինի փայտիս այսմիկ այլ փայտ, որոյ կերակուրն բարւոյ¹⁴ եւ չարի գիտութիւն է¹⁵, ոչ առանձնացելոց¹⁶ իւրաքանչիւր ոք յըստ հակառակին նշանակեցելոց մասամբ պտղաբերեցելոյ¹⁷, այլ խառնակ իմն եւ ընդ միմեանս պղտորեալ պտուղ փթթեալ¹⁸, ընդդիմաւքն խառնեալ ի միասին որակութեամբք, [որոյ] արգելու⁽¹²³⁾ զկերակուրն առաջնորդ կենացն, եւ խրատ տայ աւճն, զի մահուամբ կազմեսցէ զմուտն: Եւ հաւանելի եղեւ՝ խրատ տուեալ գեղեցկագունութեամբ իմն եւ հեշտութեամբ պայծառութեան զպտուղն շուրջ գունեալ, զի երեւեսցի¹⁹ հեշտատեսիլ եւ ցանկութեամբ²⁰ առ ի ճաշակումն զանցուցէ²¹ զըստ²² սովորութեամբն²³ [չարժեսցէ]⁽¹²⁴⁾:

1 b d g h i յայնմանէ փխ զայն
 2 c չիք ի
 3 a c d f g h i չիք է
 4 Af Սողոմովն c Սաղամոն gi Սաղոմոն h Սողովմոն
 5 d այս
 6 dh առնել
 7 a ցուցելոյ փխ թողացուցելոյ ed g h i լցուցելոյ փխ թողացուցելոյ
 8 a b c d e f g h i ուրախութեանն եւ փայտին
 9 a b c d e f g h i ինքն անուանելով i ինքն անուանել
 10 c լինել
 11 A Սողոմովն a f g h i Սաղոմոն c Սաղամոն
 12 A f g փայտին
 13 a b c d e f g h i գորոյ
 14 b e f h բարոյ
 15 d չիք է
 16 e f առանձնացելոյ
 17 d պտղաբերեցելոց
 18 d փթփթեալ
 19 e եղիցի փխ երեւեսցի
 20 A b f ցանգութեամբ
 21 c զանցուցէ
 22 A f չիք զըստ
 23 A c f զսովորութեամբն

**ԻՐ. ԶԻՆՉ Է¹ Ի ԴՐԱԽՏԻՆ ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԶԻՆՉ Է
ՀՐԱԺԱՐԵՑՈՒՑԵԱԿ ՓԱՅՏՆ**

Եւ եթէ [Արդ զի՞ցն]⁽¹²⁵⁾ այն է², որ բարւոյ³ եւ չարի խառնեալ ունի զգիտութիւնն, ի ձեռն հեշտ զգայութեանցն ծաղկեալ, մի⁴ արդե՞ւք⁵ հեռի⁶ ի ճշմարտութենէ դիպեցուցանեմ գիտնական մտաց ի պատճառս տեսլեան զայս վարեցեալ: Քանզի կարծեմ, զոր ոչն [բարւոյ եւ չարի է] գիտութիւն աստ [ըստ Գրոց, այլ զգանազանութիւն] ի Գրոց սովորութենէն գտանեմ ի գիտութեան եւ⁷ յընտրութեան⁽¹²⁶⁾: Քանզի ընտրել⁸ հանճարաբար զգեղեցիկն ի չարէ կատարելագոյն բնութեան ել, ասէ Առաքեալ, եւ կրթեցելոց⁹ զգայութեանցն (Եփ. Ե 14): Վասն որոյ եւ հրաման առնէ զամենայն ինչ փորձել (Ե Թ. Ե 21), եւ զհոգեւորականին¹⁰ զընտրելն¹¹ առանձին գոլ, ասէ (Ե Կ. Բ 15): Իսկ գիտութիւն ոչ ամենայն ուրեք¹² զհանճարն եւ զգիտութիւն, եւ այն, ինչ որ նշանակին պատմէ, այլ առ շնորհեալ տրամադրութիւնն: Զի «ծանեալ¹³ Տէր, որք¹⁴ իւրն¹⁵ էին» (Բ Տ. Բ 19), եւ առ Մովսէս ասէ, թէ «ծանեայ զքեզ առաւել¹⁶ քան զամենեսեան» (Եւ. Լ. Գ 12), իսկ որք ի¹⁷ չարութեան են ըստգտեալ, ասէ, «որ զամենայն գիտէ», թէ «ոչ երբեք ծանեայ զձեզ» (Մ. Գ. Բ 23): Ապա ուրեմն փայտն, յորմէ¹⁸ խառն¹⁹ գիտութիւնն պտղաբերի, ի հրաժարեցելոցն²⁰ է: Եւ խառ-

1 *abcdefghi* չիք է
 2 *g* չիք է
 3 *abefh* բարոյ
 4 *e* միթէ փխ մի
 5 *b* արդիւք *cdgi* արդեաւք *e* արդաւք
 6 *e* հեռի ուրեք
 7 *efi* յնդրութեան
 8 *ef* ընդրել
 9 *abcfg* ի կրթեցելոյ
 10 *Aad* հոգեւորականին
 11 *cef* զընդրելն
 12 *g* իրաւք
 13 *e* ծանեւ
 14 *abdfghi* որ
 15 *abdefgh* իւրքն
 16 *A* չիք առավել
 17 *c* չիք ի
 18 *d* յորում է
 19 *e* խառնակ
 20 *g* հրաժարելոցն

նեալ ի ձեռն ընդդիմացն պտուղն, այն որ ջատագով ունի անձին իւրոյ զաւճն, ինձ այսպէս թուի, թէ ըստ բանիս այսմիկ, զի [չարն]⁽¹²⁷⁾ ոչ մերկ յայտնի կայ ինքն յինքենէ՝ ըստ յատուկ ինքեան¹ բնութեանն երեւեալ: Քանզի անգործ էր չարութիւնն, ոչ իւրք գուներալ բարւով² այնոցիկ, որ ցանկութիւն³ ի նա ձգելով առ ինքն զպատրեալն: Արդ, այժմ խառնակ իմն չարին բնութիւն է, ի խորոջ⁴ զսատակումնն⁵, իբրեւ զդարան իմն ղաւղեալ⁶ ունի, իսկ ըստ երեւելումն⁷ պատրանս բարւոյն⁸ իմն երեւութիւնս⁹ ցուցանելով: Բարւոք¹⁰ թուի արծաթասիրաց նիւթոյն գեղեցկագուներութիւն¹¹, այլ «արմատ ամենայն չարեաց արծաթասիրութիւն» լինի (Մ ՏԻՏ. Գ 10): Եւ ո՞ր ի ժանտահոտ¹² միծն գէջ¹³ խառնակութեան սողոսկեալ անկաւ, թէ ոչ¹⁴ զհեշտ ցանկութիւնն¹⁵ բարի եւ տենչալի կարծեաց, որ խանծիւս¹⁶ այսու առ¹⁷ յախտն քարչեալ¹⁸: Այսպէս եւ այլք որք¹⁹ մեղացն, որք²⁰ ծածկեալ ունին զապականութիւն, կամակ յառաջնումն թուին²¹ ի ձեռն պատրանաց իմն այնոցիկ, որք²² ոչ քննեն, փոխանակ բարւոյ²³ փութալի ստացուած համարեալ: Արդ, վասն զի բազումք զբարին յայնմ, որ զզգայութիւնսն²⁴ ուրախ առնէ, շարժեն [կարծեն]⁽¹²⁸⁾, եւ է համանուն այն, որ էապէսն է, եւ որ թուին բարի, վասն այսորիկ եւ որ

1 Af յընքենէ e ընքեան
 2 abcdefghi բարով
 3 b ցանկութիւն
 4 Aa խորոջ
 5 c սատակումն
 6 Ae ղուղեալ
 7 e երեւեցելումն
 8 abeh բարոյն
 9 Ac երեւութիւն
 10 acdeh բարիոք
 11 i գեղեցկութիւն
 12 cefghi ժանդահոտ i ժանթահոտ
 13 d գէջ
 14 i ոչ որ
 15 a ցանկութիւն e ցանկութիւնս
 16 efn խանծիւս
 17 bcefgi առ ի
 18 A քարչեալ անկաւ
 19 i որք ի
 20 Aabcde որ
 21 A թուի
 22 Ae որ
 23 abeh բարոյ
 24 bghi զգայութիւնսն

առ չարն, իբրեւ առ բարի եղելոյ ցանկութիւն¹, բարւոյ² եւ չարի գիտութիւն ի Գրոց անուանեցաւ շարադրութիւն եւ խառնումն³ մեկնեաց գիտութեանն: Ոչ արձակաբար չար, վասն զի ծաղկեալ է զբարեաւն, եւ ոչ մաքրապէս բարի, վասն զի ծածկեալ է ի նմա չարն, այլ միանգամայն խառն ի ձեռն երկոցունց ի հրաժարեցուցելոյ⁴ փայտէն զպտուղն ունել, ասէ, որոց⁵ [որոյ]⁽¹²⁹⁾ զճաշակն⁶, ասաց, ի մահ ածել, որք մերձենան: Գրեթե⁷ յայտնապէս զաւրէնս գոչելով, զի որ էապէսն է բարի, պարզ եւ մեկնակատեսիլ⁸ է⁹ բնութեամբ, ամենայն երկպատկութեան¹⁰ եւ առ ընդդէմն լծորդութեան աւտար: Իսկ չարն բազմազան¹¹ եւ պճնեալ է, այլ իմն թուեցեալ, եւ այլ ի ձեռն հմուտ տեղեկութեան երեւեալ, [որոյ] գիտութիւնն⁽¹³⁰⁾ այսինքն է, որ ի ձեռն տեղեկութեան է ըմբռնումն մահու եւ ապականութեան սկիզբն եւ ստորադրութիւն լինել: Վասն այսորիկ յառաջագոյն ցուցանէ աւճն զչար մեղացն պտուղ¹², իբրու զի ոչ եթէ ունէր ի բնութենէ զչարն յայտնապէս ցուցեալ, քանզի ոչ արդեւք պատրեալ¹³ լինէր մարդն յայտնի չարաւն¹⁴: Այլ ի ձեռն գեղեցկութեան իմն գերեւելին պայծառացուցեալ եւ ըստ զգայութեանն իմն հեշտ ցանկութիւն¹⁵ կախարդեալ ճաշակաւն՝ հաւանելի երեւեցաւ կնոջն: Որպէս ասէ Գիր. «եւ ետես,~ ասէ,~ կինն, զի բարի է փայտն ի կերակուր եւ զի հաճոյ է աչաց տեսանել եւ գեղեցիկ է¹⁶ ի հայել, եւ առեալ զպտուղ նորա՝ եկեր» (Օ՞. Գ. 6): Եւ կերակուրն այն մահու մայր եղեւ մարդկան: Արդ, այս խառն պտղաբերութիւնն է յայտնապէս բանին զմիտան մեկնեալ, ըստ որում բարւոյ¹⁷ եւ չարի գիտելի անուանեցաւ փայտն այն: Քանզի ըստ զեղոցն չարութեան, որ ամոքեալ է մե-

1 *h* ցանգութիւն
 2 *befh* բարոյ
 3 *e* խառնակումն
 4 *abcdfghi* հրաժարեցելոյ
 5 *A* ոչ փխ որոց
 6 *c* ճաշակն
 7 *e* Գրեթէ
 8 *c* մեկնատեսիլ
 9 *b* չիք է
 10 *d* երկպառակութեան
 11 *d* սրբազան փխ բազմազան *Aehi* բազմազան է
 12 *bcefg* զպտուղ
 13 *A* պարտեալ
 14 *d* չարեաւն
 15 *ab* ցանգութեան *cdfgh* ցանկութեան *e* ցանգութիւն
 16 *e* չիք է
 17 *befh* բարոյ

դու, ըստ որում քաղցրութեան ճաշակս տայ, զգայութեանցն¹ բարւոքել² թուի, եւ ըստ որում ապականէրն զայն, որ մերձեանայրն, չարի ամենայնի վերջին լինի: Արդ, վասն զի ներգործեաց վնաս մարդոյն³ կենաց չար դեղն, յայնժամ մարդն՝ մեծն եւ իր, եւ անուն, զաստուածային բնութեանն կերպարան⁴, «ընդ ունայնութեան⁵», որպէս ասէ Մարգարէն, «նմանեցաւ» (Սաղմ. ՃԽԳ. 4): Ապա ուրեմն կերպարանն առ լաւն ի մեզ իմացե լոցն ընտանեցեալ⁶ է: Իսկ որ միանգամ⁷ ի կեանս մեր տրտմական եւ թշուառական է⁸, հեռի ուրեմն է յաստուածային⁹ նմանութենէ:

¹ abcdfghi չիք զգայութեանցն

² b չիք բարւոքել

³ h մարդոյն

⁴ abcdfghi կերպարան թողեալ

⁵ A ունայնութեամբ

⁶ cef ընդանեցեալ

⁷ e միանգամ

⁸ dfi չիք է

⁹ bcgh յաստուածայինն է

**Ի Գ. ԶԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Ն ՈՉ¹ ԱՅՍՉԱՓ Ի ԳՐՈՅՆ²
ՔԱՐՈՉՈՒԹԵՆԷ, ՈՐՉԱՓ ՅԻՆՔԵՆԷ ԻՐԱՑՍ³ ՀԱՐԿ Է ԸՍՏ
ԿԱՐԳԻ⁴ ՅՈՒՍԱՑԵԱԼ ԼԻՆԵԼ⁵**

Ոչ այնպէս⁶ է հզաւր չարութիւնն, մինչ բարւոյն⁷ հերքել⁸ զաւրութեան⁹, եւ ոչ լաւ եւ տեւողագոյն¹⁰, քան զԱստուծոյ իմաստութիւնն, մեր անխորհրդութիւնս: Քանզի ոչ է կարողութիւն, որ յեղյեղին եւ այլայլի, այն¹¹ որ միշտն նոյնպէս ունի եւ ի բարւոյն¹² կառուցեալ է, բռնաւորագոյն եւ մշտնջենաւորագոյն ել: Այլ Աստուծոյ խորհուրդն ամենեւին եւ ամենայն իրաւք զանփոփոխն ունի, իսկ յեղյեղուկն¹³ բնութեան մերոյ եւ ոչ ի չարին զհաստատունն¹⁴ ունի: Քանզի որ միշտն ամենայն իրաւք շարժեալ լինի, զի եթէ առ բարին ունի զելն¹⁵, [վասն անցանելի բանին անսահմանութեանն], ոչ երբեք կասեսցէ յանկեալ¹⁶ յառաջ կոյս բերելոյ⁽¹³¹⁾: Քանզի ոչ գտցէ զորոյ խնդրէրն զվախճան¹⁷, եւ ոչ [որոյ]⁽¹³²⁾ բուռն հարեալ, կացցէ երբեք ի շարժմանէ: Եւ եթէ առ ընդդէմն զյեղյեղումն¹⁸ կալցի եւ կամ յորժամ վճարեսցէ զչարութեանն ընթացս եւ ի կատարելագոյն¹⁹ չարին չափ հասցէ, յայնժամ ի մշտաշարժ յարձակմանն եւ ոչ մի ինչ ի բնութենէ կայան գտեալ, յորժամ արտաքս ընթացի, որ ի չարութեան²⁰ մեկնածն է, ի հարկէ ի բարին յեղու զչարժումն: Քանզի յառաջ ոչ անցելոյ

1 d չիք ոչ
2 d իւրոցն փխ ի Գրոցն h Գրոյն
3 abcdfghi իրաց
4 ի acdefghi կարգի իրաց
5 g լինի
6 acdefghi այսպէս
7 bcef բարոյն
8 abcdfghi հերքել
9 e զաւրութիւն
10 Ae յարագոյն փխ տեւողագոյն i յարգայգոյն
11 abcdefghi այնմ
12 b բարիոջն
13 eh յեղյեղուկն
14 cefgi զհաստատութիւն
15 abcdefghi զելս Ade զելն վասն լաւին որ արտաքս գայ շունչն abcghi զելն վասն լաւին
16 Aabcegh յանգեալ
17 e զվաղջան Ae զվախճան եւ ոչինչ
18 h զեղյեղումն
19 Ae կատարագոյն
20 c չարութիւն

չարութեանն առ լաւն, այլ հարկաւոր վախճանիւք¹ յառաջագոյն
 ըմբռնեալ կարգապէս բարւոյն² փոխանորդութիւն, զի յանկման³
 չարութեանն սպասէ: Եւ այսպէս, որպէս⁴ ասացեալն է, մշտաշարժ
 մեր բնութեանս դարձեալ ի բարին վերստին ընթանայ գնացս, յի-
 շատակաւ յառաջ թշուառացելոցն⁵ առ ոչն դարձեալ [գերեվա-
 ըեալ]⁽¹³³⁾ ի⁶ զոյգսն լինել ողջախոհ: Եթէ այդպէս է, եղիցի դարձեալ
 ի⁷ բարիս ընթաց մեր, վասն հարկաւոր վախճանիւք շուրջ որոշել⁸
 զչարութեանն բնութիւն: Որպէս որք բաւականք են տեսանել⁹
 զվերամբարձեալսն, լուսովն զամենայն ասեմ [ասեն]⁽¹³⁴⁾ զաշխարհս
 ել¹⁰ ուռճալրացեալ, իսկ խաւար հակառակափակութեամբ ըստ
 երկրիս մարմնոյ ստուերացեալն լինել: Այլ այս ըստ ձեւոյ գնդա-
 տեսիլ¹¹ մարմնոյն ի թիկանց կողմանէ արեգակնային ճառագայ-
 թիցն կոնաձեւապէս¹² աղիսել¹³, եւ արեգակն բազմապատիկ մեծու-
 թեամբ քան զերկիր առաւելեալ, ամենայն ուստեք գնա ճառա-
 գայթիւքն շուրջ փակէ ի միասին՝ յարելով ըստ յանկման¹⁴ կով-
 նին¹⁵ լուսոյն¹⁶ պատահութիւնք⁽¹³⁵⁾: Ապա ըստ ստորադրութեան¹⁷
 եթէ եղիցի յումեք զաւրութիւն կարել անցանել ի չափն, յոր
 ձգտի¹⁸ ստուեր, ամենեցուն ի լոյս լինել՝ ոչ ընդհատեալ¹⁹ ի խա-
 ւարէ: Այսպէս, կարծեմ, պարտ եւ յաղազս մեր ընդ միտ ածել, զի
 անցանելով զչարութեանն²⁰ սահմանաւ, յորժամ ի կատարն հաս-
 ցուք ըստ մեղացն ստուերի, դարձեալ ի լոյս կեցցուք ըստ անբա-
 ւապատկին, իբրու առ չարութեանն չափս՝ բարեացն բնութեան

1 e վաղճանիւք
 2 efh բարոյն
 3 Aabcegh յանգման
 4 bc որպէս եւ
 5 f թշուառացելոցն
 6 c չիք ի
 7 c չիք ի
 8 Ae որոշել
 9 A չիք տեսանել
 10 g չիք ել
 11 h գնտատեսիլ
 12 Ade կովնաձեւապէս
 13 հ աղիսել
 14 Aabd յանգման
 15 A ամենայն ումեք փխ կովնին
 16 cf պատահութեամբք
 17 e ստորադրութենէ
 18 abcefg hi ձկտի
 19 cd f g i h ընդհատ լինի cd f g i հատեալ փխ ընդհատեալ h չիք ընդհատեալ
 20 abcdfghi ընդ չարութեան

աւելի գտելոյ: Արդ, դարձեալ դրախտն, դարձեալ եւ փայտն¹, որ եւ կենացն է փայտ, դարձեալ կերպարանին շնորհն եւ իշխանութեանն արժանի² [արժանաւորութիւն] սիրտ [Օ]⁽¹³⁶⁾: [Ոչ ինձ] Թուի ի սոցանէ, որ ինչ միանգամ առ կենաց շնորհ յԱստուծոյ ընդ մարդկան լծեցաւ, այլ այլոյ³ իմն արքայութեան է յոյսն՝ բանս յանձառս կայ մնայ⁽¹³⁷⁾:

¹ *acdegh* չիք փայտն

² *c* արժան

³ *d* այլոց

**ԻԳ. ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ, ՈՐՔ ԱՍԵՆՆ, ԵԹԷ ԳԵՂԵՑԻԿ ԵՒ
ԲԱՐԻ ԻՆՉ Է ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՆ, ԸՆԴԷ՞Ր ԱՀԱ ՈՉ ԵՂԵԻ, ԱՅԼ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԻՔ ԻՄՆ ԵՒ ՇՐՋԱԳԱՅՈՒԹԵԱՄԲԳ¹
ՅՈՒՍԱՅԵԱԼ ԼԻՆԻ**

Այլ ի կարգի խոնարհություն կացցուք: Քանզի թերեւս ոք² առ քաղցր յուսոյն թեթեւացուցեալ [թեւաւորեալ]⁽¹³⁸⁾ զմիտսն, ծանրութիւն համարի եւ վնաս³ զոչ վաղվաղակի ի բարիսն յայնոսիկ լինել, որ ի վեր քան զզգայութիւն⁴ եւ զգիտութիւն մարդկային է, եւ դժուար առնէ այն, որ ի մէջն կայ՝ առ փափաքելին⁵ ժամանակին յերկարութիւն: Այլ մի նեղեսցի, որպէս ոք ի տղայոց, առ սակաւ մի յապաղումն, որք⁶ յետ հեշտ ցանկութեանցն⁷ դժուարելով: Վասն զի ի բանէ եւ յիմաստութեանէ ամենայն ինչ մատակարարի, ամենայնիւ հարկ է ոչինչ անմասն համարել զլինելոցն ի նոյն ինքն⁸ բանէն, եւ որ ի նմա իմաստութիւնն է: Արդ⁹՝ ասես՝ ո՞ք է բանս այս, ըստ որում ոչ անդէն վաղվաղակի ի փափաքելին¹⁰ փոխեցան¹¹ տրտմազին կեանքս¹², այլ ի ժամանակս իմն որոշեալս ծանրս եւ մարմնաւորս այս ձգտեալ¹³ կեանքս¹⁴ կայ մնայ՝ յանգման¹⁵ ամենայնին լրութեան, զի յայնժամ, իբրեւ ի սանձաց իմն ազատեալ, մարդկային կեանքս դարձեալ արձակ եւ ազատ¹⁶ առ երջանիկն եւ անախտ կեանսն վերստին ընթացցի: Այլ եթէ¹⁷ հպի ի ճշմարտութիւն խնդրեցելոց բանս, նոյն ինքն միայն հաւաստի գիտասցէ ճշմարտութիւնն: Բայց որ ի մերս եկն¹⁸ միտս, այսպիսի իմն է: Եւ ասեմ զառաջինն դարձեալ վերստին ի մէջ առցուք

1 h շրջագայութեամբ
2 f չիք ոք abcdefghi ոք արդեաւք d ոք է
3 g վնաս համարի
4 bdh զգայութիւն
5 abcdef փափաքելին
6 dh որ
7 ah ցանգութեանցն
8 bcdghi ինքն ի
9 h Այլ փիս Արդ
10 abcdefgh փափաքելին
11 A չիք փոխեցան
12 A կենացս
13 abcdefgi ձկտեալ
14 A կեանք
15 d յանկման
16 eg ազատ եւ արձակ
17 abcdefghi եթէ գիտարդ
18 e են փիս եկն

զբան¹: «Արասցուք,~ ասէ Աստուած,~ մարդ ըստ կերպարանի եւ² նմանութեան մերում»: «Եւ արար Աստուած զմարդն, ըստ կերպարանի³ Աստուծոյ արար զնա» (Ծն. Ե 27): Արդ, կերպարանն Աստուծոյ, որ յամենայնի ի մարդկային բնութեան տեսանի, կատարած ընկալաւ⁴: Իսկ Ադամ չեւ⁵ եւս⁶ եղեալ էր, քանզի երկրային ստեղծուածն ըստ ստուգաբանութեան իմն անուանադրութեան Ադամ ասի, որպէս ասեն երբայեցւոց⁷ ձայնին գիտակք⁽¹³⁹⁾: Վասն որոյ եւ Առաքեալ՝ առաւելապէս գաւառային⁸ Իսրայելացւոցն⁹ խրատեալ ձայնիւ¹⁰, գյերկրէ¹¹ մարդն «Հողեղէն» անուանէ (Ե Կ՞ր. Ժե 47), իբր թէ փոխեալ զԱդամայ զկոչումն¹² յԵլլադացւոց¹³ ի ձայնն: Արդ, եղեւ ըստ կերպարանին մարդն բոլորիս բնութիւն՝ աստուածանման իրք: Եւ եղեւ ամենազաւր իմաստութեամբն ոչ մասն բոլորին, այլ ամենայն միանգամայն բնութեանն զլրումն¹⁴: Ետես, որ զամենայն տիեզերս ըմբռնեալ փակէ, որպէս ասէ¹⁵ Գիր, ասէ. «Ի ձեռն¹⁶ նորա տիեզերք երկրի» (Ս՞ղմ. Գ՞Կ 4), ետես, որ «գիտէ զամենայն յառաջ քան զլինել իւրեանց» (Գ՞ն. ԺԳ՞ 42), բակձաձելով գիտութեամբն որքան միանգամ ըստ թոռոյ յըստ իւրաքանչիւրսն¹⁷ է մարդկայինն: Վասն զի ետես ի¹⁸ ստեղծուածիս մերում զառ¹⁹ ի վատթարն²⁰ միտումն, եւ զառ²¹ հրեշտակսն համապատուութենէ²² ինքնակամութեամբ ի բաց վրիպեալ, զառ նուաստն եւ²³ զի վայրն հաւասարութիւն ընկալ-

¹ Adef բան c զբանս

² abcdfi եւ ըստ

³ abcdfghi պատկերի փխ կերպարանի

⁴ c ընդալաւ

⁵ e չեւս

⁶ e չիք եւս

⁷ e երբայեցոցն

⁸ bcdjghi գաւառին

⁹ abc Իսրայելացոցն

¹⁰ e ձայն իւր փխ ձայնիւ

¹¹ h գերկրէ

¹² abcdfgi կոչումն

¹³ A յԵլլադացւոց be յԵլլադացոց

¹⁴ abcdfh լրումն

¹⁵ Ae ասեն

¹⁶ ձեռին

¹⁷ b չիք է

¹⁸ e չիք ի ստեղծուածիս մերում զառ ի վատթարն միտումն

¹⁹ Ae առ

²⁰ Ae վատթարն

²¹ A զի առ

²² a համապատուութենէ cdih համապատուութենէ

²³ Af եւ ի

ցի¹ իւր, վասն այսորիկ խառնեաց իմն եւ յանբանէն յիւր կերպարանն: Քանզի ոչ է աստուածութեանն եւ երջանիկ բնութեանն ըստ արուին եւ իգին զանազանութիւն: Այլ զանբանի կազմածի ի² մարդն փոխելով զյատկութիւն³ ոչ ըստ բարձրութեան շինուածոյս⁴ մերոյ զաճումն բազմանալոյ⁵ ազգիս շնորհէ: Քանզի յորժամ ըստ կերպարանին արար, ոչ յայնժամ⁶ [ետ մարդոյն զզաւրութիւն աճել եւ բազմանալ, այլ յորժամ զզանազանութիւն ըստ արուին եւ իգին էարկ, յայնժամ ասէ]⁽¹⁴⁰⁾. «զաճեցէ՛քն եւ զբազմացարու՛ք⁶ եւ լցէ՛ք գերկիր» (Մ.Ն. Լ. 28): Քանզի այսպիսին ոչ աստուածային բնութեանն է առանձինն, այլ անբանին է, որպէս ի պատմութիւնսն⁷ նշանակէ, յառաջագոյն ի վերայ անբանիցն ասացեալ՝ զայսս յԱստուծոյ⁸ պատմեալ: Իբրու զի թէ յառաջ արկանել⁹ ի բնութիւնս այն, որ ըստ արուին եւ իգին է զանազանութիւն¹⁰, զայն որ ձայնիւս այսու զաւրութիւն աճեցէք¹¹ [աճել]⁽¹⁴¹⁾ մարդոյն յաւել¹², ոչ իւրք այսպիսոյս¹³ ծննդեան տեսակի կարաւտեալ¹⁴ լինէաք, որով ծնանին անասունքն:

Արդ, յառաջագոյն տեսեալ ի ձեռն կանխագէտ ներգործութեանն զլրութիւն մարդկան ի ձեռն անասնագոյն ծննդեան ի կեանս հանդերձեալ¹⁵ գալ անցանել, որ կարգիւ¹⁶ իմն եւ ընդելուզմամբ վարէ զամենայնն Աստուած, վասն զի որովհետեւ ամենեւին զայսպիսի մարդկութեան տեսիլ [ծննդեան]⁽¹⁴²⁾ հարկաւոր արար առ ի նուաստ բնութեանս մերոյ կոչումն, զոր ետես յառաջ, քան զլինել՝ զուզապէս ի ներկայիս զապառնին տեսեալ: Վասն այսորիկ եւ զչափաւորն կազմուածոյ¹⁷ մարդկանն ժամանակ յառա-

1 a բնգալցի
 2 c չիք ի
 3 i զատկութիւն
 4 Aacd շինածոյս
 5 d բազմանալոյս g բազմանալոյ
 6 d բազմացարուք
 7 abcđhi պատմութիւնն
 8 d Աստուծոյ
 9 c արկել
 10 abcđfghi զանազանութիւն եւ ապա
 11 Aae զաչէքն
 12 acfghi յաւել որում
 13 abcđfhi այսպիսոյս
 14 abcđfghi կարաւտեալք
 15 c հանդերցեալ
 16 cfի կարգաւ
 17 f կազմածոյ

Ղազոյն ետես, ապա անցիւ յառաջազոյն որոշեցելոց ոգւոցն¹ վախճանել ամանակին յարածգութեան, եւ յայնժամ կալ հոսանուտ վիժանաց ամանակիս² շարժման, յորժամ ոչ եւս բուսցի³ նովաւ մարդկայինս: Եւ կատարեցելոյ մարդկանս⁴ լինելութեան, կատարածիւս այսու յանգել⁵ ամանակն, եւ այսպէս զամենայնին վերտառութիւն լինել, եւ փոփոխմամբն բոլորի փոխել ընդ նմա եւ մարդկայնոյս⁶ յապականելոյն⁷ եւ ի հողեղինէն՝ յանախտն եւ ի մշտնջենաւորն: Որ ինձ թուի, եւ աստուածազանն Առաքեալ իմացեալ յառաջազոյն ասել ի ձեռն Կորընթացոց⁸ թղթոյն⁹ գյանկարծաւրէն ժամանակին զկայ եւ ընդդէմն շարժելոցն անդրէն լուծումն, յորս ասեն. «Ահա խորհուրդ ձեզ ասեմ. Ամենեքեան [ոչ] ննջեսցուք, այլ¹⁰ ոչ [Օ] ամենեքեան¹¹ փոփոխեսցուք՝ յանհատին, ի թարթափել ական, ի վերջին¹² փողն»⁽¹⁴³⁾ (Լ Կոր. ԺԵ 51-52): Քանզի այս լրութեան, որպէս կարծեմ, մարդկային բնութեանս ըստ յառաջազոյն ծանուցելոյ չափոյն սպառ¹³ եկելոյ վասն ոչինչ¹⁴ պակաս գոլ յոգւոցն¹⁵ թուոյ յաճումն¹⁶, ի դուն¹⁷ ժամանակի լինել փոփոխումն էիցն, ուսոյց¹⁸ անհատ անուանեալ եւ թարթափումն ական զանմասնն այնր ամանակի եւ զանզատ վախճանն: Զի մի եւս կար գոլ ըստ վերջնոյն եւ կատարելագունին¹⁹ հասման ի վերայ ելեալ ամանակին, վասն ոչն մնալ կատարելութեանն²⁰ մասն՝ զշրջագայս²¹ գայս ի մահուամբ փոփոխումն ստանալ, այլ

1 e ոգոցն վաղջանել ժամանակին

2 e ժամանակիս

3 d բուսուցի

4 abcdfghi մարդկայինս փիս մարդկանս

5 deh յանկեալ

6 abcdfghi մարդկայնոյս

7 abcdfghi յապականելոյն

8 be Կորընթացոց

9 d թղթին f թխթոյն i թղթոյն

10 Aef եւ փիս այլ

11 e ամենեքին

12 Ae վերջնում

13 A սպառելոյ փիս սպառ եկելոյ

14 acdhi յոչինչ

15 abde յոգոցն

16 cdfi աճումն

17 e գուն

18 d ուսոյ

19 Ace կատարագունին

20 Ae կատարութեանն

21 b շրջագայս d զշրջագայս ի

եթէ միայն հնչեսցէ յարութեանն փող, որ¹ գմեռեալսն² գարթուցանէ եւ զայնս, որ ի կեանսն ըմբռնեալ են, ըստ նմանութեան, որ ի յարութեանն այլայլանան, առ անապականութիւնն միանգամայն յանկարծաւրէն³ փոխեցել⁽¹⁴⁴⁾: Զի մի եւս ծանրութիւն մարմնոյն ի վայր կողմն հակել⁴ եւ յերկրի⁵ ունել զխանչումն, այլ վերամբարձ ի յաւդս շրջել: «Յափշտակեալք⁶ լիցուք,~ ասէ⁷,~ ամպովք⁸ ի հանդիպումն Տեառն յաւդս, եւ այսպէս⁹ հանապազ ընդ Տեառն լիցուք» (Ն ԹԵ՝ Դ 16): Ապա եթէ այդպէս է, անսասցէ ժամանակին, որ հարկաւոր ընդ¹⁰ մարդկային աճմանս ձգտի¹¹: Եւ քանզի որք զԱբրահամաւն նահապետքն¹² էին, տեսանել զբարիան ցանկութիւն¹³ ունէին եւ ոչ դադարեցին, խնդրելով գերկնայինն գաւառ, որպէս ասէ¹⁴ Առաքեալն (ՆՇՐ՝ ԺՆ 13-16), այլ սակայն ի յուսալն եւս շնորհին են, «Աստուծոյ յաղագս մեր¹⁵ լաւագոյն իմն¹⁶ յառաջագոյն տեսեալ», ըստ Պաւղոսի ձայնին, «զի մի¹⁷, [ասէ], առանց մեր կատարեսցին» (ՆՇՐ՝ ԺՆ 40)⁽¹⁴⁵⁾:

Արդ, եթէ նոքա բերեն զյապաղումն¹⁸, որք ի հեռուստն ի ձեռն հաւատոյ¹⁹ միայն եւ յուսոյ «տեսեալք զբարիան ողջոյն ետուն», որպէս ասէ²⁰ [վկայէ]⁽¹⁴⁶⁾ Առաքեալն (ՆՇՐ՝ ԺՆ 13), զանսխալ²¹ զհաստատունն զյուսացելոց²² վայելչութեանցն ի հաւատարիմ²³ համարելոյ զխոստացաւղն արարեալք, զի²⁴ նչ պարտ է գործել բազմացս մեզ²⁴,

1 c չիք որ
 2 Ag գմեռելոցեալսն bdfhi գմեռուցեալսն
 3 Aabdegh փոխոցել cfj փոխեցել
 4 Acdefgi ծանրել Վիս հակել
 5 bcdffghi յերկրի
 6 e յաբշտակեալք h յապշտակեալք
 7 h չիք ասէ
 8 abc ամբաւք dghi ամպաւք ef ամբովք
 9 abcdfghi այնպէս
 h ընտ
 11 de ձկտի
 12 Abcg նահապետքն
 13 a ցանկութիւն
 14 acdghi ասեն
 15 e չիք մեր
 16 e իմն մեր
 17 d չիք մի
 18 հ զյապաղումն
 19 e հաւատոց
 20 abcdfgi ասեն
 21 d եւ զանսխալ f զանսղալ
 22 afgbi յուսացելոց
 23 Ae հաւատարի Վիս հավատարիմ
 24 c չիք մեզ

որոց գրեթէ¹ եւ ոչ առ ի լաւն յոյս ի վարուց կենացս է: Նուազեաց ցանկութեամբն² եւ Մարգարէին հոգի եւ խոստովանէ սաղմոսերգութեամբն³ գտուփականն⁴ զգայս⁵ զախտ⁶ (147) «փափագել⁷, ասելով, եւ⁸ նուազել զոգիսն իւր ի գաւիթս Տեառն լինել», զի թէպէտ եւ ի յետին տեղիս իցէ ընկեցիկ⁹ եղեալ (ՍՊՄ. 29. 2): Իբրեւ¹⁰ զի մեծ է եւ պատուականագոյն եւ յարգելի, որ ի նոսա վերջին է, քան առաջին գոլ «ի մեղաւորացն յարկս¹¹» կենացն: Այլ սակայն կայր մնայր փոփոխմանն, [յապաղմանն] երանելով զանդ բնակութիւն եւ զդուզնաքեայ մասնն¹⁴⁸, քան զհազարս ժամանակի պատուականագոյն արարեալ: Քանզի «լաւ է, ասէ, մի աւր ի գաւիթս քո, քան զհազարս¹²» (ՍՊՄ. 29. 10): Այլ ոչ դժուարեցաւ¹³ ընդ հարկաւոր յաղագս էիցն մատակարարութիւն եւ բաւական յերանութիւն համարեցաւ մարդկան եւ ի ձեռն յուսոյն ունել զբարիւնն¹⁴: Վասն որոյ ասէ¹⁵ ի կատարածի սաղմոսերգութեանն. «Տէ՛ր գաւրութեանց, երանեալ մարդ¹⁶, որ յուսայ¹⁷ ի քեզ» (ՍՊՄ. 29. 13): Արդ, ոչ պարտ է եւ ոչ մեզ նեղել յաղագս ընդ դոյզն յուսացելոցն զյապաղումն¹⁸, այլ սակայն եթէ ոչ խոտանք եւ ի բաց ընկենլիք¹⁹ ականակելոցն լիցուք զփոյթ ունել: Քանզի որպէս եթէ ոք յառաջագոյն ասիցէ ումեք տխմարաց եւ անփորձից, եթէ ըստ ժամանակիս այսմիկ²⁰ ամարանուոյ¹⁴⁹ արմտեաց լինի ժողովումն, եւ լի են շտեմարանք, եւ լի են խահիւք²¹ սեղանք²² ի քաջաբերու-

1 Ae գրէ եթէ
2 ah ցանկութեամբն
3 c սաղմոսերգութեամբ
4 c գտուփականն
5 ah գան bdfgi գայն c գյան e գայս
6 abcdefghi ախտ
7 cde փափագել
8 acf չիք եւ
9 acfi ընկեցիկ
10 b իբրեւ
11 c յարգս
12 c ի հազարս
13 c թուեցաւ փխ դժուարեցաւ f դժուարացաւ
14 abcdefghi բարիս
15 d չիք ասէ
16 abcdefghi մարդոյ
17 d յուսոյ
18 ch զյապաղումն
19 ac ընկենլիք
20 abcdefghi ամբարայնոյ
21 e խահիւ
22 c սեղան

թեանն լիցի ժամանակի: Ընդ ունայն եւ սնոտի է, որ փութայն զժամանակին¹ գալուստ², իբրու զի պարտ է զսերմանս սերմանել եւ խնամով իւր³ զարմտիսն պատրաստել: Քանզի ժամանակն կամեցողի եւ ոչ⁴ ամենեցուն [ամենայն իրաւք] ըստ կարգելումն հասցէ ի վերայ⁵ ⁶ամանակն⁽¹⁵⁰⁾: Ոչ նոյնպէս տեսցէ զնա այն, որ յառաջ պատրաստեաց իւր զպտղոցն զառատ մեծութիւն, եւ որ յամենայն կազմածէն աւերակ անապատ մնացեալ է ի ժամանակէն: Այսպէս կարծեմ, թէ յայտ է ամենեցուն ի ձեռն աստուածային քարոզութեանն, եկեսցէ փոփոխման ժամանակն⁷: Ոչ զամանակս⁸ խուզել եւ իրազեկ⁹ լինել պարտ է, քանզի «ոչ մեր,~ ասաց,~ զժամանակս¹⁰ գիտել¹¹ եւ զամանակս» (Պրբ. Ա՝ 7), եւ ոչ զխորհուրդս ոմանս իմաստութեան¹² զննեալ, որովք վնասեսցէ զոգիսն յաղագս յուսոյ յարութեանն, այլ հաւատով ակնկալելոցն հաստատեալ՝ ի ձեռն բարի վարուց զհանդերձեալ շնորհն յառաջագոյն շահեալ:

1 h ըստ ժամանակին փխ զժամանակին
 2 abcdfghi զգալուստ
 3 adfghi իւրով
 4 abcdfghi ոչ կամեցողի
 5 abcdfghi ի վերայ հասցէ d չիք ի վերայ
 6 e ժամանակն
 7 abcdfghi ամանակն
 8 e զժամանակս խուզել
 9 c երազեկ
 10 ah զժամանակ
 11 e լինել փխ գիտել
 12 b զիմաստութեան cdfghi զննել զիմաստութեան

ԻԵ. ԶԻ ՈՐ ԶՍԿԻԶԲԵՆ¹ ԶԱՇԽԱՐՀԻ² ԳՈՅԱՑՈՒԹԵԱՆ
ԽՈՍՏԱՆԱՅ, ՀԱՐԿ Է ԵՒ ՅԱՂԱԳՍ ՎԱԽԾԱՆԻՆ³ ՅԱՆՁՆ
ԱՌՆՈՒԼ

Եւ եթէ ոք զայժմ⁴ զաշխարհիս բերումն ընդելուզմամբ իմն ի դուրս եկեալ տեսանելով՝ ի ձեռն որոյ ամանականն⁵ տեսանի գատած, անհնար ասիցէ զպատմեալն մեզ զշարժիցն զկայս լինել⁶, յայտ է այսպիսին՝ եւ ոչ ի սկզբանէ լինել յԱստուծոյ զերկին եւ զերկիր հաւատացեալ: Քանզի որ զսկիզբն [շարժման տայ], ոչ խոստովանէ [երկբայի], ամենայն իրաւք եւ⁷ յաղագս կատարածին⁽¹⁵¹⁾, եւ որ զկատարածն ոչ ընդունի՝ եւ ոչ զսկիզբն⁸ ընկալաւ⁹: Այլ որպէս «կատարել զյաւիտեանս բանի¹⁰ Աստուծոյ» [կարծեմք]⁽¹⁵²⁾, հաւատամք, որպէս ասէ Առաքեալն, «յոչ երեւելոցն¹¹, որ երեւին լինել» (Եօբ. ԺԵ 3), այսու հավատով¹² վարեսցուք ի բանն Աստուծոյ, որ զաղցաւոր¹³ զէիցն¹⁴ զկայ յառաջագոյն ասաց: Իսկ զորպէսն ի բաց բառնալի է ի բազմախուզութենէ: Քանզի եւ անդ հաւատով զկատարել¹⁵ զտեսեալն ի չեւ եւս երեւելոցն ընկալաք՝ [խոյս տալով]⁽¹⁵³⁾ զանհասիցն զխնդիր¹⁶: Եւ սակայն յաղագս բազմաց մեզ բանս տարակուսել առաջի արկանէր՝ ոչ փոքունս¹⁷ մատուցանելով պատճառս առ¹⁸ հաւատացելոցն¹⁹ երկբայութիւն: Քանզի մարթ էր եւ անդ հակառակողացն ի դէպ բանից ըստ կարգի խաթարել²⁰, եղծանել զհաւատն, առ ի յոչ կարծել ճշմարիտ յաղագս տարրական արարածոցն ել զբանն, զոր Սուրբ

1 e սկիսքն

2 abcdefgh զաշխարհիս c աշխարհիս

3 i վաղխճանին

4 a գայս փիս զայժմ dfi գայսմ աշխարհիս

5 c ամանակն e ամենականն

6 acdgi առնուլ փիս լինել

7 c չիք եւ

8 eh զսկիզբն ոչ

9 c ընդալաւ

10 Aef բայիւ

11 bdh երեւելոյն

12 abcdfghi հաւատովք

13 A զաղճաւոր

14 abdg hi էիցն

15 abcdfghi ընկալեալ կատարեալ զյաւիտեանս փիս զկատարել e կատարել

16 abdfghi խնդիր

17 e փոքուն

18 c չիք առ

19 c անհաւատացելոցն

20 i խախտել փիս խաթարել d խաթարել փակել

Գիր¹ մեծարեալ յարգէ՝ զամենայն էիցն յԱստուծոյ գոլ վիճակեալ² հաստատութեամբ զլինելութիւն³: Քանզի որք հակառակաւ կամին բանիւ մշտնջենաւորակից գոլ զտարրս Աստուծոյ, այսպիսի ձեռնարկութեամբք կազմեն առ կամսն իւրեանց [ուսմունս]⁽¹⁵⁴⁾ ի պէտս վարեցեալք⁴: Եթէ պարզ⁵ է Աստուած բնութեամբ եւ աննիւթ, անքանակ [անորակ]⁽¹⁵⁵⁾ եւ անմեծութիւն⁶ եւ անշարադիր⁷, եւ ի ձեռոյ պարագրութեան⁸ աւտար է, եւ ամենայն նիւթ զատական յարակայութեամբ⁹ ըմբռնեալ լինի, եւ զայնս¹⁰, որ ի ձեռն զգայութեանցն ըմբռնմունք հասանելոյ¹¹ լինին, ոչ ճողոպրեաց գունով եւ ձեռով, եւ կուտիւ, եւ¹² որքանութեամբ, եւ ընդհարութեամբ, եւ այլովք եւս, որք զնովաւ տեսանին իրք ծանուցեալ, որոց ոչինչ յաստուածային բնութեանն կարէ ըստ իմիք իմանալ, զի¹³ նչ հնար մեքենայիւ¹³ յաննիւթոյ տարրէն¹⁴ զնիւթ տարրն արուեստիւ¹⁵ գործել, յանզատէ¹⁶ զզատականն բնութիւն: Քանզի եթէ անտուստ¹⁶ գոյանալ այս հաւատացեալ լինի, յայտ է, զի ի նմանէ ըստ անձառ բանին այսպէս ի դուրս եկն ի ծնունդ: Եւ եթէ ի նմա նիւթաւորն էր, ի¹⁷ բնութեանն ի նմա¹⁷ զնիւթն ունէր: Սոյնպէս¹⁸ եւ այլքն ամենայն՝ ի ձեռն որոց նիւթական բնութիւնն ձեւանայ: Եթէ յԱստուած քանութիւն գոյ, ի¹⁹ բնութեանն է Աստուած: Եթէ ի նմա շարագրելին է, ի¹⁹ բնութեանն եւ անմասն, եւ անշարադիր է: Ապա ուրեմն կամ նիւթական գոլ ի հարկէ զնա վասն անտուստն¹⁹ գոյանալ զնիւթ բանս բռնադատէ, եւ եթէ յայսմանէ խոսեսցէ ոք, արտաքուստ մոլորանել զնիւթն ի

1 bdf Գիրք
2 A վիճեալ
3 e լինելութիւն
4 Aefh վարեալք
5 abcdhi պարզ է ասեն
6 Ae անմասն մեծութիւն փխ անմեծութիւն
7 e շարագիր
8 e պարագայութեան
9 Abcg յարակայութեամբ
10 abcdjghi զայն
11 abcdjghi հասանելի
12 acfhi չիք եւ
13 A մեքենայիւ
14 Ace տարրէն
15 bcdjghi յարուեստիւ
16 defg անդուստ
17 h յինքեան փխ ի նմա a ի նմա որպէս
18 c Որպէս փխ Սոյնպէս
19 efi անդուստն

նմա՝ առ ի կազմութիւն ամենայնի կարծել հարկաւոր է: Արդ, եթէ արտաքոյ Աստուծոյ էր, այլ իմն արտաքս քան զԱստուած ամենայն իրաւք էր հանդերձ, իմանալ ըստ մշտնջենաւորութեան բանին այնմ, որ անեղծ եւ անծնունդ է: Ապա ուրեմն¹ երկուս անսկզբունս եւ առանց² լինելոյս միանգամայն ի միասին բանիւս հասանել³ այն, որ արուեստաւն ներգործէ⁴, եւ այնր⁵, որ ընդունի զմարթական եւ զհանճարական զայս⁶ զներգործութիւն⁽¹⁵⁶⁾: Եւ որ ոք ի հարկէս յայսմանէ զատ եւ առանձինն ղիցէ արարչին ամենեցուն զնիւթն, որչափ Մանիքեցին գտցէ իւրոց կամաւոր աւրինացն ջատագովութիւն, որ զնիւթական պատճառսն ըստ⁷ անեղութեան հակառակ զնէ բարի բնութեանն⁽¹⁵⁷⁾: Այլ սակայն եւ յԱստուծոյ զամենայն ինչ, Գիր զի ասէ, լուեալ⁸ հաւատացաք: Եւ⁹ զիրարդ էր յԱստուած, որ ի վեր, քան զմեր բանս էր, ոչ արժանի¹⁰ համարիմք իրազեկ լինելոյ, զամենայն ինչ աստուածային զաւրութեանն տանելի հաւատացեալք¹¹ եւ որ ոչն է¹², կարէ¹³ գոյացուցանել, եւ որ էն, որպէս կամի, արկանէ ի վերայ որակութիւնս: Ապա ուրեմն¹⁴ կարգապէս զբաւականն գոյ համարիմք այնոցիկ, որ են՝ առ¹⁵ յոչընչէ¹⁶ գոյութիւն զաստուածային¹⁷ կամացն զաւրութիւն, այսպէս զվերտառութիւնն զբաղկացելոցն¹⁸ ի նոյն ինքն ի յայն տարեալ հանեմք զաւրութիւն, ոչինչ արտաքոյ քան զարժան¹⁹ զհաւատն ընդունիմք²⁰: Սակայն թէրեւս կարէր բա-

1 d չիք ուրեմն
 2 i անանց
 3 abcdfghi հասանէ զնել
 4 Ace ներագործէ
 5 abcdfi այն
 6 Adi զներագործութիւն acf զիմաստն փիս զներգործութիւն di զիմաստութիւն փիս զներգործութիւն
 7 abcdfgh ընդ
 8 e առել փիս լուեալ
 9 A եւ եթէ
 10 bcdfgi արժանի լինել
 11 e հաւատացեալ
 12 abcdfgi է զի
 13 e կար
 14 d չիք ուրեմն
 15 adphi չիք առ
 16 Aceh յոչընչէ է
 17 abcdfghi աստուածային
 18 abcghi բաղկացելոցն
 19 abcdfghi զարժան խորհելոյ e զարժան խորհել
 20 i ընդունիցիմք

*նազտութեամբ¹ իմն, որք յաղագս նիւթոյ անձանձրոյթ խաւսին,
հաւանեցուցանել՝ թուել յիրաւանց անկելոյ² զհետ մտանել բանս:*

¹ *Ը բանազիտութեամբ*

² *Ը անկից ձ անկելոց ի անգելոյ*

ԻԶ. ԹԵՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ⁽¹⁵⁸⁾ [ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ] ԱՌ ԱՅՆՈՒՄԻԿ¹, ՈՐՔ ԱՍԵՆ ՅԱԻԵՏԱԿԻՑ ԳՈԼ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԶՆԻԹՆ

Քանզի եւ ոչ արտաքոյ քան զկարգն գտելոց² յաղագս նիւթոյն կարծիք բերեալ լինին՝ յիմանալոյն³ եւ յաննիւթոյն զայս գոյանալ երիցացուցեալ⁴: Քանզի զամենայն գտցուք յորակութեանց ոմանց գոյացեալ զնիւթն, յորոց թէ մերկասցի, ինքն ըստ ինքեան⁵ ոչ ուրեք բանիւս⁶ ըմբռնեսցի⁷: Այլ սակայն իւրաքանչիւր ուրուք որակութեան տեսիլ բանիւ ի ստորակայէն⁸ մեկնեալ⁹ որոշի⁽¹⁵⁹⁾: Եւ բանս իմանալի իմն է եւ¹⁰ ոչ մարմնական տեսութիւն¹¹: Իբրու թէ առաջի կայցէ¹² կենդանի իմն կամ փայտ տեսութեանս¹³ եւ կամ այլ ինչ, որ նիւթական ունի զգոյուլթիւնն, բազում առ ստորակայ ըստ իմաստի բաժանեալ¹⁴ իմացեալ տեսաք¹⁵, յորոց զիւրաքանչիւր ոք առ տեսակիցն անխառն բանս ունի: Քանզի այլ գունոյն եւ այլ ծանուն բան է, եւ քանակութեանն դարձեալ, եւ որպիսոյն¹⁶ ըստ շաւշափման յատկութեան: Քանզի կակղութիւնն, երկկանգունն¹⁷ եւ այլքն եւս յասացելոցն ոչ ընդ միմեանս եւ ոչ ընդ¹⁸ մարմնի ըստ բանիս միաբանեալ խառնի: Քանզի¹⁹ իւրաքանչիւր ուրուք ի սոցանէ առանձինն, ըստ որում են մեկնիչ, սահմանն իմանի՝ ոչինչ մակալասարելով այլումս ումեք ի ստորակայիցս ի տեսեցելոցս²⁰ որակութեանց²¹: Արդ, եթէ

1 *cfi* այնոցիկ
2 *abcdfhi* գտելոյ *g* գիտելոյ
3 *abcghi* յիմանալոյն
4 *e* երիցացուցանել
5 *Ac* ընքեան
6 *d* բանիւ
7 *c* ըմբռնեսցէ *e* ըմբռնեսցի
8 *e* ստորակայն
9 *abcdfghi* մեկնի որոշեալ
10 *c* չիք եւ ոչ
11 *bfi* տեսութեան
12 *acdghi* կացցէ
13 *d* տեսութեան
14 *Ae* բաժնի
15 *abcdfghi* լինի տեսակն փխ տեսաք
16 *abcdefh* որպիսոյն
17 *acdghi* եւ երկկանգունն *h* երկկանկունն
18 *c* ըստ փխ ընդ
19 *bcdhi* Քանզի եւ
20 *d* տեսելոցս
21 *abdfhi* յորակութեանցս

իմանալի է գոյնն, իմանալի է եւ ընդդիմահարութիւնն, եւ քանիութիւնն¹ եւ այլքն յայսպիսեաց առանձնաւորութեանցն: Եւ իւրաքանչիւր ոք ի սոցանէն եթէ ի բաց բարձեալ լիցի ի ստորակայէն, ամենայն մարմնոյն ընդ նմա լուծեալ՝ կորնչի բանն: Արդ, կարգաւոր է, գորոց² ի բաց բարձումն³ մարմնոյն լուծման պատճառս գտաք զսոցա՝ զի մի վայր գալուստն ծնանել⁴ զնիւթական⁵ բնութիւնն կարծել [գործել]⁽¹⁶⁰⁾: Քանզի որպէս ոչ է մարմին, որոյ գոյնն եւ ձեւն, եւ ընդդիմահարութիւնն, եւ զատութիւնն, եւ ծանրութիւնն, եւ այլք եւս յառանձնութեանց⁶ ոչ է⁷ ի նմա, եւ իւրաքանչիւր ոք ի սոցանէ մարմին ոչ է, այլ այլ իմն արտաքոյ մարմնոյն առանձնացեալ գտանի, այսպէս ըստ անդրադարձութեան⁸, զի ուր ի միասին եկեալ լինին ասացեալքս⁹, զմարմնական գոյութիւնն գործեն: Այլ սակայն իմանալի է առանձնութեանցն¹⁰ սոցա հայեցումն, եւ իմանալի բնութեամբ աստուածութիւնն, ոչինչ վայրապար յանմարմին բնութենէն զիմանալիս զայս զպատճառս¹¹ մարմնոցն լինելութիւնս գոյանալ¹²: Եւ իմանալոյ¹³ բնութեանն զիմանալիսն գոյացուցեալ զաւրութիւնս: Եւ սոցա առ միմեանս ի մի վայր գալստեամբ զնիւթաւոր բնութիւնն ածեալ անցոյց ի ծնունդ¹⁴: Այլ սոքա վարկպարագի¹⁵ եւ գործ առ գործով մեզ¹⁶ հարցեալ փորձեցան: Բայց մեզ դարձեալ անդէն ի հաւատն տանել հանել է զբանս, ի ձեռն որոյ յոչընչէ գոյանալ զամենայնս ընկալաք: Եւ դարձեալ յայլ¹⁷ իմն կայ գտարբն փոխեալ¹⁸, ի Գրոց ուսեալք, ոչինչ եմք յերկբայս:

¹ abdh քանակութիւն

² abcdfghi որոց

³ Ae զվայելչութիւն փխ ի բաց բարձումն

⁴ c չիք ծնանել

⁵ c չիք զնիւթական բնութիւն կարծել: Քանզի որպէս

⁶ e յառանձնաւորութեանց

⁷ e ոչ է մարմին

⁸ e անդրդարձութեան

⁹ bcf ասիցեալքս

¹⁰ e առանձնաւորութեանցն

¹¹ Af զպատճառս առ

¹² abcdfghi գոյ իմանալ փխ գոյանալ

¹³ abcdfghi իմանալի e իմանալոյ

¹⁴ abcdfghi ծնունդ անցոյց

¹⁵ Aacdefh վարկպարագի

¹⁶ c չիք մեզ

¹⁷ d այլ

¹⁸ c փոփոխել

**ԻԷ. ԶԻԱՐԴ ՈՔ ԵՒ¹ ՅԱՐՏԱՔՆՈՅՆ ՆՈՒԱՃԵՍՑԻ ՀԱ-
ԻԱՏԱԼ ԳՐՈՑ, ՈՐ ՅԱՂԱԳՍ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆՆ ՈՒՍՈՒՑԱՆԷ**

Այլ² թերեւս ոք առ լուծեալ եւ քակտեալ մարմինսն հայեցեալ՝
եւ առ չափ իւրոյ զաւրութեանն զաստուածութիւնն դատիցի³, զյա-
րութեան բանն անկարել ասէ, եւ դադարել, որք⁴ այժմե⁵ շարժին⁶,
եւ յառնել, որ⁷ այժմ ոչն շարժին՝ ոչ է հնար եւ մարթ ասելով: Այլ
այսպիսին⁸ նախ առաջին եւ մեծ արասցէ⁹ հաստատուն նշանակ
ըստ յարութեանն ճշմարտութեանն զնոյն ինքն զքարոզին զար-
ժանահաւատալին, իսկ ասացելոցն հաւատ յայլ եւս յառաջագոյն
ասացելոցն, որ եղեն, զհաստատութիւնն ունի: Քանզի բազումս¹⁰
եւ ամենագանս¹¹ առադրեաց¹² բանս աստուածային Գիրն, կարէ որ-
պէս զիարդ արդեաւք¹³ ունիցի ստութեան կամ ճշմարտութեան¹⁴
զայլ եւս զասացելոցն¹⁵ տեսեալ՝ ի ձեռն նոցա եւ զյաղագս¹⁶ յա-
րութեանն աւրէնս տեսանելով իմանալ: Քանզի եթէ յայլսն սուտ
են բանքն եւ սխալեալք ի ճշմարտութենէ յանդիմանին, եւ ոչ այս
ամենայն իրաւք արտաքս¹⁷ քան զստութիւնն է: Իսկ եթէ այլքն
ամենայն վկայ ունին զճշմարտութեանն փորձ, կարգաւոր է նո-
քաւք եւ զյաղագս յարութեանն ասացուածս¹⁸ ճշմարիտս համարել:
Իսկ ապա յիշեսցուք մի կամ երկուս յառաջագոյն պատմելոցն եւ
ընդդէմ դիցուք յառաջագոյն ասացելոց զլինելն, իբրու զի գիտել
ի ձեռն նոցա, թէ առ ճշմարտութիւն բանս հայի: Ո՞վ ոչ գիտէր,
զիարդ ծաղկէր, զուարճանայր, յղփացեալ էր ի սկզբան անդ Իս-

¹ c ի փխ եւ
² Acg Այդ
³ abcdfghi դատեսցի
⁴ ci որ հ չիք որք g որք
⁵ A այժմ
⁶ e շարժինդ
⁷ g որք
⁸ h զայսպիսինն
⁹ c մեծարեսցէ փխ մեծ արասցէ
¹⁰ h բազում
¹¹ h ամենագան
¹² e առադրեաց
¹³ Aah արդեւք e արդաւք
¹⁴ b ճշմարտութեան եւ
¹⁵ abcdfghi յասացելոցն
¹⁶ d չիք զյաղագս
¹⁷ h արտաքս d արտաքս ամենայն
¹⁸ b/fghi ասացուածն

րայէլեան ժողովուրդն՝ ընդդէմ՝ ամենայն աշխարհիս զաւրու-
թեանց հակառակ յարուցեալ: Որպիս¹ էր արքունիքն Երուսաղե-
մացոց¹ քաղաքին, որպիս² էր պարիսպքն, աշտարակքն, տաճարին
մեծագործութիւնն, որ եւ աշակերտացն Տեառն արժանի զարմանա-
լոյ համարեալ եղեւ: Եւ հայել տեսանել աղաչեն զՏէր հրաշապէս
զերեւելիսն² տրամադրեալք³, որպէս Աւետարանին պատմութիւն⁴
յայտնէ, ասելով առ նա⁵. «որպիսի գործքս⁶ եւ որպիսի շինո-
ւածքս» (Մ^ար^կ. ԺԳ. 1-2): Իսկ նա զլինելոցն ի տեղին զաւերածու-
թիւն⁷ եւ զապականութիւն զգեղեցկութեանն այնորիկ, որ առ այն
ժամ զարմացեալն էին, ցուցանէր [ասելով]⁽¹⁶¹⁾ ոչինչ յերեւելեացն
յետ սակաւ մի մնալ ինչ: Այլ եւ զայն⁸, որ յաղագս չարչարանաց
ժամանակն էր, կանայքն զհետ երթային, ողբալով զանիրաւն ի
վերայ նորա զվճիռ մահու, քանզի⁹ չեւ եւս ի լինելոցն մատակա-
րարութիւնս¹⁰ հայէին¹¹: Իսկ նա խրատ տայ զայն, որ ի նայն լի-
նի, լուռ լինել, քանզի ոչ էր արտասուաց արժանի, բայց զընկենու
զկոծն եւ զողբս¹² ի ճշմարիտ արտասուացն ժամանակ, յորժամ
փակեսցի պաշարողաւքն¹³ քաղաքն¹⁴ եւ յայն չափ ճեպ¹⁵ տազնա-
պի եկեսցէ անցք չարչարանացն, մինչ զի երանելի համարել զոչն
եղեալ, յորս եւ զմանկակերն¹⁶ զեկոյց պղծութիւն՝ ասելով. «երա-
նի տալ յաւուրսն¹⁷ յայնոսիկ անպտուղ որովայնի» (Ղ^աւ^մ. ԻԳ. 29):
Արդ, ու¹⁸ ր են արքունիքն այն, ու¹⁸ ր է¹⁸ տաճարն, ու¹⁸ ր են պա-
րիսպք, ու¹⁹ ր է¹⁹ աշտարակացն պատուարք, ու¹⁹ ր է Իսրայէլաց-
ւոցն²⁰ բռնաւորութիւն: Ո՞չ ոմանք ընդ ամենայն փոքր ինչ պի-

¹ beh Երուսաղեմացոց

² Aeh յերեւելիսն

³ A դրամադրեալք

⁴ e պատմութիւնք

⁵ g չիք առ նա

⁶ h գործք i գործս

⁷ Ae զաւերութիւն

⁸ d զայն ինչ

⁹ d զի փխ քանզի

¹⁰ abcdfghi մատակարարութիւն

¹¹ e հային

¹² abcdfg զողբսն եւ զկոծն hi զողբսն եւ կոծն

¹³ d պաշարաւքն

¹⁴ Aa քաղաքս

¹⁵ g չիք ճեպ

¹⁶ e զմարմնակերն

¹⁷ c յաւուրն

¹⁸ i են փխ է

¹⁹ abcdfzi չիք է

²⁰ abd Իսրայէլացոցն e Իսրայէլացիցն

տի ասել աշխարհս այլ¹ այլուր² քայքայեցան³ [սփռեցան]⁽¹⁶²⁾: Եւ սոցա կործանմամբ ընդ նոսա աւերեցաւ եւ արքունեան տաճարն [արքունիք]⁽¹⁶³⁾:

Քանզի թուի ինձ, զայսոսիկ⁴ եւ զայպիսիս յառաջագոյն զեկուցանել Տէրն ոչ յաղագս իրաց⁵: Քանզի զի⁶նչ այնչափ էր⁶ լսաւղացն⁷ աւգուտ այնոցիկ, որ ամենայն իրաւք լինելոց էին յառաջագոյն ասացուածքն: Քանզի գիտացին ի փորձին եւ ոչ յառաջագոյն ուսեալք, որ լինելոց էր: Այլ մանաւանդ զի եւ⁸ ի ձեռն սոցա եւ զյաղագս⁹ մեծամեծացն հաւատ ի կարգաւորութիւն գալ: Քանզի ի սոսա գործովքն վկայութիւն՝ եւ ի նոսայն ճշմարտութեան է ապացոյց¹⁰: Քանզի որպէս թէ ուրուք¹¹ մշակի, որ գսերմանեաց պատմիցէ զաւրութիւն, անհաւատալ դէպ լիցի, որ մշակութեան անփորձ է: Եւ բաւական յապացոյց ճշմարտութեան էր¹² երկրագործաց¹³ միով սերմամբ, որ ի կայթին¹⁴ կան, ցուցանել զզաւրութիւն եւ յաղագս այլոցն երաշխաւոր լինել: Քանզի որ տեսանէ զմի ցորեան կամ գարի¹⁵, որ ի լրութեան կայթին գտցի, յորժամ անկցի ի կոշտն, հասկ եղեալ¹⁶, ոչ եւս¹⁷ ի ձեռն միոյն եւ ոչ յաղագս այլոցն անհաւատասցէ ոք: Այսպէս¹⁸ բաւական թուի ինձ՝ առ վկայութիւն ել ըստ յարութեանն խորհրդոյ, այն որ այլովք եւս ասացելովք խոստովանէ զճշմարտութիւնն: Տինա առաւել եւ նոյն ինքն յարութեանն փորձ, զոր ոչ բանիւք¹⁹ այնչափ, որչափ ի ձեռն նոյն ինքն²⁰ գործոցն ուսաք: Վասն զի մեծ եւ ի վեր քան զհաւատ էր յարութեանն հրաշ, ի ձեռն խոնարհագոյն

1 abcdfghi այլք
 2 d այլ ուրուք
 3 d արքայեցան h քաքայեցան
 4 abcdfghi զայնոսիկ
 5 bdfg իւրեանց փխ իրաց
 6 i չիք էր
 7 abcdfg լսաւղացն էր
 8 cfi չիք եւ
 9 c զաղագս
 10 Ae ապացոյցք
 11 bd ուրեք
 12 bcdfgh է փխ էր
 13 abcdfghi երկրագործ
 14 c կայթին
 15 abcdfghi գգարի
 16 abcg hi եղեալ
 17 abcdfgh չիք ոչ եւս
 18 d չիք Այսպէս... զճշմարտութիւնն: (Տինա)
 19 c բանեալք
 20 h ինքն ի

արմանագործութեան սկիզբն արարեալ, հանդարտագոյն¹ իմն զհաւատն մեր ընտելուցանէ² մեծամեծաւքն: Քանզի որպէս մայր զուգապէս դիեցուցանելով զտղայն՝ մինչ դեռ տղայն է փափկին եւ զիջի բերանոյ, զկաթն պտկովն ի ներքս ի բերանն դնէ: Եւ աւտամնաւորի եւ աճեցելոյն, մատուցանէ զհացն՝ ոչ խիստ եւ անկազմ, զի մի քանցեսցի՝ քերեալ խստաւ կերակրովն³ լնդացն փափկութիւն եւ անկրթութիւն⁴, այլ իւրովք ատամամբք մալեալ⁵ եւ ծասկեալ⁶ չափաւոր եւ կշիռ⁷ զաւրութեանն այնմ, որում մատուցանեն, արար: Եւ ապա՝ ըստ յաւելուածի զաւրութեանն աճեցելոյ ընտելեալ⁸ ընդ փափկագոյնսն, հանդարտ⁹-հանդարտ տղայոյն մատուցանէ զհաստատագոյն կերակուր: Այսպէս զմարդկային փոքրոգութիւնն Տէր, իբրեւ զտղայ իմն անկատար, ի ձեռն հրաշիցն կերակրելով եւ դիեցուցանելով, նախ՝ առաջին յուսահատեալ ախտիցն զյարութեանն¹⁰ յառաջաբանէ զաւրութիւն, որ մեծ էր ուղղութեամբ վճարելոյ, բայց սակայն ոչ այսպիսի, իբրու թէ անհաւատարիմ¹¹ լինել ասացեալ: Քանզի սաստեալ ջերմանն՝ ուժգնապէս զզոքանչն Սիմոնի¹² ջեռեալ, արար զչարին փոփոխումն, մինչ զի սպաս ունել այնոցիկ, որ անդն էին, զաւրութիւն տալ այնմ, որ ահա¹³ մեռանելոյ ակնկալութիւն ունէր (Ղ.՝Կ.՝Պ 39-40): Եւ ապա սակաւ ինչ ի զաւրութիւնն յաւելեալ եւ զթագաւորագիւնն զորդի¹⁴, որ ի խոստովանեցելում վտանգին¹⁵ կայր¹⁶, քանզի այսպէս ասէ պատմութիւնն, եթէ հանդերձեալ էր մեռանել, եւ հայրն գոչէր, թէ «վաղ էջ, յառաջ քան զմեռանել մանկանն»¹⁷, ներգործէ դարձեալ այնր, որ մեռանել հաւատացաւ, զյարութիւնն (Յ.՝Է.՝Պ

¹ *ah* հանտարտագոյն

² *Aabdfh* ընդելուցանէ

³ *e* խստով կերակրացն

⁴ *abcdfg* չիք եւ անկրթութիւն

⁵ *Aeh* մաղեալ

⁶ *e* ծասքեալ

⁷ *c* կշիռ

⁸ *Aabdefh* ընդելեալ

⁹ *eh* չիք հանդարտ *h* հանտարտ

¹⁰ *c* զարութեան

¹¹ *h* անհավատալի

¹² *A* Սիմոնի

¹³ *c* ահ

¹⁴ *g* որդի

¹⁵ *g* վտանկի

¹⁶ *dh* կայր ապաքինեաց

¹⁷ *abeg* մանգանն

46-51): Մեծաւ զաւրութեամբ սքանչելիսն¹ գործեցեալ² եւ ոչն մերձենալ ի տեղիսն, այլ ի հեռաստանէ հրամանին զաւրութեամբ զկեանսն առաքեալ: Դարձեալ կարգաւ ի վերայ բարձրագոյն սքանչելեաց ելանէ: Քանզի առ աղջիկն քահանայապետին դիմեալ³ կամովին ետ ճանապարհերթութեանն⁴ յապաղումն, զբժշկութիւն տեռատեսին հրապարակատեսիլ առնելով, զոր ոչն գիտէին, զի ի ժամանակիս յայսմիկ յաղթեսցէ⁵ հիւանդին մահ⁶: Արդ, այն ինչ դեռադեռ⁷ ոգւոցն⁽¹⁶⁴⁾ [ոգւոյն] ի բաց մեկնեալ ի մարմնոյն, եւ խուճապելոցն նոցա կականման աղաղակաւ այնոցիկ, որ ճչէին ի վերայ անցի չարչարանացն, իբրեւ ի քնոյ, հրամանական բանիւ ի վեր յարուցանէ⁸ դարձեալ առ ի կեանս զաղջիկն⁹: Ճանապարհաւ իմն եւ կարգաւ՝ առ մեծն ձեռն¹⁰ տալով, առաջնորդէ մարդկային տկարութեանս:

Եւ ապա ի վերայ այսոցիկ եւս առաւելու սքանչելեաւք¹¹ եւ ի ձեռն բարձրագոյն զաւրութեանց ճանապարհ գործէ մարդկան զյաղագս¹² յարութեանն հաւատ¹³: Նային քաղաք զոմն¹⁴ ի Հրէաստանի, պատմէ Գիր: Մանուկ էր անդ¹⁵ միածին այրւոյ¹⁶ միոյ, եւ էր ոչ եւս այնպիսի մանուկ, որպէս թէ¹⁷ ի պատանեակս համարել, այլ ահա ի պատանեկաց յայր կատարեալ: Պատանի զնա անուանէ բանն: Բազումս ի ձեռն սակաւուց պատմէ պատմագրութիւնն, յայտնի աշխարհելոյ արժանի է¹⁸ պատմութիւնն: «Այրի էր», ասէ, մեռելոյն մայր (Վ.՝-Կ. Լ: 12): Տեսանե՞ս զձանրութիւնն աղետին¹⁹, զիարդ սակաւու զախտն բանն աշխարհելով երգեաց: Քանզի զի՞նչ

1 abcgi զսքանչելիսն
 2 abcdgi ներգործեցեալ
 3 c դիպեալ
 4 ին ճանապարհորդութեան
 5 c յախթեսցէ
 6 i մահ հիվանդին
 7 abe ոգոցն
 8 ad յարուցեալ
 9 h զախջիկն
 10 e ի ձեռն
 11 acfhi սքանչելաւք
 12 c զյաղագս
 13 abcdghi զհաւատ
 14 h չիք զոմն
 15 abcdefhi աստ
 16 abefhi այրոյ
 17 e չիք թէ
 18 abcdghi է արժանի chi չիք է
 19 A աղիտին

է¹ ասացեալն: Զի ոչ գոյր նորա մանկարարութեան² յոյս, զի ի վերայ գնացելոյն զաղէտսն բժշկեսցէ: Քանզի այրի կինն ոչ ունէր³ առ այլ ոք փոխանակ այնր, որ մեռանէրն⁴, հայել: Քանզի միաձին էր ծնունդ: Եւ որչափ ի վերայ սորա էր չարն, ամենայն ումեք դիւրին է գիտել, որ ոչ աւտար է ի բնութենէս⁵: Միայն յերկունս զնա⁶ ծնաւ, միայն ստեամբք⁷ դիեցոյց, միայն նմա⁸ պայծառ սեղան առնէր, միայն էր պայծառութեանն ենթադրութիւն՝ խաղալով, փութալով ի գործ⁹, ուսումն ուսանելով¹⁰, զուարթացեալ յելս ի մոլտս, յրմբշամարտս, ի ժողովս պատանեաց՝ ամենայն ինչ¹¹, որ ինչ¹² միանգամ¹³ առ¹⁴ աչս¹⁵ մաւրն քաղցր եւ պատուական է¹⁶, միայն նա էր: Ահա այն ինչ յամուսնութեան տիս հասեալ՝ ազգին շառաւեղ¹⁷, փոխանորդութեան ոստն, մական ծերութեան: Այլ եւ հասակին յաւելուած՝ այլ աշխար ողբոց է: Քանզի որ պատանին, ասաց, զծաղիկն, ասաց, զթառամեցելոյ¹⁸ զտիոցն¹⁹: Այն ինչ մաւրուաւք²⁰ ծնաւտքն դալարացեալ էին, չեւ եւս մաւրուացս ի խոր աճեցեալ էր, դեռեւս գեղեցկութեամբ այտքն²¹ փաղփէին²²: Արդ, զի²³ նչ անցք²³ անցանել դէպ էր յաղագս նորա ընդ մայրն: Որպիս²⁴ ի հրով որովայնն աղէխարչել, դառնաբար ի վերայ նորա սաստկացուցանել²⁴ զաշխար, շուրջ զնովաւ հաշելով²⁵ եւ մաշելով

1 abcdfghi չիք է
 2 ac մանգարարութեան b մանգարար
 3 Ae չունէր
 4 abcdfghi չիք որ մեռանէրն
 5 e բնութենէ
 6 Aefg նա
 7 A ստեամբ c ստեամբ
 8 A սմա e սա
 9 bcdghi գործս
 10 e ուսման Af ուսանելով եւ
 11 bcd չիք ինչ
 12 fghi չիք ինչ
 13 h չիք միանգամ
 14 d չիք առ
 15 d յաչս
 16 e էր
 17 bdh շառաւիղ
 18 cf զթառամելոյ
 19 abcdfghi տիոցն
 20 e մուրուաւք h մուրուաւքն eh մուրուացն
 21 c չիք այտքն
 22 a փայղփեալ b փայղեալ էին cg փայլեալ էին d փայեալ էին h փայլէին
 23 h չիք անցք
 24 e սաստկացուցանէր
 25 abgi հայելով

[փարեալ], մինչ դեռ առաջի կայր կործանեալ պատանուց¹ [O] դի, մինչ զի ոչ² հաւատալ [փութալ] մեռելոյն զպատանս³ թաղմանն⁽¹⁶⁵⁾, այլ առ ի⁴ ընուլ ախտիւն, որ ի բազումս⁵ յերկարի՝ նմա զողբան գործեցեալ: Եւ ոչ զայս եթող բանս⁶: Քանզի «ետես,- ասէ⁷, - զնա Յիսուս եւ գթացաւ: Եւ մատուցեալ՝ մերձեցաւ ի տապանն: Եւ որք բարձեալն տանէին, կացին: Եւ ասէ ցմեռեալն. պատանի⁸, քեզ ասեմ՝ յարի⁹: Եւ ընձեռեաց զնա մաւրն կենդանի» (Ղ.՝ Կ. Լ: 13-17): Արդ, ահա ոչ սակաւ մեկուսի ի մեռելոյն¹⁰ եղեալ¹¹ եւ այնչափ, որչափ չեւ¹² էր եղեալ¹³ ի գերեզմանին, լինին ի Տեառնէն սքանչելիքն մեծամեծք: Իսկ հրամանն զոյգ եւս առ բարձրագոյն հրաշագործութիւնն աճեցեալ անցանէ, զի առաւել հպեցի երեւելեալքս¹⁴ անհաւատին յարութեանն սքանչելեալք:

Հիւանդացաւ ոմն յընտելեացն¹⁵ Տեառն եւ ի սիրելեաց¹⁶: Ղազար անուն էր հիւանդին: Եւ հրաժարեաց Տէր յայցելութենէ սիրելոյն, հեռի ի հիւանդէն էանց զնաց, զի գտցէ վայր, եւ զաւրութիւն կենացն ի նմանէ ի բաց¹⁷ կալոյ՝ զիւրն գործել հիւանդութեամբ մահն: Զեկուցանէ աշակերտացն Տէր ի Գալիլեայ¹⁸ յաղագս Ղազարու հիւանդութեանն, այլ եւ զառ նա երթն ասէ՝ յարուցանել զայն, որ անկեալն¹⁹ դնէր: Եւ զարհուրեալ էին նոքա վասն հրէիցն խակութեան՝ դժուար եւ վտանգաւոր²⁰ արարեալք դարձեալ ի Հրէաստան ի մէջ սպանողացն լինել: Եւ վասն այսորիկ յապաղելով եւ յերկարելով՝ ոչ ժամանակաւ առնեն ի Գալիլիէ²¹

1 abefh պատանոյն

2 d չիք ոչ

3 g թաղմանս

4 e չիք ի

5 e բազումն

6 abcdefghi բանն

7 abcdfghi չիք ասէ

8 Ab պատանի դու

9 abcdfghi արի

10 d մեռելոցն

11 abcfdgi եղեալ

12 deh եւ փիւ չեւ

13 e եղեալ

14 abcdefghi երեւելովքս

15 Aefi յընդելացն b յընտելիցն d ընտելեացն h յնտանեացն

16 acefhi սիրելոյն

17 abcdfgi ի բաց ի նմանէ

18 e Գալիլա h Գալիլիա

19 abchi անդեալն

20 e վտանգաւոր

21 afghe Գալիլիէէ cei Գալիլիէէ

զանդրէնն դարձ: Քանզի բռնադատէր իշխանութիւնն, եւ ածեալ լինէին ի Տեառնէ աշակերտքն՝ իբրու¹ ի² կատարեալ ընդհանուր³ յարութեանն ի Բէթանիայ խորհուրդ ուսանելով: Չորք էին ահա յետ մահուան [դիպաց] աւուրք⁽¹⁶⁶⁾, յետ զամենայն ինչ կատարել մեռելոյն զարժանիս գերեզմանաւ ծածկեցաւ մարմինն: Այտուցեալ էր, որպէս ահա դէպ լինի, եւ յապականութիւն՝ լուծեալ, քակտեալ, ծորէր ի խոնաւութեան⁴ երկրին, եւ շոշեալ յաղցից⁵ հարկէ մարմնոյն: Փախչելի էին իրքն բռնադատեցելոյ բնութեանն լուծեալն ի ժահահոտութիւն՝ [վերստին ի կեանս դարձուցեալ լինի]⁽¹⁶⁷⁾: Յայնժամ զանհաւատալի զընդհանուր⁶ յարութեանն գործ⁷ ի ձեռն Երզրոճագոյն [ակնյայտնագոյն]⁽¹⁶⁸⁾ սքանչելեացն, ի ցոյցս գիտութեան ածեալ լինի: Քանզի ոչ [դժուար ախտից] մեռեալ[Օ] ոք յառնէ⁽¹⁶⁹⁾, եւ ոչ ի վերջնումն եւ ի վախճան շնչոյն ոք հասեալ, ի կեանս դարձուցեալ լինի, եւ ոչ⁸ մանուկ այն ինչ մեռեալ կենդանանայ⁹, եւ ոչ պատրաստեալ ի գերեզման մուծանել պատանի դարձեալ ի տապանէն յարուցեալ լինի, այլ այր առ անցեալ եւ ահա այտուցեալ¹⁰ եւ լուծեալ, քակտեալ, մինչ զի եւ ոչ ի սիրելեացն ոք կարէր տանել մերձենալ ի գերեզմանն Տէր¹¹ վասն ժահահոտութեանն, որ էր¹² ի ներքս ի մարմինս դիոյն: Միով¹³ կոչմամբ կենդանի արարեալ՝ հաւատացուցանէ զքարոզութիւն յարութեանն, այսինքն՝ եւ¹⁴ զայն, որ ի վերայ ամենեցուն ակն¹⁵ ունիմք, զոր¹⁶ եւ ի վերայ մասնաւորին փորձիւ ուսաք: Քանզի որպէս յամենայնին վերտառութեան, ասէ Առաքեալ, «զնոյն ինքն իջանել զՏէր¹⁷ հրամանաւ¹⁸ ի ձայն հրեշտակի եւ փողով» (Լ ԹԷ՝ Գ՝ 15-16)՝ յա-

1 e իբրեւ
 2 abfh չիք ի
 3 acefi ընթհանուր
 4 f խոնաւութեանէ
 5 g յախցից
 6 abcfeji զընթհանուր
 7 abfhi գործս
 8 h չիք եւ ոչ
 9 d կենդանայ
 10 c յայտուցեալ
 11 bde չիք Տէր
 12 d չիք էր
 13 bde Տէրն: Միով
 14 abcdfghi է փիս եւ
 15 e չիք ակն ունիմք զոր եւ
 16 Ae զայն որ փիս զոր եւ
 17 e չիք զՏէր
 18 e հրամանով

նապակահանութիւնն զմեռեալս յարուցանէ, այսպէս եւ այժմ, իբրեւ¹ քուն իմն, զմահն ձայնիւ հրամանին ուստի ի գերեզմանէն ի բաց մերժեալ եւ թաւթափեալ ի նմանէ, որ ի վերայ եհաս ապակահանութիւն մեռելութեանն, կատարեալ եւ ամբողջ ի գերեզմանէն ի բաց վազեաց, եւ ոչ կապանաւք ոտիցն, եւ ոչ մանեւարաւք² ձեռացն արգելեալ յելանելոյ լինէր:

Իսկ արդ³ արդեւք⁴ փոքր իցէ այս առ հաւատ մեռելոցն յարութեան: Քեզ⁵ խնդրե՞ս⁶ եւ այլովք⁷ հաստատել զյաղագս⁸ սորա դատաստան ընտրութեան⁹: Այլ ինձ թուի, ոչ ընդ ունայն այնոցիկ, որ ի Կափառնաուամ¹⁰ էին, ասել ի դէմս մարդկանն Տէր, զայս առ ինքն ասելով. «Ամենայն իրաւք ասացեալ է ինձ գառակս զայս. բժի՛շկ, բժշկեայ զանձն քո» (Ղ.՝Կ. Գ. 23): Քանզի պարտ էր այլ մարմնովք ընտելուցանել¹¹ զմարդիկ յարութեանն սքանչելեաւք՝ իւրն մարդով¹² հաստատել զբանն: Տեսէր յայլս¹³ գործեցեալ զքարոզութիւն, այնր, որոյ¹⁴ մեռանելն հանդերձեալ էր՝ պատանեակն, որ ի կենաց արդ եւս դադարեալ էր, այն որ առ գերեզմանի տապանին էր, զապակահանեալն մեռելովն¹⁵. զամենեւեան ըստ զոյգ հրամանին առ կեանս այսրէն դարձեալս¹⁶: Խնդրէս¹⁷ եւ զայնոսիկ, որք¹⁸ վիրաւքն եւ արեամբ ի մահու եղեն, մի՞թէ ի վերայ սոցա տկարութիւն ինչ է, կենարար զաւրութեանն արգելու շնորհն¹⁹: Տե՛ս²⁰ զայն, որ բեւեռաւքն թափանցանց²¹

1 abcdfhi իբրեւ ի
 2 A մանեւորարկաւք
 3 adhi չիք արդ
 4 Aaeh արդեաւք
 5 Ae չիք Քեզ
 6 Ae խնդիրս
 7 bcdjghi այլով e այլաւք
 8 c զաղագս
 9 ce ընտրութեան
 10 Ahi Կափառնաուամն bdg Կափառնայուամն
 11 Aabcdefhi ընդելուցանելն
 12 abcdfgi մարմնով փխ մարդով
 13 e յաղագս փխ յայլս
 14 h որ
 15 dghi մեռանելովն
 16 bdfghi դարձեալ
 17 i խնդրեն
 18 abcdefghi որ
 19 abcdgh զշնորհն
 20 e չիք Տես զայն որ
 21 Ae թափանցաց

զձեռան էր բեւեռեալ: Տե՛ս զայն, որոյ կողքն գեղարդեամբն¹ խոցեցան: Անցո՛յ զմատունս քո ընդ վէրս² բեւեռացն: Ա՛րկ զձեռս³ քո ընդ գեղարդեանն⁴ վէրս⁵, ընդ միտ ա՛ծ⁶ եւս կշռեալ ապաքէն, որչափ մարթ է ի ներքս ի⁷ տիգին մտանել ընդ լայնութիւն վիւրին⁸՝ զանցն ի ներքս ընդ միտ ածելով: Քանզի եթէ⁹ մուտ ձեռին մարդոյ ունէր վէրն, որչա՛փ ի ներքս լինել գերկաթն ցուցանէ: Արդ, եթէ սա յարուցեալ է, ի¹⁰ դէպ ժամու է զառաքելականն բարբառել¹¹. «Իբր ասեն ոմանք, եթէ յարութիւն մեռելոց ոչ է» (ԱՎ․Գ․ԺԵ 12): Արդ, վասն զի ամենայն նախաճառութիւնն Տեառն ի ձեռն եղելոցն վկայութեան ճշմարիտ ցուցեալ լինի, եւ զայս ոչ բանիւ միայն ուսաք, այլ ի նոյն ինքն յայնցանէ¹², որք¹³ ի կեանս ի յարութենէ անդրէն եկեալ դարձան, գործով զցոյցս խոստմանն ընկալաք, զի՞նչ մնաց այնոցիկ, որ ոչ հաւատան պատճառք: Ո՞չ ապականել [ամրացէք]⁽¹⁷⁰⁾ ասացեալք, այնք¹⁴ որ «ի ձեռն իմաստասիրութեան [եւ սին պատրանաց]⁽¹⁷¹⁾» (ԱՂ․Բ 8) ի բաց մղեն զանեղծ հաւատն՝ զլոկոյ բուռն հարցուք զխոստովանութենէ: Ուսեալք ի սակաւու զՄարգարէին գաւրինակ շնորհին, ի ձեռն որոց ասեն. «Հանես զոգի նոցա, եւ պակասեն¹⁵, եւ ի հոդ իւրեանց դարձցին: Առաքես զոգի¹⁶ քո, եւ հաստատեսցին, եւ նորոգեսցես զերեսս երկրի» (ԱՂ․ՃՊ 29-30): Յորժամ եւ «ուրախ լինել¹⁷ Տէրն ի գործս իւր» (ԱՂ․ՃՊ 31), ասէ, «պակասեսցին մեղաւորք¹⁸ յերկրէ» (ԱՂ․ՃՊ 35): Զի՞արդ ոք ի մեղաց անուանեսցի, յորժամ մեղք ոչ գոն:

1 *Ahi* գեղարդամբն
 2 *abcdghi* տեղիս փխ վէրս
 3 *i* զձեռն
 4 *A* գեղարդանն
 5 *abcdghi* վէր
 6 *abcdeghi* ածես փխ ած եւս
 7 *efghi* չիք ի
 8 *b* վերին *d* տիգին փխ վիրին
 9 *e* եթէ ընդ
 10 *ce* չիք ի
 11 *d* բարբառել
 12 *afghi* ի յայնցանէ
 13 *abcdfghi* որ
 14 *Aef* այն
 15 *abcdghi* պակասին
 16 *adejh* զհոգի *c* ոգի
 17 *b* լինիլ
 18 *c* մեղաւորաց

ԻՐ. ԶԻ ՈՉ¹ ԱՐՏԱՔՈՅ ՎԱՅԵԼՉԱԿԱՆԻՆ²Է
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՆ

Այլ³ են ոմանք, որք մարդկային խորհրդովք⁴ տկարութիւն առ մեր չափս աստուածային զաւրութիւնն⁵ դատեալք, որ ի մեզն անկար է, եւ ոչ Աստուծոյ կար գոլ կազմեն: Քանզի ցուցանեն զնախնեաց⁶ մեռելոցն զապականութիւն, որոց հրովն մղեղեցան⁷ նշխարքն, եւ մի իմն ի վերայ այսոցիկ զշաղղակերս⁸ գազանացն, բանիւ ի մեջ բերեալ, հանեն, եւ⁹ զձուկն՝ ընդ իւր մարմինն զմարմինն ի նաւէն անկելոյ¹⁰ ընկալեալ, եւ զսա դարձեալ կերակուր մարդկան եղեալ, եւ ընդ կերաւղին¹¹ կուտոց ընդմտեալ հալմամբ: Եւ բազումս¹² այլ այսպիսի¹³ փոքրավայելուչս եւ մեծ ի զաւրութեան Աստուծոյ եւ իշխանութեան անարժանիս¹⁴ յեղծումն ազանդիս բերեալ, արձակին¹⁵: Իբրու թէ ոչ է¹⁶ կար Աստուծոյ ի ձեռն նոցուն¹⁷ ճանապարհաց, դարձեալ լուծանելով¹⁸, անդէն հաստատել մարդոյն զիւրն: Այլ մեք սակաւուք գերկայնսն նոցա¹⁹ գանասնական [տրամաբանութեան] ընդունայնութեանն²⁰ յարձակմունս²¹ ի բաց հատեալ՝ ընկեսցուք⁽¹⁷²⁾, խոստովանելով զլուծումն մարմնոյ ուստի²² արտաքս²³ բազկացաւ լինել, եւ ոչ միայն զերկիր [ըստ աստուածային բանին]⁽¹⁷³⁾ յերկիր լուծանել, այլ եւ

1 e չիք ոչ
2 Ace նմանոյն փխ վայելչականին bg վայելչութեան նմանոյն
3 A Այլ
4 d խորհրդով
5 acdfghi զաւրութեանն
6 h զնախնոց
7 Aeg մաղաղացան i մղեցան
8 adfghi զշաղղակեր
9 e չիք եւ
10 h անգելոյ
11 e ընկերողին
12 Ae բազումք
13 Ae այսպիսիք
14 Aaf անարժանիք b արժանի h անարժանի
15 abcdghi յարձակին
16 ce չիք է
17 b նոցունց
18 d մուծանելով
19 b գերկնայնոց փխ գերկայնսն նոցա
20 abcdfghi ընդունայնութեանցն
21 c զյարձակմունս
22 Ace չիք ուստի
23 Ae յարտաքս

զաւղ, եւ զխոնաւ երթալ ի համատոհմն, եւ իւրաքանչիւր ոք ի մերոցս առ ազգակիցսն երթ գնացիցն լինել, եւ թէ ընդ¹ շաղղակեր հաւուց, եւ հմակեր² գազանաց թէ խառնեսցի³ մարդկային մարմին ի ձեռն կերակրոյ⁴, եւ⁵ թէ ընդ ատամամբք գազանաց⁶ [ձկանց] անկցի, եւ եթէ յոյժ շայեկանութեան⁷ մարմնոյն [ի գոլոշիս] եւ ի մղեղ⁸ փոխեսցի հրով⁽¹⁷⁴⁾: Եւ ուրուք⁹, որպիսի աւրինակաւ եւ կամեսցի տանել բանիւ գմարդն, ի ներքս¹⁰ յաշխարհիս է ամենայն իրաւք: Եւ սա ձեռամբ Աստուծոյ շուրջ ըմբռնեալ¹¹ փակի, աստուածաշունչն ուսուցանէ ձայն (ՍՊՄ. ԳՂ. 4): Արդ, եթէ դու ինչ յայնցանէ, որ ի քում յափիդ¹² են, ոչ ես անգէտ¹³, կարծես արդեալ¹⁴ քան զքո գաւրութիւնդ տկարագոյն գոլ զԱստուծոյ¹⁵ գիտութիւնն¹⁶, իբրու թէ ոչ գտանել զայնոցիկ¹⁷, որ¹⁸ արգելեալ փակեցան ընդ աստուածային ձեռամբն գստուգութիւն ճշգրտութեանն¹⁹ (ՅՔ. ԺԲ. 10):

1 *abcdefghi* չիք ընդ
 2 *b* հումակեր
 3 *Aeh* խառնեսցի ի
 4 *d* կերակրոց
 5 *b* չիք եւ
 6 *c* գազանակցի փխ գազանաց անկցի *h* անգցի
 7 *bcd* շահեկանութեան *e* շահեկան *h* շահեկանութեան
 8 *i* մղեղ
 9 *Aacefgh* ուրուք
 10 *e* ներք
 11 *h* ըմբռնեալ
 12 *abcdefghi* յափիտ
 13 *b* յանգէտ
 14 *Aa* արգելք
 15 *b* չիք զԱստուծոյ
 16 *bc* գգիտութիւն
 17 *abcd* ի գայնոցիկ
 18 *b* որք
 19 *b* ճշգրտութիւնն *cfghi* ճշմարտութեանն

**ԻԹ. ԶԻ ԿԱՐ Է ՅԱՄԵՆԱՅՆԻՆ ՏԱՐԵՐՍ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ
ՄԱՐՄՆՈՅ ՔԱԿՏԵՑԵԼՈՅ ԴԱՐՁԵԱԼ Ի ՀԱՍԱՐԱԿԷՆ¹
ԻԻՐԱՔԱՆՉԻԻՐ ՈՒՄԵՔ ՈՂՋ ԼԻՆԵԼ²**

Այլ³ թերեւս առ տարերս ամենայնի հայելով⁴ [մտածես] դժուար է⁽¹⁷⁵⁾ այն, որ ի մեզ աւղն է, առ ազգակիցն տարրն դարձեալ⁵ տանել⁶ հանել⁷, եւ ջերմոյ, եւ խոնաւոյ, եւ հողեղինին⁸ նոյնպէս ընդ համատոհմն խառնեալ, ի հասարակէն դարձեալ առանձնաւորութիւն յիւրն⁹ դարձեալ անդրէն ելանել: Իսկ արդ¹⁰ ո՞չ ածես ընդ¹¹ միտ ի ձեռն մարդկային ցուցիցն, զի եւ այս ոչ ըստ աստուածային զաւրութեան անցանէ սահման: Տեսէ՞ր ուրեք ամենայն իրաւք ի մարդկային բնակութիւնս¹² հասարակական նախիր ի հասարակէ ժողովեալ, այլ յորժամ դարձեալ առ ստացաւդսն իւրեանց անդրէն¹³ բաժանեալք լինին, առ տունսն ընտելութիւն¹⁴ եւ որ ի վերայ կայ դրոշմն զիւրն, իւրաքանչիւր ումեք ի տեղի առնէ: Այսպիսի իմն եւ յազագս քո ընդ միտ ածելով՝ ոչ վրիպեսցես յարժանւոյն¹⁵: Քանզի բնակական¹⁶ իմն¹⁷ կցորդութեամբք եւ գլթով¹⁸ գործով այս առ բնակակիցն¹⁹ մարմին ոգւոցն²⁰ ընդելեալ կրթութեամբ, է իմն նորա ի գաղտնիս ի ձեռն այժմու իւրոյ խառնուածոյն²¹ կցորդութիւն եւ ծանաւթութիւն, իբրու թէ նշանից²² ոմանց ի բնութենէս ի վերայ եղելոց, ի ձեռն որոց հասարակու-

1 *cdf* հասարակէն իւրն
 2 *b* լինիլ
 3 *A* Այլ
 4 *abcdfghi* հայելով ասեն
 5 *Aeg* դարձեալ անդրէն
 6 *Aeg* չիք տանել
 7 *Ade* հանէր *h* չիք հանել
 8 *b* հողեղին
 9 *d* զիւրն
 10 *d* չիք արդ
 11 *c* ի փխ ընդ
 12 *abcdfghi* բնակութեանս *e* տնանկութիւնս
 13 *b* անդէն
 14 *Adefh* ընդելութիւն
 15 *abdefhi* յարժանոյն
 16 *c* Քան զբնական *b* բանական
 17 *b* իմն եւ
 18 *abcdfghi* գլթովք
 19 *bcef* բնակիցն
 20 *ae* ոգոցն *d* ոգւոյն
 21 *Ace* խառնածոյն *i* խառնուածւոյն
 22 *i* նշանակից

թիւնն անխառնակ¹ եւ անշփոյթ² կայ մնայ՝ որոշեալ առանձնացելոցն: Արդ, ոգւոցն³ զազգակիցն եւ առանձինն ի վերայ իւր դարձեալ ձգեալ, զի՞նչ աշխատութիւն է, ասա ինձ, աստուածային զաւրութեանն, ոչ արգելով զընտանեացն⁴ զառ միմեանս յարձակումն՝ անճառն իմն բնութեանն կորզմամբ ձգելոյ առ իւրն ճեպեցելոյ⁵: Քանզի այն որ կայ իմն, մնայ յոգիսն եւ յետ քակումանն⁶ նշան ի մերում խառնուածիս, ցուցանէ որ ըստ դժոխոց խաւաք. եղեն մարմնոցն ի գերեզմանի եղելոցն⁷, եւ ծանաւթ իմն գիտութեան⁸ մարմնականի յոգիսն մնացելոց⁹, ի ձեռն որոյ եւ Ղազարոսն¹⁰ ոմն¹¹ ծանուցեալ¹² լինէր, եւ ոչ անգէտ էր մեծատունն¹³ (Ղ.Ն.Վ. Ժ.Գ. 19): Ապայ եթէ¹⁴ այդպէս է¹⁵, ոչ արտաքոյ դիպաւորին է դարձեալ հաւատալ ի հասարակէն առանձինն անդրէն¹⁶ զլուծումն լինել¹⁷ յարուցելոց մարմնոցն, եւ մանաւանդ այն որ սիրով ջանի զբնութիւնս մեր՝ հարցեալ փորձէ: Քանզի ոչ բուրրիւն ի յորձանս հոսման եւ ի փոփոխման է մերս: Քանզի¹⁸ եթէ¹⁹ այդպէս է²⁰, անըմբռնելի էր, ամենեւին ոչ մի ինչ կայան²¹ ոչ²² ունելով ի բնութենէն, այլ զստուգագոյն²³ բանն²⁴, քանզի է²⁵ ինչ²⁶, որ հաստատեալ կայ²⁷ ի մերոցս²⁸, եւ է, որ այլայլութեամբ

1 d առ խառնակ փիլս անխառնակ
 2 abcdfgi անշփոթ
 3 ae ոգոցն
 4 cef զընտանեացն
 5 Ae ճեպեցելոց
 6 adfghi քակման
 7 d եղելոյն
 8 bcfi գիտութիւն
 9 adfghi մնացելոյ
 10 Aag Ղազար
 11 abcdefhi չիք ոմն
 12 a անճանուցեալ
 13 Ae մեծն
 14 c եթէ այդ
 15 bd չիք է
 16 be անդէն
 17 b լինիլ
 18 bcdfghi Զի փիլս Քանզի
 19 b եթէ այդ
 20 bcdefghi էր
 21 b կայեանս cfh կայեան e կանն
 22 g չիք ոչ
 23 e ստուգագոյն
 24 acghi բանն զտեսակէն ասէ
 25 Ae էր
 26 b ինչ տեսակ ասէ
 27 Ae կայր հաստատեալ
 28 abcdfghi մերում

յառաջ անցանեն այլք: Քանզի¹ ի ձեռն անեցման եւ նուազութեան [այլայլի]⁽¹⁷⁶⁾ մարմինն, իբրու թէ հանդերձ իմն՝ մի ըստ միողէ հասակաց² միմեանց զհետ զգեցեալ: Եւ եկաց մնաց ընդ ամենայն անցեալ յեղեղուկ³ հասակն [չըջումն] անփոփոխ ինքն յինքեան⁴ գտեսիլն, որ միանգամ ի նմայն⁵ գործեցաւ [արկան] ի բնութենէ նշանիցն, ոչ ի բացեկաց աւտարացեալ⁽¹⁷⁷⁾, այլ ամենայնիւ⁶ ըստ մարմնոյն յեղմանց հանդերձ իւրովքն երեւեալ ծանաւթութեամբք: Ի⁷ բաց հանեալ լիցի ի բանէս այն, որ յախտէն է այլայլութիւն, որ ի վերայ տեսակացն դէպ եղեւ գոյանալ: Իբրու թէ դէմս աւտարս⁸ ըստ հիւանդութեանն տխուր տգեղութիւն ընդունի տեսիլն⁹, որ բանիւ ի բաց բարձեալ¹⁰, որպէս նեմանայ¹¹ ասորւոյն¹² (Գ. Թ. ա. Ե. 1-14), այն¹³ որ¹⁴ 15 յԱւետարանի⁽¹⁷⁸⁾ պատմեալքն եղեն¹⁶, դարձեալ զծածկեցեալ¹⁷ յախտէն տեսիլ ի ձեռն առողջութեան յիւրն անանձնացեալն երեւեցաւ ծանաւթութիւնս:

Արդ¹⁸, այնմ, որ առ [O] աստուածատեսիլն⁽¹⁷⁹⁾ է ոգւոյ¹⁹, ոչ հոսելին²⁰ յայլայլութեանն փոփոխեալ լինի²¹, այլ յարուեն²² եւ որ²³ նոյնպէսն ունի՝ յըստ²⁴ մերումն խառնուածի, այս ընդ նմա բուսանի: Եւ վասն զի ըստ տեսլեանն զանագանութիւնք՝ որակք խառնուածոյն²⁵, փոփոխմունք կերպարանին²⁶. Եւ խառնուածն ոչ

1 Aabcdefhi Քանզի ոչ
 2 bi հասարակաց
 3 bdh յեղեղուկ
 4 A յնքեան Ab յինքեան այնպէս
 5 Aeh նման
 6 abcdefghi ամենայն
 7 acdefghi Բայց ի բաց
 8 d աւտար
 9 b գտեսիլն
 10 abcdefghi բարձեալ եղեւ
 11 b նէգման
 12 acefghi ասորոյն b ասորւոյն եւ
 13 abdfghi եւ այլն փիս այն
 14 d չիք որ
 15 b Աւետարանի
 16 fi եւ փիս եղեն
 17 e ծածկեցել
 18 A Արդ ըստ
 19 ae ոգոյ
 20 abcdfhi հոսել ինչ
 21 A լինի ի բաց
 22 be յարուեն
 23 i չիք որ A որ միչս
 24 f ըստ
 25 Ad խառնուածոյն եւ
 26 abcdefghi կերպարանէն

այլ իմն, այլ¹ ըստ տարերցն խառնութեանն² է, եւ տարերս³, աւեմք, որ ընդ կազմածովն⁴ ամենայնի⁵ անկեալ⁶ զնի, ի ձեռն որոց⁷ եւ մարդկայինն բաղկանայ մարմին, հարկաւորապէս տեսակին, իբրու թէ ի նմանութեանց իմն կնքոյ յոգւոջն⁸ մնացեալք, եւ ոչ նմանեալք կերպարանք կնքովն գտեղին ի նմանէ անգիտացեալ լինի, այլ ժամանակաւ վերտառութեանն նա ընդունի դարձեալ առ ինքն զայն, ինչ որ յարմարեսցի ընդ⁹ գաղափարի տեսեանն¹⁰, եւ յարմարեսցի ամենայն իրաւք այս¹¹, որ ի սկզբան անդ տպաւորեցաւ¹² ընդ տեսեանն: Ապա եթէ այդպէս է, ոչինչ արտաքոյ քան զվայելչականն է, դարձեալ ի հասարակէն առ իւրաքանչիւրն երթալ դառնալ յատկութեանն: Ասի¹³, եւ սնդիկդ¹⁴ յառաջագոյն հեղեալ, այն որ շուրջ զնովաւ է՝ կողմանաւորի¹⁵ ուրումն¹⁶ եւ փոշոտ¹⁷ վայրի, ի մանր-մանր գնդակս¹⁸ ոլոռնացեալ, յերկրին սփռել¹⁹ առ²⁰ ոչինչ յայնոսիկ, որ պատահեցին²¹ նմա, խառնեալ: Ապա եթէ ոք դարձեալ, որ ի բազում վայրսն սփռեալ տարածեցաւ, ի մի²² գումարեսցէ զնա, ինքնին²³ սփռել²⁴ տարածանել առ համատոհմն՝ ոչ իւրք միջնորդաւ առ իւր ընտանի²⁵ խառնուածն արգել²⁶ եղեալ: Այսպիսի իմն, պարտ համարիմ կար-

¹ *abcdgi* չիք այլ

² *bf* խառնութիւն

³ *b* տարերցս

⁴ *b* ընդ որ կազմածով

⁵ *h* ամենայն

⁶ *h* անգեալ

⁷ *A* որոյ

⁸ *ae* յոգւոջն

⁹ *c* ըստ

¹⁰ *Aacdefgh* տեսեանն եւ

¹¹ *abcdfghi* այն

¹² *e* տպով

¹³ *b* Ասէ

¹⁴ *a* սնդիկս *bci* սնտիկդ

¹⁵ *afgh* կողմանաւորի *i* կողմաւորի

¹⁶ *e* ուրումն

¹⁷ *A* փոշոտ *b* փշոտի այրի *f* փշոտ

¹⁸ *Af* գնդակ

¹⁹ *abcdfghi* սփռել տարածանել

²⁰ *b* չիք առ

²¹ *Ae* պատահեցեն

²² *e* մի վայր

²³ *abcdfghi* ինքն

²⁴ *abcdfghi* չիք սփռել տարածանել

²⁵ *acefh* ընդանի

²⁶ *h* արգելեալ եղեւ

ծել, եւ յաղագս մարդոյն¹ խառնուածոյ ընդ միտ ածել: Եթէ միայն յԱստուծոյ թողութիւն լիցի, ինքնին զգոյգ² մասունան յիւրսն որոշեալ մեկնել [միաւորեալ]⁽¹⁸⁰⁾, եւ ոչ միոյ գործոյ³ աշխատութեան պէտք են⁴, որ⁵ վերտառիցէ զբնութիւնն⁶ ի ձեռն սոցա լինելոյ: Եւ քանզի այնոցիկ, որ յերկրէ բուսանին, ոչինչ աշխատութիւն⁷ տեսանեմք ի բնութեանս⁸ ցորենոյ⁹ եւ կամ կորեկան, եւ կամ այլ ինչ ի ցորենահատացն, եւ կամ ի պատենաւոր, եւ ի խորխաւոր սերմանց՝ ի շրջել ի ցողուն¹⁰ եւ ի¹¹ քիստ, եւ ի հասկ¹²: Քանզի նախ առաջին [անաշխատ] ինքնին գոյգ եւ կշիռ շրջումն [կերակուրն]⁽¹⁸¹⁾ ի հասարակէն¹³ առ իւրաքանչիւր ոք ի սերմանցն՝ առ անձնաւորութիւն երթեալ փոխի: Արդ, եթէ հասարակաց ամենեցուն, որք բուսանին ի խոնաւութենէն, որ ի ներքոյ կացցէ¹⁴ իւրաքանչիւր, որք¹⁵ ի ձեռն սորայն սնանին, զգոյգ¹⁶ եւ¹⁷ զիւր անկն¹⁸ ձգեալ գործեաց առ ընտանութեան¹⁹ մերձաւորութեանն²⁰ յաւելուած, զի^oնչ նորոգ է եւ յարութեանն բանի յիւրաքանչիւր ումեքէ²¹, որք յառնիցենն, որպէս ի վերայ սերմանցն դէպ եղեւ, այսպէս²² լինել զիւրոյ ձգմանն կորզումն: Ապա եթէ այդպէս է, յամենեցունց²³ մարթ եւ հնար է ուսանել²⁴, ոչինչ արտաքոյ յայնցանէ²⁵, որք փորձիւս ծանուցան, քարոզութիւն յարութեանն ու-

1 abcdfghi մարմնոյն խառնուածի
 2 b գոյգ c զգոք
 3 c գործ
 4 d չիք են
 5 dh որ ի
 6 c բնութիւն
 7 e անաշխատութիւն
 8 abfghi բնութեան
 9 Ag ցորենոյ
 10 i ցաւուն
 11 c չիք ի
 12 d հասակէն
 13 Abe հասարակ
 14 Abch կայցէ
 15 ce ոք
 16 bh գոյգ
 17 b չիք եւ
 18 abfhi անգն
 19 ce ընդունութեան f ընդանութեան
 20 d մերձատրութեան
 21 h ի յիւրաքանչիւր յումեքէ
 22 aedf այս
 23 Ace յամենեցուն
 24 b ուսանիլ
 25 c յանցանէ

նեկ¹ զիւրն: Եւ Համայն եւ ծանաւթագոյն եւ զմերոցն լուեցաք. զնա ասեմ² զբուն եւ³ զառաջին զմերոյ գոյութեանս⁴ զպատճառսն: Քանզի ո՞ ոչ զիտէ զսքանչելագործութիւն զբնութեանս մերոյ, զի՞նչ ընկալեալ⁵ մայրենի արգանդն⁶ գործէ իմն: Տեսանե՞ս որպէս պարզ⁷ իմն աւրինակն եւ նմանամասն⁸ է զայն, որ ի պատճառս մարմնոյն յաղիսն⁹ սերմանէ: Եւ զպայծառութիւն այն որ կազմեալն լինէր խառնուածոյ, ո՞ր բան իցէ, որ պատմեալ կարիցէ: Եւ ո՞վ ոչ Հասարակաց¹⁰ բնութեամբ զայսպիսիս ուսեալ՝ կարելի Համարեսցի, որ լինի¹¹, զի¹² գոյզն եւ փոխանակ ոչ միոյ¹³ ուրուք նորա սա քո [այսպիսեաց] իրացն է սկիզբն⁽¹⁸²⁾: Եւ մեծ ասեմ՝ ոչ միայն ըստ¹⁴ մարմնոյս Հայեցեալ ի ստեղծուած, այլ ընդ¹⁵ որ յառաջ քան զայս զարմանալ արժանի էր, զնոյն ինքն ասեմ զոգիսն եւ որ շուրջ զնովաւն տեսանի¹⁶:

¹ *b ունիլ*

² *d ասեմք*

³ *abcfi չիք եւ*

⁴ *d գոյութեան*

⁵ *ag ընկալեալ*

⁶ *b յարգանդն*

⁷ *h պարզի*

⁸ *Ae մանրամասն փխ նմանամասն*

⁹ *i յաղիսն այլ իմն*

¹⁰ *Ae Հասարակ*

¹¹ *Aacdefghi լինին*

¹² *b չիք զի*

¹³ *abcdfghi մի*

¹⁴ *Aefgi յըստ*

¹⁵ *Abe ըստ*

¹⁶ *abcdfgh տեսանին i տեսանէին*

**Լ. ԱՌԱՅՆՈՍԻԿ, ՈՐՔ¹ ԱՍԵՆՆ ՅԱՌԱՋԱԳՈՅՆ ԳՈՅԱ-
ՆԱԼ ՔԱՆ ԶՄԱՐՄԻՆՍ ՈԳԻՔ ԵՒ ԿԱՄ ԱՆԴՐԷՆ⁽¹⁸³⁾ ԸՆԴ-
ԴԷՄ ՅԱՌԱՋ ՔԱՆ ԶՈԳԻՍՆ ՀԱՍՏԱՏԵՑԱԻ² ՄԱՐՄԻՆ:
ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ԵՂԾՈՒՄՆ ԻՄՆ ՓՈՓՈԽՄԱՆՆ ՅԱՅԼ³ ՄԱՐ-
ՄԻՆՍ⁴ ՈԳԻՈՅՆ ԱՌԱՍՊԵԼԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆՆ⁽¹⁸⁴⁾**

Ինձ թուի, թէ ոչ արտաքոյ առաջիկայի⁵ մեզ իրացս է հարցա-
նել փորձել զայն⁶, որ յերկբայս եւ կեղակարծելի է եկեղեցեաց յա-
ղագս ոգւոց⁷ եւ մարմնոց: Քանզի ոմանց թուի յառաջ քան զմեզ,
որոց եւ «Յաղագս սկզբանց»⁽¹⁸⁵⁾ գործեցաւ բան քննութեան, որ-
պէս դաս իմն ի զատ⁸ ի⁹ քաղաքի զոգիսն յառաջագոյն գոյանալ
ասել, եւ առաջի¹⁰ կալ եւ անդ հարութեան եւ առաքինութեան
ցոյցք: Եւ¹¹ կայ մնայ ի բարւոջ¹² ոգին առ ի¹³ մարմինն շաղապա-
տելոյէ անփորձ: Ապա¹⁴ եթէ ի բաց անկցի ի բարւոյն¹⁵ կցորդու-
թենէ, յայս աշխարհ կենաց սողոսկել անկանել¹⁶ եւ այսպէս ի
մարմին լինել¹⁷: Եւ այլք՝ ըստ Մովսէսեանն¹⁸ կարգի ի կազմած¹⁹
մարդոյն²⁰ հայելով, երկրորդ գոլ զոգիսն²¹ մարմնոյն ըստ ժամա-
նակին ասեն: Վասն զի նախ՝ «առնլով Աստուած հող յերկրէ»
(ԾՆ. Բ 7) զմարդն եստեղծ²² եւ ապա՝ այսպէս շնչացոյց ի ձեռն
փչման: Եւ այսու բանիւ պատուականագոյն ցուցանեն քան զո-

1 c որ
2 de հաստեցաւ
3 b այլ մարմին
4 ace ոգոցն b սոցա փխ ոգւոցն
5 acdfg առաջիկայ
6 abcdefghi այն
7 ae ոգոց
8 abcdfghi եւ զաւր փխ ի զատ
9 Ace չիք ի
10 c չիք առաջի
11 abcdefghi եւ թէ
12 h բարոջ
13 abcdfghi չիք ի
14 c չիք Ապա եթէ ի բաց անկցի ի բարւոյն կցորդութենէ
15 aefh բարոյն
16 aefhi անգանել
17 bdfghi լինի
18 dh Մովսէսեանն
19 b կազմուած
20 i մարդոյն
21 b զհոգիսն
22 Aef ստեղծ

գրան զմարմին¹, այնր² որ ի ներքս մուծանի, զայն³ որ յառաջն ստեղծաւ: Քանզի ասեն յաղագս մարմնոյ զոգիս լինել⁴, զի մի անշունչ եւ անշարժ իցէ ստեղծուածն, իսկ ամենայն ինչ, որ վասն իրիք եղեալ է, անարգագոյն ամենայն իրաւք է, քան զայն, վասն որոյ լինին: Որպէս Աւետարանն ասէ, թէ «աւելի է⁵ քան զկերակուր ոգի, եւ մարմին՝ քան զհանդերձ» (Մատթ. 9. 25), զի վասն⁶ սոցա է այն: Քանզի⁷ ոչ վասն կերակրոյ՝ ոգի, եւ ոչ վասն հանդերձի հաստատեցան⁸ մարմինք, այլ իբրու զի սոքա էին, նա վասն պիտոյից յետոյ գտաւ: Արդ, վասն զի յերկոսինն⁹ կարծիս բանն է պատճառք այսոցիկ¹⁰, որ յառաջագոյն վարուք¹¹ իմն վարել ոգւոցն¹² յառանձին իմն կարգի հաստատութեան առասպելաբանացն, եւ այնոցիկ, որ¹³ յետոյն մարմնոց¹⁴ կազմել կարծեցին, հարկաւոր է ոչինչ այնոցիկ, որ ի կամս աւրինացն ասացան ինչ, անտես առնել առանց հարցափորձի: Այլ է¹⁵ ինչ որ ստուգութեամբ¹⁶ գերկոցունց կողմանցն¹⁷ կրթել բանս¹⁸ եւ զամենայն մերկանալ, որ կայ ի նոսա անտեղի յիմարութիւն¹⁹ կարծեաց, երկայն ի պէտք լիցին եւ ամանակի եւ բանի, բայց²⁰ սակաւուք, որպէս կար է, զերկաքանչիւր ոք յասացելոցն²¹ ընդ միտ ածեալք, դարձեալ զառաջիկայէն բուռն հարցցուք²²: Այնոցիկ, որ ընդ առաջինն հաճեալ են բան եւ երիցագոյն²³ ի մարմնին²⁴ կենաց զվարս²⁵

1 c մարմին A զմարմին քան
 2 A զայն փխ այնր c այն
 3 abcdefghi այն
 4 b լինիլ
 5 d չիք է
 6 g վասն զի
 7 c Քան
 8 e հաստեցան
 9 Ae յերկոսեան
 10 Aef այնոցիկ
 11 e վարաւք
 12 aef ոգոց
 13 b որք
 14 A մարմնոյ
 15 abcdefghi չիք է ինչ որ
 16 Ae ստութեամբ
 17 abcdefghi չիք կողմանցն
 18 abcgi զբանս
 19 c յամարութիւն
 20 c չիք բայց սակաւուք, որպէս կար է զերկաքանչիւր ոք
 21 c չիք յասացելոցն ընդ միտ ածեալք, դարձեալ զառաջիկայէն բուռն հարցցուք
 22 Aabcdefhi հարցուք
 23 c իրիցագոյն
 24 bcf մարմին
 25 e վարս

ոգւոցն¹ աւրինադրեն², որք ոչ թուին ինձ ի հեթանոսականացն մաքուր ապրել ի կամաց, յայնոցիկ, որ յաղագս մարմնափոխութեանն նոցա առասպելաբանեն: Քանզի եթէ ոք հաւաստի³ հարցեալ⁴ փորձեսցէ⁵ առ այս, ըստ⁶ ամենայն հարկի, զբանն նոցա գտցէ քարշեալ, զոր ասեն, զոմն առ նոցա⁷ յիմաստնոցն ասել, թէեւ այր եղեւ⁸, նոյն⁹ եւ կնոջ մարմին զգեցաւ¹⁰, եւ՛ ընդ հաւս թռեալ, եւ՛ ի թուփս բուսաւ, եւ՛ ջրային եհաս¹¹ կենաց⁽¹⁸⁶⁾: Ոչ հեռի ի ճշմարտութենէ, ըստ իմում ընտրութեանս¹² բերեալ լինի, որ յաղագս իւր գայտսիկ ասէ: Քանզի արդարեւ գորտից ոմանց եւ կամ ճայից կոչման, եւ կամ անբանութեան ձկանց, եւ կամ կաղնեաց անզգայութեան¹³ արժան է գայսպիսի զաւրէնս¹⁴ մի հոգին ասել ընդ այսքանս անցանել: Եւ այսպիսի անտեղի յիմարութեանս այս է պատճառք՝ յառաջագոյն գոյանալ զոգիսն կարծել: Քանզի կարգիւ¹⁵ սկիզբնն այսպիսոյ¹⁶ աւրինացն¹⁷ ի մերձաւորն եւ ի հուպն, եւ ի¹⁸ յարակայն զբանն յառաջ ածեալ, մինչեւ յայս¹⁹ արուեստագործեալ անցանեն²⁰: Քանզի եթէ ի²¹ ձեռն իրիք չարութեան կորցեալ հանեալ²² ի բարձրագոյն վարուցն, [որպէս ասեն, զկնի միանգամայն ճաշակելոյ զմարմնաւոր կեանս՝ դարձեալ] ոգիքն²³ մարդ ²⁴լինի⁽¹⁸⁷⁾: Ախտաւոր ամենայն իրաւք, որ ի²⁵ մարմ-

1 ae ոգոցն d ոգւոյն
 2 A աւրինադրեն
 3 b հաւաստիւ
 4 e չիք հարցեալ
 5 e փորձել է
 6 b ընդ
 7 Ae նոսա
 8 e եղել
 9 b նայն
 10 c սգեցաւ
 11 a էհաս
 12 cef ընդորութեանս
 13 c անզգանութեան
 14 A զաւրէնս հասարակել
 15 e կարգի i կարգաւ
 16 abcdefgh այսպիսոյ
 17 A աւրինակացն
 18 c չիք ի
 19 c գայս
 20 c անցեն
 21 b չիք ի
 22 c հանեա
 23 Abe ոգիքն ի
 24 c լինին
 25 b չիք ի

նի, վարքն¹, խոստովանեալ լինին՝ առ մշտնջենաւորն եւ անմարմինն², ամենայն իրաւք հարկաւոր է այն, որ յայսպիսումն եղեւ ի³ վարս, յորում աւելի առ ի մեղանչելն գոն պատճառք, յաւելւոջ⁴ չարի լինել⁵ եւ ախտաւորագոյն լինել⁶, քան թէ որպէս յառաջն էր⁷: Եւ⁸ մարդկային ոգոցն⁹ ախտն՝ առ անասունն է նմանութիւն, եւ ընդ սմա բնակեցուցանել՝ զոգիսն ի պաճարեղէն բնութիւն կաթել¹⁰ փոփոխմամբ¹¹: Միանգամայն չարութեամբ գնացեալ եւ ոչ յանասնի եղեալ, առ ի չարն անցի¹² ճանապարհի յանգիլ¹³ երբեք: Քանզի չարին կայ՝ սկիզբն ըստ առաքինութեանն է յարձակման: Եւ առաքինութիւն յանասունսն ոչ է: Ապա եթէ այդպէս է, միշտ առ վատթարն¹⁴ ի հարկէ այլափոխեսցի, հանապազ առ անարգագոյն յառաջ անցանելով, եւ միշտ զվատթարն¹⁵ յայնմ, յորում է¹⁶, բնութեանն գտեալ: Որպէս բանականին զգայականն ի ներքոյ կալ դէպ եղեւ, այսպէս եւ ի սմանէ յանգզալին փոփոխումն լինի:

Այլ¹⁷ մինչեւ¹⁸ յայս յառաջ անցեալ բանս նոցա, զի թէպէտ¹⁹ արտաքոյ ճշմարտութեանն բերեալ լինի, այլ ի ձեռն կարգի ուրումն²⁰ անտեղի յանտեղւոյ²¹ փոփոխեալ²² ըմբռնէ: Իսկ աստուստ ահա ի ձեռն անկատարիցն²³ խառնափնդորաց²⁴ նոցա ւարէնքն առասպելագործին: Քանզի կարգաւորութիւն ամենեւին զապա-

1 b վարուքն
 2 A անմարմինն համիմացութեամբ
 3 abcdfgi չիք ի
 4 ah յաւելիոջ e յաւելոջ
 5 b լինիլ
 6 b լինիլ
 7 e լինէր փխ էր
 8 cdefhi եւ ի
 9 A մարմնոցս փխ ոգոցն Abcdfghi չիք ոգոցն
 10 b կաթիլ
 11 c փոփոխմամբ
 12 Aabefgh անցի ի e անցի գնացի
 13 Ae յանգել d յանկիլ
 14 A վատթարն
 15 A զվատթարն
 16 bf յորմէ
 17 A Այլ ոչ
 18 c մինչ
 19 Ae եթէ եւ փխ թէպէտ
 20 e որումն
 21 ceh յանտեղոյ
 22 b փոխեալ
 23 A անկատարիցն ծնան
 24 A խառնաբնդորաց f խառն փնտորացն

կանութիւն ոգւոցն¹ ցուցանէ²: Քանզի այն, որ միանգամ ի բարձր վարուցն սողոսկեալ անկաւ³, եւ ոչ ի միում չափու չարութեան զկայ առնուլ կարասցէ: Այլ վասն առ ախտան կցորդութեան ի բանականէն առ անասունսն⁴ փոխեսցի, եւ ի նմանէ առ⁵ տնկոցն⁶ անզգայութիւն շրջեսցի, եւ ընդ⁷ անզգալոյն⁸ դրակիրց իմն է եւ հուպ անշունչն: Եւ սորա զհետ երթայ անէն⁹ եւ անգոյն: Ապա ուրեմն¹⁰ ընդհանուր¹¹ ի ձեռն կարգին առ ոչինչն նոցա ոգիքն երթեալ փոխեսցին: Ապա եթէ այդպէս է, անհնար է սմա դարձեալ ի հարկէ առ լաւն եւ վեհն անդրէն ելուստ: Այլ սակայն ի թփոյ¹² ի մարդն զոգիսն¹³ տարեալ հանեն: Ապա եթէ այդպէս է, պատուականագոյն զայն¹⁴, որ ի թփին կեանքն¹⁵ են, անմարմին¹⁶ վարուցն յայսցանէ ցուցանեն: Քանզի ցուցեալ է, զի¹⁷ որ առ վատթարն¹⁸ լինի ել ճանապարհի ոգւոցն՝ առ խոնարհագոյն ըստ վայելչականին երթեալ¹⁹ խոնարհեսցի: Եւ անկեալ²⁰ դնի ընդ անզգալի բնութեամբն անշունչն, յոր կարգաւ սկիզբն աւրինացն նոցա²¹ զոգիսն ածէ: Այլ վասն զի զայն ոչ կամին, կամ ի²² ²³[ան]զգալոցն⁽¹⁸⁸⁾ զոգիսն²⁴ արգելեալ փակեն, եւ կամ²⁵ թէ աստուստ²⁶ ի մարդկային զնա տարեալ հանեն կեանս, պատուականագոյն, որպէս ասացեալ է, զփայտեղէն կեանսն առաջնոյ կազ-

1 aef ոգոցն
 2 b ցուցանեն
 3 achi անգաւ
 4 Ae անասունսն
 5 dphi առ ի
 6 acfzi տնկոցն
 7 acdfgi չիք ընդ
 8 aefh անզգալոյն
 9 d անդէն
 10 d չիք ուրեմն
 11 ag ընթհանուր
 12 e թփոց
 13 չիք զոգիսն c ոգիսն b հանեն զոգիսն
 14 b է զայն
 15 c կեանքն են հոգոյն
 16 ah անհոգոյն փիւ անմարմին bd հոգոյն փիւ անմարմին
 17 c չիք զի որ առ
 18 bc չիք վատթարն լինի ել ճանապարհի ոգւոցն A վատթարն eh լինել փիւ լինի ել
 19 b երթեալ վատթարն լինիլ ճանապարհի հոգւոցն
 20 aceghi անգեալ
 21 d չիք նոցա
 22 d զի փիւ ի
 23 e սգալոջն
 24 c ոգիսն
 25 b չիք կամ
 26 bcdfg անդուստ i անտուստ

մածին¹ ցուցանեն, զի եթէ անտուստ² առ չարութիւն³ կործանումն եղեւ ի վայր, իսկ աստուստ առ⁴ յառաքինութիւն դարձ⁵ լինի: Ապա եթէ այդպէս⁶ է, անգլուխ իմն եւ անկատար այսպիսին յանդիմանեալ լինի բան, որ զոգիսն ի նմա յառաջ քան ի մարմնի կեանս վարել կազմեալ՝ եւ վասն չարութեան կապեալ⁷ ընդ մարմինսն: Եւ այնոցիկ, որ կրտսերագոյն⁸ քան զմարմին⁹ զոգիսն¹⁰ գոլ ասեն, յառաջագոյն կազմեցաւ ի ձեռն յետնոցն յիմարութիւնն: Ապա եթէ այդպէս է, խոտան եւ ի¹¹ բաց ընկենլի զուգապէս յերկոցունց¹² բանն է: Եւ ի ձեռն միջոցի¹³ կարծեացն ուղղել կարծեմ, թէ պարտ է ճշմարտապէս զմեր բանս: Եւ է սա ոչ ըստ հեթանոսական պատրանացն չարութեամբ իմն ծանրացեալ զոգիսն¹⁴, որ ընդ ամենայնիս¹⁵ յածեալ շուրջ գան, տկարութեամբ ընթանալոյ ընդ արագութեան շրջանակին շարժման յերկիր ի վայր անկանել¹⁶:

¹ *b* կազմուածին

² *bdef* անդուստ

³ *c* չարութեան

⁴ *abcdghi* չիք առ

⁵ *bd* դարձեալ

⁶ *abcdfi* այնպիսին

⁷ *c* կազմեալ փխ կապեալ

⁸ *abefghi* կրտսերագոյն

⁹ *abcdfghi* զմարմինսն

¹⁰ *c* ոգիսն

¹¹ *c* չիք ի

¹² *c* յերկոցունցանէ *d* երկոցունց

¹³ *Aabdefghi* միոջի

¹⁴ *A* զոգիսն իմանալ

¹⁵ *b* ամենայնս *c* յամենայնիս

¹⁶ *abg* անկանիլ *chi* անգանիլ *e* անգանել

ԼԱ. ԿԱԶՄԱԾ ԶՄԻ ԵՒ ԶՆՈՅՆ ՈԳԻՈՅ¹ ԵՒ ՄԱՐՄԵՆՈՅ
ՊԱՏՃԱՌ² ԷՈՒԹԵԱՆՆ ԳՈԼ

Եւ մի՛ դարձեալ իբրու թէ կաւեղէն պատկեր յառաջագոյն ստեղծեալ բանիւ զմարդն, յաղագս սորա զոգիսն լինել³ ասել⁴, քանզի եթէ⁵ անարգագոյն քան զկաւեղէն ստեղծուածն զիմանալի բնութիւնն ցուցեալ⁶ լինիցի⁽¹⁸⁹⁾: Այլ իբրու զի մի է մարդն ոգւով⁷ եւ մարմնով, ի մի⁸ գումարեալ գոյութիւն, մի զնորա⁹ եւ¹⁰ հասարակ¹¹ գոյութեանն¹² սկիզբն ենթադրել, զի մի ինքն իւր երիցագոյն եւ կրտսերագոյն¹³ լիցի, իբրու թէ¹⁴ մարմնականն յառաջանայցէ ի նմա եւ միւսն վերջանայցէ: Այլ կանխագէտ Աստուծոյ զաւրութեամբն, որ սակաւ մի յառաջ հատուցաք զբանն, ամենայնի յառաջագոյն գոյանալ մարդկային լրութեանն, ասէ¹⁵, դաւանակից եղեալ յայս մարգարէութեանն, որ ասեն. «զիտել զամենայն ինչ Աստուծոյ յառաջ քան զլինելն իւրեանց» (Գ՝.ԺՊ՝.42): Իսկ յըստ իւրաքանչիւրն արարչութեան մի յառաջագոյն դնել զայլ այլոյ, եւ ոչ յառաջ քան զմարմինն զոգիսն¹⁶, եւ մի դարձեալ ընդդէմ նորին¹⁷ զմարմինն, զի մի խեռիցէ առ ինքն մարդն¹⁸ ըստ¹⁹ ժամանակին գանազանութեամբ բաժանեալ: Քանզի կրկնակ ի բնութեանն²⁰ մերոյ իմացելոյ²¹, ըստ առաքելական վարդապետութեանն, երեւեցելոյ մարդոյն²² եւ ծածկեցելոյն (Լ՝ ՊԵՊ՝. Գ՝ 4):

1 Acei ոգի a ոգոյ
2 Aacefg ի պատճառս
3 b լինիլ
4 cg ասեն
5 afgbi եթէ այս e եթէ այդպէս է
6 A e լիցի
7 ae ոգով
8 b մի մի
9 b նորա
10 abcji չիք եւ
11 b զհասարակ
12 g գոյութեան
13 abcdefghi կրտսերագոյն
14 d չիք թէ
15 b չիք ասէ... արարչութեան մի
16 i զհոգիսն
17 Acei սորին
18 b զմարդն
19 abd ընդ
20 abcdefghi բնութեանս
21 b իմացելոյ մարդոյն
22 h մարդուոյն

Զի եթէ ոմն յառաջագոյն իցէ էութեամբ եւ ոմն յետոյ եղիցի, անկատար իմն արարողին յանդիմանեալ լիցի զաւրութիւն, ոչ ամենայնիւ ըստ սարդկայիճճ [միանգամայն] բաւական եղեալ⁽¹⁹⁰⁾, այլ բաժանեալ զգործն եւ ըստ մասին-մասին յաղագս ըստ երկաքանչիւրոցն¹ կիսւոցն² գործ արարեալ:

Այլ³ որպէս ի ցորեան ասեմք եւ կամ յայլում իմիք սերմանեացն՝ զամենայն ի ներքս փակիլ զաւրութեամբ ըստ հասակին [հասակին]⁽¹⁹¹⁾ տեսակ՝ խոտն, ցողունն⁴, ի մէջ ծրունքն, պտուղն, քիստն, եւ ոչինչ ի սոցանէն⁵ ի բնութեանն բանի յառաջագոյն գոլ եւ կամ յառաջագոյն լինել⁶ ասեմք բնութեանն սերմանն, այլ զասիւ իմն բնութեանն⁷, այն որ կայ ի ներքս ի սերմանն զաւրութիւնն երեւել⁸, սակայն ոչ այլ ի սմա սերմանել⁹ [ի ներքս թափանցել] բնութիւնն⁽¹⁹²⁾, ըստ նմին բանի եւ զմարդկային սերմն կարծեցաք յառաջնում գոյացութեանն պատճառի ի միասին սերմանեալ բնութեանն զաւրութիւն: Եւ տարածանիլ եւ երեւիլ ի ձեռն բնական իմն կարգաւորութեան՝ առ կատարեալն¹⁰ յառաջ անցեալ, ոչինչ ընկալեալ արտաքուստ ի պատճառս կատարելութեան, այլ զինքն ի կատարեալն ի ձեռն կարգի մատուցեալ: Ապա ոչ զոգի¹¹ յառաջ քան զմարմին, եւ ոչ առանց ոգւոյ զմարմին ճշմարիտ է ասել, այլ մի երկոցունց սկիզբն ըստ բարձրագոյն բանին¹² յառաջնում Աստուծոյ կամաւքն սկիզբն արկեալ եւ ըստ այլում՝ ի ծննդեանն պատճառս¹³ գոյացուցեալ¹⁴: Քանզի որպէս ոչ է զըստ¹⁵ անդամոցն յաւելումն¹⁶ տեսանել՝ առ ի յղումն մարմնոյ ի ներքս եղեցելոյ¹⁷, յառաջ քան զստեղծանելն, այսպէս եւ ոչ զոգւոյն¹⁸ զա-

¹ *Aeh երկաքանչիւր eh իւրաքանչիւրոցն*

² *eh կիսի abcdfghi չիք կիսւոցն*

³ *h Յայլ*

⁴ *be ցաւղունն*

⁵ *Aei նոցանէն*

⁶ *b լինիլ*

⁷ *Aabdefghi բնութեամբ*

⁸ *b երեւիլ*

⁹ *Aeh սերմանիլ*

¹⁰ *b կատարեալն եւ*

¹¹ *e ոգոյ*

¹² *A չիք բանին*

¹³ *abcdfghi պատճառ*

¹⁴ *Ae գոյացեալ*

¹⁵ *d ըստ*

¹⁶ *Abei յեղումն*

¹⁷ *c եղելոյ i եղեցելոյ*

¹⁸ *aef զոգոյ c ոգւոյ*

ուանձնաւորութիւնս¹ ի նմին հնար է տեսանել յառաջ, մինչ չեւ ելեալ² է ի գործ: Եւ որպէս ոչ ոք երկմտեսցէ՝ առ ի յաւրիցն եւ³ յաղեացն⁴ զանազանութիւն⁵ զնա անտուստն⁶ ձեւանալ, ոչ այլոյ իրիք զաւրութեան⁷ ի ներքս մտեցելոյ⁸, այլ որ ի նմայն կայր բնութեամբ՝ առ ի գործ սորա փոխեալ, այսպէս եւ յաղագս ոգւոց⁹ համեմատաբար է զգոյզն¹⁰ կարծել, զի թէպէտ¹¹ եւ ոչ ի ձեռն¹² գործոյ իրիք յերեւելումս¹³ ճանաչիցի, ոչինչ նուազ է ի նմա: Եւ քանզի եւ տեսիլն հանդերձելոյն գոյանալ մարդոյն¹⁴ ի նմանէ¹⁵ 16 զաւրութեամբ⁽¹⁹³⁾ եւ ոչ տայ իմանալ վասն ոչ գոլ կար՝ յառաջ քան զհարկաւոր կարգաւորութիւնն երեւեալ: Այսպէս եւ ոգի¹⁷ է ի նմա, եւ ոչ երեւեցելում¹⁸ երեւի ի ձեռն իւրոյ բնութեանն գործոյ մարմնական աճեցմամբն ընդ նմա յառաջ եկեալ: Արդ, վասն զի ոչ ի մեռեալ մարմնոյ առ ի յղութիւն զաւրութիւն¹⁹ հատանի, այլ ի շնչաւորէ եւ ի կենդանւոյ²⁰: Վասն այսորիկ ասեմք արժանաւոր գոլ ոչ մեռեալ²¹ եւ անշունչ կարծել²² ի կենդանւոյն²³ կենաց պատճառս յառաջ անցեալն ինչ: Քանզի որ ի մարմնի՝ անշունչն է եւ մեռեալ ամենայն իրաւք է²⁴: Իսկ մեռելութիւն ըստ պակասութեան ոգւոցն²⁵ լինի: Եւ ոչ ոք ի վերայ սորա երիցագոյն քան զունումն²⁶

1 c գառանձնութիւնս
 2 bd եղեալ
 3 c եւ ի
 4 Ae աղեացն
 5 Ace զանազանութիւնս
 6 bdefgh անտուստն
 7 Aadfi զաւրութիւն
 8 b մտեցեալ e մտելոյ
 9 ae ոգոց
 10 c գոզն d գոյզն
 11 c թէ յետ փիւ թէպէտ
 12 c չիք ի ձեռն
 13 c յերեւելումն
 14 bh մարդոյն
 15 b նմանէ ի սերմն c սերմն՝ նմանէ hi սերմն փիւ նմանէ
 16 b չիք զաւրութեամբ e գոյութեամբ փիւ զաւրութեամբ
 17 b զհոգի
 18 dfg hi հատեւեցելումն
 19 g զաւրութեան
 20 acejhi կենդանոյ
 21 abfhi զսերմանէն ասէ փիւ մեռեալ
 22 b կարծիլ
 23 aeh կենդանոյն
 24 abcdefg չիք է
 25 ace ոգոցն
 26 ag զունումն հոգոյն

բնութեան¹, ասասցէ² զպակասութիւնն, թէպէտ եւ զանշունչն³, որ է⁴ մեռելութիւն ոգւոյն⁵, գոլ ոք կազմեսցէ երիցագոյն:

Եւ եթէ ոք եւ⁶ գործաւորագոյն [յայտնագոյն]⁽¹⁹⁴⁾ խնդրիցէ Հաստատուն⁷ նշանակ զկեալ մասինն այնորիկ, որ սկիզբն Հաստատեցելոյն լինի կենդանւոյն⁸, կարողութիւն է եւ [ի ձեռն այլոց նշանացն], ի ձեռն⁹ որոց⁽¹⁹⁵⁾ շնչաւորն ի մեռելւոյն¹⁰ որոշեալ զատանի, եւ զյաղագս¹¹ սորայն իմանալ: Քանզի Հաստատուն նշանակ զկեալն ի վերայ մարդկան առնեմք, յորժամ ջերմ ոք իցէ, եւ գործուն, եւ շարժուն: Իսկ ցամաքեալն եւ անշարժելին ի մարմնիս ոչ այլ ինչ է¹², բայց մեռելութիւն է¹³: Արդ, վասն զի ջերմաւոր եւ գործուն զայս, յաղագս որոյ զբանս առնեմք¹⁴, եւ ոչ անշունչ գոլ, որ ի ձեռն սոցայն հանդերձ նշանակ Հաստատութեան ընդունիմք: Այլ որպէս ըստ մարմնական մասինն նորա ոչ մարմին ասեմք զնա եւ ոսկերս, եւ հերս, եւ որ ինչ միանգամ ի մարդկայնւոյն¹⁵ տեսանի, այլ զաւրութեամբ գոլ սոցա իւրաքանչիւր ոք, այլ չեւ եւս ըստ տեսանելումն երեւի: Այսպէս եւ ի շնչաւորական մասինն չեւ եւս բանականն եւ ցանկական¹⁶, եւ սրտմտականն, եւ որ ինչ միանգամ յոգիսն տեսանի, եւ ի նմա տեղի ունել¹⁷, ասեմք¹⁸, եւ Համեմատաբար ընդ մարմնոյն կազմուածոյ¹⁹ եւ կատարելութեան եւ ոգւոյն²⁰ ներգործութիւնք ընդ ենթադրեցելումն աճել: Քանզի որպէս կատարեալ մարդն ի մեծամեծսն ունի յայտնի երեւեալ զոգւոցն²¹ զներ-

¹ *d* հոգւոյն փխ բնութեան

² *b* արասցէ

³ *bdefghi* անշունչն

⁴ *bf* ի փխ է

⁵ *abf* ոգւոցն *d* հոգւոյն *e* ոգոյն

⁶ *acfh* չիք եւ

⁷ *bf* Հաստատեցելոցն

⁸ *aeghi* կենդանոյն

⁹ *abcifgh* որոյ

¹⁰ *acefghi* մեռելւոյն

¹¹ *c* զաղագս *e* յաղագս

¹² *acdghi* չիք է

¹³ *b* չիք է

¹⁴ *b* ունիմք փխ առնեմք

¹⁵ *abcdefghi* մարդկայնոյն

¹⁶ *aeh* ցանգականն

¹⁷ *b* ունիլ

¹⁸ *e* այլ եմք փխ ասեմք

¹⁹ *acdjghi* կազմածոյ

²⁰ *cef* ոգոցն *Aabdgi* ոգւոցն

²¹ *ae* զոգւոցն

գործութիւն¹, այսպէս² ի սկզբան գոյացութեանն զգոյգն³ եւ զչափաւոր իւրոյ⁴ պիտոյիցն գործակցութիւն ոգւոցն⁵ յինքեան ցուցանէ ի կազմելն ինքեան զինքն ի ձեռն ի ներքս եղելոյ մտեցելոյ⁶ նիւթոյն զբնակից բնակութիւնն: Քանզի ոչ գոյ կարողութիւն համարիմք յաւտար շինուածս զոգիսն ի ներքս յարմարել, որպէս ոչ գոյ ի մոմի⁷ կնիք առ⁸ աւտարոտին յարմարել դրաւշուած⁹:

Եւ որպէս¹⁰ մարմին ի փոքուէն առ¹¹ կատարելագոյնն յառաջ գայ, այսպէս եւ ոգւոյն¹² ներգործութիւն, զուգապէս ի ներքս բուսեալ, ընդ¹³ ենթակային ածէ եւ զարգանայ: Քանզի յառաջագոյն է քան զնա յառաջնում կազմածին, իբրու արմատոյ իր¹⁴ իմն յերկրի թաղեցելոյ աճեցական եւ կերակրական գաւրութիւն միայն: Քանզի ոչ ընդունի զաւելագոյնն ընդունաւղին փոքրկութիւն: Եւ ապա ի լոյս եկեալ տնկոյն¹⁵ եւ արեւու զբոյսն ցուցեալ՝ զգայական շնորհն ի վերայ ծաղկեաց: Եւ իբրեւ զարգացեալ եղեւ եւ ի չափ երկայրոյ¹⁶ եհաս¹⁷ զաւրէն պտղոյ ընծիւղել¹⁸ [ընծուիլ]⁽¹⁹⁶⁾ բանական գաւրութիւնն սկսանի, ոչ ամենայն միանգամայն ի դուրս¹⁹ երեւեալ, այլ գործոյն²⁰ կատարելութեամբ խնամով²¹ դարմանոյ ընդ նմա աճեցեալ²², այնչափ միշտ պտղաբեր²³ լինելով²⁴, որչափ տանի ենթակային²⁵ գաւրութիւն: Եւ եթէ խնդրեսցես ի

1 *acdfghi* ներգործութիւն
 2 *bcfhi* այսպէս եւ
 3 *b* գոյգն
 4 *e* իւրոց
 5 *ae* ոգոցն
 6 *Ae* չիք մտեցելոյ *b* մտելոյ
 7 *b* մոմ
 8 *c* չիք առ
 9 *Aadefgh* դրաւշած
 10 *d* որպէս ի
 11 *e* առ ի
 12 *a* ոգոցն *bcdfghi* ոգւոցն *e* ոգոյն
 13 *acdfhi* ըստ
 14 *e* իրի
 15 *ac* տնկոյն
 16 *cd* զի կերակրոյ փիլ երկայրոյ
 17 *b* էհաս
 18 *A* ընծիւղել *h* ընծիւղել
 19 *A* դուս
 20 *d* գործոյն
 21 *e* խնամաւ
 22 *b* աճեցեալ: այլ
 23 *d* պտղաբերեալ
 24 *e* լինելոյ
 25 *bf* ենթանկին

մարմնոյն ստեղծուածի զհոգեւորական ներգործութիւնսն, «զգոյշ լեր, միտ¹ դիր քեզ», - ասէ Մովսէս (ԲՕԵԴ 9), եւ կարդասցես, իբրեւ ի գիրս, զոգւոյն² զներգործութեանց զպատմութիւն³: Քանզի նոյն ինքն քեզ պատմէ բնութիւնն, քան զամենայն⁴ բան Երգործագոյն [յայտնագոյն]⁽¹⁹⁷⁾ զպայծառ եւ զբազմապատիկ ի մարմնի զոգւոյն⁵ ղեզերմունս⁶ անպարապուծեան յընդհանրին⁷ եւ ի մասնաւոր կազմածսն⁸: Այլ աւելորդ կարծեմ բանիւ զըստ մեզսն⁹ պատմել՝ իբրեւ ի գերախանչ¹⁰ ինչ սքանչելեացն պատմելով: Քանզի ո՞¹¹ ոք զինքն տեսանելով՝ բանից կարաւտել¹² իցէ զիւր բնութիւնն ուսանել¹³: Քանզի կարող է, որ զինքն տեսանէ եւ զաւրինակն իմանալ, եւ¹⁴ որպէս առ ամենայն կենդանական ներգործութիւն ի ճահ է մարմինն ուսեալ գիտել, յինչ¹⁵ ղեզերեալ անպարապեցաւ¹⁶ բնական ոգւոցն¹⁷, ըստ առաջնում լինելութեանն ստեղծուածի: Մինչ զի եւ ի ձեռն սորա երեւելի լինել¹⁸ այնոցիկ, որք ոչ անայցելու¹⁹ են, ոչն մեռեալ եւ անշունչ ի գործարանին լինել²⁰ բնութեանս, որ առ կենդանւոյն²¹ տնկաւորութիւն²² ի կենդանւոյն²³ մարմնոյ ի բաց առեալ՝ ի ներքս եղաւ: Քանզի եւ զպտղոցն²⁴ զփորոտիս²⁵ եւ զարմատոյցն²⁶ զհատածս ոչ

¹ *b* միտք

² *a* զոգւոյն *bcdegi* զոգւոցն *eh* զոգոցն

³ *abcdgghi* պատմութիւն *e* զպատմութիւնս

⁴ *Acef* քանզի ամենայն

⁵ *ae* զոգւոյն *b* զոգւոցն

⁶ *abcdgghi* գործաւորութիւն Վիս ղեզերմունս անպարապուծեան

⁷ *acfhi* ընթհանրին

⁸ *acdfgghi* կազմուածին *b* կազմածին

⁹ *cdfgghi* մեզն

¹⁰ *abcdfgghi* գերազանց

¹¹ *A* ո՞վ Վիս ո՞

¹² *c* կարաւտացեալ

¹³ *b* ուսանել

¹⁴ *acdgh* թէ Վիս եւ

¹⁵ *c* զինչ

¹⁶ *c* անպարապեցաւ

¹⁷ *ae* ոգոցն

¹⁸ *b* լինել

¹⁹ *b* անայցելութեանն

²⁰ *b* լինել

²¹ *ae* կենդանոյն

²² *acdfgh* տնկաւոր գոյութիւն Վիս տնկաւորութիւն *b* տնկաւոր գոյ *i* տնկաւոր գոյութիւն

²³ *ae* կենդանոյն

²⁴ *e* պտղոցն

²⁵ *abcdfgghi* փորոտիս

²⁶ *Aeh* զարմատոյց *d* զարմատոյն

մեռեալս եւ տկարացեալս, որ կայ ի բնութեանն կենդանական զաւրութիւն, յերկրի տնկեմք¹, այլ² պահեն յինքեանս ծածկեալ³, եւ յորժամ կենդանի իցէ ամենայն իրաւք յառաջատպին առանձնաւորութիւնն: Եւ զայսպիսի զաւրութիւնն ոչ դնէ ի նմա երկիրն, որ ընկալաւ, որ արտաքուստ ի նա բերեալ մուծաւ, քանզի եթէ այդպէս էր, եւ զմեռեալս փայտիցն ի բուսումն⁴ ածէր: Այլ եւ զայն, որ կայն յիմիք, յայտնի գործէ՝ ի ձեռն իւրոյ խոնաւութեանն⁵ ղիեցուցանելով, յարմատս եւ ի կեղեւս, եւ ի փորոտիս, եւ ի շառաւեղացն բոյսս գտունկն⁶ կատարէ, որ ոչ էր հնար լինել⁷ առանց իրիք բնական⁸ զաւրութեան ի նմա եղեցելոյ⁹, որ զազգակիցն եւ զգոյգն¹⁰ յեղեցելոցն առաջ, ի կերակրոց յինքն ձգելով, թուփն կամ ծառն, կամ հասկն¹¹ եւ կամ որ¹² ինչ ի խռուական բուսոցն յետոյ եղեւ:

1 *afgh տնկեմք*
 2 *abcdghi այլ որ*
 3 *Abei ծածկեալ*
 4 *d իբրու ուսումն փխ ի բուսումն*
 5 *c խոնարհութեան փխ խոնաւութեանն*
 6 *ag գտունգն*
 7 *b լինիլ*
 8 *dh բնական իրիք c բանական*
 9 *Acı եղելոյ b եղելոց է Acefi յեղելոցն*
 10 *i գոյգն*
 11 *c հասկսն*
 12 *Acei չիք որ*

**ԼՐ. ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԻՄՆ¹ ԲԺՇԿԱԿԱՆԱԳՈՅՆ² ՅԱՂԱԳՍ
ՄԱՐՄՆՈՅՍ ՄԵՐՈՅ ԿԱԶՄԱԾԻ ՍԱԿԱՒՈՒՔ**

Այլ³ զճշգրիտ⁴ մարմնոյս մերոյ կազմած ուսուցանէ իւրաքանչիւր ոք զինքն, յորոց տեսանին եւ կեայ եւ զգայ՝ զառանձինն բնութիւնն իւր վարդապետ ունելով: Գոյ⁵ մարթ⁶ եւ զայն, որ ի գիրս գործասիրութեամբ գրեցաւ, յայդպիսի⁷ իմաստնոց յաղագս սոցայն պատմութիւն ի ձեռն առեալ՝ զամենայն ինչ հաւաստի ուսանել⁸: Յորոց⁹ ոմանք¹⁰ որպէս զիարդ ունի¹¹ տեսութիւնն [դիր]⁽¹⁹⁸⁾ իւրաքանչիւր¹² ոք¹³, որ ի մեզն է, ի ձեռն հերձելոյ¹⁴ եւ պատառման¹⁵ ուսան⁽¹⁹⁹⁾: Եւ ոմանք առ որ ինչ եղեւ ամենայն մարմնոյս¹⁶ մասունք հայեցան¹⁷, տեսին եւ պատմեցին⁽²⁰⁰⁾, զի բաւական¹⁸ աստուտ մարդկային կազմածոյն, որոյ գիտութիւն երկասիրացն լինել¹⁹: Ապա եթէ ոք խնդրիցէ ամենեցուն նմա²⁰ զեկեղեցի լինել²¹ վարդապետ, իբր յոչինչ արտաքին²² բանին պիտիլ²³, քանզի այս է հոգեւորական ոչխարացն աւրէն, որպէս ասէ Տէր. «աւտար²⁴ ձայնի ոչ լսել»²⁵ (Յովհ. Ժ 5), դոյզն մի եւ զյաղագս²⁶ սոցայն²⁷ բան ի

1 *acdfghi* չիք իմն
2 *bcdfhi* բժշկական
3 *A* այդ
4 *acdfgh* զճշմարիտ
5 *b* գու
6 *i* մարդ
7 *bdegh* յայսպիսի
8 *b* ուսանելով
9 *Ae* Որոց
10 *Ac* ոմանց
11 *b* ունիս
12 *b* իւրաքանչիւրոց
13 *b* չիք ոք
14 *Acdfghi* հերձելոյ
15 *e* ուսման
16 *c* մարմնոյն
17 *acdfghi* հայեցեալ *bf* հայեցեալք
18 *A* բաւական են
19 *b* լինիլ
20 *e* նման
21 *b* լինիլ *i* լինի
22 *df* յարտաքին
23 *c* պատմիլ փիլս պիտիլ
24 *Ae* աւտարին *b* աւտարաց
25 *Ac* լսեն
26 *bf* յաղագս
27 *acdfgh* նոցայն

մէջ առեալ՝ հարցցուք: Երիս ի մարմնիս¹ տեսեալ իմացաք բնութիւն², յաղագս որոյ իւրաքանչիւրն ոք ի մեզ կազմեալ է: Զի է ինչ, որ յաղագս կելոյ է³, եւ է ինչ⁴, որ յաղագս բարի կելոյ, եւ միւսն՝ առ ի փոխանորդութիւն այնոցիկ, որ⁵ յետոյն լինին, ի դէպ է: Արդ, որքան միանգամ ինչ⁶ ի մեզ այսպիսի է, առանց որոյ գոյանալ մարդկային կենացս անհնար է, յերիս մասունս տեսեալ իմացաք՝ ի խելս եւ ի սրտի, եւ ի լերդի⁽²⁰¹⁾: Իսկ որ ինչ միանգամ յաւելուած իմն է⁷ բարեացն եւ աւելորդ ընդարձակութիւն առատութիւն բնութեանս՝ բարի կեայն ի ձեռն նոցա մարդկան շնորհեալ, առ ի զգայութիւնսն է գործիք: Քանզի այսպիսիքս զկեալն մեզ⁸ ոչ գոյացուցանեն, ապա եթէ ոչ եւ գոյացուցեալ էր⁽²⁰²⁾, վասն զի եւ պակասելոց⁹ ոմանց բազում անգամ դէպ եղեւ, ոչինչ նուազ ի կեալն է մարդն: Այլ անհնար է առանց¹⁰ սոցա ներգործութեանց այնոցիկ, որ ըստ կենաց ախորժութիւնք հեշտութեան¹¹ լինին, կցորդուրիւն ունել¹²: Իսկ երրորդ¹³ ուշ նպատակի յառ¹⁴ յետ այսորիկն եւ ի փոխանորդութիւնսն¹⁵ հայի: Է եւ այլ իմն արտաքոյ քան¹⁶ զայսոսիկ, որ առ յարակայութիւն¹⁷ հասարակութեան ընդ¹⁸ ամենեքումք¹⁹ անկեալ²⁰, դնի զոյգ եւ հասարակ յաւելուածս ի ձեռն²¹ նոցա մուծանելոյ, որպէս որովայն եւ թոքք, քանզի ոմն փքով զսրտին²² հրատս զովացուցանելով²³, եւ ոմն աղեացն զկե-

¹ *h* մարմնի

² *e* բնութիւն հաւր

³ *b* չիք է

⁴ *Ae* չիք ինչ

⁵ *b* որք

⁶ *abcdgh* չիք ինչ

⁷ *b* չիք է

⁸ *e* մեզ զկեալն

⁹ *bf* պակասեցելոց

¹⁰ *b* թարց փիս առանց

¹¹ *c* հեզութեան

¹² *b* ունիլ

¹³ *e* երկրորդ

¹⁴ *d* յառ ի

¹⁵ *ah* սերականն է փիս փոխանորդութիւնն *c* փոխանորդութիւնն երականն

¹⁶ *f* չիք քան

¹⁷ *e* յարկայութիւն

¹⁸ *d* ըստ

¹⁹ *a* ամենեքումք

²⁰ *eh* անդել

²¹ *c* ձեռն

²² *Af* զի սրտն

²³ *e* զովացուցանել

րակուր¹ ի ներքս համբարելով²: Արդ, այսպէս կազմածս³, որ ի մեզս է, բաժանեցաւ, գոյ ստոյգ իմանալ, զի ոչ միայն գիտացեալ [միաձեւ]⁽²⁰³⁾ ոմն ի ձեռն միոյ իրի⁴ իմն առ ի կեալն զաւրութիւն անցանէ⁵, այլ բազում մասամբք բնութիւնս⁶ առ ի գոյութիւն⁷ մեր պատճառս բաշխեալ, հարկաւոր առնէ առ բոլորն զիւրաքանչիւր ումեքէ միանգամայն ի ներքս բերածս: Ապա եւ որ ինչ միանգամ առ ի զգուշութիւն անսխալութեան⁸ կենացս եւ ի գեղեցկութիւն բնութիւնս⁹ արուեստագործեաց, աւելի¹⁰ են այսոքիկ, եւ բազում առ միմեանս զանազանութիւն ունին: Այլ կարծեմ, բաժանել նախ յառաջագոյն սակաւուք պարտ գոյ այնոցիկ, որ առ ի գոյութիւն կենացս պիտանացուքն են մեզ՝ զառաջին սկզբունս¹¹: Արդ, ամենեցունն [մարմնոյ] նիւթն [հասարակ]⁽²⁰⁴⁾ ըստ¹² իւրաքանչիւր մասամբքն¹³ անկանելով¹⁴ լռեսցէ առայժմ, քանզի ոչինչ առ ուշ նպատակիս մեզ աւգնեսցէ ընդհանուրն¹⁵ բնախաւսութիւն առ մասնական տեսութիւն: Արդ, խոստովանեցելոյ յամենեցունն ի մեզ գոյ տարրաւորացն յաշխարհիս տեսեցելոց¹⁶ մասին՝ ջերմոյն եւ որ հովացուցանէ¹⁷, եւ այլոյ¹⁸ լծորդութեանն, որ ըստ խոնաւին եւ ցամաքին իմանի, զիւրաքանչիւր ումեքէ, որ ի մեզն է, բուռն հարկանելի է:

Ապա եթէ այդպէս է, տեսանեմք երիս զտնտեսական կենացն զաւրութիւնս, որոց¹⁹ մին²⁰ ջեռուցանէ զամենայն ջերմութեամբ, եւ մին տամկացուցանէ զիջութեամբ զջեռեալն, զի²¹ զուգախառնու-

1 A գկերակուր աղեացն
 2 abdgghi ամբարելով
 3 abefghi չիք կազմածս abcdefghi մեզ կազմածս է
 4 b իր
 5 A չիք անցանէ
 6 abcdh բնութիւն
 7 abcfgghi զաւրութիւն փխ գոյութիւն
 8 b սղալութեան f անսղալութիւն
 9 d բնութեանս e բնութիւն
 10 abcgh եւ աւելի
 11 abcdgghi գսկզբունս
 12 Abefi ընդ
 13 c մասամբն
 14 aefgh անգանելով
 15 ag ընթհանուրն
 16 Ae տեսելոց
 17 Aadef հովացուցանեն
 18 b այլոց
 19 Abe յորոց
 20 b միջինն
 21 e եւ փխ զի

Թեամբն ընդդիմաւորացն որակութեամբ ի միջոցին ամբողջ պահեսցի կենդանին. ոչ խոնաւոյն աղանձեցելոյ առաւելութեամբ¹ ջերմութեան, եւ ոչ ջերմոյն² շիջեցելոյ յաղթութեամբ խոնաւողին: Եւ երրորդ զաւրութիւնն ի միասին ըմբռնեալ պահէ ի ձեռն իւր ըստ միմեանս հարութեան իմն եւ յարմարութեան զորոշեալս³ անդամոցն եւ⁴ իւրովք յաւդիւք կապոցն, յարմարելով եւ ի վերայ ամենեցուն առաքելով զինքնաշարժն եւ զինքնակամ զաւրութիւնն, որոց պակասելոց⁵ լքեալ, լուծեալ եւ մեռեալ լինի⁶ մասն՝ ինքնակամ շնչոյն անբաժ եղեալ⁽²⁰⁵⁾: Տինս առաւել յառաջ⁷ քան զսոսս⁸ արժան է տեսանել զարուեստական բնութեանս մերոյ ի նմին ինքն յարարչութեան ստեղծուածի մարմնոյն: Քանզի խիստն եւ ընդդիմաբախն զգայական⁹ գներգործութիւնսն¹⁰ ոչ ընդունի, որպէս գոյ տեսանել յոսկերս մերում եւ ի տունկս¹¹ երկրի, յորս կենացն իմն ըստ իմանալի տեսակին յաճելն եւ ի սնանել¹², բայց սակայն ոչ ընկալաւ¹³ ընդդիմաբախութիւնն¹⁴ գենթակային զգայութիւն¹⁵: Վասն այսորիկ պարտ էր իբրեւ զմոմաձեւ ինչ¹⁶ կազմած դնել ընդ զգայութեամբ¹⁷ ներգործութեանցն, այն որ կարէր ընդունական տպովք¹⁸ կնքել, որ ոչ տարածեալ¹⁹ վասն առաւելութեան խոնաւութեան լինէր, քանզի ոչ յար կացցէ²⁰ ի խոնաւին²¹ տպաւորեալն, եւ ոչ հակառակատպեալն²² յանչափութեան ի կառուածին²³, քանզի աննշան առ²⁴ տիպս է անտեղի տալին, այլ միջակա-

1 A առաւելութեան ջերմութեամբ
 2 acdfghi ջերմին
 3 c գորոշեալն
 4 abcdefghi չիք եւ
 5 Abef պակասելոյ
 6 e լիցի
 7 abcdfghi չիք յառաջ
 8 abdfg գնոսս
 9 Aceg զգայական
 10 abcjghi ներգործութիւնսն
 11 acfg տունկս
 12 A սնանել գոյանալ
 13 a ընդալաւ
 14 c ընդդիմաբախութեան
 15 d զգուշութիւն
 16 e չիք ինչ
 17 c զգուշութեամբն
 18 Ae տպաւք կնքել
 19 Ae տարածելով
 20 acdfghi կայցէ b յարակայցէ
 21 b խոնաւութիւնն
 22 b հակառակ կապտեալ dg հակառակ կայ տպեալն
 23 A կարծրին
 24 Adeg առ ի

պէս¹ ունելով զկակղութեան եւ զկարծրութեան, իբրու զի մի² ինչ³ գեղեցկագունի⁴ ըստ բնութեան ներգործութեանցն՝ ի զգայականէն⁵, ասեմ, ի շարժմանէ անմասն⁶ իցէ կենդանին: Արդ, վասն զի կակուղ եւ որ դիւրաւն տայ տեղի, եւ ոչ մի ինչ ի կարծրիցն⁷ ունելով գործակցութիւն, անշարժ էր ամենայն իրաւք եւ անյաւաւոր⁸ ըստ⁹ ծովական¹⁰ թոքուցն: Վասն այսորիկ խառնէ բնութիւնս ընդ մարմինս զոսկերացն կարծրութիւնս¹¹, եւ զսոսա առ¹² միմեանս ի ձեռն բնակից յարմարութեանն միաւորեցուցանելով՝ ի ձեռն ջլացն¹³ կապոց¹⁴ զհանգոյցս նոցա պնդեալ, այսպէս նոցա զընդունական զգայութեանցն շուրջ բնակեցոյց¹⁵ զմարմին՝ դժուարակիր եւ հզաւրագոյն առ աչս երեւութեամբ ընկալեալ:

Արդ, զայս կարծրութեամբ ոսկերացն բնութեամբ¹⁶, իբրու ի սեանց իմն ծանրաբեռանց¹⁷, զբոլոր մարմնոյն ի վերայ եղեալ զծանրութիւնն¹⁸, ոչ անբաժանելի բոլսոյց ամենայնիդ¹⁹ զոսկրն, քանզի եթէ այնպէս էր, անշարժ եւ անգործելի կայր մնայր: Եթէ այսպէս ունէր զկազմուածն²⁰ մարդն, որպէս ծառ ի միում տեղուղ²¹ կայցէ²² մնայցէ. ոչ ոտիցն փոխանորդութեամբք յառաջ կոյս մատուցանելով զշարժումնն, եւ ոչ ձեռացն²³ արբանեկութիւն²⁴ պիտանացու²⁵ էր կենացս: Արդ, այժմ վասն զի փոփոխական եւ

1 Ade միջապէս
 2 b չիք մի
 3 Abce ինչ ի
 4 Ab գեղեցկագունէ
 5 abdhı գգայականէս
 6 b անմասիցն է
 7 b կարծիցն
 8 abfdęgh յաւաւոր
 9 b ընդ
 10 c ծովաւոր
 11 adfęhi կարծրութիւն
 12 c չիք առ ... [սրտին] (էջ 206, տող 10)
 13 Ae ջլացն
 14 e կապո
 15 adfęgh բնակացոյց b բնացոյց
 16 adęhi բնութեամբ
 17 b չիք ծանրաբեռանց զբոլոր մարմնոյն ի վերայ եղեալ
 18 b ծանրութիւնն
 19 abdfęhi ամենայնիւ e ամենայնին
 20 abdfęhi զկազմածն
 21 eh տեղոջ
 22 abdfęhi կայր մնայր
 23 abfęgh ձեռացս di գեռացս
 24 bf արբանեկութեամբ
 25 abdfęhi պիտոյ

գործական է գործիս այս ի ձեռն հնարիցս այսոցիկ պաճարեաց ինքնակամ շնչովն, որ ի ձեռն ջլացն¹ հասանէ² առ ի շարժմունս³ գյարձակումն⁴ եւ զգաւրութիւնն⁵ դնելով ի մարմնին⁶: Աստուատ ձեռացն արբանեկութիւնն՝ պայծառն եւ բազմախաղալի, եւ առ ամենայն հնարս ի ճահ: Աստուատ պարանոցիս շրջանակք եւ գլխոյս⁷ ի վայրահայեցութիւնք⁸, եւ յորսայսութիւնք, եւ ըստ ներքին ծնաւտին ներգործութիւն⁹, եւ կոփոցն¹⁰ որոշութիւն միանգամայն ընդ իմանալոյս¹¹ [Թարթափ ական] եղեալ⁽²⁰⁶⁾ եւ այլոց եւս յաւելիցն շարժմունքն ջլաւք¹² ոմամբք ի վեր ձգեալք եւ ի վայր թուլացեալք, իբրեւ ի մեքենայից¹³ իմն զաւրանան: Իսկ որ ընդ սոսան անցանէ գաւրութիւն, ինքնահրամանին ունի գյարձակումնն, յառաջակամ շնչով ըստ բնութեանն իմն մատակարարութեան յըստ իւրաքանչիւրսն ներգործելով: Եւ արմատ ամենեցուն ցուցաւ եւ սկիզբն ըստ ջլացն¹⁴ շարժմանց, որ զխելսն շուրջ ունի ջլուտ¹⁵ միզն: Արդ, ոչ եւս համարիմք¹⁶ պարտ բազմախոյզ իրազեկ լինել¹⁷, առ որ ինչ կենդանական մասանցն այսպիսին է՝ ի սմա¹⁸ ցուցելոյ¹⁹ շարժական ներգործութեանն²⁰:

Եւ²¹ զի մեծ իմն մատուցանեն առ ի կեանս խելքն²², յայտնապէս որ ընդդէմն դէպք եղեւ լինել²³, յայտն է: Քանզի եթէ խոցումն ինչ²⁴ եւ կամ պախումն²⁵, որ զնովաւ միզնն իցէ կրեսցէ,

1 Ae ջլացն
 2 b հատանէ
 3 b շարժմունսն
 4 d գարձակումնն
 5 i գաւրութիւն
 6 b մարմին
 7 d գլխոյս
 8 abdfghi վայրհայեցութիւնք
 9 b ներգործութիւնք
 10 A կոփոցն
 11 adefh իմանալոյս
 12 Ae ջլաւք
 13 A մեքենայից ի մեքենայից
 14 A ջլացն
 15 Ad ջլուտ
 16 e համարիմ
 17 b լինել
 18 c նմա
 19 h ցուցեալ որոյ
 20 ah ներգործութեամբ
 21 e չիք եւ
 22 abdfghi խելքն մատակարարութիւն
 23 b լինել
 24 b չիք ինչ
 25 bi բախումն

անդէն վաղվաղակի զհետ երթայ ախտին մահ⁽²⁰⁷⁾: Եւ ոչ առ վայր մի բնութիւնն ոչ կարասցէ¹ հանդուրժել² խոցմանն, իբրեւ³ զաւրէն հիման իրիք⁴ ի ներքոյ⁵ ի բաց առելոյ, ամենայն շինուածն⁶ շարժեցաւ ընդ մասինն: Արդ, որոյ ախտացելոյ յայտ է ամենայն կենդանւոյն⁷ ապականութիւն, սա⁸ զի⁹ տիրապէս¹⁰ զկենաց պատճառս ունի՝ խոստովանեսցի: Վասն զի եւ դադարեցելոցն¹¹ ի¹² կելոյ շիջեցելոյ, որ կայ ի նոսա¹³ բնութեանն ջերմութիւն, մեռեալն զովանայ, վասն այսորիկ եւ ի ջերմոջն¹⁴ զկենդանական պատճառսն տեսեալ իմացաք: Քանզի որոյ ի թողացելոյն¹⁵ ի քերս [O]⁽²⁰⁸⁾: մեռելութիւնն¹⁶ զհետ երթայ, ամենայն իրաւք հարկ է մերձաւորութեամբ գոյանալ զկենդանին խոստովանել¹⁷: Արդ, այսպիսի զաւրութեան իբրու աղբիւր¹⁸ իմն եւ սկիզբն զսիրտն տեսեալ իմացաք, յորմէ փողածեւ անցք բազմահերձք այլ յայլմէ բուսեալք, ամենայն մարմնոյն զջերմն եւ զհրուտն տարածեն¹⁹ զշունչն⁽²⁰⁹⁾: Վասն զի ամենայն իրաւք եւ կերակուր իմն պարտ է ի ջերմոջն²⁰ գոլ ի բնութենէն, քանզի չէ²¹ հնար հրոյն²² յինքեան կալ մնալ, ոչ գուգիւն²³ կերակրեալ, վասն այսորիկ արեանն առուք իբրու²⁴ յաղբերէ²⁵ իմն ի լերդէն ի բաց արձակեալք, ընդ ջերմ շնչոյն ամենայն ուրեք ըստ մարմնոյն ընթանան, զի մի

1 Ae կարէ
 2 A հանդուրժել
 3 abh իբր d իբրու
 4 abdfghi ուրուք
 5 b ներքս
 6 A շինածն
 7 aefh կենդանոյն d կենդանոցն
 8 d չիք սա
 9 dh չիք զի
 10 bh գտիրապէս
 11 adfgi դադարեցելոցն
 12 e է փխ ի
 13 A նմա
 14 A ջերմոջն
 15 e թողացանելոյն h թուլացելոյն Ac թողացելոյն ի ջերմ
 16 d մեռելութեան
 17 b խոստովանիլ
 18 Aa աղբիւր
 19 e տարածանեն
 20 A ջերմոջն
 21 b է փխ չէ
 22 a համոյն փխ հրոյն b համայն
 23 e գիւգիւն
 24 e իբր ի
 25 ad յաղբերէ

միայնացեալ¹ մին ի միւսմէն², ապականեսցէ³ զբնութիւնն՝ ախտ եղեալ: Խրատեսցէ սա զստահակս⁴ զգոյգ⁵ ուսեալք ի բնութենէն, քանզի աւելի ինչ ունել⁶ ապականագործ⁷ ախտի է: Այլ վասն զի միայն անկարաւտ աստուածութիւնն է, իսկ մարդկային աղքատութիւնս արտաքուստ իմն առ իւր գոյութիւնն կարաւտ է: Վասն այսորիկ երիւք այսոքիւք զաւրութեամբք, ի ձեռն որոց⁸ սասացաք, թէ ամենայն մատակարարի մարմինս, ի վերայ հոսելով⁹ մուծանէ արտաքուստ զնիւթն, զանազան մտիւք զգոյգն¹⁰ ի նոսա բնակեցուցանելով: Քանզի աղբերք արեանն, որ է լեարդն, զայն որ ի ձեռն կերակրոյ¹¹ տուրն է, ի ներքոյ եղ: Քանզի¹² այն, որ յետոյն մտանէ միշտ ի ձեռն սորա, զարեանն աղբիւրս¹³ բղխել¹⁴ ի լերդէ անտի¹⁵ կազմէ, որպէս ի լերին ձիւն ի ձեռն իւրոյ խոնաւութեանն, որ ընդ լերամբք¹⁶ աղբիւրք¹⁷ են, աճեցուցանէ, խորութեամբն զիւր խոնաւութիւնն ի խոնարհ կոյս յերակսն մզելով:

Իսկ որ ի սրտին շունչն է, ի ձեռն մերձաւորին մտանէ աղւտոյն¹⁸, որ կոչի թոք: Եւ է աւզոյ ընդունիչ ի ձեռն այնր¹⁹, որ կայ²⁰ ի նմա շնչաբեր երակն²¹ այն, որ ի բերանն կոյս ձգի զարտաքին շունչն, տալով եւ առնլով յինքն²² ձգեալ, որով ըստ²³ միջոցին զսիրտն ի ներքս պատեալ, ըստ նմանութեան մշտաշարժ հրոյն ներգործութեան, հանապազ եւ սա շարժելով, որպէս²⁴ ինչ

1 d միայնացեալք
 2 d միւսմէն
 3 abdfghi գապականեալ
 4 b զստահակէս
 5 abdfgh գոյգ
 6 b ունիլ
 7 Ae ապականագործու ախտ
 8 adfhi որոյ
 9 e հոսելով
 10 b գոյգն
 11 abdfghi կերակրոց
 12 c չիք՝ Քանզի... կամաւորութեան (էջ 205, տող 12)
 13 Adh աղբերս
 14 efghi բխել
 15 ef անդի
 16 Ae լերամբն
 17 Aah աղբերք
 18 eg աղոյն
 19 b այն
 20 bi կայն
 21 b ակն փխ երակն
 22 e զինքն
 23 abhi ընդ
 24 b ամենայն փխ որպէս

առնեն ի դարբնոցս փուլքն¹: Քանզի ձգէ առ ինքն ի մաւտակայ² շնչոյն [թոքոյն]⁽²¹⁰⁾, լնլով որոշմամբ մեկնելոյ ի միմեանց զփոթութիւնսն³: Եւ զհրուտ նորա զովացուցանելով՝ [բորբոքեցուցանելով]⁽²¹¹⁾ մերձաւոր շնչաբեր երակաւքն շնչէ: Եւ զայս առնելով ոչ դադարէ⁴ այն, որ արտաքոյ որոշման գատութեանն⁵ է, յիւր ի փոթուածսն ձգելով, իսկ որ առ⁶ յիւրմէն է, ի ձեռն ընդ միմեանս հարութեամբք շնչաբեր երակացն ի ներքս մուծանէ: Որ ինձ թուի, եւ⁷ ինքնեկի այսր տուրեւառիկ⁸ շնչոյս պատճառք լինել⁹ մեզ: Քանզի բազում անգամ կարաւտեալք [միտքն]⁽²¹²⁾ անպարսպ է այլոցն¹⁰ եւ կամ ամենեւին դադարեալ լինի, լուծեալ¹¹ ի քուն մարմնոյն, իսկ տուրեւառութիւն աւդոյս ոչ դադարէ¹² եւ ոչինչ գործակից եղեալ յայս կամաւորութեան:

Քանզի կարծեմ, վասն զի շուրջ արգելեալ փակի թոքովն սիրտն, եւ¹³ ընդ նմա բնաւորեալ է ըստ յետոյ կողմանէ նորա, իւրով որոշմամբք գատութեանցն¹⁴ եւ ընդ նմա հարութեամբն շարժէ զաղին՝ զաւդոյն¹⁵ ձգումն եւ¹⁶ զարտաքսաշնչումն¹⁷ հնարել թոքովն: Քանզի անգայտ եւ թոյլ իմն է¹⁸ եւ բազում անցս¹⁹ գնացից ունի, եւ զամենեսին²⁰, որ յիւր փոթուածքն²¹ են, առ ունջ²² շնչաբեր երակին բերանաբացեալս ունի՝ գնդելով եւ ընդ նմա խառնելով զարգելեալ ի փոթուածս զշունչն, ի հարկէ ճնշելով ի դուրս յղէ, իսկ տեղի տալով եւ բանալով, յինքն առնու մեկուսու-

1 abdehi փուլքն
 2 bdfghi մաւտակայ
 3 d գփոթթութիւնսն
 4 b դադարի
 5 d գուրութեանն f գատութիւնն
 6 h յառ իւրմէն
 7 abfghi չիք եւ
 8 abdghi տուրեւառի
 9 b լինիլ
 10 ABe յայլոցն
 11 abfhi մուծեալ
 12 b դադարի
 13 b չիք եւ
 14 d գաւրութեանցն փխ գատութեանցն
 15 adh գուրոյս b գաւդումն
 16 b չիք եւ
 17 e զարտաքս քաշումն
 18 e չիք է
 19 b չիքանցս
 20 h զամենեսեան
 21 b թոփուածքն
 22 b ունչն i ունջ ներքին կողմն

թեամբ զգատեալն¹ առ շարժեալն ի ձեռն ձգման զաւղն: Եւ այս է նորա անկամաւոր² հինինալոյն պատճառս³ հանդարտն լինել⁴ հրագունին անկարաւտութեան⁵ [անկարողութիւն]⁽²¹³⁾: Վասն զի առանձինն ջերմոյ ըստ շարժմանն է ներգործութիւն, եւ զսորա⁶ զսկզբմունսն⁷ ի սրտին տեսեալ իմացաք, յարն ի մասինս⁸ յայսմիկ շարժման զանսպառ զաւղոյն⁹ ձգումն եւ զհնհինումն տուր եւ առութեան շնչոյն ի ձեռն թոքոյն գործէ: Վասն որոյ եւ ոչ ըստ բնութեանն ձգտեցեալ¹⁰ հրուտն սրթումն¹¹ հինինման այրեցելոցն¹² ջերմամբն յաճախագոյն լինի, իբրու¹³ գփութացելոյ¹⁴ սրտին, զայն որ կայն ի նմա կիզումն, նորագոյն շնչով աւղոյ շիջուցանել⁽²¹⁴⁾: Այլ վասն զի աղքատ¹⁵ իմն է մեր բնութիւնս¹⁶ առ իւր գոյութիւնն ամենայնիւ կարաւտեալ, ոչ աւղոյ¹⁷ միայն իւրոյ ցականեալ¹⁸ է եւ հողմոյ, այնր¹⁹ որ²⁰ զջերմն զարթուցանէ, որ արտաքուստ առ կենդանւոյն²¹ ամբողջ պահպանութիւն հանապազ ի ներքս մտանէ, այլ եւ զայն, որ առաւել այտուցեալն է մարմնոյն խանչումն, եւ կերակուր եկամուտ ունի: Վասն այսորիկ կերակրովք²² եւ ըմպելեալք²³ առլնու զպակասն կորզական իմն յինքն զպակասին զաւրութիւն եւ մերժական՝ աւելոյ²⁴ անպիտանին դնելով ի մարմնին, եւ ոչ առ այսոր առ սրտին հուրն²⁵ փոքր ինչ

1 abdfghi գատեանն e գատեալն
 2 e անկամաւորք
 3 Aei պատճառք
 4 b լինիլ
 5 b կարաւտութեան
 6 e սորա
 7 adf սկսմունս e զսկսմունս
 8 ahi մասին
 9 e զաւղոցն
 10 e ձկտեցել
 11 A շրթումն b չիք սրթումն d կրթումն
 12 abdfghi այրեցելոյն
 13 afgbi իբրու զի
 14 afgbi փութացելոյ
 15 b աղատ
 16 A բնութիւնս եւ
 17 h աւղոյ
 18 b ցաւեալ
 19 abdfghi այն
 20 c չիք որ
 21 Aabcdeh կենդանոյն
 22 Adgh կերակրաւք e կերակրաւ
 23 afi ըմբելեալք e ըմբելեալ
 24 abcdefghi աւելոյ
 25 Aacdefghi հուրն է

մատուցանէ բնութեանս գործակցութիւն: Արդ, վասն զի տիրագոյն կենդանականաց մասանցն, ըստ հատուցելումն¹ բանի, սիրտն² է, որ ջերմ շնչով արծարծէ զիւրաքանչիւր մասունսն, ամենայն ուստեք զնա գործաւոր գոլ ուժգնական զաւրութեամբն ստեղծիչն մեր արար, զի եւ ոչ մի³ ինչ մասն⁴ նորա անգործ եւ անաւգուտ առ ամենայնին մատակարարութիւն թողեալ լիցի: Վասն այսորիկ⁵ յետոյ անցեալ կայ թոքն⁶ ի ձեռն հանապազորդ շարժման ձգելով առ ինքն զաղին⁽²¹⁵⁾ ընդարձակէ առ ի ձգումն աւդոյն գանցս մտիցն, եւ նգելով դարձեալ ի դուրս փչել, զի⁷ ներքս⁸ արգելեալն պատրաստէ: Իսկ յայնոսիկ⁹, որ առաջոյ նորա են յառաջագոյն բուսեալ յընդարձակութիւն ի վերին որովայնին, ջերմագոյն զնա եւ առ իւր իսկ գործաւորութիւնս շարժելի¹⁰ առնէ, ոչ ի շնչոյ ձգումն գարթուցանելով, այլ յընդունելութիւն զոյգ եւ կշիռ կերակրոյն¹¹: Քանզի մերձ առ միմեանս բնաւորեցան մուտք շնչոյն եւ կերակրոյն: Այլափոխ ելանելով եւ մտանելով ըստ¹² երկայնութեան մին առ միւսն՝ եւ զոյգ չափով¹³ ըստ վերնոյն միանգամայն կատարի, մինչ զի եւ¹⁴ ի միասին բերանանալ¹⁵ առ միմեանս եւ ի¹⁶ մի բերան անցից գնացիցն¹⁷ յանգումն¹⁸ լինել¹⁹, ուստի ընդ մին՝ կերակրոյն եւ ընդ միւսն²⁰ շնչոյն մուտ լինել²¹: Այլ ի խորութեանն ոչ եւս հանապազորդ ընդ միմեանս բնակցութիւնն²² կայ մնայ²³ լծորդութեամբ անցի գնացիցն: Քան-

1 Ad հաստատեցելումն b հատուցանելումն
 2 b ի սիրտն
 3 e չիք մի ինչ
 4 b ի մասն acghi մասն մի
 5 acfghi այնորիկ
 6 Acdfghi լեարդն փխ թոքն b թոքքն
 7 d չիք զի
 8 d գներքս e ներքո
 9 c յայսոսիկ
 10 b շարժելիս g շարժեալ խառնէ
 11 d կերակրոցն
 12 b ընդ
 13 abcdfgh չափ
 14 abcdfghi չիք եւ
 15 b բերանալ
 16 bd չիք ի
 17 abcde չիք գնացիցն
 18 d յանկումն
 19 b լինիլ
 20 e միոյն փխ միւսն
 21 A լինի b լինիլ
 22 bcdfgh բնակցութեան
 23 d չիք մնայ

զի ի մէջ երկոցունց ուռոց¹ բերանոցն [Օ] սիրտն մաւտ ի ներքս անկեալ² դնի⁽²¹⁶⁾, է ումեմն, որ առ շունչն առնուլ եւ է ումեմն, որ առ կերակուրը զգաւրութիւնսն արկանէ: Քանզի բնաւորեցաւ հրուտն խնդրել իմն զայն, որ բորբոքիցէ զնիւթն, որ առ ընդունական կերակրոյն ի հարկ³ է դէպ լինի: Քանզի որ չափատրագոյն ի ձեռն մերձաւոր դրացւոյն⁴ լինի ջերմութեանն, այսչափ⁵ առաւել ձգեալ լինի ջերմն ջամբելով⁶, իսկ զայսպիսի գյարձակումն⁷ տենչանս համարիմք:

Ապա եթէ բուռն հարկանիցէ⁸ զբաւական⁹ նիւթոյ պարունական կերակրոյն, եւ ոչ այսպէս¹⁰ հանդարտէ¹¹ հրոյն գործ, այլ իբրեւ ի քուրայի¹² հալումն իմն¹³ միանգամայն նիւթոյն առնէ, եւ լուծանելով զայն, որ ի մի բնութիւնն [Օ] է գոյացեալ⁽²¹⁷⁾, եւ տարածելով¹⁴, իբրեւ ի հալոցէ իմն, յայլսն փոփոխեալ հեղու, առ որս ըստ նմանէն կան անցք¹⁵ գնացից: Եւ ապա զթանճրագոյնն ի պարզագունէն ընտրեալ¹⁶ գմանրն ի ձեռն ուրդից¹⁷ ոմանց առուոց ի լերդին¹⁸ ածէ ի դուրս: Իսկ զթանճր եւ զխոշոր¹⁹ կերակրոյն²⁰ ի կշռոյ²¹ [գնատուած]⁽²¹⁸⁾ յընդարձակագոյն²² ընտերացն²³ յանցս²⁴ գնացից մերժեաց, եւ բազմաւրինակ²⁵ չըջանակաւք նոցա չըջեցուցանելով, առ ժամանակ ինչ կայ ունի գկերակուրն յա-

1 Ae չիք ուռոց
 2 ch անգեալ
 3 Ace չիք հարկ է
 4 fhi գրացոյն
 5 abcdfghi այնչափ
 6 c ջանբելով
 7 bc գարձակումն
 8 Ae հարցէ
 9 c գրովանդակն իիւ գբաւական
 10 e այնպէս
 11 ah հանտարտէ
 12 b քուրիայի
 13 d չիք իմն
 14 Adei տարածանելով
 15 A անց
 16 ef ընդրել
 17 c ուր
 18 A լերդն
 19 b խոշոր dhi զխոշոր խոշոր
 20 abcdghi կերակրոցն
 21 abcdghi կշռոց
 22 bh ընդարձակագոյն Ad զընդարձակագոյն
 23 eh ընդերոցն
 24 Abceg անցս
 25 e բազմաւրինաւք

դիւն: Իբրու զի ոչ է մարթ¹ առդէն² վաղվաղակի ընդ³ [ուղղորդու-
թեան] անցս գնացիցն դիւրաւ⁴ ի բաց հանել, անդէն վաղվաղակի
չարթեսցէ զկենդանին⁵ առ գեղձումն⁶ ցանկութեան⁽²¹⁹⁾, եւ ոչ եր-
բեք դադարեսցէ⁷ յայսպիսի յանպարապութենէ⁸, ըստ⁹ անասնոց
բնութեան մարդն¹⁰: Վասն զի եւ լերդին⁽²²⁰⁾ մանաւանդ զի ջերմոյ
գործակցութեան պէտք են¹¹ առ ի յարիւնագործութիւն, բայց հե-
ռի է սա ի սրտէն ըստ դրին¹²: Քանզի ոչ էր¹³, որպէս¹⁴ կարծեմ,
կար սկզբան իմն եւ արմատոյ կենդանական բնութեանն¹⁵ զաւ-
րութեան ի միւս եւս սկիզբն նեղիլ: Զի մի ինչ մատակարարու-
թեանն ի հեռութեանն ջերմական բնութեանն [էութեանն]⁽²²¹⁾ վնա-
սեսցի, անցք¹⁶ գնացիցն ջրուտն¹⁷ եւ շնչափող սա, որ յայսմ իմաս-
տունքն են, անուանի, ընկալեալ¹⁸ զսրտին զջերմ շունչն, բերէ առ
լեարդն, անդ ուրեմն առ մուտս¹⁹ գիջոցն ընդ նոսա բերանա-
ցեալ²⁰: Եւ եռացուցեալ ի ձեռն ջերմութեան զխոնաւութիւնն՝ դնէ
իմն ի ներքս ի խոնաւին ի հրոյն ազգակցութենէ հրաձեւ ի գու-
նոյ արիւնուտայից²¹ [զարեան տեսակն] շառագունեցուցեալ⁽²²²⁾: Ապա
անդուստ²² ի դուրս դիմեալք երկուորեակք իմն առուք, զիւրն²³
երկաքանչիւր ոք ի նոցանէ փողողոշաձեւաբար շուրջ ունին յին-
քեանս շունչ եւ արիւն: Զի դիւրագնացից է խոնաւն ջերմոյն
չարժամաբ ընդ նմա գնացեալ եւ փոքրոգի վերացուցեալ [թեթեւացու-

1 i մարդ
2 aci անտէն
3 g չիք ընդ անցս գնացիցն դիւրաւ ի բաց հանել անդէն վաղվաղակի
4 b դիւրեաւ
5 b չիք զկենդանին առ գեղձումն ցանկութեան
6 aeh ցանկութեան
7 acdgh դադարէ
8 ach անպարապութենէ d պարապութենէ
9 b ընդ
10 b մարդկան
11 Ae էին փիւ են
12 e դրին եւ ոչ հեռի
13 bcd/fgh չիք էր
14 b չիք որպէս
15 abcghi եւ բնութեանն
16 e անց
17 e ջրուտն
18 c ընկալեալ
19 b մուտս գիջոցն
20 di բերնաբացեալ fgh բերանաբացեալ
21 Aei արիւնուտաւն
22 Aeh անտուստ
23 b դիւրաքանչիւր փիւ զիւրն երկաքանչիւր

ցեալ⁽²²³⁾ յամենայն ի մարմին բազմացիր սերմանին ի¹ բազում սկզբունս² [անցից գնացից] եւ ուղէչս³ բնութեանն [Օ]⁽²²⁴⁾ ըստ ամենայն մասին հերձատեալք: Եւ խառնեցեալք⁴ առ միմեանս կենդանական զաւրութեանցն երկու սկզբունքն⁵, այն որ ջերմն է, ամենայն ուրեք ըստ մարմնին, եւ որ զխոնաւն, ի վերայ առաքէ, իբրեւ⁶ հանգանակ⁷ աղցաւոր⁸ յիւրեանցն⁹ սկզբնականագոյն կենդանական¹⁰ մատակարարութենէ¹¹ զաւրութիւնս¹² ի սպաս մատուցանեն: Եւ է սորա¹³ ըստ խելապատակին, եւ որ ի խելսն տեսանի, յորմէ ամենայն¹⁴ յաւրիցն խաղալիք¹⁵ եւ ամենայն¹⁶ մկանցն ձգտումն¹⁷, եւ ամենայն կամաւոր¹⁸ յաւժարական շունչ¹⁹, յիւրաքանչիւր մասունսն ի վերայ²⁰ առաքեալ, գործաւոր եւ շարժուն զհողեղէն²¹ զմեր զպատկերս²², իբրեւ ի մեքենայիցն²³ իմն, ցուցանէ: Քանզի ջերմոյն²⁴ մաքրագոյն եւ հրոյն²⁵ [գիջոյն] նրբագոյն յերկոցունց զաւրութենէ ի ձեռն խառնուածոյ իմն եւ ընդ միմեանս հարկանելոյ միաւորեալք, սնուցանէ²⁶ եւ գոյացուցանէ²⁷ ի ձեռն յարմարման [գոլոչեացն]²⁸ զխելսն⁽²²⁵⁾: Յորմէ դարձեալ ի մաքրագոյնն նրբացեալ անաւսրութեամբ ի նմանէ ի վեր շնչմունք՝

- 1 b չիք ի
- 2 e սկսմունս
- 3 Aefgi ողէչս
- 4 d խառնեալք
- 5 e սկսմունք
- 6 Aceg իբր b իբրու
- 7 e հանկանակ
- 8 A աղձաւոր abcdfghi աղցաւոր որ
- 9 Ade յիւրոց
- 10 c կենդանակ
- 11 acefg մատակարարութեան
- 12 ach զաւրութիւնսն
- 13 Ae սա որ փխ սորա
- 14 b չիք ամենայն
- 15 acdfghi խաղալիկք
- 16 b չիք ամենայն
- 17 Aacefghi ձկտումն
- 18 c կամ արար
- 19 abdhi շուրջ
- 20 b վեր
- 21 acdeghi գյողեղէն
- 22 abcdfghi պատկերս
- 23 A մեքենայից e մեքենայից
- 24 Aabcdfghi գիջոյն փխ ջերմոյն bd գիծոյն
- 25 b հրոցն
- 26 abdfhi սնուցանեն
- 27 abcdfghi գոյացուցանեն
- 28 cg գոլոչեղն փխ զխելսն

աւծեալ մարզէ զպարունական խելացն զմիզն¹, որ ի վերուստ փո-
ղողոշաձեւաբար ի խորն ձգելով², հասեալք³ ի ձեռն այնոցիկ, որ
ըստ նմանեց [կարգաւ]⁽²²⁶⁾ են⁴ ուլունքն, զինքն եւ զայն, որ կայն ի
նմա ուղեղն⁵, ի դուրս ածելով, ի հիմունսն յանգի⁶ յուղիղն⁷: Ամե-
նայն ոսկերաց եւ յարմարութեանց առ միմեանս միաբանու-
թեանց⁸ եւ մկանցն սկզբանց իբրեւ⁹ կառավար¹⁰ ոմն ինքն թոյլ
տայ յիւրաքանչիւր¹¹ շարժմանցն եւ կայանից¹² զյարձակումն եւ
զզաւրութիւն: Վասն այսորիկ ինձ թուի, անսխալագունի¹³ արժա-
նի եղեալ պահպանութեան, քանզի¹⁴ [եւ]⁽²²⁷⁾ ըստ գլխոյն կրկնա-
կաւք¹⁵ ոսկերաց պարարկեալ¹⁶, շուրջ պատեալ, յուլունս շրջանա-
կացն զաւրէն¹⁷ գաւազանաց¹⁸ [փշոց]⁽²²⁸⁾ իմն առանցիւք եւ բազմաւ-
րինակ ըստ ձեւոյն մանուածովք, ի ձեռն որոց յանվթար¹⁹ անսխ-
տութեան ամենայնիւ պահեալ լինի ի ձեռն այնր, որ շուրջ ունին
զնա պահպանութիւն²⁰ զգուշութիւն ունելով²¹:

Նոյնպէս ոք եւ յաղագս սրտին ընդ միտ ածեալ պատահեցուս-
ցէ, քանզի որպէս եւ²² տուն ինչ հաստատուն սա ի ձեռն կարծրա-
գունացն²³ շուրջ յարմարեցաւ ոսկերացն՝ շուրջանակի զիւրեաւ²⁴
փակեցելոցն ամրացեալ: Քանզի յետուս կողմանէ է ողնն²⁵, թի-
կանցն⁽²²⁹⁾ հաստատուն զգուշութեամբ երկոցունց, եւ ըստ երկա-

1 d մրզէ Ae միզն
2 c գձելով
3 Ae հասեալ
4 bcdfghi չիք են
5 Afg ուղիղն
6 e յանկի
7 abcd ուղիղնն ehi ողիղնն
8 acdf յարմարութեանց փխմիաբանութեանց
9 bh իբրու
10 d կառավարումն փխ կառավար ոմն
11 ch իւրաքանչիւր
12 Ae կայանից
13 cf անսխալագունի h անսղալագունի
14 Ade քան զըստ
15 c կրկնակք
16 e պարապել
17 d զաւրէնս
18 b գաւազաց
19 i անվթար
20 abdfghi պահպանութեան
21 b ունի
22 cghi չիք եւ
23 b կարծրագունեացն
24 Aeg զիւրեւ
25 b աւղնն

քանչիւր¹ ուրուք² կողմանէն կողիցն դիրքն ընդգրկէ³ զմէջն եւ դժուարակիր⁴ գործէ: Եւ յառաջ կոյս⁵ կուրծքն եւ անրակին⁶ խառնուածք առաջոյ արկեալ է, զի ամենայն ուստեք նմա զգուշութիւն յայնցանէ, որ արտաքուստն վտանգիւ⁷ նեղիցեն, պահիցէ⁸: Որպէս ըստ մշակութեան է տեսանել, որ յամպոցն⁹ անձրեւք¹⁰ ի վերայ եւ կամ առուոցն¹¹ ի վերայ հոսման թրջիցէ զայն, որ ընդ նովաւն կայ¹²: Արդ, դրախտ¹³ մի դիցի, ընդ բանիւս, բազում ծառոց¹⁴ զանազանութիւնս¹⁵ եւ ամենապատիկ ինչ¹⁶, որ յերկրէ բուսան, տեսիլս յինքեան¹⁷ սնուցանելով, որոց եւ ձեւն, եւ որակութիւնն, եւ գունոյն յատկութիւն բազում զանազանութիւն¹⁸ ըստ¹⁹ իւրաքանչիւրսն տեսեալ լինի: Արդ, այսքանիցս²⁰ ի միում վայրի ի խոնաւոյ սնուցելոց²¹, այն որ տամկացուցանեն²² զիւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ, զաւրութիւնն մի²³ իմն ըստ բնութեանն է²⁴, իսկ որ սնանինն, յատկութիւն ի զանազան զխոնաւն²⁵ փոփոխէ որակութիւնս: Քանզի նա դառնանայ յաւշընդերն, եւ յապականագործ հիւթս²⁶ համոյ²⁷ ի մոլախնդիւն²⁸ փոփոխեալ լինի, եւ²⁹ այլ յայ-

1 bcf իւրաքանչիւր
2 A որուք
3 Ae ընդգրկէ
4 e դժուարակիր
5 b յառաջակոյս
6 adfghi անդրակին c անդրանկին
7 e վտանկիւն
8 acdeghi պահիցի
9 ace յամպոյն i յամպոյն
10 c անձրեւ
11 b կառուոցն փիւ կամ առուոցն
12 abcdfghi կան
13 c խրատ փիւ դրախտ
14 c ծառ
15 b զզանազանութիւնս
16 b չիք ինչ
17 Aef յընքեան
18 b զզանազանութիւնս
19 Aabdefg յըստ
20 b քանիցս
21 abcdfghi սնուցելոյ
22 eh տամկացուցանէ
23 e չիք մի
24 b չիք է
25 b խոնաւն
26 e հիւթ
27 abcdfghi համ
28 A մոլախնտիւն b մոլախտիւն
29 d չիք եւ այլ յայլում լինի

լուծ լինի ի¹ քրքմի², յապրասամի³, ի մեկոնի: Քանզի է⁴ որով ջեռնու, եւ է որով զովանայ, եւ է որով միջին իմն ունի որակութիւն⁵: Եւ ի դափնէ, եւ ի սքինոսի, եւ յայտոսիկն⁶ քաջաշունչ⁷ է, իսկ ի թղենու⁸ եւ ի տանձոջ⁹ քաղցրացաւ: Եւ որթոյն¹⁰ ողկոյզ գինի եղեւ¹¹, խնձորոյն¹² հիւթ համոյն եւ վարդին՝ կարմրութիւն, եւ¹³ շուշանին՝ սպիտակութիւն¹⁴, եւ կապուտակագոյնն՝ մանուշակին¹⁵, եւ ծիրանին՝ ի կապուտակեղէն¹⁶ ներկուածոյն¹⁷, եւ ամենայն, որ ինչ¹⁸ միանգամ¹⁹ յերկրէ տեսանել, ի միոջէ եւ ի նոյն խոնաւոյ բուսեալք, յայսչափ զանազանութիւնս՝ ըստ ձեւոյն եւ ըստ տեսլեան եւ որակութեան որոշեալ լինի⁽²³⁰⁾:

Այսպիսի իմն եւ ըստ շնչաւոր անդոյս²⁰ մերոյ հրաշագործէ զայն, որ ի բնութենէս, տինա առաւել ի Տեառնէն բնութեանս: Ոսկերք եւ խաղճախուղճք, երակք, շնչափողք, ջիւք²¹, յաւքք, մարմինք⁽²³¹⁾, մորթ²², թաղանթ²³, հերք, խողճմունք²⁴, եղնգունք²⁵, աչք²⁶, ունգունք²⁷, ականջք՝ ամենեքին այտքիկ եւ բազում այլ եւս առ այտքիւք զանազան յատկութեամբք ի միմեանց²⁸ մեկնեալք, միով կերակրոյն²⁹ տեսլեամբ զուգապէս իւրեանցն կերակ-

1 b չիք ի
 2 b իրք մի փխ քրքմի
 3 abcdfghi յապրասամի
 4 i չիք է
 5 bcdghi որակութիւնս
 6 abcdh յայտոսիկն
 7 b քաջաշունչ
 8 aeh թղենու
 9 A տանձուջ d թանձոջ g տանձոջ
 10 abdfghi յորթոյն
 11 abcdfghi եղեւ, եւ ի
 12 A խնձորուոյն bfi խնձորոյն
 13 e չիք եւ
 14 Ae սպիտակութիւն շուշանին
 15 gh մանիշակին
 16 e կապուտակէն
 17 b ներկածոյն
 18 b ինչ որ
 19 e միանկամ
 20 b աւդոյս
 21 Ae ջիւք
 22 b մորթք
 23 b թաղանդք
 24 e խողճմունք
 25 fh եղնկունք
 26 b աչքք
 27 b ունկունք
 28 Abe միմեանս
 29 e կերակրով

ընկալ լինի բնութեամբ. մինչ զիւրաքանչիւր¹ ումեք, որ ի նոսայն են, կերակուր մերձեցեալ, որպէս զհարո² [ուր որ]⁽²³²⁾ մերձեցի, ըստ այնմ³ եւ այլայլանալ՝ ընտանի եւ բնակից մասինն ընտանութեամբ⁴ լինել⁵: Քանզի եթէ ըստ ազանն եղիցի, տեսական մասինն խառնեցաւ եւ ընդ այնոսիկ, որ յաչսն⁶ առագաստքն⁷, զանազանութեամբ⁸ ընտանեբար⁹ իւրաքանչիւր ոք բաժանեալ բաշխեցաւ: Եւ եթէ յայնոսիկ¹⁰, որ¹¹ ըստ լսելեացն են մասունք, հոսեցի ի¹² լսականն [բնութեանն]⁽²³³⁾ խառնեցի¹³, եւ ի շրթան եղեալ՝ շուրթն եղեւ, եւ յոսկեր կառուցեալ՝ կարծրանայ, եւ յուղղի¹⁴ կակղանայ, եւ պնդի¹⁵ ընդ ջլի¹⁶, եւ ընդ¹⁷ երեւմանն¹⁸ ձգտի¹⁹, եւ յեղունգն²⁰ շրջի: Եւ ի հերաց ծնունդ՝ մանրագործեալ լինի զոյգ զհամադամ²¹ համսն [գոլորչիսն]⁽²³⁴⁾: Զի եթէ ընդ ծուռ գնասցեն գնացս, գանգրագոյն եւ ծնրեալ²² հերքն բուսեալ լինին²³, եւ եթէ ընդ²⁴ ուղիղ հերագործացն²⁵ հիւթից համոցն [գոլորչեացն]⁽²³⁵⁾ եղիցին անցք²⁶ գնացից՝ ձաղկ եւ պարզ²⁷, եւ ուղիղ²⁸ ի դուրս ածեալ լինի: Այլ կարի յառաջիկայիցս բանս մեզ²⁹ մոլորեալ³⁰ եղեւ, գործովք ի

- 1 *abcdhi* զի իւրաքանչիւր
- 2 *cdfighi* զհարո ինչ
- 3 *Ad* այնս
- 4 *cefi* ընդանի *cef* ընդանութեամբ
- 5 *b* լինիլ
- 6 *Ae* յաչսն են
- 7 *b* յառագաստքն
- 8 *e* զանազանութեամբ
- 9 *aef* ընդանաբար *gi* ընտանաբար
- 10 *c* յայնոսիկ
- 11 *c* չիք որ
- 12 *b* չիք ի *d* եւ փխ ի
- 13 *Ae* խառնեցաւ
- 14 *c* յիւղղի *b* յուղղի եւ
- 15 *bh* պնտի
- 16 *A* ջլի
- 17 *b* ընդ մորթոյն
- 18 *acdfhi* մորթոյն փխ երեւմանն
- 19 *ei* ձգտի
- 20 *e* յեղունգն
- 21 *abcdfighi* համադամ զհամսն
- 22 *b* ծանրեալ
- 23 *e* լինիլ
- 24 *Abe* չիք ընդ
- 25 *b* հերագործեացն
- 26 *c* անց
- 27 *d* պարզք
- 28 *acdfghi* ուղեղ
- 29 *A* չիք մեզ
- 30 *c* բոլորեալ փխ մոլորեալ

խոր մտեալ բնութեանս եւ ստորագրութիւն¹ ձեռնարկելով², եթէ յինչպիսեաց մեզ եւ յորպիսեաց եղեալ գոյացաւ իւրաքանչիւր ոքն այն, որ առ³ կեալն, եւ որ առ բարի կեալն, եւ որ⁴ ինչ ընդ սոսա⁵, այլ⁶ ինչ ըստ առաջին բաժանմանն կարծեցաք: Քանզի առաջիկայն էր ցուցանել զսերմնական գոյացութեանս մերոյ պատճառս՝ ոչ անմարմին գոյ հոգւոց⁷, եւ ոչ անշունչ մարմին, այլ ի շնչաւորաց եւ ի կենդանեաց մարմնոցն կենդանի եւ շնչաւոր յառաջնումն⁸ իսկ ծնանել⁹ [էակ]⁽²³⁶⁾: Եւ ընկալեալք¹⁰ զմարդկային բնութիւն՝ զաւրէն դայեկի իւրովք զնա զաւրութեամբքն դիեցուցանել, եւ կերակրել զնա ըստ երկուց¹¹ մասանց եւ զուգապէս յիւրաքանչիւր¹² մասին զաճումնն յայտնի ունել¹³: Քանզի անդէն վաղվաղակի ի ձեռն¹⁴ արուեստականիս այսորիկ եւ հանճարականի ստեղծուածոյ, խառնեալ¹⁵ մանեալ ընդ նմա, զոգւոցն¹⁶ ցուցանէ զաւրութիւն¹⁷, նուազագոյն¹⁸ յառաջնումն ցուցեալ, ետ զետէ¹⁹ գործոյն²⁰ կատարելութեամբն ընդ նմա պայծառութեամբ ծագել՝ որպէս քարադրաւչիցն²¹ է տեսանել: Քանզի առաջիկայ արուեստագիտին կենդանոյ²² ուրումն²³ տեսիլ ի քարի ցուցանել, եւ զայս առաջի արկեալ²⁴, նախ՝ առաջի զքարն²⁵ ի բնակից նիւթոյն իւրմէ ի բաց քակեաց²⁶, եւ ապա շուրջ հատեալ զաւելորդն նորա,

1 Aabcdfghi ստորագրութիւն
 2 b ի ձեռն արկեալ d ձեռնարկելով
 3 i առ ի
 4 b ոչինչ Վիս որ ինչ
 5 c նոսա
 6 b չիք այլ ինչ
 7 ceh ոգոց
 8 c յառաջն
 9 b ծնանիլ
 10 A ընկալայ b ընկալաւ c ընգալայ
 11 e երկոցունց
 12 c իւրաքանչիւր
 13 b ունիլ
 14 ghi ձեռս
 15 Aei զխառնեալ
 16 aeh զոգոցն
 17 e զաւրութիւն ցուցանէ
 18 b նուազագոյն
 19 i իսկ յետոյ Վիս ետ զետէ
 20 b գործոցն
 21 b քարադրաւչն իցէ
 22 aeh կենդանոյ
 23 cd ուրումն
 24 e առաջի արկել
 25 c քարն
 26 bcdfghi քակեալ

ածեալ մատոյց ի ձեռն առաջին ձեւոյն՝ նմանութեամբ այնմ¹, որ ըստ առաջարկութեանն է, մինչ զի եւ զանբաւն եւ զանհունն ի ձեռն երեւելեացն ուշի նպատակի արուեստին հանդիպեցուցանել: Դարձեալ գործելով՝ առ սակաւ-սակաւ հպեցաւ առաւել ի նմանութիւն յայնր², յոր փութայրն: Եւ ապա զկատարեալն եւ զճշգրիտ³ տեսիլն ի նմա ձեռագործեալ⁴ ի նիւթոյն՝ ի սպառ զարուեստն յառաջ ած: Եւ է առեւծ⁵ կամ մարդ⁽²³⁷⁾, եւ կամ որ ինչ դէպ⁶ իցէ յարուեստագիտէն եղեալ, որ յառաջ սակաւ մի աննշան քար էր, ոչ նիւթոյն առ տեսիլ կերպարանացն փոխեցելոյ⁷, այլ տեսլեանն ի վերայ արուեստիւն գործեցելոյ նիւթոյն:

Այսպիսի իմն եւ⁸ ի վերայ ոգւոյն⁹ ընդ միտ ածեալ՝ ի վայելչականէն ոչ յանցիցէ: Քանզի զամենայն ինչ արուեստելով՝ զբնութիւնն¹⁰ ի համագգի նիւթոյն ընկալեալ¹¹ յինքն¹², զայն որ առ¹³ մարդոյն է մասն, գործել այրապատկեր, ասեմք: Որպէս առ սակաւ-սակաւ գործով քարին տեսիլն¹⁴ զհետ եկն նուազագոյն¹⁵ յառաջնումն, եւ կատարելագոյն՝ յետ գործոյ կատարելութեան: Այսպէս¹⁶ եւ¹⁷ ի¹⁸ գործոյ դրաւշածի¹⁹ հոգւոյն²⁰ տեսիլ ըստ համեմատութեան ենթակային երեւի՝ յառաջագոյն անկատար յանկատարին է, [եւ կատարեալ ի կատարեալին]⁽²³⁸⁾: Այլ ի սկզբանէ թերեւս կատարեալ էր, թէ ոչ ի ձեռն չարութեանն բնութիւնս կրճատեալ յապաւեցաւ: Վասն այսորիկ առ ախտական եւ կենդանական ծնունդն միաբանութիւն՝ ոչ անդէն²¹ վաղվաղակի յայտնապէս

1 bcfi այնր
 2 acfhi այնր
 3 Ab զճշմարիտն
 4 Aagh ձեւագործեալ bd ձեռնագործեալ
 5 abcdefghi առեւծ
 6 b դիցէ փխ դէպ իցէ
 7 A փոխեցելոց
 8 aghi չիք եւ
 9 Abcfghi ոգւոց ae ոգոց
 10 cd բնութիւն
 11 c ընդալեալ
 12 Abef ինքն
 13 abcdefghi չիք առ
 14 b տեսանել
 15 bi նուազագոյն
 16 c Այսպիսի
 17 abcdefghi չիք եւ
 18 c չիք ի
 19 f դրաւշուածի
 20 aeh հոգոյն
 21 ai անտէն

երեւելի¹ ստեղծուածին զաստուածութեան կերպարանն արար, այլ ճանապարհաւ իմն եւ կարգաւ ի ձեռն նիւթականացն եւ կենդանականաց ոգւոցն² յատկութեանց ի կատարեալն ածէ զմարդն: Եւ զայսպիսի³ զաւրէն կամաց եւ մեծն Առաքեալ յառ⁴ Կորընթացիսն ուսուցանէ⁵ ասելով. «Յորժամ էի տղայ, խաւսէի իբրեւ զտղայ, խորհէի իբրեւ զտղայ, ընդ միտ ածէի⁶ իբրեւ զտղայ: Իսկ յորժամ եղէ այր, խափանեցի զտղայութեանն⁷» (Ը Կոր. ԺԳ. 11): Ոչ այլոյ յառն ոգիս յետոյ մտեալ՝ արտաքոյ քան զայն, որ ի մանկութեանն⁸ իմացեալ, եւ տղայագոյնն խափանեալ լինի⁹ միտք եւ առնին ստացեալ լինի, այլ նորին ի նմա զանկատարն՝ եւ ի սմացուցանելով զկատարեալն: Որպէս եւ զբուսեալն եւ որ աճէն, կեալ ասեմք, եւ զամենայն ինչ¹⁰, որ միանգամ կցորդութիւն ունի կենաց եւ բնական ի շարժմանս է, ոչ ոք անշունչ դիցէ զնա, եւ ոչ սակայն¹¹ կատարեալ շունչ, ասացէ¹², ունել այսպիսումն¹³ կենաց: Քանզի եղեալ ի տունկս¹⁴ շնչական իմն ներգործութիւն, մինչ ի¹⁵ զգայութեան¹⁶ շարժմունս ոչ ժամանեաց: Եւ դարձեալ ըստ¹⁷ յաւելուածոյ զաւրութիւն իմն [հոգեկան]⁽²³⁹⁾ յանասունսն եղեալ՝ եւ ոչ նա կատարելոյն հասանէ, եւ բանի եւ մտաց շնորհ յինքեան ոչ տարեալ: Վասն այսորիկ ասացաք զճշմարիտն եւ զկատարեալ շունչն զմարդկայինն գոլ՝ ի ձեռն ամենայն ներգործութեանցն ծանուցեալ: Եւ եթէ այլ ինչ է, որ ունի կենաց¹⁸, պիտակաբար իմն ի վար արկանելով [Օ]⁽²⁴⁰⁾, սովորութեամբ շնչաւոր ասեմք, վասն զի ոչ կատարեալ է¹⁹ ի սոսա²⁰ շունչն, այլ մասն ինչ

1 e երեւի
 2 Aeh հոգւոցն e հոգոցն
 3 i զայնպիսի
 4 abcdfghi յորս առ փիս յառ d յոր առ
 5 abcdfghi գրէ փիս ուսուցանէ
 6 d ածէ
 7 bd զտղայութիւն
 8 abeh մանգութեանն
 9 abcdfghi եղեւ փիս լինի
 10 acdfghi որ ինչ b ինչ որ ինչ
 11 abcdfghi սակայն ոչ
 12 Acdeg արացէ
 13 cdfghi այնպիսումն
 14 abcfdgi տունգս
 15 g զի փիս ի
 16 b գսգայութեան
 17 abcdfhi չիք ըստ
 18 abcdfghi կենաց աւրինակ
 19 acfghi չիք է
 20 acfghi սոսա է

չնչական ներգործութեան, որք եւ ի մարդն ըստ խորհրդական Մովսէսեան մարդեղութեան յետոյ լինել, վասն առ ախտաւորն ընտանութիւն¹ ունել, ուսաք: Ի ձեռն սոցա խրատ տալով՝ Պաւղոս այնոցիկ, որ լսելն նմա կարեից [կամէին]⁽²⁴¹⁾, զկատարելութենէ բռնն հարկանել եւ զաւրինակն, որպէս զի յոր փութան, հասցեն, առակաւ դնէ առաջի, ասելով. «[Պարտ է] ի բաց մերկանալ զհին մարդն եւ զգեհուլ² [զնորն]⁽²⁴²⁾, որ ի³ վերստինն նորոգի⁴, ըստ կերպարանի հաստչին» (ՎՊ. Գ. 9-10): Այլ⁵ անդրէն դարձցուք ամենեքեան⁶ յաստուածատեսիլ շնորհ յայն, որով հաստեաց⁷ ի սկզբան անդ զմարդն Աստուած, ասելով, թէ «Արասցուք մարդ ըստ կերպարանի եւ ըստ նմանութեան մերում», որում փառք [եւ զաւրութիւն]⁽²⁴³⁾ յաւիտեանս յաւիտենից⁸. ամէն⁹:

¹ e ընդանութիւն

² e սգեհուլ

³ c չիք ի

⁴ i նորոգէ

⁵ Abcdfghi այդ

⁶ Ad ամենեքին d ամենքն

⁷ abcdfghi հաստատեաց

⁸ e չիք յաւիտենից

⁹ c չիք ամէն

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Գրիգոր Նյուսացու գրքի վերնագիրը՝ *Περὶ Κατασκευῆς Ἀνθρώπου Հայերեն թարգմանվել է ոչ ճշգրիտ ձևով՝ «Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն»:* Սակայն Հայ մատենագրութեան մեջ այն միշտ հիշատակվում է ճիշտ ձևով՝ «Յաղագս կազմութեան մարդոյ», ուստի քննական բնագրում տալիս ենք նաև վերջինս կրթ փակագծերում: Երկասիրութեան նախաբանը հեղինակը Հասցեագրել է նամակի ձևով իր կրտսեր եղբորը՝ եպիսկոպոս Պետրոս Սեբաստացուն Զատիկ տոնի առթիվ: Հայերեն թարգմանութեան մեջ ձոնը Պետրոսին (Τῷ ἀδελφῷ δοῦλῳ Θεοῦ Πέτρῳ Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νύσσης) բացակայում է, սակայն վերնագրում հեղինակի անվան կողքին նշված է Բարսեղ Կեսարացու անունը՝ «Գրիգորի եպիսկոպոսի՝ եղբաւրն Բարսղի Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն» (ՏՄԿ, էջ 41), որը հանդիպում է նաև Զ. Ֆորբսի հրատարակութեան վերնագրում (Forbes): Կարենոր է նաև նշել, որ Հայերեն ձևագրերում նախաբանը դիտվել է որպես առանձին գլուխ, իսկ առաջին գլխի վերնագիրը՝ «Գլուխ, յորում է իմն մասնաւորական յաղագս աշխարհի բնախաւսութեան եւ գեղեցիկ իմն եւ պայծառ պատմութիւն յաղագս նախեղելոցն քան զմարդոյն լինելութիւն» բաժանվել է երկու մասի, որոնցից առաջինը՝ «Գլուխ, յորում է իմն մասնաւորական յաղագս աշխարհի բնախաւսութեան եւ գեղեցիկ իմն եւ պայծառ պատմութիւն» տարվել է նախաբանից առաջ, իսկ երկրորդը՝ «Յաղագս նախեղելոցն քան զմարդոյն լինելութիւն» մնացել է որպես բուն առաջին գլխի վերնագիր, որը մեզանում դարձել է երկրորդ գլուխ (ՏՄԿ, էջ 45): Հունարեն բնագրում այն ամբողջութեամբ դրված է առաջին գլխի սկզբում՝ *Κεφάλαιον πρῶτον. Ἐν ᾧ τίς ἐστί μερικὴ περὶ τοῦ κόσμου φυσιολογία, καὶ τίς ἀβροτέρα διήγησις περὶ τῶν προγεγονότων τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως* (PG 44, 128C):

2. Հունարեն *ἀβροτέρα* (1. նրբագոյն 2. գեղեցկագոյն) բառաձևը (PG 44, 128C) Հայերեն թարգմանութեան մեջ մեկնաբանվել է որպես «գեղեցիկ իմն եւ պայծառ», մինչդեռ ուսուցիչներն թարգմանութեան մեջ (Лурье, с. 16) հանդես է գալիս նրա առաջին իմաստը՝ նրբագոյն* կամ մանրամասնագոյն՝ «*δολεε ποδρροное*», նույնը եւ անգլերեն թարգմանութեան մեջ (MM. Chap. I, com. 3՝ «more minute»):

3. Հունարեն բնագրում (PG 44, 125 B) ասված է. *διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ τῆ θεωρία προσαγομένους ποιήσας* (ի ձեռն իւրոյ իմաստութեանն տեսլեամբ գործեաց): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «գործեաց»-ից առաջ ավելացրած է «աշակերտացն», որը չկա հունարեն բնագրում:

4. Հունարեն բնագրում (PG 44, 125C) ասված է. *οὐχ ὡς νοθεύοντες δι' ὑποβολῆς τὸν ἐκείνου πόνου* (ոչ իբրև աւտարացուցանել եւ ազարտել զնորա ջանն):

Հայերեն թարգմանության մեջ «աղարտել»-ից հետո ավելացրած է «խառնելով մերոյս» բառակապակցությունը, որը բացակայում է հունարեն բնագրում:

5. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 125 C). τοῖς ἡμετέροις ἐπιφημιζόμενον λόγους (մերովքս չարագուշակ բանիւք): Հայերեն թարգմանության մեջ ἐπιφημιζόμενον (չարագուշակ*)-ը մեկնաբանվել է որպես «հիւժեակ»:

6. Տես ծ. 1

7. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 129B). καὶ ἡ ἕγρὰ οὐσία διπλαῖς ποιότῃσι πρὸς ἑκάτερον τῶν ἐναντίων ἀρμόζεται (եւ խոնաւ էութիւնն կրկին որակութեամբ առ երկոսին ընդդիմակսն յարմարի): Հայերեն ձեռագրերում οὐσία (էութիւնն), աղավաղվելով հունարեն բնագրում, չփոթվել է φύσις (բնութիւնն)-ի հետ, իսկ διπλαῖς-ը թարգմանվել է որպես «երկդիմի», որը համապատասխանում է հունարեն διπρόσωπος-ին: Սովորաբար սույն թարգմանության մեջ այլ դեպքերում էլ «էութիւնն» և «բնութիւնն» չփոթվել են մեկը մյուսի հետ, իսկ «երկդիմի»-ն օգտագործվել է «կրկին» իմաստով:

8. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 129 C). καὶ τῆς κινήσεως ἐν τῷ βάρει μὴ πεδνηθείσης (եւ շարժմանն՝ ոչ կապեալ ի շղթայս ծանրութեան): Սակայն Հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում է «ոչ կապեալ ի շղթայս ծանրութեան», որի պատճառով ամբողջ նախադասության իմաստը աղճատվել է:

9. Այստեղ հեղինակն անդրադառնում է ստոիկյանների կողմից զարգացրած տրեգերաբանական տեսությանը, համաձայն որի Բան (Λογος)՝ Աստվածը կամ «Հրային բնութիւն»-ը ստեղծում է 4 հիմնատարրեր՝ հուրը, օդը, ջուրը, հողը, ապա նրանցից՝ բոլոր մարմինները: Այդ հրային բնությունը՝ միանալով օդին, ներթափանցում է ամբողջ տրեգերքը՝ համատեղ շնչի կամ համաշնչի (σύμπνοια) միջոցով միացնելով բոլոր մարմինները և ստեղծելով այսպես կոչված տրեգերական «համակրանք»:

10. Հունարեն բնագրում (PG 44, 129 D) ասված է. ὡς ἂν μὴ τὸ τῆς φύσεως (որպէս զի մի բնութեանն): Հայերեն թարգմանության մեջ «բնութեանն»-ից առաջ ավելացրած է «գաստուածային» բառաձևը, որ չկա հունարեն բնագրում:

11. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44,132A.). Οὐδέτερον γὰρ ἂν τούτων, καθὼς εἶρηται, τῆς θειοτέρας φύσεως νομισθείη οὔτε τὸ ἄστατον, οὔτε τὸ ἀλλοιούμενον (Քանզի եւ ոչ մի ինչ այս նոյնիցէ, որպէս ասացեալ է, թէ աստուածային բնութենէն ոք կարծեսցի՝ ոչ զանկայան զանհաստատն եւ ոչ՝ զայլայլելին): Հայերեն թարգմանության միայն երեք ձեռագրերում (cde) τὸ ἀλλοιούμενον-ը հանդես է գալիս ճիշտ «զայլալելին» ձևով, իսկ մնացածում ունենք սխալ ժխտական «զանայլալելին» տարբերակը:

12. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44,132A). Καὶ πλήρης μὲν ἦν τῶν

ώραίων ἢ γῆ (Եւ լի էր բերիւք երկի): Հայերեն թարգմանութեան մեջ τῶν ώραίων (բերիւք*)-ը սխալմամբ թարգմանվել է որպէս «լեռամբք», հավանաբար, աղա-վաղվելով հունարեն ձեռագրում և շփոթվելով τῶν ὄρων (լեռամբք)-ի հետ:

13. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44,132A-B). Πᾶσαι τε ῥαχίαι καὶ ἀκρῶρειαι, καὶ πᾶν ὄσον πλάγιόν τε καὶ ὕπτιον, καὶ ὄσον ἐν κοίλοις (Եւ ամենայն ուղունք, եւ սարք, եւ ամենայն, որ ինչ միանգամ կողմանաւոր է, եւ զառիկող, եւ ձորք, եւ ձորձորք): Այստեղ հեղինակի վրձինը (և հիրավի տեղ-տեղ նրա գրիչը վեր է ածվում վրձնի) բարձրունքներից, լեռներից և այլ ուղունքներից հանդարտորեն սահում է դեպի ձոր ու ձորձոր: Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ հետ ու առաջ են արվել բառերը, որից թեպետ իմաստը չի փոխվել, այսուամենայնիվ Նյուսացու կողմից վարպետորեն գծած գեղարվեստական պատկերի ներքին տրամաբանությունը տուժել է:

14. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 132B). καὶ τῆ ποικίλῃ τῶν δένδρων ὄρα κατεστεφάνωτο (եւ բազմապատիկ ծառոցն բերիւք պսակեալ էր): Հայերեն թարգմանութեան մեջ արտահայտվել է ἡ ὄρα-ի «ժամանակ» նշանակութիւնը, մինչդեռ կոնտեքստից ելնելով, պետք է լիներ՝ «բերք» (տե՛ս ծ. 12):

15. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 132B-C) Αἶ τε ἡρεμαῖαι τῶν κυμάτων κινήσεις τῷ κάλλει τῶν λειμώνων ἀνθωραΐζοντο (հանդարտագոյն եւ հեզիկ արեացն շարժմունք ի գեղեցիկ մարգացն գեղեցկացեալ պայծառանային): Սակայն հունարեն ձեռագրում λειμώνων (մարգացն*)-ը աղավաղվել ու շփոթվել է չեյմώνων (ձմերանցն)-ի հետ ու հենց այդպէս էլ թարգմանվել հայերեն:

16. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44,133D). Ἄξιον δὲ μὴδὲ τοῦτο παριδεῖν ἀθεώρητον, ὅτι τοῦ τηλικούτου κόσμου (Արժան է եւ ոչ զայսու զանց առնել առանց տեսանելոյ, զի այսքանոյ աշխարհիս): Հայերեն թարգմանութեան մեջ κόσμου-ն թարգմանվել է ոչ «աշխարհիս*», ինչպէս սույն գրքի վերնագրում, այլ՝ «զարդուս»: Հետաքրքրական է նշել, որ Ռ. Թոմսոնի կողմից Դիոնիսիոս Արեոպագոցուն վերագրվող գործերի հայերեն թարգմանութեան մեջ (50, p. 2, com. 7) հունարեն բնագրի ὑπερκόσμιος-ը նույնպէս թարգմանվել է «գերազարդ»:

17. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 133D). Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς: Հայերեն թարգմանութեան մեջ ասված է. «Քանզի ասաց,- ասէ,- Աստուած. արասցուք մարդ ըստ կերպարանի մերում եւ ըստ նմանութեան: Եվ իշխեսցէ ձկանց ծովու եւ գազանաց երկրի»: Ուստի այստեղ բացակայում է հունարեն բնագրի վերջին հատվածը՝ καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς (եւ թռչնոց երկնից, եւ անասնոց, եւ ամենայն երկրի):

18. Հունարեն բնագրում (PG 44, 136B) ունենք՝ ἀρχικήν (գարքայական*), որը հայերեն թարգմանություն մեջ մեկնաբանվել է որպես «զսկզբնական»: Ի դեպ՝ Դիոնիսիոս Արեոպագոսուն վերագրվող հայերեն թարգմանություն մեջ ἀρχικός-ը թարգմանվել է որպես «իշխանական» (50, p 1, com. 5):

19. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44,136D). ἀντί δὲ τοῦ σκήπτρου τῆ μακαριότητι τῆς ἀθανασίας ἐρειδομένη (իսկ փոխանակ մականին՝ երանութեամբ անմահութեանն հաստատեալ): Հայերեն թարգմանություն մեջ «մականին» (տո՞ւ սկիպրոս)-ից առաջ ավելացրած է «ոսկի» բառը, որը չկա հունարեն բնագրում:

20. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44,137B). Καὶ οἱ προφήται κατὰ Παῦλον νοῦν Χριστοῦ ἔχουσι (եւ մարգարէք ըստ Պաւլոսին գմիտս Քրիստոսի ունին): Հայերեն թարգմանություն մեջ «մարգարէք*» (ո՞ւ պրոֆիտալ)- ի փոխարեն առկա է «որք»:

21. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 137C). Ὁρᾶς ἐν σεαυτῷ καὶ τὸν λόγον, καὶ διάνοιαν, μίμημα τοῦ ὄντως νοῦ τε καὶ λόγου (Տեսանես իսկ ի քեզ եւ գրանն եւ գմիտսն՝ նմանութիւն իսկական մտաց եւ բանի): Հայերեն թարգմանություն մեջ «տեսանես»-ից հետո հանդես է գալիս ավելորդ «քեզոյն»-ը, որը չկա հունարեն բնագրում, իսկ հունարեն ὄντως (իսկական*)-ը, չփոփոխվելով ὄν-ի հետ, թարգմանվել է որպես «էին»:

22. Հունարեն բնագրում ունենք (PG 44, 137C)՝ φησὶ (ասէ), որը բաց է թողած հայերեն թարգմանություն մեջ:

23. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 137C). Ἐχεις καὶ σὺ τὴν δι' ὀψεως καὶ ἀκοῆς τῶν ὄντων ἀντίληψιν, καὶ τὴν ζητητικὴν τε καὶ διερευνητικὴν τῶν ὄντων διάνοιαν (Ունիս եւ դու ի ձեռն երեսացդ եւ լսելեաց զէիցս ընդունելութիւն եւ գրննական եւ գգննական զէիցս գմիտս խորհրդոց): Դրա փոխարեն հայերեն թարգմանություն մեջ կարգում ենք. «Ունիս եւ դու ի ձեռն երեսացդ եւ լսելեաց զէիցս ընդունելութիւն շաւշափման եւ զկենդանականն եւ զգննական զէիցս գմիտս խորհրդոց»: Այստեղ տին չիտրական (գրննական*) բառաձևը, աղավաղված լինելով հունարեն ձեռագրում, չփոփոխվել է տին շտրական (զկենդանականն)-ի հետ, իսկ նրանից առաջ դրվել է՝ «շաւշափման» բառը, որ չկա հունարեն բնագրում:

24. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44,137D). Ἐξέτασις τῆς τοῦ νοῦ πρὸς τὴν φύσιν συγγενείας (Հարցումն քննութեան մտացն առ բնութիւնն ազգակցութեանն): Հայերեն թարգմանություն մեջ տո՞ւ նոս (մտացն*) մեկնաբանվել է որպես «մարդոյն» (տո՞ւ անթրոպոս): Միայն առաջացել է հունարեն ձեռագրում տո՞ւ նոս (մտացն) բառաձևի աղավաղման ու նրա չփոփոխման տո՞ւ անթրոպոս (մարդոյն)-ի հետ:

25. Աննմանք (**Ἀνόμοιοι*)՝ արիտասականության աղանդի առավել ծայրահեղ թևի հետևորդները, որոնց դեմ եռանդուն պայքարում էին Կապադոկացիները: Կոչվում էին նաև «Եւնոմիանք»: Համաձայն նրանց պարագլուխ՝ Եւնոմիոսի ուսմունքի, Աստծո Որդին չուներ նմանութիւն Հոր բնությանը (30, 31): Հետաքրքրական է, որ այլ տեղում որպես Եւնոմիոսի գրվածքների սկզբնաղբյուր Գրիգոր Նյուսացին նշում է Փիլոն Ալեքսանդրացու գործերը (45): Սակայն միջնադարյան հայկական ավանդության մեջ չեն պահպանվել վկայություններ Փիլոնի՝ որպես արիտասականության նախակարավետներից մեկի մասին (57):

26. Հունարեն բնագրում (PG 44, 140A) ասված է. *ὁ δι' ἐκάστου τῶν αἰσθητηρίων διεξίών* (որ ի ձեռն իւրաքանչիւր զգայականացն անցանէ): Հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում է «անցանէ» (*διεξίών*)-ն:

27. Հունարեն բնագրի (PG 44, 140A) *διαφορά* (զանազանութիւն*) բառը Հայերեն թարգմանության մեջ սխալմամբ մեկնաբանվել է որպես «առուելութիւն»: Հետաքրքրական է, որ մի քանի տող ներքև այդ նույն բառաձևը (*ταῖς διάφοραῖς*) ճիշտ թարգմանվել է՝ «զանազանութեամբ»:

28. Հունարեն բնագրում (PG 44, 140B) ասված է. *μίαν εἰκόνα διαφόροις ὁμοιοθῆναι μορφαῖς* (միում կերպարանին ազգի-ազգի նմանել ձևովք): Հայերեն թարգմանության մեջ «ձևովք»-ից հետո ավելացրած է «չքոյ պատկերաց» բառակապակցությունը, որ չկա հունարեն բնագրում:

29. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 140B). *‘Ο γὰρ, “Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν”*, εἰπὼν (*Քանզի որ արասցուք զմարդն ըստ կերպարանի մերում, ասաց*): Հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում են «զմարդն» և «կերպարանի» բառաձևերը:

30. Հունարեն բնագրում ասված է. (PG 44, 141B) *ἄτριπτον δὲ ὑπὸ στεβρότητος ἔχειν τὸν πόδα* (եւ անմաչ եւ անկեղ ի կարծրութենէ ունէր զոտն): Հայերեն թարգմանության մեջ *ἄτριπτον* բառաձևը թարգմանվել է որպես «անմաչ» և «անսկեղ» կամ «անսեղ», ըստ որում վերջին երկուսը «անկեղ»-ի ազավաղման արդյունք են:

31. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 144A). *‘Αλλὰ καὶ πτερόντας ἡμῖν τοὺς ὀιστοὺς ἢ τέχνη δι’ ἐπινοίας ποιησαμένη, τὸ πτηνὸν τάχος ταῖς ἡμετέραις χρεῖαις διὰ τοῦ τόξου χαρίζεται* (Այլեւ թեւաւորս զնետս արուեստ հնարիւք իմացեալ, արար թռչնոյն արագութիւն պիտոյիցս մերոց ի ձեռն աղեղան շնորհեալ լինի): Հայերեն թարգմանության մեջ փոխարեն՝ «զնետս*» (τοὺς ὀιστοὺς) առկա է՝ «զայսպիսիսն» (τοίους), ինչը հունարեն բնագրում առաջին բառաձևի ազավաղման ու երկրորդի հետ շփոթման արդյունք է: Իսկ «աղեղան» (τοῦ τόξου) բառաձևը, որը հունարենում ունի միաժամանակ և «աղեղան» և «նե-

տին» իմաստ, սակայն տվյալ պարագայում հանդես է գալիս որպես «աղեղան*», սխալմամբ թարգմանվել է՝ «նետին»: Ռուսերեն թարգմանություն մեջ այս հատվածը բավականին հեռանում է հունարեն բնագրից (Лурье, с. 30). "Услуживают нам в жизни и крылья птиц, так что, благодаря изобретательности, мы не нуждаемся даже в скорости пернатых", մինչդեռ անգլերենում (MM, Chap. VII, 3) հստակ ասված է. «moreover art contrives to make out arrows feathered, and by means of the bow gives us for our needs the speed of wings»:

32. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 144D). 'Αλλ' ἐμοὶ δοκεῖ δόγμα τι τῶν κεκρυμμένων παραδηλοῦν διὰ τούτων ὁ Μωϋσῆς, καὶ τὴν περὶ ψυχῆς φιλοσοφίαν δι' ἀπορρήτων παραδίδοναι, ἣν ἐφαντάσθη μὲν καὶ ἡ ἔξωθεν παιδείουσις, οὐ μὴν τηλαυγῶς κατενόησε (Այլ ինձ թուի ուսմունք իմն գաղտնի ծածկեցելոցն զեկուցանել ի ձեռն սոցա Մովսէս եւ զյաղագս ոգւոցն իմաստասիրութիւն ի ձեռն անճառիցն հատուցանել, որ առակաւք տեսեամբք երեւեցան, եւ որ արտաքոյ է, խրատն ոչ բացափայլ լուսով յայտնապէս իմացաւ տեսանել): Հայերեն թարգմանություն մեջ հունարեն δόγμα (ուսմունք*)-ն մեկնաբանվել է որպես «կամք» (Βουλή), իսկ «երեւեցան»-ից հետո ավելացրած է «մեզ» բառաձևը, որը բացակայում է հունարեն բնագրում: Ռուսերեն թարգմանություն մեջ (Лурье, с. 31) հստակ ասված է. «Но мне кажется, что во всем этом Моисей объявляет некое сокрытое учение и неизреченно преподает философию о душе, о которой мечтала и внешняя ученость, однако не уразумела отчетливо»:

33. Հունարեն բնագրում ունենք (PG 44, 145A)՝ κατ' αἰσθησιν (զըստ զգայութեան*) բառակապակցությունը: Վերջինս, աղավաղվելով հունարեն ձեռագրերում, հայերեն թարգմանվել է որպես «զըստ բնութեան» (κατὰ φύσιν):

34. Հունարեն բնագրում (PG 44, 145C) ունենք՝ οὐσίας (էութեան*), որը չփոփոխվելով φύσεως-ի հետ, հայերեն թարգմանվել է «բնութեան»:

35. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 145C). τοσοῦτω παχυμερεστέρα ταύτης ὄσω καθαρώτερα ἐκείνης: Այս հատվածը հայերեն ճիշտ թարգմանվել է՝ «այնչափ է թանձրամասնագոյն քան զսա, որչափ մաքրագոյն է քան զնա»: Որպես բացատրություն A ձեռագրում «զսա»-ից հետո հանդես է գալիս «իմանալին», իսկ g ձեռագրում՝ որպես լուծմունք՝ «քան զիմանալին, քան զնիւթաւանն»:

36. Հունարեն բնագրում (PG 44, 145C) ունենք՝ τῆς νοερᾶς οὐσίας (մտաւոր էութեան*): Սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ սրա փոխարեն հանդես է գալիս՝ «մտաւոր բնութեան» οὐσίας և φύσεως բառաձևերի աղավաղման ու չփոփոխման պատճառով (տե՛ս ծ. 7, 34):

37. Ա. Թեա. Ե 23: Այստեղ Նյուսացին չփոփոխել է Պողոս Առաքյալի առաջին թուղթը Թեսաղոնիկեցիներին նրա մեկ այլ թղթի հետ՝ հղած Եփեսացիներին:

Հայերեն ձեռագրերի մեծ մասում այս սխալը ուղղված է գրիչների կողմից:

38. Հունարեն բնագրում (PG 44, 148D) ունենք՝ τὰ χείλη τοῦ στόματος (չրթանցն բերանոյ*): Հայերեն թարգմանություն մեջ այն սխալմամբ մեկնաբանվել է՝ «չրթանցն քան զբերանն»:

39. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 149A). εὐσχαλόν ἐστὶ τὸ στόμα τῆ ὑπηρεσία τοῦ λόγου (անպարապ է բերանս ի սպասաւորութիւն բանին): Սակայն Հունարեն ձեռագրում աղավաղման պատճառով τὸ στόμα (բերանոյ*)-ն շփոթվել է τὸ σῶμα (մարմինս)-ի, իսկ εὐσχαλόν (անպարապ*)-ը՝ εὐκολόν (դիւրին, դուսպ, ամփոփ)-ի հետ ու հենց այդպես էլ թարգմանվել հայերեն:

40. Հունարեն բնագրում (PG 44, 149C) ասված է. τῷ μὴ δύνασθαι διὰ σωματικῶν αἰσθήσεων ἐπαΐουση τῆ ψυχῆ δεικνύειν τὰς τῆς διανοίας ὁρμὰς (որոց ոչ կարէ ցուցանել զմտացն զյարձակմունս հոգւոյն, որ լսէ ի ձեռն մարմնական զգայութեանցն): Հայերեն թարգմանություն մեջ խախտվել է շարահանգիստը կարգը, որոշ բառեր հետ ու առաջ են տարվել, «կարէ»-ն դարձել է «կարեն», «որ լսէ»՝ «լսեն», «հոգւոյն»՝ «հոգւով», իսկ նրանից առաջ դրվել է «մերկ» բառը, որը չկա հունարեն բնագրում, և այսպիսով աղավաղվել է պարբերություն ողջ իմաստը:

41. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 149C). καθάπερ τις ἀρμοστής ἔντεχνος τῶν ἐμψύχων τούτων ὀργάνων ἀπτόμενος (Ջոր աւրինակ յարմարող արուեստագէտ որ շնչաւորաց գործեաց ընդ հարկանելով): Հունարեն ձեռագրում τῶν ἐμψύχων (շնչաւորաց*)-ը աղավաղվել, ապա շփոթվել է τῶν ἀψύχων (անշնչից)-ի հետ ու այդպես էլ թարգմանվել հայերեն:

42. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 149D). καὶ οἷον λεπίδων τισὶν ἐξοχαῖς τοῖς περὶ τὸν ἡθμὸν χόνδροις τὴν φωνὴν περισχίζουσα (Եւ իբրեւ թեփոյ իմն առանցութեամբ, որ մերձ ի մաղն է խաղճախուղճն, զձայնն ընդ երկու բաժանեալ): Հունարեն ձեռագրում τὸν ἡθμὸν (ի մաղն*) և περισχίζουσα (ընդ երկու բաժանեալ*) բառաձևերը, աղավաղվելով, շփոթվել են τὸν ἰσθμὸν (ի պարանոցն) ու περιίσχουσα (առարգելեալ)-ի հետ ու հայերեն թարգմանվել՝ «ի պարանոցն» և «առարգելեալ»:

43. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 152A). ταῦτα πάντα τὴν ἐν ταῖς νεύραις τοῦ πλήκτρου κίνεσιν ὑποκρίνεται (զայս ամենայն, զայն որ յաղիսն կնտնտոցին շարժումն որոշեալ): Հայերեն թարգմանություն մեջ վերջում ավելացրած է «երգեսցէ» բառաձևը, որը չկա հունարեն բնագրում:

44. Հունարեն բնագրում (PG 44, 152A) ասված է. καὶ τὴν ἀρμοίαν τοῦ μέλους (Եւ զյարմարութիւն* նուագի): Հայերեն թարգմանություն մեջ սրա փոխարեն ունենք՝ «ըստ յարմարութեան նուագի»:

45. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 152B). ή μὲν πρὸς ἐργασίαν ἡχῆς (է որ առ գործաւորութիւն հնչման): Սակայն հունարեն ἡχῆς (հնչման*) բառաձևը, աղծատվելով հունարեն ձեռագրում, դարձել է ψυχῆς (շնչոյն) և այսպես էլ թարգմանվել հայերեն: Ավելի պակաս հավանական է նրա աղծատումը հայերեն ձեռագրերում:

46. Հունարեն բնագրում (PG 44, 152C) ասված է. καὶ ποῖα δοχεῖα τῶν ἐντιθεμένων τῇ ἀκοῇ νοεμάτων (եւ ո՞յք իցեն ամանք ի ներքս եղելոցն ի լսելիս իմանալեացն): Սակայն գրիչները մեծ մասամբ աղավաղել են «ամանք*» (δοχεῖα) բառաձևը, ուստի հայերեն թարգմանութեան մեջ հանդես են գալիս «ամենեքին», «ամենեքեան» և «ամենեքեանք» սխալ տարբերակները:

47. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 152D). τοιαύτην τινὰ βλέπω καὶ τὴν τοῦ νοῦ πόλιν (այսպիսի իմն տեսանեմ եւ զմտացն քաղաք): Սակայն հունարեն τοῦ νοῦ (զմտացն*) բառաձևը, հավանաբար, աղավաղվելով հունարեն ձեռագրում, չփոթվել է տῷ ἀνθρώπου (զմարդոյն)-ի հետ և հայերեն թարգմանվել որպէս «զմարդոյն» (տե՛ս նաև ծ. 24):

48. Հունարեն բնագրում (PG 44, 152D) ունենք՝ τῆς γνώσεως (գիտութեան*): Վերջինս հունարեն ձեռագրում աղավաղվելով ու չփոթվելով τῆς φύσεως (բարուց, բնութեան)-ի հետ, հայերեն թարգմանվել է «բարուց»:

49. Հունարեն բնագրում (PG 44, 153B) ունենք՝ Διαφόρον (զանազան են): Սակայն հունարեն διάφορος (զանազան*) բառաձևը, աղավաղվելով ու չփոթվելով հունարեն φανερός (յայտ, յայտնի)-ի հետ, այդպես էլ թարգմանվել է հայերեն:

50. Հունարեն բնագրում (PG 44, 153B) ունենք՝ ἀδιάκριτον (անորոշելի*) բառաձևը, որը աղավաղման պատճառով, գրկվելով ժխտական մասնիկից, դարձել է διάκριτον (որոշելի): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «որոշելի»-ին կցվել է «տրոհեալ» հոմանիշը:

51. Հունարեն բնագրում (PG 44, 153C) ունենք՝ τὴν γῶσιν ἐντίθησιν (զգիտութիւնն դնէ): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «զգիտութիւնն»-ից հետո ավելացրած է «ի մեզ» բառակապակցութիւնը, որ չկա հունարեն բնագրում:

52. Հունարեն բնագրում ասված է (PG 44, 153C). Ὅτι ἀθεώρητος ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις (Զի անտեսանելի է մարդոյն բնութիւն): Համաձայն այս գլխում շարադրած Նյուսացու պատկերացումների՝ անտեսանելի է ոչ թե մարդու, այլ մտաց բնութիւնը, ուստի սխալն առաջացել է հենց այս նույն հունարեն բնագրում τοῦ νοῦ (մտացն)-ի աղավաղման ու նրա չփոթման տῷ ἀνθρώπου (մարդոյն)-ի հետ (տե՛ս ծ. 24, 47): Հետաքրքրական է նշել, որ հայերեն թարգմանութիւնը, որտեղ ասված է՝ «Զի անտեսանելի է մտացն բնութիւն», ինչպես

նաեւ անզիւրեանը՝ «*That the Nature of Mind is Invisible*» (*MM, Chap. XI*) արված են մեկ այլ ճշգրիտ հունարեն ձեռագրից, մինչդեռ ուսուցիչն թարգմանութեան մեջ (Лурье, с. 40), որը հետևում է սույն հունարեն բնագրին, ասված է. «О том, что природа человеческая несозерцаема»:

53. Հունարեն բնագրում ասված է (*PG 44, 153D*). «Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου;» φησὶν ὁ Ἀπόστολος. (Ո՞ ծանեաւ զմիտս Տեառն,- ասէ Առաքեալն): Հայերեն թարգմանութեան մեջ բացակայում է «ասէ» բայը:

54. Հունարեն բնագրում (*PG 44, 156C*) ասված է. Ἐξέτασις, ἐν τίνι τὸ ἡγεμονικὸν νομιστέον, ἐν ᾧ καὶ περὶ δακρύων καὶ περὶ γέλωτος φυσιολογία, καὶ θεώρημά τι φυσικὸν περὶ τῆς κατὰ τὴν ὕλην, καὶ τὴν φύσιν, καὶ τὸν νοῦν κοινωνίας (Հարցումն քննութեան, յորում իմիք առաջինն եւ իշխանականն համարելի է, յորում եւ յաղագս արտասուաց եւ ծաղու բնախաւսութիւն եւ տեսութիւն իմն բնական յաղագս այնր, որ ըստ նիւթոյն եւ բնութեանն եւ մտացն է հասարակութիւն): Հայերեն թարգմանութեան մեջ այս վերնագիրը թերի է, սրա երկրորդ մասը՝ «Տեսութիւն իմն բնական յաղագս այնր, որ ըստ նիւթոյն եւ բնութեանն եւ մտացն է հասարակութիւն» (θεώρημά τι φυσικὸν περὶ τῆς κατὰ τὴν ὕλην, καὶ τὴν φύσιν, καὶ τὸν νοῦν κοινωνίας) անջատվել ու դարձել է սույն գլխի երկրորդ մասի վերնագիրը, որը այսպիսով դիտվել է որպես առանձին գլուխ: Նույնը տեղի է ունեցել՝ ըստ Ֆորբսի (*Forbes*) լատիներեն տարբերակում, որին մոտ է Հայերեն թարգմանությունը (*MM, Chap. XII, com. 5*):

55. Հունարեն բնագրում (*PG 44, 157B*) ասված է. Καὶ τῶν ἀτμῶν αἱ ποιότητες διὰ τῆς τῶν ὁσφρήσεων ὀλκῆς ἐν αὐτῷ διακρίνονται (Եւ գոլոշեաց որակութիւնք՝ ի ձեռն հոտոտելեացն ձգելոյ, ի նմա որոշեալ ընտրին): Հայերեն թարգմանութեան մեջ հունարեն բնագրի ἀτμῶν (գոլոշեաց*) բառաձևը թարգմանվել է որպես «հիւթ հոտոցն»: Դիոնիսիոս Արեոպագացուն վերագրվող Հայերեն թարգմանութեան ցանկերում» (*Indices to the Armenian Version of Pseudo-Dionysius the Areopagite*) ἀτμός-ի դիմաց նույնպես ունենք «հիւթ» (48): Ռուսերեն թարգմանութեան մեջ ասված է (Лурье, с. 45). «И в той части [оболочки мозга] различаются свойства запахов, которые втягиваются внутрь органами обоняния»: Նմանապես անզիւրեան թարգմանութեան մեջ (*MM, Chap. XII, 2*) ունենք. «while the qualities of scents are discerned in it by being drawn in through the nose»:

56. Հունարեն բնագրում (*PG 45, 157B*) ասված է. ἐπὶ τὸν ἡθμοειδῆ πόρον (ի մաղաձեւ գնացս), սակայն հունարեն ձեռագրում ἡθμοειδῆς (մաղաձեւ*) բառաձևն աղավաղվել ու չփոթվել է ἰσθμώδης (պարանոցուտ, պարանոցաձեւ)-հետ, որի պատճառով Հայերեն թարգմանութեան մեջ հանդես է եկել «մաղաձեւ»-ի փոխարեն «պարանոցուտ» (տե՛ս նաև ծ. 42):

57. Հունարեն բնագրում (PG 44, 157D) ասված է. φρεῖτιν τὸ πάθος καλοῦντες, ἐπειδὴ φρένες τοῖς ἕμέσει τούτοις ἔστι τὸ ὄνομα (մտաբախ գախտս գայս կոչեն, վասն զի միտք պարուտակացս այսոցիկ է անուն): Հունարեն φρεῖτις (մտաբախ) նշանակում է նաև «տենդ»: Ինչ վերաբերվում է հունարեն φρένες-ին, ապա այն նույնպես երկու նշանակություն ունի՝ 1. ստոծանի, 2. միտք: Հիպոկրատը սխալ էր համարում այն կարծիքը, համաձայն որի միտքը կապված է ստոծանու հետ: «Սրբազան հիվանդություն մասին» աշխատության մեջ նա գրել է. «Ես պնդում եմ, որ մտքի վերծանողը ուղեղն է, իսկ ստոծանին իր անունը հավանաբար ստացել է պատահաբար կամ ըստ սովորույթի և ոչ՝ ճշմարտապես կամ ըստ բնություն: Եվ, իրոք, ես չեմ հասկանում, ինչ կապ կարող է լինել ստոծանու և մտքի ու մտածողության միջև» (60):

58. Հունարեն բնագրում (PG 44, 161A) ասված է. ὡσπερ συμβαίνει πολλάκις ἐπὶ τῶν μελωδεῖν μὲν ἐπισταμένων (զոր աւերինակ պատահէ երաժշտին՝ բազում անգամ ի նուագել ինչ մատամբք գիտացելոց): Հայերեն թարգմանություն մեջ «պատահէ» (συμβαίνει) բայաձևը բաց է թողած:

59. Հունարեն բնագրում (PG 44, 161B) ունենք՝ τεχνικὴν (գհմուտ*) բառաձևը, որը սխալմամբ թարգմանվել է «գրեական» (φυσικὴν):

60. Այս վերնագիրը հունարեն բնագրում առանձին գոյություն չունի, ինչպես և ողջ գլուխը, այլ կազմում է նախորդ գլխի շարունակությունը, որը սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ դարձել է առանձին գլուխ (տե՛ս ծ. 54):

61. Հունարեն բնագրում (PG 44, 161D) ասված է. οἷόν τι κατόπτρον κάτοπτρον γινομένην (իբրևե հայելի հայելոյ եղեալ): Հայերեն թարգմանություն մեջ բաց է թողած «հայելի» (κάτοπτρον) բառաձևը:

62. Հունարեն բնագրում (PG 44, 165A) ունենք՝ αἰτιολογία (պատճառագիտություն*), սակայն վերջինս՝ աղավաղվելով, շփոթվել է մեկ այլ հունարեն բառաձևի՝ ἀντιλογία-ի հետ ու սխալմամբ թարգմանվել որպես «հակառակաբանություն»:

63. Հունարեն բնագրում (PG 44, 165B) ունենք՝ ἐν τῷ μέρει μεταλαγχάνουσαν (մասնակից* եղեալ): Վերջինս հայերեն թարգմանություն մեջ մեկնաբանվել է՝ «ի վերջէ հասեալ»: Սխալը հավանաբար առաջացել է μεταλαγχάνουσαν բառաձևի աղավաղման պատճառով ու նրա շփոթման փոխարինումը (ի վախճան հասեալ)-ի հետ:

64. Հունարեն բնագրում (PG 44, 165D) ունենք՝ ἀερώδεις (օդանման*) բառաձևը: Վերջինս հայերեն թարգմանություն մեջ մեկնաբանվել է որպես «անաւսունք եւ նուրբք» (ἀραιός καὶ λεπτός):

65. Հունարեն բնագրում (PG 44, 168A) ասված է. ὅτε ὁ ἀνθερεῶν ἐπὶ τὸ

κάτω τοῖς γαργαρεῶσιν ὑποκοιλαίνεται (յորժամ կողկողիթն ի ստորագոյն կողմն խոչափողիւքն գոգանայ): Միջնադարյան հայկական եզրաբանութեան մեջ «կողկողիթ» եզրը օգտագործվել է ինչպես կզակի, այնպես էլ սոսորդի (քիմքի լեզվակ-սնվա) իմաստով: Տվյալ կոնտեքստում այն հանդես է գալիս որպես «կզակ»: Բազմիմաստ էր նաև «խոչափող» եզրը. կողկողից բացի այն օգտագործվում էր նաև սոսորդի իմաստով, ինչպես տվյալ դեպքում:

66. Հունարեն բնագրում (PG 44, 168B) ասված է. τοῖς τόποις ἀπεμπτὸν τε καὶ ἀδιάνευστον: Հայերեն այն թարգմանվել է՝ «ի տեղիսն խաղճնելի եւ առանց գորշոյ ի դուրս արձակելոյ»: Հետաքրքիր է, որ հունարեն ἀπεμπτὸν (խաղճնելի) բառը, ուսեբեն թարգմանութեան մեջ մեկնաբանվել է որպես "непродоных" (Лурье, с. 54), մինչդեռ անգլերեն թարգմանութեան մեջ արտահայտված է նրա ճշգրիտ «undigested» իմաստը (MM, Chap. XIII, 4): «Խաղճնելի» բառը հազվագյուտ է հանդիպում միջնադարյան աղբյուրներում, ՆՀԲ-ում որպես նմուշ բերված է հենց այս օրինակը Նյուսայցու աշխատութեան հայերեն թարգմանութունից:

67. Հունարեն բնագրում (PG 44, 168B) ասված է. ὅτι τῆς φύσεως ἔχεται, συνεστῶσης μὲν καὶ ἐγρηγορίας (զի գընութենէն բուռն հարեալ, ունի միաբանեցելոյ եւ զարթնոյ), սակայն հայկական ձեռագրերի մեծ մասում սխալմամբ ավելացրած է «եւ քնոյ», որը այլ իմաստ է դնում այստեղ, այն է՝ «միաբանեցելոյ քնոյ եւ զարթնոյ», մինչդեռ հունարեն բնագրում խոսքը բնութեան միասնական վիճակի մասին է, որ բնորոշ է արթնութեանը:

68. Հունարեն բնագրում (PG 44, 168C) ունենք՝ τῷ ἀλογωτέρῳ (անբանաւորագունի*), սակայն հունարեն ձեռագրում ժխտական մասնիկի անկման պատճառով այն շփոթվել է օրոգաբանական (բանաւորագունի) բառաձևի հետ և հայերեն թարգմանվել որպես «բանաւորագունի»:

69. Հունարեն բնագրում (PG 44, 168D) ասված է. εἶδωλά τινα, καὶ ἀπηχήματα (երեւելիք իմն եւ արձագանք*), սակայն հունարեն ἀπηχήματα-ն հայերեն թարգմանութեան մեջ մեկնաբանվել է որպես «ժանտատեսիլք»: Սխալը հավանաբար առաջացել է հունարեն ձեռագրում ἀπήχημα-գոյականի աղավաղման պատճառով ու նրա շփոթման ἀπηγής (դաժան, ժանտատեսիլ) ածականի հետ:

70. Հունարեն բնագրում (PG 44, 169A) ասված է. τῶν κατ' αὐτὴν δυνάμεων διὰ τῆς ἐνεργείας (ըստ ի նմայն զաւրութեանց ի ձեռն գործաւորութեան): Հայերեն թարգմանութեան մեջ աղավաղված հունարեն δυνάμεων (զաւրութեանց*) բառաձևը սխալմամբ մեկնաբանվել է «մասանց», հավանաբար շփոթվելով նույն պարբերութեան մեջ առկա μερῶν բառի հետ:

71. Հունարեն բնագրում (PG 44, 169B) ասված է. καὶ κρατοῦντος τοῦ ἀλογωτέρου (եւ ըմբռնելոյ անբանաւորագունի): Սակայն հայերեն թարգմանու-

թյան մեջ «անբանաւորագունի*»-ն մեկնաբանվել է որպես «կշռագոյն համեմատելւոյն»:

72. Հունարեն բնագրում (PG 44, 169B) ունենք՝ ἐνέργεια (գործաւորութիւն*), որը հայերեն թարգմանութեան մեջ սխալմամբ մեկնաբանվել է «պէտքն» (χρεία):

73. Հունարեն բնագրում (PG 44, 169C) ունենք՝ προάγει τὸ μέλος (ածէ գնուագն*): Հայերեն թարգմանութեան մեջ հունարեն μέλος բառաձևի աղավաղման պատճառով այն շփոթվել է δάκτυλος-ի հետ ու թարգմանվել «զմատն»:

74. Հունարեն բնագրում (PG 44, 172A) ունենք՝ ὡς (իբրև թէ*) բառաձևը, սակայն հունարեն ձեռագրում այն աղավաղվել ու շփոթվել է ἔως-ի հետ և թարգմանվել «մինչ»:

75, 76. Հունարեն բնագրում (PG 44, 172 A, B) երկու անգամ հանդիպում է καθ' ἕνα (ի լրջէ*, արթուն) բառակապակցութիւնը, որը սակայն հայերեն թարգմանվել է որպես «ի վերջէ»: Նշեալում «ի լրջէ»-ի վերաբերյալ ենթադրութիւն է արվել, որ «վրիպակաւ արդեօք գրի եւ ի վերջէ»: Ավելի պակաս հավանական է ἕνα-ի շփոթելը οὐρά (վերջ) բառի հետ հունարեն ձեռագրերում:

77. Հունարեն բնագրում (PG 44, 172B) ասված է. διὰ τῶν ὀνείρων τῆς ἐμφανείας (ի ձեռն երազոցն յայտնութեան): Հայերեն թարգմանութեան մեջ բաց է թողած «յայտնութեան» բառը:

78. Հունարեն բնագրում (PG 44, 172D) ասված է. τῶ μνημονικῶ τῆς ψυχῆς τῶν μεθμερινῶν ἐπιτηδεμάτων τὰ ἀπηχίματα (յիշատակարանի ոգւոցն տուրնջեւնային գործոյն արձագանքն): Հայերեն թարգմանութեան մեջ հունարեն τὰ ἀπηχίματα (արձագանքն*) բառաձևը մեկնաբանվել է որպես «գարշատեսիլ ժիժմակքն»: Հետաքրքրական է նշել, որ այլ տեղում ἀπηχίματα-ն թարգմանվել է որպես «ժանտատեսիլք» (տես ծ. 69): Երկու դեպքում էլ ակնհայտ է կապը աղավաղված հունարեն ἀπηχίς (ժանտատեսիլ) բառի հետ:

79. Հունարեն բնագրում (PG 44, 172D) ունենք՝ κατάστασις (կարգ*) բառաձևը, որը հայերեն թարգմանութեան մեջ մեկնաբանվել է որպես «հիւթք»: Ա ձեռագրի լուսանցքում վերջինս ուղղված է՝ «կարգ»: Սխալը հավանաբար առաջացել է հունարեն ձեռագրում κατάστασις (կարգ)-ի աղավաղման ու նրա շփոթման κατάσταξις (կաթեղը, ծորելը)-ի հետ, որը սպա մեկնաբանվել է որպես «հիւթ»:

80. Հունարեն բնագրում (PG 44, 172D) ասված է. θεραπέων τινὰ τῶν ἐπιτηδείων ἑαλωκότα φρενίτιδι (բժշկելով գոմն ի մերձաւորաց ի մտաբախութենէ բմբունեցելոյ): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ բացակայում է τῶν

ἐπιτηδείων (ի մերձաւորաց) բառակապակցութիւնը, իսկ φρενίτιδι (ի մտաբախութենէ*)-ն մեկնաբանվել է որպէս «ի պատճառաց»:

81. Հունարեն բնագրում (PG 44, 173A) ունենք ἡτιᾶτο (մեղադրէր*) բախածուրդ, սակայն հունարեն ձեռագրում վերջինս աղավաղվելով չփոթվել է ἡτέιτο (խնդրէր)-ի հետ և հայերեն թարգմանվել որպէս «խնդրէր»:

82. Հունարեն բնագրում (PG 44, 173A) ասված է. ἀμβλυνοθείσης ὑπὸ τῆς νόσου τῆς νήψεως (բթեալ էր ախտիւ ի լրջութենէ): Հայերեն թարգմանութեան մեջ բաց է թողած «ախտիւ» (ὑπὸ τῆς νόσου) բառաձևը:

83. Հունարեն բնագրում (PG 44, 173B) ասված է. καὶ τῶν ἐν φλέγματι κακουμένων (եւ որք լորձով չարչարեալք են): Սակայն հունարեն ձեռագրում ἐν φλέγματι (լորձով*) բառակապակցութեան աղավաղման պատճառով այն չփոթվել է ἐν πνεύματι (չնչով)-ի հետ և հայերեն թարգմանվել որպէս «չնչով»:

84. Հունարեն բնագրում (PG 44, 173B-C) ասված է. Ἐτι δὲ καὶ πρὸς τὰς τῶν ἡθῶν καταστάσεις τυποῦται πολλοῖς τὰ ἐνύπνια (եւ առ բարուցն եւս կարգ սպաւորին բազմաց երազքն): Հայերեն թարգմանութեան մեջ καταστάσεις (կարգ*) բառաձևը սխալմամբ մեկնաբանվել է՝ «հիւթ» (տես ծ. 79):

85. Հունարեն բնագրում (PG 44, 173C) ունենք՝ καθ' ὕπαρ (ի լրջէ*) արտահայտութիւնը, որը հայերեն թարգմանութեան մեջ հանդես է գալիս վրիպակի ձևով՝ «ի վերջէ» (տես նաև ծ. 75, 76):

86. Հունարեն բնագրում (PG 44, 176A) ասված է. τὴν δὲ τρεφομένην μὲν καὶ αὐξανομένην (որ կերակրի եւ աճէ): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ «որ աճէ» (αὐξανομένην)-ի փոխարեն ունենք՝ «որ զգայ» (αἰσθανομένην): Հաշվի առնելով, որ այստեղ խոսքը գնում է երեք կենսական գորութիւններից (1. բուսական, որ կերակրի առանց զգայութեան 2. կենդանական, որ կերակրի և զգայ 3. բանական, որ հատուկ է մարդուն) երկրորդի մասին, ուստի հունարեն բնագրում նույնպէս պետք է եղած լիներ τὴν δὲ τρεφομένην μὲν καὶ αἰσθανομένην (որ կերակրի եւ զգայ): Հետաքրքրական է, որ անգլերեն թարգմանութեան մեջ (MM, Chap. XIV, 2) հայերենի նման ասված է. «which at once receives nourishment and is capable of perception»: Իսկ ուսեբենում, որի հիմքում ընկած է արբահայր Ժ. Պ. Մինի կողմից հրատարակված հունարեն բնագիրը, ունենք՝ «питательную и растительную» (Лурье, с. 61): Կարելի է ենթադրել, որ հայերեն և անգլերեն թարգմանութիւնների հիմքում ընկած է եղել հունարեն բնագրի մեկ այլ տարբերակ, որը հարում էր լատիներեն ձեռագրախմբին: Իրոք, լատիներեն թարգմանութեան մեջ ասված է. «alia et nutriatur, et sentiat» (PG 44, 175B):

87. Հունարեն բնագրում (PG 44, 176B) ասված է. μηδεις δια τούτων υπο-
νοείτω τρεις συγκεκριοθησαι ψυχας εν τῷ ἀνθρωπίνῳ συγκρίματι εν ιδίαις περι-
γραφαῖς θεωρουμένας (Արդ, մի ոք սոքաւք կարծեսցէ երիս ոգիս ի միասին գոյա-
նալ ի մարդկային ժողովին՝ իւրաքանչիւրն յիւր սահմանս հայեցեալ): Սակայն
հայերեն թարգմանութեան մեջ բացակայում է նախադասութեան վերջին մասը
«իւրաքանչիւրն յիւր սահմանս հայեցեալ» (են իճիւս քերտրափայս թեօրոյմայս):

88. Հունարեն բնագրում (PG 44, 176C) ունենք՝ τὸ δὲ μή δια πάντων ὄν
ἐκείνο, ὃ κατωνόμασται (իսկ որ ոչ յամենեսինն է այն, որ անուանեալն է): Սա-
կայն հունարեն ἐκείνο (այն*) բառաձևը աղավաղվել ու շփոթվել է ἐκείνη
(անդ)-ի հետ և հայերեն թարգմանվել «անդ, ուր»:

89. Հունարեն բնագրում (PG 44, 176D) ունենք՝ παρὰ τοῦτο (վասն սո-
րա*) բառակապակցութիւնը: Հայերեն թարգմանութեան մեջ այն սխալմամբ
մեկնաբանվել է «այլ ինչ արտաքոյ սորա»:

90. Հունարեն բնագրում (PG 44, 177A) ունենք՝ τῆς δὲ αἰσθήσεως (այլ*
զգայութեանն): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ հունարեն δὲ (այլ)
բառաձևի աղավաղման պատճառով այն շփոթվել է διά-ի հետ ու թարգմանվել
«ի ձեռն»:

91. Հունարեն բնագրում (PG 44, 177B) ասված է. Ταῦτα γὰρ ἐπι κάδων ἢ
ἄλλων τινῶν σωματίων (Բանզի այսոքիկ տակառաց կամ այլոց ոմանց մարմնոց):
Սակայն հունարեն δեռագրում կածων (տակառաց*) բառաձևը աղծատվել ու
շփոթվել է καιρῶν (ժամանակեայց)-ի հետ և այսպես էլ թարգմանվել հայերեն:
Այլ տեղում «ժամանակեայ»-ածականը օգտագործվել է ἐπίκτητος-ի դիմաց (PG
44, 177D):

92. Հունարեն բնագրում (PG 44, 177B) ունենք՝ ἀλλήλοις (միմեանց*)
բառաձևը: Վերջինս աղավաղվելով շփոթվել է ἄλλοις-ի հետ ու հայերեն
թարգմանվել «այլազգ»:

93. Հունարեն բնագրում (PG 44, 177D.) ասված է. Ἄλλ' ἐπαναλάβωμεν
πάλιν (Այլ առցուք վերստին դարձեալ): Սակայն որոշ ձեռագրերում հայ գրիչ-
ները՝ ավելորդ համարելով «դարձեալ» հոմանիչը, այն բաց են թողել:

94. Հունարեն բնագրում (PG 44, 180D) ասված է. Μετὰ τὸ εἰπεῖν ὅτι
"Ποιήσωμεν, ἄνθρωπον κατ'εἰκόνα" καὶ ἐπὶ τίσι ποιήσωμεν (Յետ ասացելոյն թէ «ա-
րասցուք մարդ ըստ կերպարանի» եւ առ ինչ արասցուք): Հայերեն թարգմա-
նութեան մեջ բացակայում է «ըստ կերպարանի եւ առ ինչ արասցուք» (κατ'
εἰκόνα» καὶ ἐπὶ τίσι ποιήσωμεν) հատվածը:

95. Խոսքը Աննոմյան աղանդի մասին է (տես ծ. 25):

96. Հունարեն բնագրում (PG 44, 181C) ասված է. τοῦ μὲν Θείου τὸ λογικόν τε καὶ διανοητικόν, ὃ τὴν κατὰ τὸ ἄρβεν καὶ θῆλυ διαφορὰν οὐ προσίεται (զատուածայնոյն՝ զբանականն եւ զխոհականն, զայն որ ըստ արուին եւ ըստ իգին զանազանութիւնն ոչ ընդունի): Սակայն Հայերեն թարգմանութեան մեջ բաց է թողած «զայն որ ըստ արուին եւ ըստ իգին զանազանութիւնն ոչ ընդունի» հատվածը:

97. Հունարեն բնագրում (PG 44, 184A) ասված է. τὸ μὲν τι δοῦς ἐκ τῶν προσόντων αὐτῷ, τοῦ δὲ φθονήσας τῆς μετουσίᾳς (է ինչ, որ ետ, որ յիւր գոյր, եւ է ինչ, ընդ որոյ նախանձեցաւ ընդ կցորդութիւն): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «նախանձեցաւ*»-ից առաջ սխալմամբ ավելացրած է «ոչ» ժխտական մասնիկը, որը բացակայում է բնագրում:

98. Հունարեն բնագրում (PG 44, 185A) ունենք՝ φαντασθέντες (երեւակայելով*): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ այն սխալմամբ թարգմանվել է՝ «մեկնելով»:

99. Հունարեն բնագրում (PG 44, 185B) ասված է. Οὐ γὰρ συνωνομάσθη τῷ κτίσµατι νῦν ὁ Ἀδάμ (Ոչ բաղանուանեցաւ ըստ հաստուածոյ այժմ Ադամ): Սակայն հունարեն տῷ κτίσµατι (ըստ հաստուածոյ*) աղավաղվելով՝ թարգմանվել է որպես «տῷ κτίσῃ» (ըստ հաստչին):

100. Հունարեն բնագրում (PG 44, 188A) ունենք՝ ὀρμὴν (զյարձակումն): Սակայն Հայերեն թարգմանութեան մեջ «զյարձակումն*» բառաձևի փոխարեն հանդես է գալիս՝ «յառաջ» (πρό): Վերջինս շփոթութեան արդյունք է, քանզի հունարեն բնագրում նույն նախադասութեան մեջ հանդիպում է πρό, որը թարգմանվել է «յառաջ»:

101. Հունարեն բնագրում (PG 44, 188C) ասված է. Ἡ δὲ τῆς ἀναστάσεως χάρις οὐδὲν ἕτερον ἡμῖν ἐπαγγέλλεται (Իսկ յարութեանն շնորհ ոչ այլ ինչ մեզ խոստանայ): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «մեզ*» (ἡμῖν) դարձել է «մեծ»:

102. Հունարեն բնագրում (PG 44, 188C) ունենք՝ ἀποκατάστασιν (վերականգնում*): Հայերեն թարգմանութեան մեջ այն մեկնաբանվել է որպես «հաստատութիւնն»: Հետաքրքրական է, որ Գրիգոր Նյուսացին՝ խոսելով այստեղ մեղավորների հարութեան մասին, չի անդադրաւում այն հարցին, թե այն պիտի համընդհանուր բնույթ կրի, թե ոչ, այսինքն՝ պիտի փրկվի նաև Սատանան, թե ոչ: Այլ աշխատութիւններում նա դրական պատասխան է տվել այդ հարցին՝ կիսելով Օրիգենեսի տեսակետը (Λυρβε, с.193):

103. Հունարեն բնագրում (PG 44, 189A) ասված է. οὗτος ἂν καὶ ἐπὶ τῶν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένων ἐνήργησεν (Նմանապէս եւ յայնոսիկ, որ դոյզն

ինչ քան զհրեշտակս նուազեալ են, գործեաց): Հայերեն թարգմանություն մեջ բաց է թողած «նմանապէս» բառը:

104. Հունարեն բնագրում (PG 44, 189D) ասված է. ὁ τὴν ῥωδὴν ταύτην γένεσιν (որ վաղանցուկ* գայս ծննդեան): Հայերեն թարգմանություն մեջ այն մեկնաբանվել է հետևյալ ձևով՝ «որք զանասնեղէն զաւրինակս գայս ծննդեան»: Հավանաբար, այս դեպքում հունարեն բնագրում ῥωδῆς բառաձևը շփոթվել է ζωθδόν (կենդանիների օրինակով)-ի հետ:

105. Հունարեն բնագրում (PG 44, 192A) ունենք՝ σύνδεσθέντα (տուեալ*) բառաձևը, որը աղավաղվել ու շփոթվել է σύνδεσθέντα (կապեալ)-ի հետ: Հայերեն թարգմանություն մեջ «կապեալ»-ին սկզբից ավելացել է «ընդ մեզ» բառակապակցությունը, որը չկա հունարեն բնագրում:

106. Հունարեն բնագրում (PG 44, 192B) ասված է. τὸ κατὰ τὴν γένεσιν λέγω (զրատ ծննդեան ասեմ): Հայերեն թարգմանություն մեջ բաց է թողած «ասեմ» բայը:

107. Հունարեն բնագրում (PG 44, 192C) ունենք՝ τὰς διαγλύφους μορφὰς (գերկղրաւշեալն* կերպարանս): Սակայն Forbes-ի հրատարակության որոշ ձեռագրերում հանդիպում է մեկ այլ տարբերակ՝ τὰς διαγλύφους μορφὰς (զղրաւշեալն կերպարանս), որը հանդես է գալիս ինչպես անգլերեն (MM, Chap. XVIII, 3, com. 5), այնպես էլ հայերեն թարգմանություն մեջ:

108. Հունարեն բնագրում (PG 44, 192D) ունենք՝ οἰκειότητα (ազգակցութիւնս*) բառաձևը, որը աղավաղվելով ու շփոթվելով ὁμοιότητα-ի հետ, հայերեն թարգմանվել է «նմանութիւնս»:

109. Հունարեն բնագրում (PG 44, 193B) ասված է. τὸ μῖσος δὲ τὴν τῆς κακίας ἀποστροφὴν (ատելութիւնն՝ ի չարութենէն ի բաց դառնալ): Սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ «ի» նախդիրը հունարենի հոգի հայցական հորովի ազդեցությամբ՝ ընդունելով սկզբից «զ» նախդիրը, դարձել է «զի»: Այս երևույթը հաճախ է հանդիպում Նյուսացու սույն գործի հայերեն թարգմանություն մեջ:

110. Հունարեն բնագրում (PG 44, 193C) ունենք՝ ἕτερον (այլ*) բառաձևը, որը, աղավաղվելով ու շփոթվելով ἔργον (գործն)-ի հետ, հայերեն թարգմանվել է «գործն»:

111. Հունարեն բնագրում (PG 44, 193C) ասված է. μάλλον γὰρ τῷ βάρει τῆς ἀλόγου φύσεως συγκατασπᾶται τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς, ἢ περ τῷ ὕψει τῆς διανοίας τὸ βαρὺ τε καὶ χοικὸν ἀνυψοῦται (քանզի առաւել ծանրութեամբ անասնային բնութեանն ի խոնարհ կոյս ձգի առաջնորդ իշխանական ոգւոցն, քան բարձրութեամբ մտացն ծանր եւ հողեղէնն յարուցեալ լինի): Սակայն հայերեն

Թարգմանության մեջ հունարենի ἥπερ (քան*) բառաձևը սխալմամբ մեկնաբանվել է՝ ἥπερ «որով», իսկ «հողեղէնն»-ից հետո ավելացվել «իրբեւ նգաւ» համեմատությունը, որը չկա հունարեն բնագրում:

112. Հունարեն բնագրում (PG 44, 193C) ասված է. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἀγνοεῖσθαι ποιεῖ τὸ θεῖον δῶρον ἢ περιήμας ἀθλιότης, οἷον προσωπίον εἰδεχθῆς τῷ κατὰ τὴν εἰκόνα κάλλι τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐπιπλάσσουσα (Վասն այսորիկ բազում անգամ դէպ լինի՝ ոչ տալ գիտել զաստուածութեանն պարգեւն, որ զմեւքն թշուառութիւն, իբրև թէ՛ դէմք ժանտատեսիլք, զախտս մարմնոյն ի վերայ կերպարանին գեղեցիկութեան ծածկելով): Հայերեն թարգմանության մեջ հունարեն բնագրի δῶρον (պարգեւ*) բառաձևը սխալմամբ մեկնաբանվել է որպես «իրս», նմանապես և ἐπιπλάσσουσα (ծածկելով*)-ն դարձել՝ «ստեղծանելով»:

113. Հունարեն բնագրում (PG 44, 196A) ասված է. 'Αλλ' ἐλπίζετω τῆς λειτουργίας ταύτης ἀτέλειαν δοθήσεσθαι τῇ φύσει ποτὲ κατὰ τὴν προσδοκωμένην ζώην (Այլ յուսացի սպասաւորութեանս այսմիկ զազատութիւն տալ բնութեանս երբեմն ըստ ակնկալութեանն կենաց): Սակայն հունարեն ձեռագրում ἀτέλειαν (զազատութիւն*) բառաձևը աղավաղվել ու շփոթվել է τέλειος (կատարեալ)-ի հետ և հայերեն թարգմանվել որպես «կատարեալ»:

114. Հունարեն բնագրում (PG 44, 196B) ասված է. διὰ τὸ ἔξ ἀρχῆς ἐν τῷ παραδείσῳ γεγράφθαι διὰ τούτων τὸν ἄνθρωπον ζῆν (վասն ի սկզբանէ ի դրախտին գրեալ է ի ձեռն սոցա մարդոյն կեալ): Սակայն հունարեն ձեռագրում γεγράφθαι (գրեալ է*) բայաձևը հավանաբար աղավաղվել ու շփոթվել է γίγνομαι (գոլ)-ի հետ և հայերեն թարգմանվել որպես «գոլ»:

115. Հունարեն բնագրում (PG 44, 196C) ունենք՝ φησὶν (ասէ), որը սակայն բաց է թողած հայերեն թարգմանության մեջ:

116. Հունարեն բնագրում (PG 44, 196D) ասված է. οὐκοῦν τῆς τοῦ Θεοῦ φυτείας (իսկ ապա Աստուծոյ տնկոյն): Հայերեն թարգմանության մեջ բաց է թողած «Աստուծոյ» (տօ՛ւ Θεου)-ն:

117. Հունարեն բնագրում (PG 44, 196D) ունենք՝ τὴν παροδικὴν (զանցաւոր, զժամանակեայ*), որը հայերեն թարգմանության մեջ հանդես է գալիս որպես «զընդունելութիւնս»: Բացառված չէ, որ սխալն առաջացել է τὴν παροδικὴν բառաձևի աղավաղման պատճառով ու նրա շփոթման τὴν παραδοχὴν (զընդունելի)-ի հետ: Մյուս կողմից բնագրի խաթարման պարագայում հնարավոր է, որ 2-3 տող ներքև գտնվող τὴν μετουσίαν (զընդունելութիւն) բառը դառնար շփոթության իրական պատճառը, ինչպես այդ հանգիստում է հայերեն թարգմանության այլ տեղերում:

118. *Հունարեն բնագրում (PG 44, 196D) ասված է.* τὸ ξύλον ἐκείνο, τὸ ἐν τῷ παραδείσῳ (զփայտն զայն, որ ի դրախտին է): *Հայերեն թարգմանության մեջ բաց է թողած «որ ի դրախտին է» (τὸ ἐν τῷ παραδείσῳ) հատվածը:*

119. *Հունարեն բնագրում (PG 44, 197A) ունենք՝* τὴν μετουσίαν ὁ λόγος (զընդունելութիւն բանն): *Հայերեն թարգմանության մեջ «բանն» բառաձևից առաջ ավելացրած է «կերակրոյ»-ն, որը չկա հունարեն բնագրում:*

120. *Հունարեն բնագրում (PG 44, 197A) ասված է.* Τίς δέ με τῆς συμμυγούς τε καὶ ἐπαμφοτερίζουσης τοῦ ξύλου γεύσεως ἀποστήσει (Ո՞ր ի խառնէն եւ որ յերկուս կողմանս ակնարկութիւն տայ ի փայտին ճաշակոյ պահեսցէ): *Սակայն՝ հունարեն բնագրի* ἀποστήσει (պահեսցէ*) *բայաձևը, աղավաղվելով և չփոթվելով* ἀπιστήσσει (թերահավատեսցէ)-ի *հետ, հայերեն թարգմանվել է որպես «թերահավատեսցէ»:* *Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, с. 81) ասված է.* «Но кто отвратит меня от примесного и двойственного вкуса другого дерева?»: *Նմանապես անգլերեն թարգմանության մեջ (MM, Chap. XIX, 3) հետևյալն ենք կարդում.* «Who will keep me back from that tasting of the tree which is of mixed and doubtful kind?»:

121. *Հունարեն բնագրում (PG 44, 197A) ասված է.* Πάντως γὰρ οὐκ ἄδηλον τοῖς διορατικωτέροις, τί τὸ πᾶν ἐκείνο, οὗ καρπὸς ἡ ζωὴ, καὶ πάλιν, τί τὸ ἐπίμικτον τοῦτο, οὗ πέρας ὁ θάνατος (Քանզի ամենայն իրաւք ոչ անհայտ է, որ յայտնագոյն տեսանեն, զամենայն զայն, որոյ պտուղն է կեանք, եւ դարձեալ խառնակս այս, որոյ վախճանն է մահ): *Հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում են հունարեն բնագրի* καρπὸς (պտուղն է) *և* οὗ πέρας ὁ θάνατος (որոյ վախճանն է մահ) *հատվածները, հունարենի* οὗ (որոյ*)-ն *չփոթվել է* οὐ (ոչ) *ժխտական մասնիկի հետ, իսկ նրանից առաջ ավելացրած են «քանզի», իսկ նրանից հետո՝ «ամենեցուն» բառերը, որոնք չկան հունարեն բնագրում:* *Հավանաբար այս բացթողումները և աղավաղումը առկա էին հենց հունարեն ձեռագրում:* *Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, с. 81) ասված է.* "Ведь, несомненно, более пронизательным понятно, что такое-то Всякое, плод чего - жизнь, и что такое- примесное это, конец чего - смерть": *Նմանապես անգլերեն թարգմանության մեջ (MM, Chap. XIX, 3) կարդում ենք.* «Surely it is clear to all who are at all keen-sighted what that "every" tree is whose fruit is life, and what again that mixed tree is whose end is death»:

122. *Հունարեն բնագրում (PG 44, 197B) ասված է.* Κατατρώφησον τοῦ Κυρίου (Խրա՛խ լեր Տերամբ): *Աստվածաշնչում հանդիպում է՝ «Ժտե՛ա ի Տեառնէ» (Ս՝Պ՝. 1,9, 4) տարբերակը:* *Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, с. 81, 166) ասված է.* «Насладися Господем» (Пс. 36, 4), *անգլերենում (MM., Chap. XIX, 4)՝ «Delight thou in the Lord»:*

123. Հունարեն բնագրում (PG 44, 197B) ունենք՝ οὐ κωλύει (որոյ արգելում): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «որոյ»-ն բաց է թողած:

124. Հունարեն բնագրում (PG 44, 197B) ասված է. καὶ τὴν δρεξιν πρὸς τὴν γεῦσιν ὑπερεθείσειεν (եւ ցանկութեամբ առ ի ճաշակումն շարժեսցէ): Սակայն Հայերեն թարգմանութեան մեջ Հունարեն ὑπερεθείζω (գրգռել, շարժել*) բառաձևն աղավաղվել ու շփոթվել է ἔθειζω (սովորեցուցանել)-ի հետ և ազատ թարգմանվել «գանցուցէ զբոս սովորութեամբ»:

125. Հունարեն բնագրում (PG 44, 197C) ունենք՝ Τί οὖν (Արդ, զի՞նչ*) բառակապակցութիւնը, որը Հայերեն թարգմանութեան մեջ սխալմամբ մեկնաբանվել է՝ «եւ եթէ»:

126. Հունարեն բնագրում (PG 44, 197C) ասված է. Οἶμαι γὰρ οὐκ ἐπιστήμην ἐνταῦθα παρὰ τῆς Γραφῆς νοεῖσθαι τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ τινα διαφορὰν ἐκ τῆς γραφικῆς συνηθείας εὐρίσκω, γνώσεώς τε καὶ διακρίσεως. (Քանզի կարծեմ, զոր ոչն է գիտութիւն աստ, ըստ Գրոց, այլ զգանազանութիւն ի Գրոց սովորութենէն գտանեմ ի գիտութեան եւ յընտրութեան): Սակայն թարգմանիչները, հավանաբար, չգտնելով Հունարեն ἐπιστήμην-ի համար համարժեք Հայերեն եզր, այն բաց են թողել, թեպետ ուրիշ տեղերում վերջինս թարգմանվել է որպէս «բարւոյ և չարի գիտութիւն» կամ «Հանճար» և նույնիսկ «գիտնական միտք»: Ի դեպ հիշենք, որ ἐπιστήμη-ի և γνῶσις-ի միջև Նյուսացին դնում է թեորիա-ն (տեսիլ, տեսութիւն, ուսումնասիրութիւն)՝ իբրև միջին օղակ մարդկային գիտութիւնից առ Աստվածայինը: Այդ նույն նախադասութեան մեջ բաց են թողած παρὰ τῆς Γραφῆς (ըստ Գրոց) և ἀλλὰ τινα διαφορὰν (այլ զգանազանութիւն) բառակապակցութիւնները: Բացառված չէ, որ բացթողումները առկա էին նաև Հունարեն ձեռագրում: Ռուսերեն թարգմանութեան մեջ (Лурье, с. 82) ասված է. "Поэтому что я думаю, что Писание понимает "ведение" (γνῶσιν) не тождественно "познанию" (ἐπιστήμην), но в словоупотреблении Писания я нахожу некоторое различие между ведением и различием (διακρίσεως)": Անգլերեն թարգմանութեան մեջ կարդում ենք. "It is not, I think, "science" which the Scripture here means, by "knowledge" but I find a certain distinction according to Scriptural use, between "knowledge" and "discernment" (MM, Chap. XX, 1):

127. Հունարեն բնագրում (PG 44, 200A) ասված է. ὅτι οὐ γυμνὸν πρόκειται τὸ κακὸν (զի ոչ մերկ կայ չարն): Հայերեն թարգմանութեան մեջ բաց է թողած «չարն» (τὸ κακὸν) բառաձևը:

128. Հունարեն բնագրում (PG 44, 200B) ունենք՝ κρίνουσι (կարծեն*), որը Հունարեն ձեռագրում, աղավաղվելով և շփոթվելով կινέουσι (շարժեն) բայաձևի հետ, հենց այդպես էլ թարգմանվել է Հայերեն:

129. Հունարեն բնագրում (PG 44, 200B) ասված է. *οὐ τὴν γεῦσιν εἰς θάνατον ἄγειν (որոյ զճաշակն, ասաց, ի մահ ածել): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «որոյ*» (οὐ) հարաբերական դերանունը հանդես է գալիս հոգնակի թվով՝ «որոյ»:*

130. Հունարեն բնագրում (PG 44, 200C) ունենք՝ *οὐ τὴν γνῶσιν (ոչ գիտութիւնն), սակայն ըստ իմաստի այստեղ պետք է լիներ՝ οὐ τὴν γνῶσιν (որոյ* գիտութիւնն): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «ոչ»-ը կամ ավելի ճիշտ՝ «որոյ»-ն բաց է թողած: Իսկ անգլերեն թարգմանութեան մեջ հանդիպում է «որոյ» տարբերակը. «the knowledge of which» (MM, Chap. XX, 3).*

131. Հունարեն բնագրում (PG 44, 201B) ասված է. *Τὸ γὰρ ἀεὶ πάντως κινούμενον, εἰ μὲν πρὸς τὸ καλὸν ἔχει τὴν πρόοδον, διὰ τὸ ἀόριστον τοῦ διεξοδευομένου πράγματος οὐδέποτε λήξει τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φορᾶς (Քանզի որ միշտն ամենայն իրաւք շարժեալ լինի, զի եթէ առ բարին ունի գելն, վասն անցանելի բանին անսահմանութեանն ոչ երբեք կասեցնէ յանկեալ յառաջ կոյս բերելոյ): Սակայն Հայերեն թարգմանութեան մեջ հունարեն բնագրի միջոցով ընդհատում է ընդհատումը միջոցով (վասն անցանելի բանին անսահմանութեանն) հատվածը բաց է թողած, իսկ նրա փոխարեն որոշ ձևազերծում հանդես է գալիս՝ «վասն լաւին որ արտաքս դայ շունչն» կամ ուղղակի «վասն լաւին» բառակապակցութեամբ: Ռուսերեն թարգմանութեան մեջ (Лурье, с. 86) այս հատվածը այլ ձևով է մեկնաբանվել. "Ведь всегда непременно движимое, даже если и будет порываться к добру, из-за самой ничности непрерывного движения не перестанет нестись дальше". Իսկ անգլերեն թարգմանութեան մեջ (MM, Chap. XXI, 2) կարդում ենք. «Now that which is always in motion, if its progress be to good, will never cease moving onwards to what lies before it, by reason of the infinity of the course to be traversed»:*

132. Հունարեն բնագրում (PG 44, 201B) ունենք՝ *οὐ δραξάμενον (որոյ* բռնուն հարեալ): Հայերեն թարգմանութեան մեջ հունարենի ոὐ (որոյ) հարաբերական դերանվան աղավաղման պատճառով ու նրա շփոթման ոὐ (ոչ) ժխտական մասնիկի հետ հանդես է գալիս սխալ «ոչ»:*

133. Հունարեն բնագրում (PG 44, 201C) ունենք *πάλιν ἐναλῶναι (դարձեալ գերեվարեալ): Հայերեն թարգմանութեան մեջ բաց է թողած «գերեվարեալ» (ἐναλῶναι) բառաձևը:*

134. Հունարեն բնագրում (PG 44, 201C) ունենք *λέγουσι (ասեն*): Վերջինս աղավաղվելով հայկական գրչագրերում դարձել է «ասեմ»:*

135. Այս հատվածը հետաքրքրական է նաև այն առումով, որ այստեղ Նյուսացին՝ իր աստվածաբանական և բարոյագիտական հայացքներն ապացուցելու համար, դիմում է ճշգրիտ գիտությունների տվյալներին: Խոսելով չարի

ու բարու պայքարի միջև վերջինիս անխուսափելի հաղթանակի մասին, նա անդրադառնում է արևի խավարման անտիկ տեսությունը:

136. Հունարեն բնագրում (PG 44, 204A) սսված է. καὶ ἡ τῆς ἀρχῆς ἀξία (եւ իշխանութեանն արժանաւորութիւնն*): Սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ այն մեկնաբանվել է որպես «եւ իշխանութեանն արժանի սիրտ»:

137. Հունարեն բնագրում (PG 44, 204A) սսված է. Οὐ μοι δοκεῖ τούτων οὐδέν, ὅσα νῦν πρὸς τὴν τοῦ βίου χρείαν παρὰ τοῦ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ὑπέζευκται· ἀλλ' ἑτέρας τινὸς βασιλείας ἐστὶν ἡ ἐλπίς, ἧς ὁ λόγος ἐν ἀπορρήτοις μένει (Ոչ ինձ թուի ի սոցանէ, որ ինչ միանգամ առ կենաց շնորհ յԱստուծոյ ընդ մարդկան լծեցաւ, այլ այլոյ իմն արքայութեան է յոյսն՝ բանս յանճառս կայ մնայ): Հայերեն թարգմանություն մեջ բաց է թողած Οὐ μοι (Ոչ ինձ) բառակապակցութունը, և սրանով իսկ որոշ չափով աղավաղվել է նախադասության միտքը: Ռուսերեն թարգմանություն մեջ (Лурье, с. 87) կարդում ենք. "Начальства, как мне кажется, ни над чем-либо из того, что для житейских потребностей Бог подчинил людям ныне, но надежде иного некоего царства, слово о котором пребывает в неизреченном": *Իսկ անգլերեն թարգմանություն մեջ ավելի հստակ սսված է (MM, Chap. XXI, 4). "It does not seem to me that our hope is one for those things which are now subjected by God to man for the necessary uses of life, but one for another kingdom, of a description that belongs to unspeakable mysteries":*

138. Հունարեն բնագրում (PG 44, 204B) ունենք πτερωθείς (թեւաւորեալ*) բառաձևը, սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ այն սխալմամբ մեկնաբանվել է որպես «թեթեւացուցեալ»: Միայն առաջացել է հավանաբար հունարեն ձեւագրում πτερωθείς (թեւաւորեալ)-ի աղավաղման ու πτερωτός (թեւացուցեալ)-ի հետ շփոթման պատճառով: Վերջինս հայերեն գրչագրերում իր հերթին աղճատվելով՝ դարձել է «թեթեւացուցեալ»: Ռուսերեն թարգմանություն մեջ (Лурье, с. 87) ունենք «окрылив», իսկ անգլերենում (MM, Chap. XXII, 1)՝ «giving wings»:

139. Նյունացին «Աղամ» անվան ծագումը կապում է եբրայերեն «adama» (հող, հողագործություն) և ոչ թե «մարդ» բառի հետ: Թեպետ այս երկու բառերում էլ առկա է «dm» արմատը, սակայն բացառված չէ, որ այստեղ գործ ունենք պարզապես համանունություն հետ:

140. Հունարեն բնագրում (PG 44, 205A) սսված է. Οὐ γὰρ ὅτε τὸ κατ' εἰκόνα ἐποίησε, τότε τὴν τοῦ αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι δύναμιν τῷ ἀνθρώπῳ προσέθηκεν, ἀλλ' ὅτε διέκρινε τῇ κατὰ τὸ ἄρβεν καὶ θῆλυ διαφορᾷ, τότε φησίν· (Քանզի յորժամ ըստ կերպարանին արար, ոչ յայնժամ ետ մարդոյն զզաւրութիւն աճել եւ բազմանալ, այլ յորժամ զզանազանութիւն ըստ արուին եւ իգին էարկ,

յայնժամ ասէ.): Հայերեն թարգմանություն մեջ առկա է միայն նախադասություն սկիզբը՝ «Քանզի յորժամ ըստ կերպարանի արար, ոչ յայնժամ» (Οὐ γὰρ ὅτε τὸ κατ' εἰκόνα ἐποίησε):

141. Հունարեն բնագրում (PG 44, 205B) ունենք՝ το αὐξάνεσθαι (աճել*) բայաձևը, որը հայերեն սխալմամբ թարգմանվել է «աճեցէ՛ք»:

142. Հունարեն բնագրում (PG 44, 205C) ունենք՝ τῆς γενήσεως εἶδος (տեսիլ ծննդեան): Հայերեն թարգմանություն մեջ բաց է թողած «ծննդեան» (τῆς γενήσεως) բառը:

143. Հունարեն բնագրում (PG 44, 205D) ասված է. Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι (Ամենեքեան ոչ* ննջեսցուք, այլ ամենեքեան փոփոխեսցուք՝ յանհատին, ի թարթափել ական, ի վերջին փողն): Սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ «ոչ» ժխտական մասնիկը դրվել է ոչ թե «ննջեսցուք»-ից առաջ, ինչպես հունարեն բնագրում, այլ «ամենեքեան»-ից առաջ՝ այսպիսով աղավաղելով նախադասության միտքը: Թուսերեն թարգմանություն մեջ (Лурье, с. 90) ասված է. "Еси бо не уснем, вси же изменимся вскоре во мгновении ока, в последней трубе", իսկ անգլերենում (MM, Chap. XXII, 6)՝ «We shall not all sleep, but we shall be changed, in a moment, in the twinkling of an eye, at the last trump»:

144. Գրիգոր Նյուսացու հայացքները ժամանակի մասին արտացոլում են անտիկ փրիլսոփայություն, և առաջին հերթին Պլատոնի ու նորապլատոնականների պատկերացումները ժամանակի կատեգորիայի վերաբերյալ: Անշուշտ, նրանցում արտացոլված է նաև որոշ չափով Օրիգենեսի աստվածաբանական տեսակետը, համաձայն որի ժամանակը հանդես է գալիս միայն մեղսագործությունից հետո: Սակայն ավելի ցայտուն ձևով այստեղ դրսևորվել է Մեծն Բարսեղի ժամանակի դասակարգման տեսությունը, համաձայն որի գոյություն ունի՝ 1. «բուն ժամանակ» անցյալի, ներկայի և ապառնի կատեգորիաներով, որը բնորոշ է նյութական աշխարհին, 2. «դար», որը հատուկ է հրեշտակների դասին և ենթակա է միայն որոշ փոփոխության, և վերջապես միայն Աստծուն հատուկ անփոփոխ «հավիտենություն» (41):

145. Հունարեն բնագրում (PG 44, 208B) ասված է. "ἵνα μὴ, φησὶ, χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν («Զի մի,- ասէ,- առանց մեր կատարեսցին»): Հայերեն թարգմանություն մեջ բացահայտում է «ասէ» (φησι) բայաձևը:

146. Հունարեն բնագրում (PG 44, 208B) ունենք՝ μαρτυρεῖ (վկայէ*) բայաձևը, որը հայերեն սխալմամբ թարգմանվել է «ասէ» (φησι)

147. «Աստվածային տուփական կրքի» (τό ἐροτικόν τοῦτο πάθος) *Թեմային Գրիգոր Նյուսացին ավելի հանգամանորեն անդրադարձել է «Յաղագս Երգոյ Երգոց» մեկնության մեջ (տե՛ս 14, էջ 136-177; 22; Лурье, сс. 91, 169):*

148. *Հունարեն բնագրում (PG 44, 208C) ունենք՝ 'Αλλ' ὁμως ἠνείχεται τῆς ἀναβολῆς (Այլ սակայն կայր մնայր յապաղմանն): Հայերեն թարգմանության մեջ այն սխալմամբ մեկնաբանվել է՝ «Այլ սակայն կայր մնայր փոփոխմանն»: Սխալը հավանաբար գալիս է հունարեն ձեռագրից, որտեղ աղավաղված τῆς ἀναβολῆς (յապաղմանն*) բառաձևը հեշտությամբ կարող էր շփոթվել τῆς μεταβολῆς (փոփոխմանն) հետ:*

149. *Հունարեն բնագրում (PG 44, 208D) ասված է. ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ θέρους ἢ τῶν καρπῶν γενήσεται συλλογή (եթէ ըստ ժամանակիս այսմիկ ամարանույ արմտեաց լինի ժողովումն): Սակայն ձեռագրերի մեծ մասում հունարենն θέρους (ամարանույ*) բառը թարգմանվել է «ամբարայնոյ», հավանաբար, էլնելով θέρους (ամառ) բառի «հունձք» երկրորդ իմաստից: Նույնը տեսնում ենք ուսուցիչների թարգմանության մեջ (Лурье, с. 92). "что во время жатвы будет сбор плодов": Իսկ անգլերեն թարգմանության մեջ, որ ավելի մոտ է հայերենին, ասված է (MM, Chap. XXII, 8). "the gathering of the crops will take place in the season of summer":*

150. *Հունարեն բնագրում (PG 44, 209A) ասված է. 'Ο μὲν γὰρ καιρὸς καὶ βουλομένου, καὶ μὴ, πάντως κατὰ τὸν τεταγμένον ἐπιστήσεται χρόνον (Քանզի ժամանակն կամեցողի եւ ոչ՝ ամենայն իրաւք ըստ կարգելումն հասցէ ի վերայ ամանակն): Հայերեն թարգմանության մեջ հունարեն բնագրի πάντως (ամենայն իրաւք*) սխալմամբ մեկնաբանվել է որպէս «ամենեցուն»: Հետաքրքրական է նշել, որ այստեղ հունարենն καιρὸς և χρόνος բառերի միջև եղած տարբերությունը հայերենում արտահայտվել է «ժամանակ» ու «ամանակ» եզրերի միջոցով, որոնցից առաջինն օգտագործվել է ավելի կարճ ժամանակահատվածի կամ պահի, իսկ «ամանակը»՝ երկարատև շրջանի կամ «դարի» համար:*

151. *Հունարեն բնագրում (PG 44, 209B) ասված է. 'Ο γὰρ ἀρχὴν τῆ κινήσει διδοῦς, οὐκ ἀμφιβάλλει πάντως καὶ περὶ τέλους (Քանզի որ զսկիզբն շարժման տայ, ոչ երկբայի ամենայն իրաւք եւ յաղագս կատարածին): Սակայն հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում է «շարժման տայ» (τῆ κινήσει διδοῦς), իսկ հունարենն οὐκ ἀμφιβάλλει (ոչ երկբայի*) բառակապակցությունը, աղավաղվելով, սխալմամբ մեկնաբանվել է «ոչ խոստովանէ» (οὐκ ὁμολογεῖ կամ οὐκ ὁμολουεῖ): Իսկուհիների թարգմանության մեջ (Лурье, с. 93) ասված է. "Ведь тот кто придает движению начало, обязательно не сомневается и о конце", իսկ անգլերենում (MM, Chap. XXIII,1) կարդում ենք. "for he who admits a beginning of motion surely does not doubt as to its also having an end":*

152. Հունարեն բնագրում (PG 44, 209B) ունենք՝ νοοῦμεν (կարծեմք) բաժաճևը, որը բաց է թողած հայերեն թարգմանություն մեջ:

153. Հունարեն բնագրում (PG 44, 209C) ասված է. Καὶ γὰρ κἀκεῖ πίστει κατηρτίσθαι τὸ βλεπόμενον ἐκ τῶν μηδέπω φαινομένων κατεδεξάμεθα, παραδραμόντες τῶν ἀνεφίκτων τὴν ζήτησιν (Քանզի եւ անդ հաւատով զկատարել զտեսեալն ի չեւ եւս երեւելոցն ընկալաք, խոյս տալով զանհասիցն զխնդիր): Հայերեն թարգմանություն մեջ բացակայում է «խոյս տալով» (παραδραμόντες) բառակապակցությունը: Թուսերեն թարգմանություն մեջ (Лурье, с. 93) ասված է. "Ведь и тут мы верою приняли, что надлежит совершиться видимому из пока еще не явленного, но избегали исследования неоткрытого": Իսկ անգլերեն թարգմանություն մեջ (MM, Chap. XXIII, 2) կարգում ենք. "for even in the case mentioned it was by faith that we admitted that the thing seen was framed from things not yet apparent, omitting the search into things beyond our reach":

154. Հունարեն բնագրում (PG 44, 209D) ունենք՝ πρὸς τὸ δόγμα (առ ուսմունս*) բառակապակցությունը, որը հայերեն թարգմանություն մեջ սխալմամբ մեկնաբանվել է՝ «առ կամսն իւրեանց»:

155. Հունարեն բնագրում (PG 44, 209D) ունենք՝ ἄπιος (անորակ*) բառաձևը, որը հայերեն թարգմանություն մեջ սխալմամբ մեկնաբանվել է որպես «անբանակ»:

156. Այստեղ Գրիգոր Նյուսացին անդրադառնում է անտիկ շրջանի բնափիլիսոփաների զարգացրած նյութապաշտական տեսություններին մատերիայի հավերժություն և Աստծո արարչագործությունից անկախ լինելու մասին:

157. Քննադատելով նյութապաշտական տեսությունները՝ Նյուսացին այն միտքն է հայտնում, որ դրանք հիմք են ծառայել մանիքեականների գաղափարախոսության համար, համաձայն որի նյութական աշխարհը ստեղծվել է ոչ թե աստվածային Բարու, այլ սատանայական Չարի կողմից:

158. Հունարեն բնագրում (PG 44, 212D) ունենք ἡ ἀντίρρησις (առարկություն*) բառաձևը, որը հայերեն թարգմանություն մեջ սխալմամբ մեկնաբանվել է որպես «թերաբանութիւն» (ή ἀτέλεια):

159. Խոսքը «Տիզիկայում» արտահայտված մատերիայի «ստորակայություն» Արիստոտելի թեզի մասին է, համաձայն որի վերջինս «որակությունների» միջոցով կառավարվում է աստվածային Լոգոսի կողմից: Շարունակելով այս միտքը՝ Նյուսացին այն հանգեցնում է իր տրամաբանական ավարտին, այն է՝ «աննյութականի» նկատմամբ «նյութականի» ստորագաս լինելու աստվածաբանական գաղափարին (55):

160. Հունարեն բնագրում (PG 44, 213B) ասված է. τὴν σωματικὴν ὑπόστασιν ἀπεργάζεται (գնիւթական բնութիւնն գործել): Սակայն հունարեն ἀπεργάζεται (գործել*) բայաձևը, աղծատվելով հայերեն գրչագրերում, դարձել է «կարծել»: Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, с. 97) ասված է. "образует вещественную природу", անգլերենում (MM, Chap. XXIV, 2) կարգում ենք. «to produce the material nature»:

161. Հունարեն բնագրում (PG 44, 216A) ունենք՝ λέγων (ասելով) բառաձևը, որը բաց է թողած հայերեն թարգմանության մեջ:

162. Հունարեն բնագրում (PG 44, 216C) ունենք՝ διεσπάρησαν (սփռեցան*) բայաձևը, որը հունարեն ձեռագրում աղավաղվել ու շփոթվել է ճափարասան (քաջքայեցան)-ի հետ և այսպես էլ թարգմանվել հայերեն:

163. Հունարեն բնագրում (PG 44, 216C) ունենք τὰ βασιλεία (արքունիք*), որը հայերեն թարգմանության մեջ հանդես է գալիս որպես «արքունեան տաճարն»:

164. Հունարեն բնագրում (PG 44, 217C) ունենք՝ τῆς ψυχῆς (ոգևոյն*) բառաձևը, սակայն հայերեն թարգմանության մեջ այն օգտագործվել է հոգևակի թվով՝ «ոգևոցն»:

165. Հունարեն բնագրում (PG 44, 220B) ասված է. περιπλεκομένην προκειμένῳ τῷ πτώματι, ὡς μὴ ἂν ἐπισπεῦσαι τῷ νεκρῷ τὴν κηδείαν (մինչ դեռ առաջի կայր դի, չուրջ զնովաւ փարեալ, մինչ զի ոչ փութալ մեռելոյն զպատանս թաղմանն): Այս հատվածը հայերեն թարգմանության մեջ բավականին հեռանում է սկզբնաղբյուրից, որոշ բառեր հետ ու առաջ են տարվել, իսկ առանձին դեպքերում սխալ մեկնաբանվել, օրինակ՝ μὴ ἂν ἐπισπεῦσαι (ոչ փութալ*) թարգմանվել է որպէս «ոչ հաւատալ» (μὴ ἂν πιστεῦσαι), իսկ περιπλεκομένην (փարեալ*)՝ որպես «հաշիւով եւ մաշելով» (տրհոմեղն): Սխալները առաջացել են, ամենայն հավանականությամբ, հունարեն բնագրում վերոհիշյալ բառերի աղավաղումից ու շփոթումից: Դրանից բացի «դի»-ից առաջ հանդես է գալիս «կործանեալ պատանոյն» բառակապակցությունը, որը չկա սկզբնաղբյուրում: Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, с. 103) ասված է. «обнимаемая лежащий труп, и не спешила она с погребением мертвеца»: Անգլերեն թարգմանության մեջ (MM, Chap. XXV, 10) կարգում ենք. «embracing the corpse as it lay before her, so as not to hasten the funeral of the dead»:

166. Հունարեն բնագրում (PG 44, 220D) ունենք՝ μετὰ τὸ πάθος (յետ դիպաց*), որը հայերեն թարգմանության մեջ մեկնաբանվել է որպես «յետ մահուանն»: Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, с. 104) նույնպես ասված է. «после смерти», մինչդեռ անգլերենում ունենք. «since the event» (MM, Chap. XXV, 11).

167. Հունարեն բնագրում (PG 44, 221A) սսված է. Φευκτόν ἦν τὸ πρᾶγμα, βιαζομένης τῆς φύσεως τὸ διαλυθὲν εἰς δυσωδίαν ἀποδιδόναι πάλιν τῷ ζῆν (Փախչելի էին իրքն բռնադատեցելոյ բնութեանն լուծեալն ի ժահահոտութիւն, վերստին ի կեանս դարձուցեալ լինի): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ բացակայում է հունարեն բնագրի վերջին հատվածը ἀποδιδόναι πάλιν τῷ ζῆν (վերստին ի կեանս դարձուցեալ լինի): Անգլերեն թարգմանութեան մեջ այն նույնպես բաց է թողած: Ռուսերեն թարգմանութեան մեջ (Лурье, с. 104) սսված է. «Небываемым делом и насилуем над природой было бы вновь возвратить к жизни разложившееся и зловонное»: Կարևոր է նշել, որ Forbes – ի հրատարակութեան մեջ այս հատվածը բացակայում է մի շարք ձեռագրերում, ինչպես նաև Դիոնիսիոսի թարգմանութեան մեջ (MM, Chap. XXV, 11, com. 2):

168. Հունարեն բնագրում (PG 44, 221A) ունենք՝ δι' ἐναργεστέρου (ի ձեռն ակնյայտնագոյն*): Վերջինս աղավաղվելով հունարեն ձեռագրում՝ կարգացվել է δι' ἐνεργεστέρου (ի ձեռն ներգործագոյն) և այդպես էլ թարգմանվել է հայերեն:

169. Հունարեն բնագրում (PG 44, 221A) սսված է. Οὐδὲ γὰρ ἐκ νόσου τις ἀνίσταται χαλεπῆς (Քանզի ոչ դժուար ախտից ոք յառնէ): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ բացակայում է հունարեն բնագրի ἐκ νόσου χαλεπῆς (դժուար ախտից), իսկ «ոք»-ից առաջ ավելացրած է «մեռեալ» բառը, որը աղավաղում է բնագրի իմաստը: Ռուսերեն թարգմանութեան մեջ (Лурье, с. 104) սսված է. «Ведь тут не от тяжелой болезни кто-либо восстанавливается», իսկ անգլերենում (MM, Chap. XXV, 11) կարդում ենք. «For one is not raised from severe sickness»:

170. Հունարեն բնագրում (PG 44, 224A) կարդում ենք՝ Οὐκ, Ἐρρώσθε (Ոչ, ամբացէ՛ք*), որը աղավաղվելով դարձել է Οὐκ, Ἄρρώσθε (Ոչ, ապակահնցէ՛ք) և հայերեն սխալմամբ մեկնաբանվել «Ոչ ապակահնել»:

171. Հունարեն բնագրում (PG 44, 224A) սսված է. τοῖς διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης (այնք, որ ի ձեռն իմաստասիրութեան եւ սին պատրանաց): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ բացակայում է «եւ սին պատրանաց» (καὶ κενῆς ἀπάτης): Ռուսերեն թարգմանութեան մեջ (Лурье, с. 106) սսված է. «тем, кто философиию и лживою лестию», իսկ անգլերենում՝ «who by philosophy and vain deceit» (MM, Chap. XXV, 13):

172. Հունարեն բնագրում (PG 44, 224C) սսված է. Ἄλλ ἡμεῖς ἐν ὀλίγω τὰς μακρὰς αὐτῶν τῆς λογικῆς ματαιότητος περιδρομὰς ὑποτεμνόμεθα (Այլ մեք սակաւուք գերկայնսն նոցա տրամաբանութեան ընդունայնութեանն յարձակմունս ի բաց հատեալ՝ ընկեսցուք): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ հունարեն բնագրի τῆς λογικῆς (տրամաբանութեան*) բառաձևը մեկնաբանվել է

որպես «զանաօնական»: Միսարը, հավանաբար, առաջացել է հունարեն *δέκω*-ըրում *τῆς λογικῆς* -ի աղավաղման պատճառով և նրա շփոթման *ἄλογος* (զանաօնական)-ի հետ: Ռուսերեն թարգմանություն մեջ (Лурье, с. 107) ասված է. «Мы же давайте пресечем кратким словом долгие блуждания по кругу, свойственные этим людям с тщетной их логикой», *իսկ անգլերենում* (MM, Chap. XXVI, 2) կարգում ենք. «But we briefly cut short their long circuit of logical folly»:

173. Հունարեն բնագրում (PG 44, 224D) ասված է. *καὶ οὐ μόνον τὴν γῆν κατὰ τὸν θεῖον λόγον εἰς τὴν γῆν ἀναλύεσθαι* (եւ ոչ միայն գերկիր ըստ աստուածային բանին յերկիր լուծանել): Հայերեն թարգմանություն մեջ բացակայում է «*ըստ աստուածային բանին*»:

174. Հունարեն բնագրում (PG 44, 224D) ասված է. *κἄν ὑπὸ τὸν ὀδόντα τῶν ἰχθύων ἔλθῃ, κἄν εἰς ἀτμοὺς καὶ κόνιν μεταβλήθῃ τῷ πυρὶ* (եւ թէ ընդ ատամք ձկանց անկցի, եւ եթէ ի գոլոշիս եւ ի մղեղ փոխեսցէ հրով): Սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ հունարեն բնագրի *ἰχθύων* (ձկանց*) բառաձևը մեկնաբանվել է որպես «գազանաց» (Պերիան), *իսկ* *εἰς ἀτμοὺς* (ի գոլոշիս*)՝ որպես «յոյժ շայեկանութեան մարմնոյն»: Միսարը, հավանաբար, առաջացել է հունարեն *δέκω*-ըրում *ἰχθύων* (ձկանց) բառաձևի աղավաղման և նրա շփոթման Պերիան (գազանաց)-ի հետ, *ինչպես նաև* *εἰς ἀτμοὺς* (ի գոլոշիս)-ի աղավաղումից ու հետագա շփոթումից *εἰς* *χρήσιμους* (ի շայեկան)-ի հետ, որին կցվել է *αὐτῶν* ընդ «մարմնոյն» բառը: *ἴνչ վերաբերվում է «յոյժ» բառաձևին, ապա այն, հավանաբար, առաջացել է հունարեն բնագրում աղավաղված κἄν* (եթէ)-ից, որը շփոթվել է *λίαν* (յոյժ)-ի հետ: Անգլերեն թարգմանություն մեջ (MM, Chap. XXVI, 2) ասված է. «and although it pass beneath the teeth of fish, and although it be changed by fire into vapour and dust»:

175. Հունարեն բնագրում (PG 44, 225A) ունենք. *δύσκολον οἶει* (մտածես դժուար է): Հայերեն թարգմանություն մեջ բաց է թողած «մտածես» (օ՛ւււ) բառը:

176. Հունարեն բնագրում (PG 44, 225D) ասված է. *Ἀλλοιοῦται μὲν γὰρ δι' αὐξήσεώς τε καὶ μειώσεώς τὸ σῶμα* (Քանզի ի ձեռն աճեցման եւ նուազութեան այլայլի մարմին): Սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ բաց է թողած *հունարեն բնագրի* *Ἀλλοιοῦται* (այլայլի) բայաձևը: Ռուսերեն թարգմանություն մեջ (Лурье, с. 109) ասված է. «Ведь тело изменяется возрастанием и уменьшением», *իսկ անգլերենում կարգում ենք*. «for the body is on the one hand altered by way of growth and diminution» (MM, Chap. XXVII, 3):

177. Հունարեն բնագրում (PG 44, 225D) ասված է. «Ἔστηκε δὲ διὰ πάσης τροπῆς ἀμετάβλητον ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ εἶδος, τῶν ἅπαξ ἐπιβληθέντων αὐτῷ παρὰ τῆς φύσεως σημεῖων οὐκ ἔξισταμένον» (Եկաց մնաց ընդ ամենայն շրջումն անփոփոխ ինքն

ընդ յինքեան գտեսիլն, որ միանգամ ի նմայն արկան ի բնութենէ նշանիցն, ոչ ի բացեկաց աւտարացեալ): Հայերեն թարգմանության մեջ ἐπιβληθέντων (որ արկան*) բառաձևը սխալմամբ մեկնաբանվել է՝ «որ գործեցաւ», իսկ τροφῆς (շրջումն*)-ը՝ որպէս «անցեալ յեղյեղուկ հասակն» (բացառված չէ, որ «հասակ»-ի այստեղ հանդես գալը կապված է խաթարված հունարեն բնագրում մի սող վերև գտնվող ἡλικίας (հասակաց)-ի հետ):

178. Այստեղ «Ավետարան» է կոչվում Հին Կտակարանը:

179. Հունարեն բնագրում (PG 44, 228A) ունենք՝ θεωριδῆ (աստուածատեսիլն): Հայերեն թարգմանության մեջ սրանից առաջ հանդես է գալիս «առ» նախդիրը, որը չկա հունարեն բնագրում:

180. Հունարեն բնագրում (PG 44, 228C) ունենք՝ ἐπανακίρνασθαι (միաւորեալ*) բառը, որը աղավաղման պատճառով սխալմամբ մեկնաբանվել է որպէս «որոշեալ մեկնել» (ἀποκεκρίσθαι), ըստ որում վերջինս հունարենում «որոշեալ»-ից բացի ունի նաև երկրորդ՝ «միաւորեալ» նշանակութիւնը:

181. Հունարեն բնագրում (PG 44, 228D) ասված է՝ Ἀπραγματεύτως γὰρ κατὰ τὸ αὐτόματον ἢ κατὰλληλος τροφή (Քանզի անաշխատ ինքնին գոյգ եւ կշիռ կերակուրն): Սակայն հայերեն թարգմանության մեջ հունարեն բնագրի՝ Ἀπραγματεύτως (անաշխատ*) բառաձևը աղավաղման պատճառով սխալմամբ մեկնաբանվել է «նախ առաջին» (πρώτως): Իսկ τροφή (կերակուրն*), աղավաղվելով հունարեն ձեռագրում, շփոթվել է στροφή կամ τροπή (շրջումն) բառաձևերի հետ:

182. Հունարեն բնագրում (PG 44, 229A) ասված է. ὅτι τὸ βραχὺ τε καὶ ἀντ' οὐδενὸς ἐκείνου τοῦ τοσοῦτου πραγματός ἐστιν ἀρχή (զի գոյզն եւ փոխանակ ոչ միոյ ուրուք նորա, որ այսպիսեաց իրացն է սկիզբն): Սակայն հայերեն թարգմանության մեջ հունարեն բնագրի τοῦ τοσοῦτου (այսպիսեաց*) բառաձևը հանդես է գալիս աղճատված համառոտագրությամբ («սա քո»): Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, 112) կարդում ենք. «что столь малое и само по себе незначительное оказывается началом такого (великого дела)», անգլերենում (MM, Chap. XXVII, 9) ասված է. «that that small thing of no account is the beginning of a thing so great»:

183. Հունարեն բնագրում (PG 44, 229B) ունենք՝ τὸ ἔμπαλιν (ընդդէմ), որից առաջ հայերեն թարգմանության մեջ ավելացրած է «անդրէն» բառաձևը, որը չկա հունարեն բնագրում:

184. Այստեղ Նյուսացին աստվածաբանության դիրքերից քննադատում է «Տիմեոս»-ում զարգացրած Պլատոնի տեսութիւնը մարմնի նկատմամբ հոգու նախազոյացության և նրա վերաբնակեցման կամ վերամարմնավորման (հուն. μετεμψύχωσις) մասին: Միաժամանակ նա մերժում է որոշ քրիստոնյա

աստվածաբանների և մասնավորապես Կղեմես Ալեքսանդրացու գաղափարը մարմնի նախագոյացության մասին (19, 34, 68, Лурье с. 172):

185. Խոսքը Օրիգենեսի «Յաղագս սկզբանց» աշխատության մասին է, որտեղ վերջինս շարադրել է իր հայացքները հոգու նախագոյացության մասին (40, 67):

186. Նյուսացին մեջբերում է կատարում հռչակավոր հույն բնափրկիչուփա էմպեդոկլեսի (մ.թ.ա. V դ.) մեզ չհասած պոեմից, որը պահպանվել է Դիոգենես Լաերտացու «Հռչակավոր փիլիսոփաների կյանքի, ուսմունքների և ասույթների մասին» գրքում (61): Աստվածաբանության դիրքերից Նյուսացին քննադատում և նույնիսկ ծաղրում է նորպլատոնականների միջավայրում լայն տարածում գտած հոգիների վերաբնակեցման տեսությունը:

187. Հունարեն բնագրում (PG 44, 232B) ասված է. *Εἰ γὰρ διὰ τινος κακίας ἀποσπασθεῖσα τῆς ὑψηλοτέρας ἢ ψυχῆ πολιτείας, μετὰ τὸ (καθὼς φασιν) ἄπαξ γεύσασθαι τοῦ σωματικοῦ βίου, πάλιν ἄνθρωπος γίνεται* (Քանզի եթէ ի ձեռն իրիք չարութեան կորզեալ, հանեալ ի բարձրագոյն վարուցն ոգին, որպէս ասեն, զկնի միանգամայն ճաշակելոյ զմարմնաւոր կեանս՝ դարձեալ մարդ լինի): Սակայն հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում է «որպէս ասեն, զկնի միանգամայն ճաշակելոյ զմարմնաւոր կեանս՝ դարձեալ» (μετὰ τὸ (καθὼς φασιν) ἄπαξ γεύσασθαι τοῦ σωματικοῦ βίου, πάλιν) հատվածը: Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, с. 114) ասված է. «Если же, как говорят они, из-за какого-нибудь порока душа отпадет от высшего жительствова (государства), то, уже после того, как вкусила один раз телесной жизни, она вновь становится человеком», իսկ անգլերենում (MM, Chap. XXVIII, 4) կարդում ենք՝ «For if the soul, being severed from the more exalted state by some wickedness after having once, as they say, tasted corporeal life, again becomes a man»:

188. Հունարեն բնագրում (PG 44, 233A) ունենք՝ τῷ ἀναισθητῷ (ի անզգալուջն*): Սակայն հայերեն թարգմանության մեջ հանդես է գալիս «ի գգալուջն» (τῷ αἰσθητῷ) սխալ բառաձևը, որը, հավանաբար, առաջացել է հայերեն կամ հունարեն ձեռագրում «ան» (ἀν) ժխտական մասնիկի անկման պատճառով:

189. Այս ամբողջ հատվածը՝ «Եւ մի՛ դարձեալ իբրու թէ կաւեղէն պատկեր յառաջագոյն ստեղծեալ բանիւ զմարդն, յաղագս սորա զոգիսն լինել ասել: Քանզի եթէ անարգագոյն քան զկաւեղէն ստեղծուածն զիմանալի բնութիւնն ցուցեալ լինիցի» հունարեն բնագրում գտնվում է նախորդ գլխի վերջում (PG 44, 233C) (μηδ' αὖ πάλιν οἰοεῖ πῆλινον ἀνδριάντα προδιαπλασθέντα τῷ λόγῳ τὸν ἀνθρώπου, τοῦτου ἕνεκα τὴν ψυχὴν γίνεσθαι λέγειν .ᾗ γὰρ ἂν ἀτιμότερα τοῦ πηλίνου πλάσματος ἢ νοερά φύσις ἀποδειχθείη), իսկ հայերեն թարգմանության մեջ տե-

դափոխվել է սուլյն գլխի սկիզբը, ինչպես և անգլերեն թարգմանության մեջ և Ֆորբսի դասակարգման երկրորդ խմբագրության լատիներեն ձեռագրերում (MM, Chap. XXIX, com. 2):

190. Հունարեն բնագրում (PG 44, 236A) ասված է. οὐ τῶ παντὶ κατὰ τὸ ἀθρόον ἐξαρκούσα (ոչ ամենայնիւ ըստ միանգամայն բաւական եղեալ): Սակայն Հայերեն թարգմանության մեջ հունարեն բնագրի աղավաղված կատարումը (ըստ միանգամայն*) բառակապակցութիւնը սխալմամբ մեկնաբանվել է որպէս «ըստ մարդկային» (κατὰ ἀνθρώπινον):

191. Հունարեն բնագրում (PG 44, 236A) ունենք՝ τὸ κατὰ τὸν στάχυν (ըստ Հասկին*), սակայն Հայերեն թարգմանության մեջ Հանդես է գալիս «ըստ Հասակին» սխալ ձևը, «Հասկ» և «Հասակ» բառաձևերի շփոթման պատճառով:

192. Հունարեն բնագրում (PG 44, 236B) ասված է. οὐ μὴν ἑτέραν ἐπεισκρίνεσθαι φύσιν (սակայն ոչ այլ ի սմա ի ներքս թափանցել բնութիւն): Սակայն Հայերեն թարգմանության մեջ «ի ներքս թափանցել*» (ἐπεισκρίνεσθαι)-ի փոխարեն ունենք՝ «սերմանել» (σπείρω), որը, հավանաբար, առաջացել է հունարեն ձեռագրում առաջինի աղավաղումից և երկրորդի հետ շփոթումից: Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, 117) ասված է. «а не примешивается другая природа»: Իսկ անգլերեն թարգմանության մեջ (MM, Chap, XXIX, 3) կարդում ենք. «not by any means that another nature is infused into it»:

193. Հունարեն բնագրում (PG 44, 236C) ասված է. Καὶ γὰρ καὶ εἶδος τοῦ μέλλοντος συνίστασθαι ἀνθρώπου ἐν ἐκείνῳ ἐστὶ τῇ δυνάμει (եւ քանզի եւ տեսիլն Հանդերձելոյն գոյանալ մարդոյն ի նմանէ գաւրութեամբ): Հայերեն թարգմանության մեջ որոշ գրիչներ «ի նմանէ»-ի կողքին տալիս են «ի սերման» լուծմունքը: Ի դեպ նշենք, որ Նյուսացու սուլյն աշխատության բազմաթիվ գրչագրերում առկա են այսպիսի մեկնողական բնութիւն նշումներ:

194. Հունարեն բնագրում (PG 44, 237A) ունենք՝ ἐναργέστερον (յայտնագոյն*), որը աղավաղման ենթարկվելով հունարեն ձեռագրում շփոթվել է ἐνεργέστερον (գործաւորագոյն)-ի հետ ու այդպէս էլ թարգմանվել Հայերեն:

195. Հունարեն բնագրում (PG 44, 237A) ունենք՝ δι' ἄλλων σημείων, δι' ὧν (ի ձեռն յայլոց նշանացն, ի ձեռն որոց): Հայերեն թարգմանության մեջ բացառկայում է «ի ձեռն յայլոց նշանացն» (δι' ἄλλων σημείων) հատվածը:

196. Հունարեն բնագրում (PG 44, 237C) ունենք՝ διαλάμπειν (ընծուիլ*, արձակել լոյս) բայաձևը, որը Հայերեն թարգմանության մեջ մեկնաբանվել է որպէս «ընծիւղել» (արձակել ճիւղս): Նշե՛ում ասված է. «Վրիպակաւ ընծուիլն շփոթի ընդ ընծիւղիլ»: Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, с. 120) ունենք՝ «просвечивать», իսկ անգլերեն (MM, Chap. XXIX, 8)՝ «to shine forth»:

197. Հունարեն բնագրում (PG 44, 237D) ունենք՝ ἐναργέστερον (յայտնագոյն*) բառաձևը: Վերջինս՝ աղավաղվելով հունարեն ձեռագրում, չփոթվել է ἐνεργέστερον (ներգործագոյն)-ի հետ ու այդպես էլ թարգմանվել հայերեն: Հետաքրքրական է նշել, որ այլ դեպքում այն հայերեն թարգմանվել է որպես «գործաւորագոյն» (տե՛ս ծ. 194):

198. Հունարեն բնագրում (PG 44, 240C) ունենք՝ θέσις (դիր*), որը հայերեն թարգմանութեան մեջ մեկնաբանվել է որպես «տեսութիւնն» (θεωρία), հավանաբար, հունարեն ձեռագրում առաջինի աղավաղման և վերջինիս հետ չփոթման պատճառով:

199. Այստեղ Գրիգոր Նյուսացին կարևորում է դիահերձման դերը անատոմիական ուսումնասիրութիւններում. մի եղանակ, որը վերելք ապրեց անտիկ շրջանում, հատկապես Ալեքսանդրիայի դպրոցի բժիշկների, իսկ հետագայում Գալենի գործերում (21, էջ 54-57: 51, p. 47-49):

200. Խոսքը Ալեքսանդրիայի դպրոցի անատոմների՝ Հերոֆիլոսի և Էրաստրատոսի մասին է, որոնց աշխատութիւնները մեզ չեն հասել, սակայն պահպանվել են պատառիկների և մեջբերումների տեսքով Գալենի «Մարդու մարմնի մասերի նշանակութեան մասին» (De usu partium corporis humani) հուշակալոր գրքում (Galenus; 58):

201. Նյուսացին անդրադառնում է անտիկ բժշկութեան մեջ մեծ հեղինակութիւն վայելող Պլատոնի և Արիստոտելի հայացքներին բնական (φυσική), կենդանական (ζωτική) և շնչական (ψυχική) հոգու մասին, որոնք հիմք հանդիսացան Գալենի ֆիզիոլոգիական ուսմունքի համար: Համաձայն այդ ուսմունքի մարդու մարմնի երեք կարևորագույն օրգանների՝ լյարդի, սրտի և ուղեղի գործունեութիւնը պայմանավորված է վերոհիշյալ երեք հոգիների առկայութեամբ (44, 46):

202. Հունարեն բնագրում (PG 44, 241A) ասված է. Τὰ γὰρ τοιαῦτα τὴν ζῶην μὲν οὐ συνίστησιν, ἐπεὶ καὶ λιπόντων τινῶν πολλακίς (Քանզի այսպիսիքս զկեալն ոչ գոյացուցանեն, վասն զի եւ պակասելոց ոմանց բազում անգամ դէպ եղեւ): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «ոչ գոյացուցանեն» (οὐ συνίστησιν)-ից առաջ ավելացրած է «մեզ» բառաձևը, իսկ նրանից հետո՝ «սպա եթէ ոչ եւ գոյացուցեալ էր» հատվածը, որոնք չկան հունարեն բնագրում:

203. Հունարեն բնագրում (PG 44, 241A.) ունենք՝ μονοειδῶς (միաձեւ*), սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ սրա փոխարեն հանդես է գալիս «միայն գիտացեալ» բառակապակցութիւնը, որը հունարեն ձեռագրում μονοειδῶς բառաձևի երկու մասի բաժանման արդյունք է՝ μόνον (միայն) և εἶδῶς (գիտացեալ):

204. Հունարեն բնագրում (PG 44, 241B) ասված է. τοῦ παντὸς σώματος ὕλη κοινὴ (ամենեցունն մարմնոյ նիւթն հասարակ): Հայերեն թարգմանութեան մեջ բաց են թողած «մարմնոյ» (σώματος) և «հասարակ» (κοινὴ) բառաձևերը:

205. Այստեղ Նյուսացին անդրադառնում է Գալենի տեսութեանը շնչական կամ բանական հոգու (պնևմայի) մասին, որը ուղեղից անցնում է ողնաշար, ապա նյարդերի միջոցով հաղորդում մկաններին շարժողութեան ունակութիւն: Հետաքրքրական է, որ Նյուսացին, հետևելով Գալենին, հակադրվում է Արիստոտելին, որը շարժողութեան, ինչպես նաև զգացողութեան կենտրոն համարում էր սիրտը՝ և ոչ թե ուղեղը (58):

206. Հունարեն բնագրում (PG 44, 244C) ասված է. καὶ ἡ τῶν βλεφάρων διαστολὴ ἄμα νεύματι γινομένη (եւ կոփոցն որոշութիւն միանգամայն ընդ թարթափ ական եղեալ): Սակայն Հայերեն թարգմանութեան մեջ Հունարեն νεύματι (թարթափ ական*) բառը մեկնաբանվել է որպես «իմանալոյն» (νοήματι) հունարեն ձեռագրում վերոհիշյալ բառաձևի աղավաղման և շփոթման պատճառով: Հետաքրքրական է նշել, որ անգլերեն թարգմանութեան մեջ (MM, Chap. XXX, 9) կրկնվում է այդ նույն սխալը՝ «with a thought»: Վերջինս ամենայն հավանականութեամբ գալիս է Հայերեն ու անգլերեն թարգմանութեան հիմքում ընկած ձեռագրից:

207. Նման փորձեր ժամանակին կատարել էր ինքը՝ Գալենը, ապացուցելով գլխուղեղի կարևոր դերը օրգանիզմում (58):

208. Հունարեն բնագրում (PG 44, 245A) ասված՝ Οὐ γὰρ ἐπιλειποτός ἡ νεκρότης (Քանզի որոյ ի թողացելոյն մեռելութիւնն): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «մեռելութիւնն» (ἡ νεκρότης)-ից առաջ ավելացրած է «ի ջերմ» բառակապակցութիւնը, որը բացակայում է հունարեն բնագրում: Վերջինս հավանաբար առաջացել է հունարեն բնագրի նախորդ նախադասութեան մեջ առկա ἐν τῷ θερμῷ (ի ջերմոջն) բառակապակցութիւնից՝ որպէս շփոթութեան արդյունք:

209. Այստեղ Նյուսացին անդրադառնում է միջնադարյան բժշկութեան մեջ ընդունված գալենյան տեսութեանը, ըստ որի սիրտը համարվում էր ջերմութեան և կենսական պնևմայի աղբյուր, և զարկերակների միջոցով այն հաղորդում բոլոր օրգաններին ու խթանում նրանց գործունեությունը: Ինչ վերաբերվում է մարմնի մյուս կարևորագույն գործարանին (ուղեղից ու սրտից հետո)՝ լյարդին, ապա Նյուսացին, հետևելով Գալենին, այն դիտում է որպէս արյան աղբյուր և բնական պնևմայի կենտրոն, որը, ստեղծելով սննդանյութերից «հում» երակային արյունը, նրանով սնում է մարմնի բոլոր մասերը (Galenus; 44, 46):

210. Հունարեն բնագրում (PG 44, 245C) ասված է. ἐκ τοῦ παρακειμένου

πνεύματος (ի մաւտակայ թոքոյն), սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ «թոքոյն*» (πνεύματος)-ի փոխարեն ունենք՝ «չնչոյն» (πνεύματος): Հետաքրքրական է, որ անգլերեն թարգմանութեան մեջ առկա է նույն սխալը (MM, Chap. XXX, 15)՝ «from the adjacent air», մինչ դեռ պետք է լիներ՝ «from the adjacent lung»: Միայն Հավանաբար ծագել է հայերեն ու անգլերեն թարգմանութեան հիմքում ընկած նույն հունարեն ձեռագրից:

211. Հունարեն բնագրում (PG 44, 245C) ասված է. καὶ τὸ πυρῶδες ἑαυτῆς ἐκκριπίζουσα (եւ գհրուտ նորա բորբոքեցուցանելով*): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ հակառակն է ասված՝ «եւ գհրուտ նորա զովացուցանելով»: Այսպիսի սխալ մեկնաբանություն հունարեն ἐκκριπίζω (փչելով բորբոքել) բայածէր Հավանաբար ստացել է, վերջինիս աղավաղման ու σκιάζω (զովացուցանել)-ի հետ շփոթման պատճառով:

212. Հունարեն բնագրում (PG 44, 245D) ասված է. Πολλάκις γὰρ ὁ μὲν νοῦς ἀσχολὸς ἐστὶ (Քանզի բազում անգամ միտքն անպարպ է): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «միտքն*» (νοῦς) մեկնաբանվել է որպէս «կարատեակք»: Բացառված չէ, որ սխալը առաջացել է հունարեն ձեռագրում μὲν νοῦς բառակապակցութեան աղճատման ու նրա շփոթման ἐνδεῆς (կարատեակ)-ի հետ:

213. Հունարեն բնագրում (PG 44, 248A) ունենք՝ ἀδυναμία (անկարողութիւն*), որը հայերեն թարգմանվել է «անկարատեակեան»: Միայն առաջացել է հայերեն ձեռագրերում «ղ» և «տ» տառերի շփոթման պատճառով:

214. Նույն միտքը, համաձայն որի թոքերը, որպէս հով բնութիւն ունեցող օրգան, շնչելով, մեղմացնում են սրտի կրակը, բազմիցս հանդիպում է միջնաղարջան հայկական բժշկարաններում: Օրինակ՝ Աբուսայիդի «Յաղագս կազմութեան մարդոյ» գրքում (1) կարգում ենք. «Եւ արար Աստուած զթոքն որպէս մրուհար ամենայն անձին, որ հանապազ հովհարու սրտին... որ կրակն սրտին յանկահի»:

215. Հունարեն բնագրում (PG 44, 248C) ասված է. Διὰ τοῦτο κατόπιν μὲν ὑποβάσα τὸν πνεύμονα, διὰ τῆς διηνεκοῦς κινήσεως, κατέλκουσά τε πρὸς ἑαυτὴν τὸ σπλάγχχνον (Վասն այտորիկ յետոյ անցեալ կայ թոքն՝ ի ձեռն հանապազորդ շարժման ձգելով առ ինքն գաղին): Հետաքրքրական է, որ այստեղ «գաղին (τὸ σπλάγχχνον) ասելով, Նյուսացին հասկանում է հենց նույն թոքը (τὸν πνεύμονα): Համաձայն Գալենյան տեսութեան, սիրտը, գտնվելով թոքերից ներքև և անդադար շարժվելով, դեպի իրեն է ձգում թոքերը ու նպաստում շնչառութեանը: Ռուսերեն թարգմանութեան մեջ (Лурье, с. 130) ասված է. «Поэтому задняя сторона (сердца), находящаяся ниже легкого, благодаря своему постоянному движению опускает к себе этот орган»:

216. Հունարեն բնագրում (PG 44, 248D) ասված է. Μέση γὰρ τῆς ἐκατέρων ἕδρας ἡ καρδία παρεμπεσοῦσα (*Քանզի ի մէջ երկոցունց ուռոց սիրան մաւտ ի ներքս անկեալ դնի*): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ «ուռոց»-ից հետո ավելացրած է «բերանոցն», որ չկա հունարեն բնագրում, և իմաստով էլ սխալ է, քանի որ խոսքը գնում է կերակրափողի և շնչափողի նստավայրի և ոչ թէ նրանց «բերանոց»-ի մասին :

217. Հունարեն բնագրում (PG 44, 249A) ունենք՝ τὰ συνεστῶτα (*ի մի գոյացեալ*): Հայերեն թարգմանութեան մեջ «մի»-ից հետո ավելացրած է «բնութիւնն», որը չկա հունարեն բնագրում:

218. Հունարեն բնագրում (PG 44, 249A) ունենք ὑποστάθμην (*գնատուած**), որը աղավաղվել ու շփոթվել է σταθμίον բառաձևի հետ և հայերեն սխալմամբ թարգմանվել «ի կշռոյ»:

219. Հունարեն բնագրում (PG 44, 249A) ասված է. ὡς ἂν μὴ δι' εὐθύτητα τοῦ πόρου ῥαδίως ἀποβαλόμενον, εὐθὺς ἀνακινοίη τὸ ζῶον πρὸς ὄρεξιον (*իբրու զի ոչ է մարթ՝ ընդ ուղղորդութեան անցից գնացիցն դիւրաւ ի բաց հանել, անդէն վաղվաղակի շարժեսցէ զկենդանին առ գեղձումն ցանկութեան*): Սակայն հայերեն թարգմանութեան մեջ հունարեն բնագրի εὐθύτητα (*ուղղորդութեան**) բառաձևը, աղավաղվելով շփոթվել է εὐθὺς (*վաղվաղակի անդէն*)-ի հետ, որը հանգեցրել է վերջինիս կրկնութեանը: Ռուսերեն թարգմանութեան մեջ (Лурье, с. 131) ասված է. «Иначе, если бы проход был прямым, пища бы легко извергалась, и живое существо быстро бы подвигалось на голод»: *Իսկ անգլերեն թարգմանութեան մեջ (MM, Chap. XXX, 21) կարգում ենք. «lest if it were easily got rid of by a straight passage, it might at once exite the animal again to appetite»:*

220. Նյուսացին այստեղ, ավարտելով մարսողութեան գործընթացի նկարագրությունը, անցնում է Գալենի ֆիզիոլոգիական ուսմունքի այլ հիմնադրությունների շարադրմանը (58, с.166-218):

221. Հունարեն բնագրում (PG 44, 249B) ունենք՝ τῆς θερμαντικῆς οὐσίας (*Չերմական էությունն**) բառակապակցությունը, որը հունարեն բնագրում աղավաղվել ու շփոթվել է τῆς θερμαντικῆς φύσεως (*Չերմական բնութեանն*) հետ և այսպես էլ թարգմանվել հայերեն:

222. Հունարեն բնագրում (PG 44, 249B) ասված է. τῆ πυροειδεί χρώα τοῦ αἵματος εἶδος καταφονίξας (*հրաձեւ ի գունոյ զարեան տեսակն շառագունեցուցեալ*): Հայերեն թարգմանութեան մեջ τὸ τοῦ αἵματος εἶδος (*զարեան տեսակն**) մեկնաբանվել է որպես «արիւնուտային» (αἵματώδης): Սխալը առաջացել է հունարեն ձեռագրում αἵματος εἶδος բառակապակցության աղճատման և շփոթման αἵματώδης (*արիւնուտային*)- ի հետ:

223. Հունարեն բնագրում (PG 44, 249C) ունենք՝ *κουφιζόμενον* (թեթեացուցեալ*) բառաձևը, որը հայերեն մեկնաբանվել է «փոքրոգի վերացուցեալ»:

224. Հունարեն բնագրում (PG 44, 249C) ասված է. *εις μυρίας ὀχετῶν ἀρχάς τε καὶ διαφύσεις* (ի բազում սկզբունս անցից գնացից եւ ուղէչս): Հայերեն թարգմանություն մեջ բաց է թողած «անցից գնացից» (*ὀχετῶν*)-ը, իսկ «ուղէչս» (διαφύσεις)-ից հետո ավելացրած է «բնութեանն» բառաձևը, որը հավանաբար առաջացել է հունարեն ձեռագրում διαφύσεις-ի աղավաղման ու փյուսել (բնութեանն)-ի հետ շփոթման պատճառով:

225. Հունարեն բնագրում (PG 44, 249D) ասված է. Τοῦ τε γὰρ θερμοῦ τὸ καθαρῶτατον, καὶ τοῦ ὑγροῦ τὸ λεπτότατον παρ' ἑκατέρας δυνάμεως διὰ τινος μίξεώς τε καὶ ἀνακράσεως ἐνωθέντα, τρέφει τε καὶ συνίστησι διὰ τῶν ἀτμῶν τὸν ἐγκέφαλον (*Քանզի ջերմոյն մաքրագոյնն եւ գիջոյն նրբագոյնն յերկոցունց զաւրութեանց ի ձեռն խառնուածոյ իմն եւ ընդ միմեանս հարկանելոյ միաւորեալք՝ սնուցանէ եւ գոյացուցանէ ի ձեռն գոլոշեացն զխելսն*): Սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ տույն (*գիջոյն**) մեկնաբանվել է որպես «հրոյն» (տու պրօս), իսկ տան ատման (*գոլոշեաց**), որպես տան արմոնիւն «յարմարման»: Սխալը, ամենայն հավանականութեամբ, առաջացել է հունարեն ձեռագրում տույն և տան ատման բառաձևերի աղավաղման ու նրանց շփոթման տույն և տան արմոնիւն - ի հետ:

226. Հունարեն բնագրում (PG 44, 249D) ունենք՝ *καθεξῆς* (կարգալ*), որը հայերեն թարգմանություն մեջ մեկնաբանվել է՝ «ըստ նմանէն»:

227. Հունարեն բնագրում (PG 44, 252A) ունենք՝ *καὶ κατὰ* (քանզի եւ) բառակապակցությունը: Հայերեն թարգմանություն մեջ «եւ» շաղկապը բացառված է:

228. Հունարեն բնագրում (PG 44, 252B) ունենք՝ *τῶν ἀκαυθῶν* (փչոց*), սակայն հայերեն թարգմանություն մեջ այն մեկնաբանվել է որպես «գաւազանաց» (τῶν ῥάβδων):

229. Հունարեն բնագրում (PG 44, 252B) ունենք՝ *ταῖς ὠμοπλάταις* (*լատ. scapula*), որը հայերեն թարգմանվել է որպես «թիկանցն»: Ժամանակակից բժշկական եզրաբանություն մեջ այդ իմաստով օգտագործվում է միայն «թիակ» եզրը:

230. Այստեղ Նյուսացին հանդես է գալիս ոչ միայն որպես նյութական աշխարհի գեղեցկությունը հիացած արվեստագետ ու փիլիսոփա, այլ նաև բուսաբանություն և բուսաբուժության հարցերին քաջածանոթ բնագետ և բժիշկ: Նրա նկարագրած մի շարք բույսեր՝ ապրսամը - *Commiphora opobalsamum* Engl., քրքումը - *Crocus sativus* L., սքինոսը - *Schinus* L., գափինին - *Laurus*

nobilis L., օշինդրը - *Artemisia L.*, կապուտակը կամ հակինթը - *Hyacinthus L.*, վարդը, շուշանը, մանուշակը հնուց կիրառվում էին բուսաբուժության ոլորտում, իսկ մրգերից՝ խաղողը, խնձորը, տանձը, թուզը ու նրանց հյութերը պիտանի էին համարվում սննդաբուժման համար: Վերոհիշյալ դեղաբույսերը և սննդաբույսերը հիշատակված են դասական շրջանի հույնական դեղագիտությանում՝ Դիոսկորիդեսի «*Materia medica*» գրքում, ինչպես նաև հնագույն հայկական «Գազիկ-Հեթումեան բժշկարանում» ու Մխիթար Հերացու և Ամիրդովլաթ Ամասիացու աշխատություններում (42, 43; 21, էջ 101-114, 148-151):

231. Հունարեն բնագրում (PG 44, 252D) ունենք՝ σάρκες (մարմինք): «Մարմին» բառը միջնադարյան հայկական աղբյուրներում նշանակում էր՝ 1. մարմին σῶμα 2. միս σάρξ, σάρκος 3. մարդ (άνθρωπος): Սույն թարգմանության մեջ այն օգտագործվել է «միս» իմաստով:

232. Հունարեն բնագրում (PG 44, 252D) ունենք՝ ῥῖπερ (ուր որ*) բառաձևը, որը աղավաղվել է շփոթվել է ῥῶπερ (որպէս, գիարդ)-ի հետ ու այդպես էլ թարգմանվել հայերեն:

233. Հունարեն բնագրում (PG 44, 253A) ասված է. τῆ ἀκουστικῆ καταμίγνυται φύσει (ի լսական բնութեանն խառնեսցի): Սակայն հայերեն թարգմանության մեջ բաց է թողած «բնութեանն» (φύσει) բառաձևը:

234. Հունարեն բնագրում (PG 44, 253A) ասված է. καὶ εἰς τριχῶν γένεσιν λεπτοποιεῖται τοῖς καταλήλοις ἀτμοῖς (եւ ի հերաց ծնունդ մանրագործեալ լինի զոյգ գորշխն): Սակայն հայերեն թարգմանության մեջ ἀτμοῖς (գորշխն*) մեկնաբանվել է որպես «զհամադամ համսն» (εὐχύμοις χυμοῖς): Միայն, ամենայն հավանականությամբ, առաջացել է հունարեն ձեռագրում ἀτμοῖς բառաձևի աղճատման ու նրա շփոթման χυμοῖς-ի հետ:

235. Հունարեն բնագրում (PG 44, 253A) ունենք՝ τῶν ἀτμῶν (գորշեացն*), որը հայերեն թարգմանության մեջ սխալ մեկնաբանվել է որպես «հիւթից համոցն» (τῶν χυμῶν): Բացատրությունը տես՝ նախորդ ծանոթագրությունում:

236. Հունարեն բնագրում (PG 44, 253B) ունենք՝ ἀπογεινᾶσθαι ζῶον (ծնանել էակ): Հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում է «էակ» (ζῶον) բառաձևը:

237. Հունարեն բնագրում (PG 44, 253C) ասված է. καὶ ἔστι λέων (եւ է առիւծ), սակայն հայերեն թարգմանության մեջ «առիւծ»-ից հետո ավելացրած է «կամ մարդ», որը բացակայում է հունարեն բնագրում: Հետաքրքրական է, որ այս հավելվածը անգլերեն թարգմանության մեջ (MM, Chap. XXX, 30) նույնպես առկա է. «*is a lion, or a man*»: Հավանաբար հայերեն և անգլերեն թարգ-

մանուկներին հիմքում ընկած է հունարեն գրչագրերից մեկը, որը պատկանում է *Forbes* – ի դասակարգման երկրորդ ձեռագրախմբին: Վերջինս ընդգրկում է նաև մի շարք լատիներեն ձեռագրեր: Իրոք, լատիներեն թարգմանություն մեջ ասված է. «*ipse vel leo, vel homo*» (PG 45, 253C):

238. Հունարեն բնագրում (PG 44, 253D) ասված է. καὶ ἐν τῷ τελείῳ τέλειον (եւ կատարեալ՝ ի կատարեալին): Այս ամբողջ հատվածը բացակայում է հայերեն թարգմանության մեջ: Ռուսերեն թարգմանության մեջ (Лурье, с.136) ասված է «в завершенном- совершенном», անգլերենում (MM, Chap. XXX, 30) ունենք՝ «perfect in that which is perfect»:

239. Հունարեն բնագրում (PG 44, 256B) ունենք՝ δυναμὶς τις ψυχικὴ (զաւրութիւն իմն հոգեկան): Հայերեն թարգմանության մեջ «հոգեկան» (ψυχικὴ) բառաձևը բաց է թողած:

240. Հունարեն բնագրում (PG 44, 256B) ունենք. ἐν καταχρήσει τιμῆς συνηθείας (պիտակաբար իմն սովորութեամբ): Հայերեն թարգմանության մեջ «իմն»-ից հետո ավելացրած է «ի վար արկանելով», որ չկա հունարեն բնագրում:

241. Հունարեն բնագրում (PG 44, 256C) ունենք՝ βουλομένοις (կամէին*): Սակայն բոլոր հայերեն գրչագրերում առկա է աղավաղված «կարէին» բառաձևը:

242. Հունարեն բնագրում (PG 44, 256C) ասված է. ἀπεκδύσασθαι δεῖν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν νέον (պարտ է ի բաց մերկանալ զհին մարդն եւ զգեհուլ զնորն): Հայերեն թարգմանության մեջ բաց են թողած «պարտ է» (δεῖν) և «զնորն» (τὸν νέον) բառաձևերը:

243. Հունարեն բնագրում (PG 44, 256C) ունենք ᾧ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος (որում փառք եւ գաւրութիւն): Հայերեն թարգմանության մեջ բացակայում է «եւ գաւրութիւն» (καὶ τὸ κράτος):

ՍԿՋԲՆԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Արուսյիդ**, Յաղագս կազմութեան մարդոյ, աշխ. Ա. Վարդանյանի, Երևան, 1974, էջ 133, 197
2. **Յ. Աճառյան**, Հայոց անձնանունների բառարան, հ. Ա-Ե, Երևան, 1942-1962, հ. Դ, 1948, էջ 603-605
3. **Ա. Ա. Արևշատյան**, Հնագույն հայկական թարգմանությունները և նրանց պատմամշակութային նշանակությունը- «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1973, Հ^տ 1, էջ 23-37
4. **Բարսեղ Կեսարացի**, Յաղագս վեցաւրեայ արարչութեան, աշխ. Կիմ Մուրադյանի, Երևան, 1984
5. **Գարեգին Ա. կաթողիկոս Յովսէփյան**, Յիշատակարանք ձեռագրաց, Ա, Անթիլիաս, 1951, էջ 55
6. **Օ. Եզանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Անթարյան**, Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի, հ. Ա-Բ, Երևան, 1965, 1970
7. **Օ. Եզանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Անթարյան**, Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, հ. Ա, Երևան, 1984
8. **Օ. Եզանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Անթարյան, Ա. Քեօշկերեան**, Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, հ. Բ, Երևան, 2004
9. **Գ. Զարպիհանայան**, Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց, Վենետիկ, 1889, էջ 362-374
10. Կորիւն վարդապետի, Մամբրէ Վերծանողի և Դաւիթ Անյաղթի Մատենագրութիւնք. Արիստոտէլի իմաստասիրի Յաղագս աշխարհի, Վենետիկ, 1833, էջ 603-628
11. **Վ. Հակոբյան**, Արիստոտէլին վերագրված «Յաղագս աշխարհի» աշխատության հայերեն թարգմանության ընդարձակ տեքստը և այդ աշխատության հայկական մեկնաբանությունները, Երևան, 1947, թեկնածուական դիսերտացիա
12. **Ա. Ծեմճեմյան**, Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ, հ. Դ-Ը, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1993-1998
13. **Կ. Մուրադյան**, Գրիգոր Նազիանզացին հայ մատենագրության մեջ, Երևան, 1983
14. **Կ. Մուրադյան**, Գրիգոր Նյուսացին հայ մատենագրության մեջ, Երևան, 1993
15. Նեմեսիոսի փիլիսոփայի Եմեսացւոյ Յաղագս բնութեան մարդոյ, Վենետիկ, 1889
16. **Մ. Շիրինյան**, Քրիստոնեական վարդապետության անտիկ և հելլենիստական տարրերը, Երևան, 2005, էջ 308
17. **Մ. Չամչեանց**, Պատմութիւն Հայոց, հ. Բ, Վենետիկ, 1785, էջ 555

18. Պատմութիւն նահանգին Սիսական, արարեալ Ստ. Օրբէլեան արքեպիսկոպոսի Սիւնեաց, Թիֆլիս, 1910, էջ 135
19. Պղատոնի Իմաստասիրի Տրամախօսութիւնք, Վենետիկ, 1877
20. **Ն.Պողարյան**, Մայր ցուցակ ձեռագրաց Ս. Յակոբեանց, հ. Ա-ԺԱ, Երուսաղէմ, 1966-1991
21. **Ս. Վարդանյան**, Հայաստանի բժշկութեան պատմություն, Երևան, 2000, էջ 57-59
22. **Օ. Վարդազարյան**, «Թուղթ առ Ողոմպիար» որպէս մեկնողական ծրագիր և նրա հայերէն թարգմանությունը «Հայ մեկնողական դպրոցները» գիտաժողովի զեկուցումների նյութերում, սեպտեմբերի 22-24 2004 թ., Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, էջ 19
23. **Յ. Տաշեան**, Մատենագրական մանր ուսումնասիրութիւնք, Ա-Զ, Վիեննա, 1895, էջ 7-10
24. **Ավ. Տեր-Պողոսյան**, Բիւղոզիական մտքի զարգացումը Հայաստանում, Երևան, 1960, էջ 199-207
25. **B. Altaner**, *Précis de Patrologie*, Paris, 1961, p. 435-444.
26. **M. Altenburger, F. Mann**, *Bibliographie zu Gregor von Nyssa, Editionen, Übersetzungen-Literatur*, Leiden etc, E, J. Brill, 1988
27. **O. Bardenhewer**, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, III B., Darmstadt, 1962, S.188-220
28. **J. F. Callahan**, *Greek Philosophy and Cappadocian Cosmology*, DOP, 12 (1958), p.29-57
29. **M. Cappuyns**, *Le "De imagine" de Gregoire de Nysse traduit par Jean Scot Erigene*, *Recherches de theologie ancienne et medievale*, 32 (1965), p. 205-262
30. **E. Cavalcanti**, *Studi Eunomiani*, Roma, 1976 (*Orientalia Christiana Analecta*, N 202)
31. **E. Corsini**, *La polemica contro Eunomio e la formazione della dottrina sulla creazione in Gregorio di Nissa, Arche e Telos. L'Antropologia di Origene e di Gregorio di Nissa. Analisi storico religiosa. Atti del colloquio, Milano, 17-19 maggio 1979. Pubblicati a cura di U. Bianchi con la cooperazione di H. Crouzel. Milano, 1981, p. 197-212, Discussione, p. 213-216 (Studia patristica mediolanensia, 12)*
32. **H. Hayd a. J. Fisch**, *Ausgewählte Schriften des hl. Gregorius, Bischofs von Nysse*, 12 Band in *Bibliothek der Kirchenväter*, Kempton, 1874, 1880
33. *Histoire de la Sioumie par Stephannos Orbelian, traduite de l'Arménien par M. Brosset*, St. Petersbourg, 1864, pp.82-83
34. **H. Karpp**, *Probleme altchristlicher Antropologie. Biblische Antropologie und philosophische Psychologie bei den Kirchenfätern des dritten Jahrhunderts*, Gutersloh, 1950
35. **J. Laplace**, *Grégoire de Nysse, La Création de l'Homme*, in *Sources Chrétiennes*, 6, Paris, 5418-5565, 1943
36. **P. Levine**, *Two Early Latin Versions of St. Gregory of Nysse's περί κατασκευής ἀνθρώπου*, *Harvard Studies in Classical Philology*, 63, (1958), p.473-492; *PL*, 67, 345-408

37. **Nemesius**, *De la nature de l'homme, traduite par J.B.Tribault, Paris, 1844*
38. **C. F. Neumann**, *Versuch einer Geschichte der armeniaschen Literatur. Leipzig, 1836*
39. **F. Oehler**, *Bibliothek der Kirchenväter, Gregor von Nyssa, (4 Bd), Leipzig, 1859 (ed. Graeco-germanica)*
40. **Origenes Werke, Bd. V, De Principiis, hrgb. P.Koetschau, Leipzig, 1913, S. 65-68**
41. **B. Otis**, *Gregory of Nyssa and the Cappadocian conception of time, Studia Patristica, Berlin, 14 (1976), p.327-357*
42. **Pedanii Dioscoridis Anazarbei, De Materia medica, ed. Max Welmann, v. I, II, III, Berlini 1906-1914**
43. **Des Pedanios Dioskurides aus Anazarbos Arzneimittellehre in fünf Büchern, übersetzt und mit Erklärungen versehen von Prof. Dr. J. Berendes. Stuttgart, 1902**
44. **R. Porter**, *The Greatest Benefit to Mankind. A Medical History of Humanity, New York, London, 1998*
45. **D. T. Runia**, *A Note on Philo and Christian Heresy. A Collection of Papers. Supplement to Vigiliae Christianae. Leiden-New York-Köln, 1995, pp. 141-151.*
46. **Ch. Singer and A. Underwood**. *A short History of Medicine, Oxford, 1962*
47. **O. Temkin**, *Byzantine Medicine. Tradition and Empiricism, DOP, 16 (1962), p. 95-115*
48. **R. W. Thomson**, *Indices to the Armenian Version of Pseudo-Dionysius the Areopagite, Amsterdam-Atlanta, GA, 1997*
49. **R. W. Thomson**, *Armenian Version of the Works attributed to Dionysius the Areopagite, CSCO, 488 (Armenian text), Scriptorum Armeniaci 17, Louvain, 1987*
50. **R. W. Thomson**, *Armenian Version of the Works attributed to Dionysius the Areopagite, CSCO, 489 (English translation), Scriptorum Armeniaci 18*
51. **S. A. Vardanian**, *Histoire de la médecine en Arménie, Paris, 1999, p. 50-52*
52. **S. A. Vardanyan**, *The ancient Armenian Version of "On the Making of Man" by Gregory of Nyssa. Proceedings of the 21 st International Congress of Byzantine Studies, London 21-26 August 2006, v. III, p.197*
53. **С. С. Аревицатян**, *Формирование философской науки в древней Армении, Ереван, 1973*
54. **Аристотель**, *Соч. в 4-х томах, т.1, О душе, Москва, 1976, с. 371-448*
55. **Аристотель**, *там же, т. 3, Физика, Москва, 1981, сс. 61-262*
56. **Аристотель**, *там же, т. 3, О небе, сс. 265-363*
57. **Օ. Տ. Վարձազարյան**, *Փիլոն Ալեքսանդրիական և արմանկոյն սրճ-նճճճճճճ, Երճճ, 2006*
58. **Գալեն**, *Օ նառնառնառն ճճճճ ճճճճ ճճճճ, Մոսկճ, 1971*
59. **Գիպոկրատ**, *Օ ճճճճ (ո ճճճճ), ճճ. ճ ճճճ. Մ. Մ. Մճճճ, Մոսկճ, 1936, ճ. 261-273*
60. **Գիպոկրատ**, *там же, Օ ճճճճ ճճճճ, ճ. 511*

61. *Диоген Лаэртский, О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов, М., 1979, с. 354*
62. *С. Ковнер, Очерки истории медицины, Гиппократ, вып. 2, Киев, 1883, с. 265-267*
63. *Хр. Кучук-Иоаннесов, Григорий Нисский (331-394 гг.), Известия Таврической ученой архивной комиссии, Симферополь, 1916, 53, с.73-80*
64. *А. Мартынов, Учение св. Григория Нисского о природе человека (Опыт исследования в области христианской философии IV века, М., 1886*
65. *Немесий, еп. Емесский, О природе человека, пер.. Ф. С. Владимирского, Почаев, 1905*
66. *Л. А. Оганесян, История медицины в Армении в 5 томах, т. 1, Ереван, 1946, с. 152-158*
67. *Ориген, Творения, т. 1. О началах, Казань, 1898*
68. *Платон, Сочинения в трех томах, Тимей, т. 3, ч. 1, Москва, 1971, с. 457-540*
69. *А. Рудаков, Очерки византийской культуры по данным греческой агиографии, Москва, 1917, с. 97-101*
70. *Филон Александрийский, Толкования Ветхого Завета. Москва, 2000*

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

- ՆՀԲ** - Նոր Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի, աշխ. Գ. Ավետիքեանի, Խ. Սյուրմեկեանի, Մ. Ավգերեանի. Հ. Ա, Բ, Վեներիկ, 1836-37
- ՏՄԿ** - Գրիգորի Նիւսացոյ եղբարն Բարսղի Տեսութիւն ի մարդոյն կազմութիւն, քննական բնագիր առաջաբանով ու ծանոթագրութիւններով Ստեղծա Վարդանյանի (սույն հրատարակութիւն)
- Forbes** - *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης (ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου) τὰ εὕρισκόμενα πάντα. Sancti patris nostri Gregorii Nysseni Basilii Magni fratris quae supersunt omnia. In unum corpus collegit, ad fidem codd. [mss.] recensuit, Latinis versionibus quam accuratissimis instruxit et genuina a supposititiis discrevit Georgius H. Forbesius. Tomus primus. Burntisland, e typographeo de Pitsligo. Fasc. I, 1855. Fasc. II, 1861*
- CSCO** - *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*
- DOP** - *"Dumbarton Oaks Papers" (Washington)*
- Galenus** - *Claudii Galeni Opera Omnia. T. I-XX, Lipsiae, 1821-1833 (Medicorum Graecorum Opera quae extant. Ed. C.G. Kuhn. Vol. I-XX)*
- GNO** - *Gregorii Nysseni Opera. Leiden, 1959- 1987. Vol. I, II, III (pars 1, 2), V, VI, VII (pars 1, 2), VIII (pars 1, 2), IX (pars 1) Supplement.*
- MM** - *Gregory of Nyssa. On the Making of Man, translated by W. Moore and H. Wilson, in The Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers, Ser II, 5, New York, 1893*
- PG** - *Patrologiae Cursus Completus. Accurante J.P. Migne. Series graeca.. Patrisiis.*
- Лурье** — Григорий Нисский. Об устройении человека, пер., послесл. и примеч. В. М. Лурье, СПб, 2000

**ANCIENT ARMENIAN TRANSLATION
“ON THE MAKING OF MAN”
BY St. GREGORY OF NYSSA**

Summary

One of the most significant later translations of the Hellenizing School in Armenia is the book “*On the Making of Man*” by the fourth century outstanding Byzantine theologian and philosopher St. Gregory of Nyssa (335-394).

In the Middle Ages this masterpiece of St. Gregory of Nyssa was first translated into Latin by Dionysius Exiguus (6th c.) and Johannes Scotus Eriugena (9th c.), then into Armenian, Syriac and Georgian, and in modern times, into French, German, English, Italian, Spanish, Polish and Russian.

The Armenian translation, made in 717 in Constantinople, was a result of joint efforts of the noted Armenian scholar Step‘anos Siwnec‘i and Davit Hiwpatos. This collaboration brought into existence two more translations – “*On the Human Nature*” by *Nemesius of Emesa (717)* and the works of Pseudo-Dionysius Areopagite (712).

“*On the Making of Man*” deals with a wide range of problems pertaining to anthropology, from theological and philosophical ones up to merely medical. In accordance with the program of the three Cappadocians – St. Basil the Great, St. Gregory Nazianzene and St. Gregory of Nyssa – the treatise “*On the Making of Man*” was a synthesis of Classical and Hellenistic traditions and the Christian culture. It discusses not only scientific, but also artistic problems (literature, music, painting, sculpture).

“*On the Making of Man*” was very popular in Medieval Armenia. Only at the Mashtots Matenadaran, thirty copies of this work are kept. There are also some 11 copies in the collections of the Armenian Congregation of Mekhitarists in Venice and in the library of the St. James Monastery in Jerusalem. The editio princeps of St. Gregory’s treatise dates to 1512, and many other editions followed. The Armenian version, which is one of the most ancient translation of the work of St. Gregory of Nyssa, has not been published yet. The present publication is the critical text of “*On the Making of Man*”, with introduction and commentaries, based on MS M468 (12th-13th centuries.) and a series of select Matenadaran manuscripts: MSS

M51, M469, M470, M620, M1500, M1649, M2508, M3463, M 5253 (12th-17th centuries).

The study of the structure of the book, as well as textological and terminological data witness that the Armenian translation is based on one of the 6-8th cc. Greek manuscripts and according to the classification of George Forbes, belongs to the second recension of “On the Making of Man”, which includes Latin manuscripts too.

I have also revealed that some corrupted terms in the Armenian version had first been distorted in the Greek original. Nevertheless, a certain number of terms was corrupted by Armenian scribes. On the basis of these findings I have restored the correct forms of erroneous and omitted terms in the critical text of the Armenian translation.

ДРЕВНЕАРМЯНСКИЙ ПЕРЕВОД КНИГИ СВ. ГРИГОРИЯ НИССКОГО "ОБ УСТРОЕНИИ ЧЕЛОВЕКА"

Резюме

Армянский перевод книги известного византийского богослова и философа IV века св. Григория Нисского "Об устройении человека" относится к завершающему периоду деятельности грекофильской школы в Армении.

В средние века этот шедевр св. Григория Нисского был переведен на многие языки: сначала на латинский Дионисием Малым (VI в.) и Иоанном Скотом Эриугеной (IX в.), а также на армянский, сирийский и грузинский, а в новейшее время - на французский, немецкий, английский, итальянский, испанский, польский и русский языки.

Армянский перевод книги является плодом совместной работы видного средневекового армянского ученого VIII века Степаноса Сюнеци и Давида Ипата, в результате которой в 717 году в Константинополе были переведены на древнеармянский язык книги Григория Нисского "Об устройении человека" и Немесия Эмесского "О природе человека", а несколько ранее - труды Псевдо-Дионисия Ареопагита (712).

В книге "Об устройении человека" исследуются все аспекты антропологии, начиная с богословского и философского, вплоть до естественно-научного и сугубо медицинского. Труд этот является великолепным образцом синтеза античной, эллинистической и раннехристианской культур, т.е. в каком-то смысле программным с позиции трех великих Каппадокийцев - св. Василия Великого, св. Григория Назианзина и самого св. Григория Нисского. Анализ этого выдающегося произведения показал, что в нем кроме христианской культуры подняты глубокие пласты античных наук, таких как философия, астрономия, биология и медицина вместе с необыкновенно тонким проникновением в суть изящных искусств - художественной литературы, музыки, живописи и ваяния.

Книга "Об устройении человека" пользовалась огромной популяр-

ностью в средневековой армянской книжности, только в Матенадаране им. Маштоца хранится 30 рукописных ее списков и 11-в рукописных собраниях Армянской Конгрегации Мхитаристов Венеции и армянского монастыря Св. Якова в Иерусалиме. Публикация этого выдающегося памятника византийской культуры началась в Европе с 1512 года и продолжается до настоящего времени. Однако текст армянского перевода, который относится к числу наиболее ранних по времени, до сих пор не был опубликован. Издаваемый ныне текст древнеармянского перевода "Об устройении человека" вкупе с исследованием и комментариями подготовлен на основе рукописи No 468 (XII-XIII вв.) Матенадарана им. Маштоца и 9 рукописных списков XII-XVII вв. того же собрания (рук. No 51, 469, 470, 620, 1500, 1649, 2508, 3463, 5253).

На основании данных текстологического и терминологического анализа, а также изучения структуры самой книги нам удалось показать, что в основе армянского перевода лежала греческая рукопись VI-VIII веков, относящаяся к второй редакции трактата "Об устройении человека" согласно классификации Дж. Форбса, в которую входят также латинские рукописи.

Проведенный нами текстологический и терминологический анализ армянского перевода выявил, что содержащиеся в нем искажения многих слов имели место первоначально в греческом оригинале, хотя нередки случаи искажения и в армянских списках. На основании этого нам удалось восстановить правильные формы искаженных слов и пропуски в сравнительно-критическом тексте публикуемого ныне армянского перевода.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ (Ս. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ) ----- 5

ԳՐԻԳՈՐԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՂԲԱԻՐՆ ԲԱՐՍԴԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Ի ՄԱՐԴՈՅՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Ա. ԳԼՈՒԽ, ՅՈՐՈՒՄ Է ԻՄՆ ՄԱՍՆԱԲՈՐԱԿԱՆ ՅԱՂԱԳՍ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ԲՆԱԽԱԲՍՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳԵՂԵՑԻԿ ԻՄՆ ԵՒ ՊԱՅԾԱՌ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ -----	41
Բ. [ՅՈՐՈՒՄ Է ԻՄՆ ՄԱՍՆԱԲՈՐԱԿԱՆ ՅԱՂԱԳՍ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ԲՆԱ- ԽԱԲՍՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳԵՂԵՑԻԿ ԻՄՆ ԵՒ ՊԱՅԾԱՌ ՊԱՏՄՈՒ- ԹԻՒՆ] ՅԱՂԱԳՍ ՆԱԽԵՂԵԼՈՑՆ ՔԱՆ ԶՄԱՐԴՈՅՆ ԼԻՆԵԼՈՒԹԻՒՆ -----	45
Գ. ԸՆԴԷՐ Ի ՎԵՐՋԷ ՅԵՏ ԱՐԱՐԱԾՈՑՆ ՄԱՐԴՆ -----	51
Դ. ԶԻ ՊԱՏՈՒԿԱՆԱԳՈՅՆ Է ՔԱՆ ԶԱՄԵՆԱՅՆ ԵՐԵԻԵԼԻ ԱՐԱՐԱԾՍ ՄԱՐԴՈՅՆ ԲՆՈՒԹԻՒՆ -----	55
Ե. ԶԻ Ի ԶԵՌՆ ԱՄԵՆԱՅՆԻ ՆՇԱՆԱԿԷ ԶՍԿԶԲՆԱԿԱՆ [ԶԱՐՔԱՅԱԿԱՆ] ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԴՈՅՆ ԿԱԶՄԱԾ -----	57
Զ. ԶԻ ՆՄԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԱՐՔԱՅՈՒԹԵԱՆՆ Է ՄԱՐԴՆ -----	59
Է. ՀԱՐՑՈՒՄՆ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐԴՈՅՆ [ՄՏԱՑՆ] ԱՌ ԲՆՈՒԹԻՒՆՆ ԱԶԳԱԿՑՈՒԹԵԱՆՆ, ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ՅԱՅՆՑԱՆԷ ԱՆՆՄԱՆԻՑՆ ՅԱՆԴԻՄԱՆԻՆ ԱՂԱՆԴՔ -----	61
Ը. ԸՆԴԷՐ ՄԵՐԿ Ի ԲՆՈՒԹԵՆԷՆ ԶԻՆՈՒՑ ԵՒ ՅԱՐՏԱՔԻՆ ԾԱԾԿՈՒԹԻՑՆ Է ՄԱՐԴՆ -----	65
Թ. ԸՆԴԷՐ ՈՒՂՂՈՐԴ Է ՄԱՐԴՈՅՆ ԶԵԲՆ, ԵՒ ՎԱՍՆ ԲԱՆԻ ԵՆ ԶԵՆՔՆ, ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ՅԱՂԱԳՍ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԵԱՆ ՈԳՒՑ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ Է -----	69
Ժ. ԶԻ ԳՈՐԾԵԼԱԿԱՆ ԿԱԶՄԵՑԱՒ ՄԱՐԴՈՅՆ ԶԵՒ ԱՌ Ի ԲԱՆԻՆ ՊԷՏՍ -----	77
ԺԱ. ԶԻ Ի ԶԵՌՆ ԶԳԱՅՈՒԹԵԱՆՑ ՄԻՏՔՆ ՆԵՐԳՈՐԾԵՆ -----	81
ԺԲ. ԶԻ ԱՆՏԵՍԱՆԵԼԻ Է ՄՏԱՑ ԲՆՈՒԹԻՒՆ -----	85

ԺԳ. ՀԱՐՑՈՒՄՆ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ, ՅՈՐՈՒՄ ԻՄԻՔ ԱՌԱՋԻՆՆ ԵՒ
 ԻՇԽԱՆԱԿԱՆՆ ՀԱՄԱՐԵԼԻ Է, ՅՈՐՈՒՄ ԵՆ ՅԱՂԱԳՍ
 ԱՐՏԱՍՈՒԲՑ ԵՆ ԾԱՂՈՒ ԲՆԱԽԱԲՍՈՒԹԻՒՆ ----- 87

ԺԴ. ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԻՄՆ ԲՆԱԿԱՆ ՅԱՂԱԳՍ ԱՅՆՐ, ՈՐ ԸՍՏ
 ՆԻԻԹՈՅՆ ԵՒ ԲՆՈՒԹԵԱՆՆ ԵՎ ՄՏԱՑՆ Է
 ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ----- 95

ԺԵ. ՅԱՂԱԳՍ ՔՆՈՅ ԵՒ ՅԱԻՐԱՆՉՄԱՆՆ ԵՒ ԵՐԱԶՈՑ
 ՀԱԿԱՌԱԿԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ [ՊԱՏՃԱՌԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ]----- 99

ԺԶ. ԶԻ ՈՉ Ի ՄԱՍԻՆ ՄԱՐՄՆՈՅ ԵՆ ՄԻՏՔՆ, ՅՈՐՈՒՄ Է
 ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ՈՐՈՇՄԱՆ ՄԱՐՄՆԱԿԱՆԱՑՆ ԵՒ
 ՇՆՉԱԿԱՆԱՑՆ ՇԱՐԺՄԱՆՑՆ-----111

ԺԷ. ԶԻ ՏԻՐԱՊԵՍ ՈԳԻ ԲԱՆԱԿԱՆ ԵՒ Է ԵՒ ԱՍԻ, ԻՍԿ ԱՅԼՔՆ
 ՀԱՄԱՆՈՒՆԱԿԻ ՊԻՏԱԿԱԲԱՐ ԱՆՈՒԱՆԻՆ, ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ
 ԸՆԴ ԱՍԵՆԱՅՆ ՄԱՐՄԻՆՍ ԹԱՓԱՆՑԱՆՑԷ ԶՄՏԱՑՆ
 ԶԱԻՐՈՒԹԻՒՆ, ԿՇՈՒՊԵՍ ԻԻՐԱՔԱՆՉԻՐ ՈՔ Ի ՄԱՍՆ
 ԽԱՌՆԻ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՄԲ -----113

ԺԸ. ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԲԱՆԻՆ. «ԱՐԱՍՑՈՒՔ ՄԱՐԴ
 ԸՍՏ ԿԵՐՊԱՐԱՆԻ ՄԵՐՈՒՄ», ՅՈՐՈՒՄ ՀԱՐՑԱՓՈՐՉԻ
 ԻՄՆ ԿԵՐՊԱՐԱՆԻՆ ԲԱՆ, ԵՒ ԵԹԷ ՆՄԱՆԻ ԵՐՁԱՆԿԻ ԵՆ
 ԱՆԱԽՏԻ ԱԽՏԱԻՈՐՆ ԵՒ ԱՌ ԺԱՄԱՆԱԿԵԱՅՆ, ԵՒ ԶԻԱՐԴ
 Ի ԿԵՐՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐՈՒ ԵՒ ԷԳՆ Ի ՆԱԽԱՏՊԻՆ ՍՈՑԱ ՈՉ
 ԷԻՆ-----117

ԺԹ. ԶԻՆՉ ՊԱՐՏ Է ԱՍԵԼ ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ, ՈՐՔ ՅԱՆՀՆԱՐ ՄՏԵԱԼ
 ԵՆ, ԵԹԷ ՅԵՏ ՄԵՂԱՆՉԵԼՈՅՆ ՄԱՆԿԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ, ԻԲՐ
 ԱՐԴԵԱԻՔ ԵՂԵՆ ՈԳԻՔՆ, ԶԻ ԵԹԷ ԱՆՄԵՂՔ ԿԱՑԵԱԼ ԷԻՆ
 Ի ՍԿԶԲԱՆԷ ՄԱՐԴԻԿ -----127

Ի. ԶԻ ԱՆԱՍՆԱԿԱՆ Ի ՄԵՉ ԱԽՏՔ՝ ԱՌ Ի ՅԱՆԱՍՆԱԿԱՆ
 ԲՆՈՒԹԻՒՆՆ ԱԶԳԱԿՑՈՒԹԵԱՆՆ ՊԱՏՃԱՌՍ ՈՒՆԻ-----133

ԻԱ. ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ, ՈՐՔ ԱՍԵՆՆ՝ ԴԱՐՉԵԱԼ ԿԵՐԱԿՐՈԿ ԵՒ
 ԸՄՊԵԼԵԱԲ ԶՅՈՒՍԱՑԵԼՈՑՆ ԲԱՐԵԱՑ ԶՎԱՅԵԼՉՈՒԹԻՒՆ
 ԳՈԼ, ՎԱՍՆ Ի ՍԿԶԲԱՆԷ Ի ԴՐԱԽՏԻՆ ԳՈԼ [ԳՐԵԱԼ Է] Ի
 ԶԵՌՆ ՍՈՑԱ ՄԱՐԴՈՅՆ ԿԵԱԼ-----139

ԻԲ. ԶԻՆՉ Է Ի ԴՐԱԽՏԻՆ ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԶԻՆՉ Է
 ՀՐԱԺԱՐԵՑՈՒՑԵԱԼ ՓԱՅՏՆ-----143

ԻԳ. ԶԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՉ ԱՅՍՉԱՓ Ի ԳՐՈՑՆ ՔԱՐՈՉՈՒԹԵՆԷ,
 ՈՐՉԱՓ ՅԻՆՔԵՆԷ ԻՐԱՑՍ ՀԱՐԿԷ ԸՍՏ ԿԱՐԳԻ
 ՅՈՒՍԱՑԵԱԼ ԼԻՆԵԼ-----147

ԻԴ. ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ, ՈՐՔ ԱՍԵՆՆ, ԵԹԷ ԳԵՂԵՑԻԿ ԵՒ ԲԱՐԻ ԻՆՉ Է ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՆ, ԸՆԴԷ՞Ր ԱՅԱ ՈՉ ԵՂԵՒ, ԱՅԼ ԺԱՄԱՆԱԿԱՒՔ ԻՄՆ ԵՒ ՇՐՋԱԳԱՅՈՒԹԵԱՍԲՔ ՅՈՒՄԱՑԵԱԼ ԼԻՆԻ -----	151
ԻԵ. ՁԻ ՈՐ ՁՍԿԻՁԲՆ ՁԱՇԽԱՐՅԻ ԳՈՅԱՑՈՒԹԵԱՆ ԽՈՍՏԱՆԱՅ, ՀԱՐԿ Է ԵՒ ՅԱՂԱԳՍ ՎԱԽՃԱՆԻՆ ՅԱՆՁՆ ԱՌՆՈՒԼ-----	159
ԻԶ. ԹԵՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ [ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ] ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ, ՈՐՔ ԱՍԵՆ ՅԱԲԵՏԱԿԻՑ ԳՈԼ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՁՆԻԻԹՆ -----	163
ԻԷ. ՁԻԱՐԴ ՈՔ ԵՒ ՅԱՐՏԱՔՆՈՑՆ ՆՈՒԱՃԵՍՑԻ ՀԱԲԱՏԱԼ ԳՐՈՑ, ՈՐ ՅԱՂԱԳՍ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆՆ ՈՒՄՈՒՑԱՆԷ -----	165
ԻԸ. ՁԻ ՈՉ ԱՐՏԱՔՈՅ ՎԱՅԵԼՁԱԿԱՆԻՆ Է ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՆ -----	175
ԻԹ. ՁԻ ԿԱՐ Է ՅԱՄԵՆԱՅՆԻՆ ՏԱՐԵՐՍ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆՈՅ ՔԱԿՏԵՑԵԼՈՅ ԴԱՐՁԵԱԼ Ի ՀԱՍԱՐԱԿԷՆ ԻԻՐԱՔԱՆՉԻՐ ՈՒՄԵՔ ՈՂՋ ԼԻՆԵԼ -----	177
Լ. ԱՌ ԱՅՆՈՍԻԿ, ՈՐՔ ԱՍԵՆՆ ՅԱՌԱՋԱԳՈՅՆ ԳՈՅԱՆԱԼ ՔԱՆ ՁՄԱՐՄԻՆՍ ՈԳԻՔ ԵՒ ԿԱՄ ԱՆԴՐԷՆ ԸՆԴԴԷՄ ՅԱՌԱՋ ՔԱՆ ՁՈԳԻՄՆ ՀԱՍՏԱՏԵՑԱԲ ՄԱՐՄԻՆ: ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ԵՂԾՈՒՄՆ ԻՄՆ ՓՈՓՈԽՄԱՆՆ ՅԱՅԼ ՄԱՐՄԻՆՍ ՈԳԻՈՑՆ ԱՌԱՍԴԵԼԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆՆ-----	183
ԼԱ. ԿԱՋՄԱԾ ՁՄԻ ԵՒ ՁՆՈՅՆ ՈԳԻՈՅ ԵՒ ՄԱՐՄՆՈՅ ՊԱՏՃԱՌ ԷՈՒԹԵԱՆՆ ԳՈԼ -----	189
ԼԲ. ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԻՄՆ ԲԺՇԿԱԿԱՆԱԳՈՅՆ ՅԱՂԱԳՍ ՄԱՐՄՆՈՅՍ ՄԵՐՈՅ ԿԱՋՄԱԾԻ ՍԱԿԱԲՈՒՔ -----	197
ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ -----	219
ՍԿՁԲՆԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ-----	257
ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ -----	261
Summary -----	263
Резюме-----	265
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ -----	267

ԳՐԻԳՈՐ ՆԻՒՍԱՅԻ

**ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Ի ՄԱՐԴՈՅՆ
ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ
(ՅԱՂԱԳՍ ԿԱԶՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐԴՈՅ)**

**Քննական բնագիրը առաջաբանով և ծանոթագրություններով
Ստեղծված Վարդանյանի**

Համակարգչային շարվածքը՝	Ստեղծված Վարդանյանի
Համակարգչային ձևավորումը՝	Անահիտ Խանգաղյանի
Էջադրումը՝	Հրատարակչական բաժնի